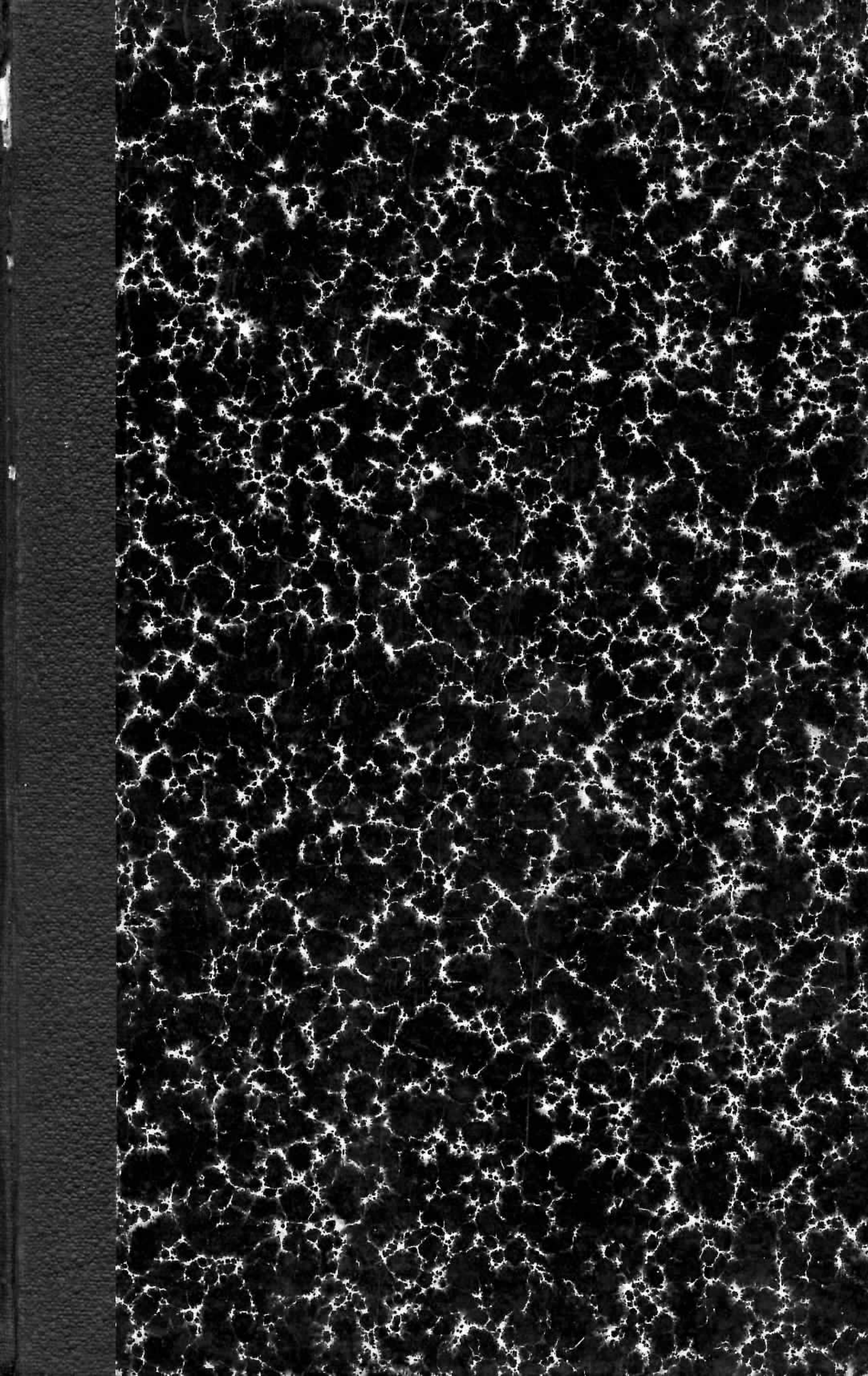

HRVATSKA ČITANKA

ZA

III. RAZRED GIMNAZIJSKI.

PRIREDIO

MIRKO DIVKOVIĆ,
GIMNAZIJSKI RAVNATELJ U MIRU.

ŠESTO IZDANJE.

UKORIČENO STOJI 2 KRUNE 40 FILIRA.

U ZAGREBU.
TROŠKOM I NAKLADOM KR. HRV.-SLAV.-DALM. ZEMALJSKE VLADE.
1909.

Ova se knjiga ne smije prodavati skuplje nego za cijenu naznačenu na prednjoj strani.

Kr. zemaljska tiskara.

KAZALO.

A. Proza.

I. Pripovijetke.

Strana

II. Basne.

Strana

III. Povijest i zemljopis.

IV. Prirodopis.

V. Opisi.

Strana

V. Različno.

B. Pjesme.

a) Narodne.

b) Umjetničke.

A. Proza.

1.

Ânđeo.

Prîča od Andersena, preveo L. Mrazović.

„Kȁdgod umre dobro dijete, dođe ânđeo Božji s neba nȁ zemlju, uzme mȑtvô dijete nȁ rûku, rȁzastrê široka bȉjelâ krila, tad polètî nȁ svakô mjȅstâšce, gdje je dijete rado bòravilo, te ùberê tûj rùkovêt cvijeća i ponese ga gore Bogu, da tamo još ljepše cvate nego dolje na zemljici crnoj. Bog svaki cvijètak prìvînê k srcu, a òd svȋh najmiliji pòljûbî, i tada dòbîjâ taj cvijetak glasno grlo i može srećan i presrećan pjevati slavu Božju!"

Sve je to tako lijepo pripovijedao Božji ânđeo mȑtvômu djetetu, što ga je ȕ nebo nosio, a dijete je slušalo kao ȕ snu. I polete preko zavičajnih mjȅstâšcâ, gdje se dijete igralo, i prolete prekò krâsnîh perivoja, punih prȅkrâsna cvijeća.

„Što ćemo ùbrati i ȕ nebo pònijeti?" ùpîtâ ânđeo. Tu je cvala vitka ponosna ruža, ali opaka ruka pòlomî bûs tako, da su grančice pune lijepih već nȁpola rascvȁlîh pȕpoljâkâ ležale ùvele na zèmlji.

„Ȕboga ružice!" reče dijete. „Uzmi je, da može gore kȍd Boga cvasti".

I ânđeo je uzme, pòljûbî zato dijete, koje nȁpola ȍtvorî zȁklopljenê očice svoje. Tad ùbêrû gizdave ruže, ali ponèsû i prȅzrenû kȁljužnicu i skromnu siròticu.

„Sad imamo cvȉjeća!" reče dijete, a ânđeo kimne glavom, ali još ne polètî Bogu gore. Bješe noć, svuda tiho, ȍstanû ȕ velikom grádu lèbdêći u tijèsnôj ulici, gdje su bile čitave gomile

slame, pepela i smeća. Crepovi tanjírâ, ùlômci sadre, pȑnje, stare cȉpele lèžâle su näokolo, sve je bilo ružno.

Ânđeo pòkâžê dolje između toga smètlȉšta nä crepove räzbȉta lončića zä cvijeće i nà grudu zemlje, što je iz njega ìspala, te se držala oko korijena ùvela cvijètka, koji nije bio nȉ za što, pak su ga zato bacili nà ulicu.

„Ȉ tâj ćemo ùvelȋ cvijètak pònijeti!" reče ânđeo. „Kasnije ću ti pripovijedati zašto, dok dalje poletímo".

I dok su letjeli, pripovijedao je ânđeo:

„Tamo dolje u onoj tȉjesnôj ulici, ù tâmnôj pívnici stänovao je ubog bolestan dječak. Od djètȋnstva nije bio nikad zdrav, a kad je najzdraviji bio, mogao je tek nà štakama nekolika puta proći gore i dolje po malenoj sobici, — to je bilo sve. Nekoliko dánâ ljeti prosjaívale su zä pô sata sunčânê zrȁke kroz njegovu sobicu; pa kad je ubogoga dječaka toplo sunce prosvijetlilo te je držéći rûku pred očima vidio krv kròz prste, tad je bio srećan, kao da je bio u šetnji.

Kad su se proljetnom zělêni zaòdjele bujne šume, donese sin susjedov grančicu gràba, a on tad pòdignê grančicu više glave i snȋvâše, da sjedi u lijèpôj gràbovôj šumici, gdje sjâ sunce, a ptičice pjevaju. Jednoga proljetnoga dana donese mu sin susjedov nešto poljskoga cvȉjeća, ù tom slučajno jedan cvijet s korijenom. Taj cvijetak pòsâdȋ on u lonac te ga pòstavȋ na prozor pokraj postelje. I srećna mu bȉjâše ruka, jer se cvijetak šȉrȋ, klija opet i svake godine cvjètâ obilnim cvijetom. On bȉjâše ubogòmu dječaku jedina bâšča, jedina dragòcjenôst nà tom svijètu; on ga je zalijèvao i njègovao, on se brinuo, da ga nè mȋnê ni jedna zräka sunčànâ, koja je na nizak pròzorac ù sobu dòprijeti mogla; taj se cvijetak srâstao s njim ù snu i na jávi, samo zâ nj je on mirìsao, samo je njemu oko razblaživao; k njemu se ùmirûći obrátio, kad ga je Gòspôd k sebi pozvao. — Godinu je već dánâ kòd Boga, godinu dana stoji cvijetak zàpušten na pròzoru i već je ùveo. Kad se kuća čistila, bacili su ga na smètlȉšte prèd kućôm. Evo to je taj ùvelȋ cvijetak, što ga zato sä sobôm nosimo, jer je više radosti učinio nego najbogatija ruža u kraljevskom vrtu".

„A òdaklê ti to sve znaš?" ùpȋtâ dijete ânđela.

„Ja to znâm!" òdvrâtȋ ânđeo, „jer sam ja sâm bio taj maleni ubogi dječak nà štakama. Ja dobro pòznâjêm svoj cvijetak".

A dijete pògledâ u ânđeoskô sjajno, veselo lice, i ù tâj čas stignu ȕ râj Božji, gdje je veselje i blaženstvo. I Bôg prìgrlȋ mȑtvô djètešce, a ù tâj mu čas porástû krila kao onomu drugomu ânđelû te polètȋ njima po nèbeskȋm dvorovima. Tad Bog prìgrlȋ sve cvijeće, a onaj jadni ùvelȋ cvijetak pòljûbȋ; i tad zàpjevâ taj cvijetak tanko glasòvito s ânđelima, koji su ȍko Boga, jedni ȉzblȋza, drugi iz prìkrâjka, sve u krúgu dalje i dalje u bèskrâjnôst, ali svi jednako srećni. I svi pjèvâhu: mâlȋ i veliki, dobro blaženo djètešce i ubogi ùvelȋ cvijetak sa smètlȉšta između smrada i gada iz tâmnê uske uličice.

2.

Tomislav, prvi kralj hȑvâtskȋ.

Napisao prof. dr. D. Gruber.

Pravi osnòvatelj hrvatske države bio je Tomislav. Kad je stupio na vládu, bio je krepak mladić i hrabar vojnik. Već je pò svôm ocu Mutimiru naslijedio (negdje poslije god. 900 po Is.) prostranu kneževinu, naime Bȉjelû Hȑvâtskû, koja je tada sèzala od Jadranskoga mora dȍ Dunava u Srijèmu; a on je znatno pròšȋrȋ nä sjevêr i nà jug. U to su dȍba pȍčêli Madžari dòšâvši iz istočne Èvrôpê u Podùnâvlje i Pòtisje provaljivati u talijânskê i njemačke zemlje, da tamo plȉjênê i haraju. Tom su se prigodom dodirnuli i hrvatskih zemáljâ, ali nijèsu uspjeli. Tomislav òbrânȋ svoju državu, a to mu pòdignê ugled, pa zato nije nì čudo, da se Slòvȋnskâ zemlja (Pòsâvskâ Hrvatska) među Dravom, Savom ì Kupom dala pöd vlâst toga moćnoga kneza. Pače i vladar zàhûmskȋ, knez Mihajlo Višević, priznao je njegovo vȑhôvnô gospòdstvo. Tim je porásla moć Hrvatske tako, da je po svjedočànstvu bizàntȋnskôga cara Konstàntina VII. Porfirogènetê mogla dići na òrûžje do 60.000 kònjanȋkâ i 100.000 pješaka; osim toga imala je 80 velikih ratnih lâđâ, nà svakôj po 40 ljúdȋ i 100 manjih, nà svakôj 10—20 ljúdȋ. Za ono dȍba, kad nijèsu države dizale tolikê vojske kao danas, bile su to

*

velike vojničke sile; nàročito nam veliki broj kònjanîkâ tùmâčî, zašto su Hrvati mogli suzbiti i pobijediti Madžare, narod konjanički, dok im Nijèmci i Talijáni ìmajûći većinom pješake nijèsu mogli mnogo nàuditi. Tako moćnu vladáru trebalo je dati i veći naslov, zato su banovi, župáni i čitav narod Tomislava proglásili i priznali za kralja.

Novi je kralj htio, da bude i pòsvêćen i pòmazân za kralja, pa se zato òbrâtî na onoga, koji je imao vlast posvećivati kralјeve i dijèliti krune, nà rîmskôga papu. Ovaj ùslišî molbu njegovu i pòsla u Hrvatsku dva legáta: Ivana, biskupa jàkînskôga i Lava prenèstînskôga, da kralja krunišu. Vjerojatno je, da su mu dònijeli od pape i krunu i druge kraljevske znake. Po vijestima stârôga ljetopisca svršilo se krùnisânje (g. 924.) nà prastârôm dùvanjskôm polju onako, kako su se krùnisali bizàntînskî carevi. Sav je narod bio òboružân nazočan, ràzdijeljen po rodovima i plemènima, a na čelu mu banovi, župáni, náčelnîci i priori gradóvâ, kasteláni i t. d.; tako isto i crkvènî i dvòrskî dostojànstvenîci.

Poslije krùnisânja držao se u Spljetu veliki crkvènî sabor, na kojem su se imala rijèšiti znàmenita i crkvênâ i narodna pitanja. Zato je bio nàzočan ì sâm kralj Tomislav s Mihajlom Viševićem, jer se ràspravljalo i ò nekîm zàhûmskîm biskùpijama. Ù tô je vrijème bila velika svađa između biskupa làtinskîh u Dàlmâciji i tako zvanoga „hrvatskoga" biskupa u Nínu i to ponajprije radi prvénstva u hrvatskoj državi, a zatim radi crkvènôga jezika. Što se tiče prve prijèpornê täčkê, zahtijevao je spljetski nadbiskup, da bude priznat metropòlitôm u Hȑvâtskôj, dok je „hrvatski" biskup tu čast sebi prisvájao. Crkvènî sabor rȉješî tu raspru u prilog spljetskomu nadbiskupu, jer je nà spljetskôj stolici sjedio sv. Dujam, koga je poslao àpostol sv. Petar, da ondje poùčâvâ, i jer ondje ì sâm svetac pòčîvâ. Za crkvènî su jezik pak zahtijèvali làtinskî biskupi, da se sv. misa služi sämo u làtinskôm jeziku, kako je bio običaj ù cijelôj kàtoličkôj crkvi, dok je hrvatski biskup branio slovensku službu Božju, koja je u Hȑvâtskôj zavedèna bila òd nînskôga biskupa Teodòzija i od ùčenîkâ sv. Mètôdija, koje je po smrti njihova učitelja pròtjerao (g. 886.) iz svoje zemlje moravski knez Svetopuk. Tadašnji papa, Ivan X., već je unàprijed u svojim instrukcijama osudio slovensku službu Božju veléći, da je Mètôdijev nauk kriv, da nema o njemu

spomena u svetim knjigama, niti ima Mètôdija među svetim ocima. Zato nije čudo, što je crkvènî sabor osudio slovensku službu Božju, premda ju je žîvo branio tadašnji ninski biskup Grgur Dobre, Zadranin. On je pače htio, da ga kao „hrvatskoga" biskupa priznádû glavom crkvènôm ù cijelôj hrvatskoj državi, ali sabor pròglâsî glavom nadbiskupa spljetskoga.

Te zàključke ponèsû papinski legáti ù Rîm nà potvrdu papi. No pošto mu òčitujû, da su ovih zàključâkâ râdi veòma uznèmîreni u Hrvatskoj, nije se usudio, da ih pòtvȑdî, nego pozòvê ù Rîm i spljetskoga nadbiskupa Ivana i nînskôga biskupa Gȑgûra, da s njima poràvnâ te opreke i da kònačno pitanje ùrêdî. Ali ne dođe nijedan òd njîh, jer su obojica kòd kućê bili zàbavljeni ratom između Hȑvâtskê i Bugarske. Bugarski je car, Simèon Veliki, navalio na Srbiju (g. 924.), jer mu se iznèvjerio njezin veliki župan Zahàrija i stao šurovati s Bìzantom, premda ga je on pòdigao bio na vladu. Simèon pòharâ i pòplijenî silno srpsku zemlju i zàsužnjî mnogo naroda, a kad se Zahàrija nije mogao obraniti, uteče u Hȑvâtskû Tomislavu, koji ga ljubazno primi i ùgostî. S njim dođe i mnogo naroda i gospòdê srpske, koji se staviše pod òkrîlje hrvatskoga kralja. Iz Hȑvâtskê su namjeravali, s pomoću hrvatskoga kralja, da pròvâlê u Srbiju i da je oslòbodê jarma bugarskoga. To nàtjerâ cara Simèona, da ùdarî na Hȑvâtskû. Godine 925. pòšaljê ù njû jaku vôjsku pod zapovjedníkom Alogoboturom, ali stigavši u hrvatske plänine hametom bi potúčena ì ràspȑšâna. Tako je Srbija bila òtvorena hrvatskomu kralju te je mogao ù njû povèsti kneza i prèbjeglî narod srpski. Tomíslav je tom sjajnom pobjedom stekao prvénstvo u jugòzapâdnôm dijèlu bàlkânskôga poluotoka, za koje se òtimao silni car bugarski, koji je dotada sve druge države na bàlkânskôm poluotoku svladao bio, nàročito bizàntînskû. Tu srämotu nije mogao Simèon dugo da trpi, nego se spremao nà novû vojnu. On se sâm stavi na čelo svojoj vojsci i ùdarî (g. 927.) na Hȑvâtskû, ali i njega stiže žalostan udes, jer ga Hrvati do noge potúkû tako, da je ì sâm nä dân bitke òd žalosti umr'o! To je jedan od najslavnijih dánâ u starijoj hrvatskoj povijesti.

Rat bi jamačno još i dalje pòtrajao bio, da nije rîmskî papa radio zä mîr, koji je nèdâvno i Hȑvâtskû i Bugarsku pòdigao na kraljevine kao ustuk protiv istočnoga carstva, pa se bojao, ako se obje mèđû se iskoljû i ùništê, da će ih opet lako

pokoriti carstvo i tako ȍjačâno opet pòkušati, da zapòvijedâ i Rimu. Zato pòšaljê âmo svoje pòslânîke, da rade za izmirénje: biskupa Adalberta i vojvodu Ivana od Kume. Car Petar, miroljubivi nasljednik Simèonov, rado prìhvatî mir, po kojem se obnovilo stârô prijateljstvo među Hrvatima i Bugarima, a Srbija je ostala nezávisna òd Bugarskê.

Sad su papinski poslanici srećno riješili razmirice, koje su nastale nà spljetskôm crkvènôm saboru. Svi su biskupi priznali prvenstvo spljetskomu nadbiskupu, ninska biskupija bi dòkinûta, a Gr̃gûr dobije skradinsku biskupiju. Te zaključke pòvr̂dî (g. 928.) papa Lav VI., nasljednik Ivana X., a nêmâ nì spomena, da bi papa potvrdio onu ustanovu o zabrani slovenske službe Božje. Pobjedonosni kralj Tomislav jamačno ne bi bio ni dopùstio, da mu se ràzvâlî hrvatska crkva.

Po svemu vidimo, da je Tomislav ujedinio hrvatski narod u jednu moćnu državu, da je srećno uredio crkvènê i državne odnošaje i da je pòdigao Hrvatsku dò velikê slave i ugleda. A budući da je to pòstigao ù dosta tešku i opasnu položaju između moćnoga madžarskoga naroda i silnog carstva bugarskoga, pred kojim je drhtalo i samo bizàntînskô carstvo, zvali su ga u kasnijê dȍba **svetim** ili **velikim** kraljem hrvatskim.

3.

Zlâto.

Napisao prof. dr. M. Kišpatić.

Sjaj je zlata od početka zavladao tako maštom čȍvječjôm, da ona bez njêga malo kad stvara kakva milja i sreće. Slava, čast, bogatstvo i sila do uvijek je nàlazila ù zlâtu najkrasniji ures. Ne velímo li, da je čovjek, ùrêšen svakom dobrotom, zlata vrijedan? pa ne zovémo li i ono, što nam je srcu najmilije, zlâtom svojim? Sve bâjke i sve priče svih nárôdâ kite zlatom sve svoje svetinje. U njèmu nàlazê vrhunac svake sreće, pa kad hoćemo, da obìlježîmo našu prošlu sreću, naše blagostanje, velímo, da je to zlâtnô vrijème bilo. Svi narodi pripovijedaju o svojem zlâtnôm dȍba, ò srećnȏj prošlosti, koju zamijènìše sve tužniji dani, puni brige i borbe za svàkidašnjî kruh.

Požuda je čȍvječjêga srca zà svijetlîm zlatom bila uvijek za poetički neki zános prìputâna, zato su je i nazivali stârî „svetim glâdom" (auri sacra fames), koji se ni danas nije ùtišao, niti će se ikad utišati. Ni sámi se bogovi nijèsu mogli ù mašti čȍvječjôj òtêti zlatnomu sjaju i uresu. Stánovi i rajevi neznàbòškîh bògôvâ ne samo da su prèpunjeni zlata, nego ih i voćke zlâtnîm plodovima obàsipajû. Sunce i zvijezde, u kojima su stari narodi vidjeli moći bògôvâ, postváraše po príčânju njihovu i nama na zemlji dragòcjenê kovine. Sunce, kao kralj nèbeskîh tjelésâ, stvorilo je po mnijênju starih zvjezdòznânâcâ najplemenitiju kovinu, zlato. Mjesec je stvorio srebro, Mèrkûr žȉvu, Danica bakar, Mart željezo, Saturn olovo, a Jupiter kositer, pa tako je svih sedam glavnih nèbeskîh tjelésâ, što su stari poznávali, imalo svojih sedam kȍvînâ; više ih onda nijèsu poznávali.

Zlâto je čovjek òd svîh kȍvînâ najprije mogao naći, jer se ono lako nađe čisto u nàplavljenu pijèsku, pa se i lako òpazî, jer je lijèpa kovnoga sjaja. Ako se još pòmislî, da se ono ù vatri nè mijenjâ, ali da se lako dade kovati i rastézati, nije čudo, što je čovjek prije poznavao zlato nego željezo, pa ga stao tako cijèniti, da je s njim spojio svoju sreću i blagostanje.

U mnogo su prîčâ nàslikali stari národi svetu žeđu zä zlâtom. Već ù prastârô dȍba znalo se, da rijeka Fazis — sada je Rion zovu, — što ìstječê iz Kavkaza a ùtječê ù Cȓnô more, nosi znatnu množinu zlata. Ondješnji narodi stavljali su kudrave ovčje kože u rijeku, zlato se ùpletalo ù dlaku, a ljûdi ga onda kupili. Grci su za to dosta rano saznali, pa nije čudo, što je taj pothvatni narod pòhrlio onamo, da se obògatî zlatom, kad i onàkô u početku svoga razvoja nije òbilovalo velikim bògatstvom. Put iz Grčkê dò istočnê obale Cȓnôga mȍra bio je u ono vrijème i uz primitivne prilike brodarenja veòma opasan, pa je samo malo bilo bròdôvâ, što su se srećnó s púta vratili i dònijeli sà sobôm zlâta. Tu poteškoću, pa i požudu zä zlâtom òrisao i ìskitio je grčki narod u jùnâčkôj prîči ò zlâtnôm rúnu ili o Argonautima. Glavni je sadržaj prîči ovaj: Atàmant, kralj u Orhomenu, ȍženî se boginjom ȍblâkâ i s njom rodi djecu Friksa i Helu. Uzàtô se združi s drugom smrtnom ženom, koja zamŕzî nà pređašnjû njegovu djecu. Mâjka, da spase djecu svoju, òprêmî ih na zlatòrunu ovnu u dalèku zemlju. Na pútu padne Hela ù more, a brat joj dospije u dàlekû zemlju kralju Etu, koji ga gostòljubno primi

Ovna žrtvuje bogovima, a zlatno rúno njégovo sàčûvâ. Pelija, vlàdâr u Jolku, htjede bratučeda Jazona, koji mu je htio kraljevstvo òtêti maknuti, pa mu reče, da će mu vládavinu odmah predati, kako donèsê òd Cȓnôga mòra zlatno rúno. Jazon pristane na to, pòkupî najglasovitije junake onoga vremena pa s njima pođe ù Cȓnô mòre. Svládâvši sve neprilike púta otmu rúno i vrate se s rúnom ù Grčkû.

Kako se grôzno osvetila požuda zä zlâtom, kaže prîča o kralju Midi, koji zažèlî od Dionizija, da mu dade moć pretvárati ù zlâto, čegagod se dòtaknê. On mu je dade, ali se nä žalôst sve jelo i piće u rùkama stalo pretvárati ù zlâto, pa bi pòginuo bio òd glâdi, da mu Dionizije na molbe ne pomòže i në riješî ga te moći.

4.

Sv. Stjepan, kralj ugarski.

Napisao prof. dr. D. Gruber.

Poo konac devetoga stoljeća dosèlili su se M a d ž á r i, pleme roda finsko-uralskoga, ù zemlju, koja im je i danas postojbina. Dòsâvši iz svoje prave dòmovinê azìjatskê, nàstânê se s obje strane gorja ùrâlskôga. Tu se pridrûžê Kozárima, kojih se država sterala naokolo dônjê Volge i Dona, u današnjoj južnoj Rusiji. Kad su Kozári pròtjerali svoje susjede Pečenege iz njihove dòmovinê (među Volgom i rijekom Urálom), počnu oni potiskivati svoje susjede Madžáre. Nato se Madžári skupe pòd vođem Almom i krenu na jugòzapâd, da traže bolju i sigurniju dòmovinu, pa se smjeste po stepama nà sjevêrnôj obali Cȓnôga mòra, među Dnjeprom i ušćem Dunava (u današnjoj Bezarabiji i Moldavskoj). U ono su vrijeme bili oni kao i drugi nomádi pòdijeljeni na plemèna, a svako je pleme imalo na čelu svôga poglavicu ili kneza. Ȉsprva je bilo sedam plemènâ (sa 108 ròdôvâ), a poslije im se prìdrûžî ôsmô pleme: kòzârskî Kabári. Kad se tu stalno nasèliše, odlúčiše, da će izàbrati vȓhôvnôga kneza s pravom nàsljedstva, kojemu će se pokoravati svi drugi plèmenskî knezovi. I bi ȉzabrân (oko g. 888.) sin Almov A r p a d.

Malo zatim dođe Arpadu poziv od njemačkoga kralja Arnulfa, koji je rätovao s velikomoravskim knezom Svetopukom,

da s Madžárima ùdarî s istoka na Svetopuka, a on će sä zapâda. Arpad se odazòvê pozivu i ùdarî (godine 892.) na Mòravsku, ali mu Svetopuk odòlî. Druge godine pròvâlî nä pozîv bizàntskôga cara Lava VI. preko Dunava ù Bugarskû, potúčê bugarskoga cara Simèona Velikoga ù trî bitke i òplijenî prijèstônicu njegovu Preslavu. Zato mu se Simèon òsvêtî. Kad su Madžári opet ùdarili na moravsku državu, složi se Simèon s Pečenézima, pròvâlî ù njihovu postojbinu, poùbîjâ im žene i djecu, a zemlju prèpustî Pečenezima. No i Madžari mu vrate milo zä drâgo. Mjesto da idu ù potjeru za Pečenezima, ùdarê radije nà bugarskê zemlje međù Tisôm i Dunavom, zàprêmê ih i stalno se tu nàstânê (g. 896.). Ȍdovud se stanu širiti nà sve strane po današnjoj Ugarskoj. Najprije uzmu Bugarima i Kozárima istočnu Ugarsku i Erdelj, zatim hrvatskomu knezu Braslavu jugòzapâdnû Ugarsku oko Blatnoga jezera (nekadašnju Kocelovu kneževinu), a näpokôn Moravskoj sjeveròzapâdnû Ugarsku, pošto su (god. 906.) obòrili tu državu.

Za Arpada i njegovih prvih nasljednika (Zoltana i Taksonija) bili su Madžari neznàbošci i divlji te su se na svojim brzim konjma rado zalijètali ù susjednê zemlje (u Njemačku, Ȉtâliju i na bàlkânskî poluotok), härali ih i plijènili. Ali kad ih Oto I. hametom pòrâzî (g. 955.) na Leškom polju kod Augsburga, òkânê se daljnih näválâ, a njihovi knezovi začnu misliti, kako bi svoj narod upitòmili i uljúdili. Čètvȓtî se knez G e j z a dade páče krstiti i dòpustî kršćanskim svèćenîcima, da šire kȓšćânstvo pò Ugarskôj. Ȍsobito je znämenit tàdašnjî biskup präškî sv. V o j t j e h, koji je Gejzina sina Vaika krstio, nàzvâvši ga na krstu Stjepanom. Budúći da su se Madžari òpirali kȓšćânstvu, ugòvorî knez Gejza savez s njemačkim carem Otonom III., a sina Stjepana òženî Gizèlôm, kćérju bàvârskôga vojvode Henrika, sestrom pòtonjêga njemačkoga cara Henrika II.

Kad Gejza umre, nàslijedî ga u vladi njegov sin S t j e p a n S v e t i (997—1038.), s kojim se zapòčinjê novo dȍba za Madžare i Ugarsku. On je vidio, da će Ugarska pròpasti kraj tolikîh ùređenîh i kȓšćânskîh dȓžâvâ, koje su je okružavale, ako se i ona ne ùrêdî na osnovi kȓšćânstva i zapadno-evropskih ùredâbâ. Zato prègnê svom snagom, da to izvede, pored svih velikih záprêkâ. Narod još je uvijek volio neznàboštvu, negoli kȓšćânstvu, a plèmenskê su poglavice još uvijek imale dosta znatnu moć te je

nijèsu htjele žȑtvovati nä korîst kneževu i zà dobro državno uređenje. Ali se sv. Stjepan ne prèstrašî nikakvih záprêkâ, nego pòbrinûvši se za dovoljan broj svèćenîkâ zapòvjèdî, da se podložnici njegovi òdreknû neznèboštva i krste. Nato bûknê buna, kojoj se stavi na čelo jedan òd plemenskîh poglavica, imenom Kopanj. Stjepan pòbjegnê iz svoje prijèstônicê Ostrògona ù sjevêrnû Ugarsku, gdje skupi oko sebe pristaše kȑšćânstva i strane vitezove, koji su se nasèlili ù Ugarskôj, pa se vrati prekò Dunava i pöbijê neznàbošce u boju kod Palote, blizu Vesprima. Sad je bio otpor slomljen i narod je morao primiti kȑšćânskû vjeru. Da se što bolje ùčvȑstî, počne Stjepan osnívati mnoge mänastîre i pozivati strane učene svèćenîke u svoju zemlju. Najznatniji bio je učitelj sv. Vojtjeha Radla, koji je kao monah dobio ime Anastazije ili Astrik. Njega ȉmenujê opatom novo ȍsnovânê benedìktînskê opatije sv. Martina na pànônskôm brdu. No Stjepan je htio, da Ugarska crkva bude nezávisna od tuđòzemskîh nadbiskùpîjâ (od solnogradske i pasovske), pod koje je dosad pòtpadala. Zato òsnujê nadbiskùpiju u Ostrògonu, da bude primicìjâlna zà cijelû Ugarsku, i više drugih biskùpîjâ. Nadbiskupom ostrògonskîm ȉmenujê Domìnika, a biskupom kaločkim Astrika.

Da pòdignê ugled sebi i državi svojoj, želio je Stjepan, da se òkrunî kraljevskom krunom. U to se ime òbrâtî na papu, koji je podjeljivao kraljevsku čast. Papa je onda bio učeni Gerbert, bivši učitelj cara Otona III., po imenu Silvestar II. K njemu pòšaljê biskupa Astrika na čelu poslanstva, da ga zàmolî, da mu pòdijelî krunu i da òdobrî njegove crkvènê uredbe. Kad je Astrik pripovijèdao papi, kolike je Stjepan stekao zasluge za pokrštenje Madžárâ i za osnivanje biskùpîjâ, mänastîrâ i cȓkâvâ, klȉkne Silvestar: „Ja sam àpostolskî, ali ovo je pravi àpostol, po kojem je Isus tolikî narod sebi obrátio“. Nato mu dade krunu i dvostruki krst, da odnèsê Stjepanu, òdobrî njegove crkvènê uredbe i pòdijelî mu pravo, da može osnivati biskupije, kaptole i mänastîre i ȉmenovati crkvènê dostojanstvenike. Stjepan se tom krunom u Ostrògonu òkrunî (15. kolòvoza 1000.) i prozòvê se „àpostolskîm kraljem!“ Taj naslov ostade ugarskim kraljevima do danas. Kraljevska je čas pòdigla Stjepana nàd drugê plèmenskê poglavice, koje su ga dosad nekako sebi jèdnâkîm držale, povèćâ mu ugled u narodu i pòvîsî njegov prijèstô onàkô, kako je bio

kòd drugîh vladárâ. Izàtoga dade svojoj kraljevini mudre zakone po primjeru franačko-njemačkom i ràzdijelî zemlju na županije, kojima stavi na čelo velike župáne, da narodu pravdu kroje i da se brinu za njegov i napredak i blagostánje.

Uvedénje kȑšćânstva i tih novih ùredâbâ nije bilo pò volji njegovu rȍđâku knezu Đuli, koji je dosta nezávisno ùpravljao Erdèljem. On stane podùpirati neznàboštvo i složi se s pečèneškîm kânom Keanom, ne bi li se sasvim ocijèpio òd Ugarskê, no Stjepan svlada i zàrobî najprije Đulu i nàmjestî u Erdèlju vojvodu, koji će ù ime njegovo ùpravljati zemljom, a zatim potúčê Keana, koji padne u boju, i zàrobî silno blago njegovo. Tim blagom sàgrâdî crkvu u Budímu i još veličanstveniju crkvu ù Stôlnôm Biògradu, u kojoj su se dugo ugarski kraljevi krùnisali i zakopávali. Još je bio ù tamiškôm banátu prilično nezávisan knez Otun, koji se sad htio sasvim ocijepiti òd Ugarskê davši se pod vrhovnu vlast bizàntînskôga cara Vasilija II., ali i njega svlada i pògubî Stjepan, a zemlju prìpojî Ugarskoj.

Stjepan je imao raspru s njemačkim carevima. Kad je njegov šûra Henrik II. postao njemački vladar, ùstanê nâ nj brat njegov Brúno, ali ga car svlada, a on pòbjegnê najprije ù Poljsku a zatim ù Ugarsku, gdje ga Stjepan lȉjepo primi ȉ poslije ȉzmîrî s carem. Iza Henrika II. pòstanê njemački car Konrad II. Sàlijevac, jer Henrik nije imao pòtômâkâ. Budúći da je njegovom smrti i bàvârskâ vojvodina ostala bez vladára, pòdijelî je novi car svomu sinu Henriku, što Stjepanu nije bilo pravo, jer je kao zet pòkôjnôga cara zahtijèvao, da se pòdijelî njegovu sinu Mírku. Toga râdi dođe dò rata između njega i cara. K tomu su se svađali i Mòravskê râdi. Tu je zemlju bio oteo Česima poljski kralj Boleslav Hrabri. Kad je taj umr'o, pòdignê se Stjepan na njegova slaboga nasljednika Mečislava II. i otme mu Mòravskû držéći, da ima nà njû pravo, budúći da je nekad prìpadala i Ugarskoj. Konrad II. držao je to za otimačinu, jer su Češka i Móravska léna njemačke države. Zato se složi s češkim knezom Ulrikom i ùdarî nà Ugarskû. Stjepan bi svladan i morade se odrèći svakoga práva na Bavarsku, a Moravsku morade predati češkomu knezu.

Stjepan je imao više djece; od sinóvâ poùmriješe svi zàrana osim Mírka. Već je bio òdrêđen dan (8. rûjna 1031.), kojega će Stjepan Mirka krunisati zà svôga suvladára ili páče sasvim

mu predati vladu, a on će se odrèći krune, kad al' Mirko umre šest dánâ prije toga. Jedni vele, da ga je u lòvu räzderao divlji vepar.

Sad je imao Stjepan mnogo brige, komu da òstavî krunu. Imao je više stríčevîćâ (Vasilija od strica Mihajla, i Andriju, Belu i Leventu od strica Ladislava), ali ná tê se kraljica Gizèla sumnjala, da su pròtîvnicî kr̀šćânstvu i pristaše neznàboštvu, pa je preporučívala kraljeva unuka Petra. Jedna je kćerka kraljeva bila üdâta za mletačkoga dûžda Otóna Urseola, a taj je Petar bio njihov sin. Kad su Otóna (g. 1026.) pròtjerali s kneževske stolice, pòbjegnê Petar nä dvór svôga djeda ù Ugarskû. Kraljica ga preporučívala, jer je bio dobar kršćanin i jer se nadala, da će kraj njega i dalje moći ùtjecati na vladu. Kad je Stjepan ipak htio, da svoga bližnjega rȍđâka iz muškê loze, Vasilija, prògláŝî nasljednikom, nije se kraljica žäcala, da pòčinî silno òkrûtništvo, te pò svôm pöuzdânîku òslijepî Vasilija, a nato pòbjegnû òstâlî stričevići ù Poljskû i u Rusiju. Pristaše Petrove šćáhu dapȁče umoriti sámog Stjepana, kad je ležao teško bolestan u krevetu. Ali ubojici zàdršćê ruka, kad je htio probòsti kralja, mač mu padne iz rûkû, a on grižnjom savjesti ganut prizna pòkâjno svoj grijeh i ötkrijê sukrívce. Kralj mu òprostî, a njih pògubî. Skoro zatim umre Stjepan (15. kolòvoza 1038.) te bude svečano zäkopân u Stolnom Biògradu; 45 gȍdînâ po tome prògláŝî ga crkva svecem.

5.

U Londónu.

Po Edmondu de Amicisu priredio prof. dr. Bosanac.

Hvatala se noć, kad krenuh željeznicom put Londóna. Stisnut u vagónu zàbavljâh se divnom mišlju, da ću skoro zàgledati Lòndôn London! — Često sam ponavljao slatko ime, koje mi je duši godilo kao zvêk òd zlâtnôga novca. London! — Nè znâm, što me gonilo, da sâm sebi kazujem, kaka je to grdósija, pravo mȍre. Babilon, haos[1]) — čudo ȍd grâda. Pòmislih, da je to najveći grâd na svijètu, a što slično nè možê se reći nì o kojem gradu. Ima gradóvâ ljepših od Londóna, ali reci mi grad, za koji ćeš kazati: „To je najljepši grad na svijètu“. Òsobitâ je slast gledati nešto, što je ù nekû ruku najveće na svijètu; nešto, iza čega ti se već misao pròhodî svijetom sànôvâ; nešto, prèd čîm možeš kazati: „Nêmâ čovjeka, koji bi bio vidio što veće i veličanstvenije!“ Zatim sam se rädovao, što pùtujêm u Lòndôn sâm sämcît bez pöznanîkâ i bez prèporûkâ, pa ću moći òsjetiti, kako se gubim u onom ocèanu. Moći ću òsjetiti onaj osjećaj nekoga straha, što nam ga ùljevâ golem, nèpoznât prostor. Da ùkrâtko kažem, sàmo tako ostat će mi u duši onàkâ slika toga grada, kakva se prikazuje duši strana čovjeka. Osim toga uzmi, da nijèsam znao ni zä lijek ènglêskî, u džepu malo pârâ, traljav kovčežić u ruci, pa ćeš vidjeti, da je u mène bilo svega, što čovjeka čini malènîm i jadnim ù veliku, nèpoznâtu gradu.

Bȉjâše tamna noć, kad úđoh ü grâd. Prävo se i ne òsjetih, kad uđoh, i zàčudih se, kad mi dadoše znak da siđem. Siđem i nađem se pod golèmîm svodom stanice Londonbridge[1]) ù moru svjetlosti i sred vreve òd kočîjâ. Skočim u najbližu kòčiju i pružim kočijášu komàdić hartije, na kojoj bȉjâše zàpîsâno ime i ulica, gdje je ona gòstionica, što su mi je preporučili u Parízu. Kočijâš pròčitâ i dade znak, da je razumio, ali se nè mičê naprijed. Nàmagnêm mu, da sjedne i da goni, ali on ni da bi se makao s mjesta. Počnem ga grditi, ali on ne razûmijê ni bijele francuski, već se mirno naslonio na vratàšca od kòčijê i stao sipati cijèlu kišu engleskih riječi. „Sad ga imam“, pòmislîm, „što ću da radim?“ Prèkrstîm ruke i motrim ga; i on prèkrstî ruke i gleda me. Tako smo stajali neko vrijème glèdajûći jedan drugoga. Najzad izgubîm ustŕpljênje, skočim s kôlâ i zàtûlîm mu ü uši, da je magare — i òtiđêm. Poslije sam dòznao, da mè nije htio voziti u gòstionicu, jer je bila ȍdviše dalèko. Pođem sâm, ali kako i kuda da krenem? Prìznajêm, da sam ù tâj pâr izgubio srce. Silan prostor, u kojem nijèsam nàlazio izlaza pȍstaji; pȍmîsao, da nè znâm, kamo da krenem: ona prvá nesrećna sùsreća, koja mi se činila zlim znakom: teški kovčeg, koji me je smétao u hodu; noć i smutnja — sve to shvati me ìznenâda nekim čuvstvom tuge i straha. Lúnjajûći neko vrijème, kamo su me oči vodile, nàgazîm

[1]) grč. χάος, smjesa bȅz rêda.

[1]) Izgovaraj: Lönd'nbridž.

na vrata i nađem se nàpolju — kao da sam pao u haos. Silan glomot òd kôlâ, zvižduk žèljeznîcâ, a nè vidîš, gdje su i kuda pròlazê; silna smjesa svjetlosti sa svíjû stránâ i krajévâ; magla, koja mi nije davala razàbrati oblik i däljinu; nàpokôn metež i vreva od ljúdî, koji kao da bježe âmo i tamo — to sve bìjâše prvi prizor oku mojemu. Pòsrćûći i hrámljûći prođoh kòmâd púta kao lud nè znajûći, gdje mi je glava. Näpokôn stanem, jer mi je dòteščao kovčeg. Sreća htjede, te spazim gòstionicu s natpisom: On parle français [1]) Ùnîđêm i odmah legnem u krevet, ali dugo nijèsam mogao ùsnuti òd štropôta, koji mi je dòpirao do ùšijû, kao da möre buči podnò kućê. Najzad usnem i zavèzêm se u najčudnije snove na svijètu.

Ùjutru ìzâđêm prije svanúća i krenem prema Temzi. Eto me nedalèko òd mosta u sredìni City-a.[2]) Vidjelo se malo naroda, grobna tišina, nebo sivasto; bìjâše hladno, a neka laka magla zàstirâše sve predmete, te su se sàmo nàzirali. Pođoh brzo prema mostu znajući, da se s mosta može okom zàhvatiti najveći dio Londóna. Dòšâvši nasrêd mosta okružih okom i led me pröbijê od glave do pete te stadoh i ne makoh se. Ìznenâda mi sïjevnê u duši slika grada Pariza, kako se vidi s Nòvôga mösta (Pont neuf) i ùčinî mi se neizmjerno malèna. Nàslonîm se i gledam. Pòda mnôm Temza, širòka — silno širòka. S jedne strane brodovi bèz kraja i konca, s druge strane nàstavljajû se orijaški mostovi. Duž jedne ì drugê obale crne kućèrine kao stare tvrđave, bèz rêda nägomilâne. Malo dalje grdósije òd kûćâ, neòbične pògledati, neizmjerni svodovi željezničkih stänîcâ, duge ravne crte kao od ògrômnîh bèdêmâ. A dalje òd njîh smjesa poràskîdânîh kontúrâ[3]) i nejasnih öblîkâ, što se malo pòmalo gube u pepèljastu smjesu bójâ, dok se näpokôn ne ìzgubê u veličànstven nèrêd maglòvitîh profila[4]) òd dimnjâkâ, tórnjêvâ i kubétâ. A još dalje kao da nàzirêš druge tajanstvene gradove, što ih više nàgâđâš nego zàisto gledaš. Nàd svima susjednim zgradama pròsûla se neka tamna radionička bòja, kao da je to kakav òtrcân i istrošen grad, sve nekako snažno i naporno, tužno kao u gradu ìza požâra — tužna i ogromna slika.

[1]) Hrv.: govori se francuski.
[2]) City (čitaj Siti) najstariji je i najznatniji dio Londona.
[3]) Franc. contour (čitaj kontur), obris, oris.
[4]) Franc. profil, prosjek.

Znaj, da se Lòndôn pròtêžê òd istoka prema zapadu 26, a òd sjevera prema jugu 19 kilometara. Od sámîh slúgâ sàstavit ćeš veću vojsku od talìjânskê ù mîrnô dòba, a s plamíčcima òd plîna, što rasvjetljuju deset hìljâdâ ùlîcâ lòndônskîh, osvijètlio bi pût od jedne četvŕtinê oboda (periferije) cijele zemlje. Ako računámo, da pivòpiji treba deset lìtârâ pîva, da se opije, to bi se s pivom, što se svake godine ispije u Londónu, dvápût opila onolìkâ vojska, kolika je njemačka ù ratnô vrijeme. Da jedno zà drugîm pòrêđâš sve pòklânô blago, što se ìzjedê ù godini dánâ, dobio bi neprèkinûtu pòvôrku od gibraltarskoga tjesnàca dò krâjnjêga sjevera u Rusiji, a mostom lòndônskîm prèlazî svaki dan dvadeset hìljâda kôlâ.

Uz veličinu i bògatstvo najviše se čovjek u Londónu divi uzornomu redu. Ògrômnî taj grad úređen je kao holàndêskô seòce. Poslovi se neizmjernoga živòta u njemu òpravljajû tačno kao ura. Tuđin, koji jedva nàtûcâ francuski, ìzbavit će se lìjepo sâm ìz svakê neprilike ne gùbêći pri tom ni časka vremena. Zidovi i kola s bezbrojnim natpisima postojani su mu vodiči svakim korakom. Tkogod turit će mu ù rûke štampanu hartiju, koja će ga poùčiti i obavijestiti. Ma gdje zalutao u Londónu, valja ti poći smjerom prvoga vlaka nad krovovima;[1]) vlak će te dovèsti u stanicu, gdje ćeš na zidòvima naći upute, kako ćeš se kući povratiti. Jednoga dana skočim nà kola nè znajûći, kamo idu. Odvèzêm se nekoliko mîljâ izvan Londóna i siđem ù seosku krčmu — sâm samcit. Nitko nije razumio francuski, te nijèsam mogao doznati niti gdje sam, niti kad će se kola vratiti. Nèmîran tumarah pò tihu i pustu selu. Što ću sada i kamo ću? Najèdnôm čujem zvižduk, koji mi se kosne srca kao glas mila prijatelja. Potŕčîm na onu stranu i zà nekoliko čâsâkâ evo me u Londónu.

6.

More i mòrnâr.

J. Carić. Slike iz pomorskoga života.

Čovječjâ sila nè možê da se takmi s prirodom. Ljudski um nije podoban, da nàdmâšî njene veličajnosti. On je velik, kad ù

[1]) U Londonu ima vlakóvâ, koji jure pod zemljom i nad zemljom t. j. nàd kućama i krovovima.

potaji òtkrîvâ njezine tajne; divan je, kad je upućuje, da ga štedi; srećan, kad je vodi, da mu pòmâžê, ali slab, drzak i nëoprêzan, kad protiv nje hoće da òtvoreno vojuje.

Što je nä moru veliki parobrod?

Pri sámome kraju i lâđica je nešto, dok more miruje. Ali kad ono pobjesni, sve se gubi, sve iščèzâvâ. Prirodne ljëpote ràzdrâžene sipaju jäuk i plač među žive stvorove. Òbzôrje je širòko, prostrano nälijevo, nädesno, svud näokolo. Konca mu nè vidîš nî kraja. Onamo dalèko ljubi se s morem, moru nè vidîš dna, nebo je visòko; a ti si svemu središte, koje gotovo mjesta ne zàprêmâ. Ta velika lađa, kojoj se ti tolikô diviš i koja te po svijètu nosi, ùvîjâ se povrh válôvâ, kao da je pêrje; a da se tako ne ùvîjâ, ràspala bi se òtpr̂vê. I ta bi velika zgrada iščezla ù dubine morske — i za jedan tren, tebe više ne bi bilo. Pûtnik, koji bi tuda pròlazio, vidio bi more, gdje miruje; a ne bi se sjetio, da tebe nêmâ, da je more nà tome mjestu onu veliku zgradu prògutâlo. Na morskoj se pjeni nigdje nije vidio grob utopljeníka: ono ùdûšî, progùtâ, räzlijê se i poràvnâ. Gdje je juče bio jäuk, danas je smijeh; gdje je juče bila smrt, danas je raskošan život. Morska je pjena češće zalivèna kr̂vlju iz ranê utopljeníka: ona je kr̀štênje, mǜčenîčkô kr̀štênje bòrioca za napredak ljudski. Bože moj, koliko žr̂tâvâ dân nä dân, koliko bôla, koliko súzâ svaki čas! Jedan se narod nàhodî neprèstano izvan òkrîlja zakona — narod, kome je dòmovina ocèan; vojuje zà svakoga, za Èvrôpu, Aziju i Ameriku — a sebe žrtvuje bèz milosti, bez zahválnosti. Jedan se òsobit narod po mekom elèmêntu tura u dàlekê krajeve, nosilac novih i starih misli, mǜčenîčkî borilac prȍslavê ljudstva, gine neòpažen, mrê bèz utjehê. Smrt, nèsmîljenâ poruga prirode, visi nàd njîm kao mač Damoklov. Mokar, leden, umoran, gladan i ìstrošen mora često da posljednje sile svoje sàkûpljâ, da se òtimâ zlu vremenu, da se bori za život. Pòčinak bi bio zapúštânje, a zapuštanje je smrt: nêmâ primirja s ocèanom. On nàpadâ bez òduška: nèbrojene su njegove legije, nêmâ dana, da nè trâžî žr̂tâvâ; pa se ùmîri kao lav, koji zaspi na još vrućoj strvini. A tko je ta žrtva nezasitljivog ocèana? — Mòrnâr.

On je sâm, sâm u toj nëjednâkôj borbi, sâm bèz srdačna pogleda, da ga ojàčî, bez smijèška, da ga ù mukama tješi: sâm zàronjen u neizmjernost: pa opet nigda sùzê, koja bi njegove muke ȍdâla. Ono lice, potamnjelo òd sûnca, ȍjâčâno olújama, ne òdâjê tajnih ȍsjećâjâ; bol, ako bola ima, sàkûpljâ se nä srcu i tu òstajê. Ali ono lice tamno, slobodno gdjekad, često ozbiljno, a svuda na vrijeme näbrânô, izraz je neìskâzânê dobròtê i nèslomljenê jakosti.

Mòrnâr! tèško dà možê mrziti, teško da teži nà osvetu, teško da je plàšivica. Olúja jača njegove mišice, potkrepljuje njegovu smjelost, smèkšâvâ njegovo srce. Rekao bih, da nä moru voditelji žuči prèstajû djèlovati, a živci od straha pucaju i nä moru stvorovi ljudski postaju plèmeniti, velikòdušni. One neprèstanê pogibli, one neìzbježnê i nënâdnê promjene, one kušnje neprèstanê, ona smjesa bólôvâ i nada jesu brus, koji brusi sve, što je u čovjeku zlo, što je u njèmu okrutno: gladi mu srce, krìjepî tìjelo, oplemenjuje dušu. Nêmâ mornára, čije bi lice bilo ȍdûrno, nësnosno: ono može biti ružno, ali iz one se rugòbê krìjesê ìskre dobròtê, razuma i velikòdušnosti; svagda ćeš u njèmu naći nešto znäčâjno, oštro, odlučno. To je izraz ozbiljnosti ocèanove, kaplja njegove veličajnosti. Tko nije vidio válôvâ, kad nàpadajû burom, tko nije ćutio šûma tälâsâ na ocèanu, kome se duša nije gdjekad zgražala ȍd žalosti, komu srce nije gdjekad igralo ȍd radosti ondje na širokôm, dùbokôm, pustom i neìzmjêrnôm mȍru, tâj nè možê suditi, što je velika borba, — borba mornarova s ocèanom.

Noć je tamna. Nè vidî se ništa dȍ broda i mora: sámo more, sve näokolo sámo more! Sâm si samcat s mislima svojim. Prìtêžê te zemlja, a ploviš na vodi; htio bi biti na suhu, a more te od njèga ràstavljâ. Koliko je pȍd tobôm dubìnê? Koliko je pútâ živ stvor prèsjekao ovu tačku, na kojoj se ù tâj čas nàhodîš? Je li igda stopa čòvječjâ gazila brod, vidjela kitnasti kraj, gdje se sad nàhodîš? Je l' se smiješio taj stvor ljudski, je li plakao? Što je näd tobôm? Nebo. A pȍd nebom? Zrak, oblak. Što kraj tebe, nälijevo, nädesno, nàprijed, ȍstrâg, svud näokolo? More. Što pȍd tobôm? Voda. Pak? Tvrda zemlja! ali mrtva ili živa? A je li dosègla misao čòvječjâ, jesu li tumačili ljudi, što je to more, kako je pòstalo, tko u njèmu prèbîvâ, tko u njemu mre? A koliko je dubòko to more? Sad je mirno, tiho. Uzduh pòčîvâ, uzdušni stroj miruje, vrši tajne prirodne; ali uznemiruje stvora, koji diše, radi, misli. A što je bilo tu, nà tom mjestu jedan dan prije? Je li bilo súzâ, plača, ȕzdisâjâ ili je priroda njègovâla, štitila, štedjela čovjeka putnika?

A što je bilo ù prastârâ vremèna ovdje, na òvome mjestu, pod ovim istim nebom? Je li kopalo more ili je zemàljskî stvor mirno radio, živio, disao, ùmirao? Što se dogodilo, kako, zašto, po čemu, da to nigdje nè vidîmo pisano, da more ne gòvorî, zemlja mûčî i čovjek mora da se srdi na te prirodne tajne? Zašto nigdje ne stoji pisana morska povijest, da je čovjek, taj ljùbimac Božji, može čitati; Gdje su válovi, što su, gdje im je kòlijevka, gdje grob? Onamo je nebo, amo modro more; a mari li more, hâjê li nebo, što ga čovjek gleda, što mu se divi? Nä moru si sâm s ono malo drùžinê; ali što ste vi svi prema pustome moru, koje vas okružuje i sad bjesni, sad šuti, pòčîvâ kao da vas mami? Näd tobôm je nebo! Nebo, dä! A što je to? Dokle se ùzdižê uzduh, koliko je visok? Onamo, dalèko, visòko, visòko, gdjeno su zvijezde, što je ono?

Kad nè vidîš kraja, kad je more mirno, kad ga vjetar nè drâžî, kad nêmâ ōblâkâ nä nebu, duša pòčîvâ i rekao bih, čovjek je bliži Bogu, jer što je okolo tebe, sve je veliko, veličanstveno, neìzmjêrno!

7.

Trgovina i obrt u 12. i 13. vijeku.

Napisao prof. F. Valla.

Otkad su se Evròpljani za križarskih vójnîcâ ùpoznali s dàlekîm Istokom, pòčêli su se kòd njîh dizati obrt i tȑgovina. Zà maštu srednjega vijeka bio je Istok, òsobito Indija, zemlja neìskâzâno bogata. Tu se moglo naći robe svakojake, a bîrânê; tu je bilo zlata i drâgôga kàmênja ìzobîla. Ali sàmo su tri puta vodila ù tê krajeve čudèsâ: jedan između Urála i Kaspijskoga mora, drugi preko Sirije i Perzije, a treći uzduž Cȓnôga i Indijskoga mȍra. Nä sva tri se svagda moglo vidjeti ljúdî iz Èvrôpê; no tȑgovac nigda nije mogao putòvati, da ne bi doživio sto i sto neprìlika i pȍgibîjâ. Ù srednjêm se vijèku tȑgovâlo i pò svîm krajevima Èvrôpê; ali ponajglavnija sijèla tȑgovinê bila su sàmo dva: jedno nä sjeveru, a to su obale Sjevernoga i Baltičkoga mora; drugo nä jugu, a to su zemlje, koje òblijevâ Sredòzemnô more. Razlike je bilo i tu, te je jug kao u svemu tako i u tȑgovini prètekao drûga svoga, sjȅvêr. Nè ćemo da gòvorîmo ò oba-

lama sjeverne Afrike i o njezinim àrapskîm gradòvima, koji su već u dèsêtôm i jedànaestôm vijèku baš cvjetali; nì o gradòvima u Špànjôlskôj, koji su bili sijèla obrta i tȑgovinê i bògatstva ù istô dȍba i još dugo poslije; sàmo ćemo spoménuti Barcelónu, Narbónu, Marseille (čit. Marsèj), Gênovu (čit. Džênovu), Firencu, Amalfi i Mletke. Svi su se ti gradovi nàtjecali, koji će više ùgrabiti blaga òd Istoka. Megdan su näpokôn ȍdržâli Talijáni. Oni su pȍsûli obale Gȓčkoga i Crnoga mora svojim skladištima; a Mleci i Genova, ti glavni i naskoro jedini tȑgovci talijânskî, vladali su tu ili po redu, jedan zà drugîm, ili ù istô dȍba òtimajûći se, tko će više robe k sebi privúći.

Ali tko da òpîšê sve jàde, koje je tȑgovina trpjela ù tô vrijeme. Tȑgovac, koji je donio robu iz dàlekê Azije i Afrike, mùčio je svakakvu mùku pròlazêći kroz neprijatèljskê, divlje i razbojničke narode, više pútâ krȍz zemlje ratovima ùništenê; a kad je tako, nije nì čudo, što je tek mali dio bògatstva istočnoga došao dò obâlâ Sredòzemnôga mora, do rùkû kȑšćânâ, koji su ga tu čekali. Ali ni u Èvrôpi nije tȑgovini bilo bolje. I tu se ù stô ì stô pȍgibîjâ bacao tȑgovac, koji je išao prekò Âlpâ nä sjevêr, da bi izmijenio robu s juga s robom sä sjevera, da bi dao sjeveru, čega je nä jugu, a jugu, čega je nä sjeveru. Kao posrednici između ta dva svijeta bili su u Fràncûskôj pòglavito gradovi: Marseille i Lyon; u Njemačkoj: Insbruk, Bazel, Nürnberg, Regensburg i Beč; ù Češkôj: Zlâtnî Präg; u Rusiji: Novgorod. Ù sve te gradove slijegala se tȑgovina sä sjevera i juga èvrôpskôga i od dàlekôga Istoka. Nekako ù istô vrijeme stali su oholo dizati glâvu i gradovi u nizìnama sjeverne Njemačke i Francuske, koje su pòplavljene vodama i isprèsijecâne brojnim rijèkama. Na tȑgovinu zvalo je te gradove mȍre, koje je bilo prèd njima, i rijeke, koje su mogle ù svakôm pravcu, sve dȍ srca Èvrôpê da donèsû njihove lađe. Sve je to njima pribavilo lijep glas i näskoro slobòdu kòd kućê i nä moru, dok među sobôm sklopiše savez zàklinjûći se, da će jedan drugomu biti u pomòći ù svakôj nèvolji. Savez se taj zvao „Hanza“,[1] a bili su u njèmu svi gradovi na Baltičkom moru, okò dônjê Rajne i u Flandriji. Od Londóna u Ènglêskôj do Novgoroda u Rusiji nà svîm lađama,

[1]) Hanza znači „društvo“, ovdje trgovačko, koje je imalo òdrêđenê isprave.

nà svîm skladištima víjala se sȁmo jedna zastava, zastava Hanzina. Njezini su tȑgôvci u rukama imali sve ribárênje, rûde, rȁtârstvo i obrt njemački. Nà njihovim se sájmovima prodavalo krzno, loj i koža iz Rusije; žito, med i vosak ȉz Poljskê; jàntâr ȉz Pruskê; kovine ȉz Saskê i ȉz Češkê; vuna i kòsiter iz Ènglêskê; vino s Rajne i iz Fràncûskê, platno iz Holandije i Frizije i sukno iz Flandrije. Ȕ tô su dȍba Englézi Španjólcima dali svoje ȉzvrsnê ôvce, òd kojîh pòtječû po Èvrôpi danas pȍznâtê merinovke; a Španjólci opet Ènglêskôj kao za ùzdârje svoje arapske konje, od kojih pòtječê plèmenitâ pasmina, kojom se Engleska danas u svijètu pònosî. U Fràncûskôj su opet mnogi gradovi u svojim zìdinama dȑžâli sájmove, koji su bili na glasu pò svôj Èvrôpi; pȁče iz Lyona, Avignona (čit. Avinjóna) i Marseilla išli bi tȑgôvci dvâput nà godinu u Aleksandriju, da bi potražili istû robu òd Istoka, koju su u Èvrôpi prodavali Mlečani i gradovi njemački. Još treba napomenuti jedan izum, za koji Evròpljani moraju zahvaliti sȁmo svojemu saobraćaju s Azijom: to je bùsola ili magnetska igla, koju su poslije u početku četrnaestôga vȉjeka Genovezi (čit. Dženovezi) i drugi gradovi na Sredòzêmnôm moru upotrebljavali, pak su na njézinu vjeru zàlazili u Atlantski ocèan te je ona Evròpljanima ùtrla putove pò svîm ocèanima.

Krìžârskê su vójnice Èvrôpu upoznavale i s nekojim novim obrtima. Nije dugo pòtrajalo, te su tkalci u Ìtâliji, u Parmi i u Milánu tkali kao tkalci u Dàmasku; a u Mlecima se pravilo staklo kao u Tiru, pa i oglèdala od stakla, koja su ȉstisla stara oglèdala od kovine. Istok je Èvrôpi dao vjètrenjače, lan, svilu i mnogo korisno bȉlje i voćke kao šljivu od Dàmaska. Dò toga se dȍba svijet sladio medom; a òd ondâ šećerom, što mu ga je davala šećerna trska òd Istoka, koja je Sìcîliji dȍnijela sreću i južnoj Špànjôlskôj, gdje je uspijevala, a poslije i ostrvima àntîlskîm u Americi, pak Madeiri u Africi.

A što se kaže o tȑgôvcu i njegovu ȍpâsnôm putòvânju? Njemu je bilo putòvati, gdje pútovima nije bilo traga, gdje je gotovo sâm sebi ùtirao stazu. Sad je morao da gazi pò blatu do koljena, sad po snijègu, sad se opet morao prevòziti preko rijeke, kad je mòstôvâ bilo malo ili nimalo. K tome plati gradòvima, kroz koje pròlazîš, carinu i velike nôvce gospodaru te i te zemlje, da ti da svojih ljúdî, koji će te braniti od rázbôjnîkâ, od lakome gospòdê, od vitezóvâ. A je li trgovac ȍd mora bio sigurniji? Nije li mnogo

gubio i mijenjajući nôvce, kad je svaka državica imala svoje, ponajviše rđave nôvce, koji vrijede sȁmo za njezine pòdložnîke?

Ali pored svih nèvôljâ i nèprâvdê svijet je i ù tô dȍba sve više išao nàprijed. U državu se pòmalo uvodio red, u gradòvima stali cvjetati obrt i trgovina, ù kućama vladati dobrostanje, a k tome se iz tvrda sna stao buditi duh. Velika djela, što ih je počinio svijet, velike i nove stvari, što ih je vidio, potrésla su srcem i umom ljudskim, pak ćeš razumjeti, što su se, kao obrt i trgovina, tako i nauke i vještine vinule u veličanstvene vȉsine nèbeskê! Škole se pȍčêle množiti, znanje širiti; a na òbzôrju su se èvrôpskôm pojavila velika imèna; Albert Veliki, Sveti Tóma, Roger (čit. Rože), Bacon (čit. Bäk'n) i Dante...

8.

Očev dug.

Preveo M. D.

Bio jedan seljak, ne baš bogat, ali prilično imúćan, čovjek radin i pošten. Osim žene njegova je obitelj sàstojala ȍd trî kćeri i sina — kršna momka. Život naš i smrt ù Bòžjîm je rukama. Naš se Andrija činio krepak, a najednom se stropòštâ i Bogu prèdade dušu. Nova kuća, koju je stao bio graditi mȉslêći ženiti sina Janka, osta nedògrâđena, — a ȉ dûga se našlo u njèga nèmalo. Susjedima dȕgovao je — kome pet, kome deset krûnâ, a jednome gradskom tȑgôvcu, u kojega je ùzimao kojekake robe, gotovo pet stòtînâ. Nôvce je ùzajmljivao, kako to u prostoga naroda biva, na poštenu riječ, bèz mjenîcâ, bez zàdužnîcâ. S dužnikovom je smrću, činilo se, umr'o i dûg, ali nije tako; po seljačkom mišljenju treba platiti; pòštenô ime treba da òstanê čisto. Vjèrovnîci stanu dosađivati udòvici, jedan joj páče zàprijetî, da će je tužiti... „Pričekȁjte, plèmenitê dûše, — moli se ona: evo uredit ću nešto gospodarstvo, o Petrovu dne prodat ću pâr jùnâdi i konja“... Ali da — o tome ne će ni da čuje. A što sad? Janku Andrijinu bilo je kao nož da si mu turio ù srce slušajući, kako očevu uspomenu grde; njemu se pričinjalo, da se kod svakoga prijèkora prèvraćajû u grobu stare mu kosti... Ajme!... i on zàmislî nešto.

U županiji bilo òglâšeno nováčênje; u selu, gdje je živio Janko, došao red na brojnu i bogatu kuću, da pòstavî nováka. Treba dati jednoga ȍd trî momka. Radi bi oni najmili zamjenika, ali gdje ćeš ga ùzêti; vrijeme je žurno, sila je. — „A ne bi l' ti mene uzeo?" ùpitâ najednom Janko Andrijin susjeda.

— „Jesu l' ti šale u paméti, Janko?" — progòvorî ovaj srdito. — „Kaka šala!? ja ću za tvoju obitelj služiti Bogu i svȉjetlôme caru". — „A što će, drâgo moje, majka tvoja na to . . . ta ti si ù njê jedinac, kao prst . . ." — „Nu to je moj posao! Koliko ćeš dati? — Otkup daj, pȍ Bogu brate;"

„Tisuću ću ti krûnâ ù novîm novcatim bankama nabrojiti; kuću dográditi". — „Ao, vrlo jeftino! Meni trebaju potpune dvije tisuće, ni za filir popùstiti ne ću!" — „Boj se Boga, Janko, upropastit ćeš me". — „Ta to i jest, čȉča Mârko; zȁ pâr dobrih kónjâ, što teku ù grâd, platio si gotovo tisuću, a tù . . . Ne boj se, ne ćeš stradati!"

Ma kako Marku téško bilo, opet mu se bilo nagoditi sa zamjenikom zȁ dvije tisuće.

Janko Andrijin òprâvî se smjesta ù grâd glavnome vjèrovnîku oca svȍga. — „Jesi l' donio nôvce? pita taj. — „Sad ih u mène nêmâ, ali sjutra izvolite doći, evo ù tû i tû kuću, i primit ćete, što vam pripadâ. Sȁmo prìpravite namiricu". — „Dobro".

I drugim je vjȅrovnîcima isto dao na znȁnje.

Sjutra dođu oni svi pred novačko povjerenstvo. Janko, gle, već stoji, kako ga majka rodila, pripravan u sobi; dođe red i na zamjenika. Povjerenstvo uzme proučavati spis.

— A kako to, sînko, ti si jedinac ù materê, pa se prȍdâjêš u soldate? ùpitâ Janka jedan od gospòdê.

— Tako mora dȁ budê, vaše gospòdstvo.

— Kako mora da bude? Ne bi li još šta!? Pozòvite òvâmo majku. Starica dođe sva u suzama; zȁ njôm tri kćeri također zȁplakane.

— Tvoj sin mora da je lupača? — gȍvorê joj.

— Nȅ dâj Bože, vaše gospòdstvo! On je poslušniji od ovčice . . .

— Onda mu dakle djelo nè idê od rúkê?

— Ali od njȅga nêmâ u svemu selu boljega râdnîka . . . Ja bih, vaše gospòdstvo, prije živa lègla ù grob, nego da se rà-

stanêm s njime . . . ali znaj dûg . . . Viš, on ne će; kaže, ispokòjit ću dûšu ćàćku . . .

— Kakav dûg?

— Majčice! — krikne Janko prekidajući majku, koja je već stala da pripòvijedâ: dosta je plača! A vi se, gȍspodo, ne izvòlite uznemirivati radi toga. Marici, sestri mojoj, što evo prèd vašim gospòdstvom stoji, minula je sedamnaesta godina, bit će o sv. Kati nevjesta. Mi smo se već pogodili s jednim beskućnikom, uzet ćemo ga k sebi ù kuću; valjàno je mòmče, pitajte koga hoćete. Ne uznemirujte se više . . . A ja vam smjelo kažem, da pòlazîm drágê volje ù cârskû službu.

Nije druge; zamjenika pòstaviše pȍd mjeru i nekoliko je glasóvâ kriknulo: šišajte[1]) ga!

Primivši od tȑgôvca nôvce pozòvê Janko Andrijin k sebi očeve vjerovnike. — „Evo tebi, Stevo, pet stȍtînâ krûnâ; a ti, brate Andrija, uzmi svojih dvadeset ȉ pêt" . . . onomu toliko, ovomu toliko, i ìsplâtî sve do posljednjeg filira. Sad su nèsnosni zajmodavci saznali, otkud njemu nôvci; jedni ih nè hjedoše primiti, gdjekoji nudi mu ih zȁ pût. — „Ništa mi ne treba, braćo; nôvci nijèsu moji, već očevi, ne pòminjite ga odviše, ne govòrite, da je pojeo tuđe dobro . . . A ako tko već hoće, da me daruje, neka se pòmolî za ispòkoj duše Andrijine u svojim molitvama. To mi je najmilije. Više ništa nè molîm. No ako mȁjku pritisnê nèvolja kaka . . ." „Sirótâ ne ćemo zapustiti", odgovòriše svi zajmodavci u jedan glas.

Pošto je sve poplatio, òstadoše mladome nováku samo dvâ dvadesetkrunáša. Jedan dade materi, drugi sestri zȁ novu šubu, kad se bude udavala.

— A tebi, sȍkole moj, Janko, što će tebi ostati? sa suzama progòvorî mati.

— Mene će hraniti sam car-gospòdâr. Novci mogu još i razmaziti čovjeka. Ali nè plači, rođena moja mȁjko! Sjećaš li se ugovora? Naskoro doći ću k vama . . . Blagoslòvi me, rođena mȁjko!

Rȉdajúći skine sebi s grúdî osiròtjela majka mjeden krst i stavi ga nà svȍga ljȕbîmca jedínca. Sveta materinska suza kane

[1]) Negda su momka, kako ga nađoše sposobna za vojnika, ošišali.

i nà Jânka, — srce njegovo nije moglo otrpjeti — zàplače i on, i oboje se bèsvijesno zàgrlî.

Glas o neòbičnôj sinovljoj ljubavi dopre odmah do povjerenstva; vrhovnomu zapovjedništvu pòslâno bi òsobito izvješće — i mladi Janko Andrijin stupi odmah ù cârskû gardu.

9.

Кафа и њезино црнило.

Шаљива народна прича.

Кад пођe jедном кум кнез ỳ кỳма пòпа у варош нà крснô име, најприје изнèсỳ му кафу. Кнез пòмислû, да је кафа највиша част, и нàумû, кад се крснô име служи, те купи мало кафе. Кад дође кући, рече кнегињи: „Спреми ово кафе тамо, кад дође кум поп, да му свариш".

Кнегиња није нигда кафу нù видјела, а камо ли пила али варила, и након неколико дòба прође поп покрај њихове куће, а кнез га сврати ỳ кућу мòлêћи га, да нрѝчекâ, док му кафу ỳчинê. Почне се поп изговарати, да нêмâ времена, а да се ноћ прѝмичê, али залỳду. Ỳљезê поп, а кнез жени: „Одмах кафу прѝстави, да се вари". Кнегиња нàставû пô пињатê[1]) воде и сву каву ỳ воду, онàкô непòпржену. Чека поп, кад ће та кафа доћи, кад кафа никад варена, те поп зàпрâшû мòлêћи, да га без кафе пусте. Потрчû кнез до огња и зàпûтâ кнегињу: „Је ли већ варена? Је ли пустила црнило? па кад види, да није, врати се стидан гòворêћи: „Опрости, кỳме пòпе, Бога рâди! прèварио ме у вашој вароши један Лацман[2]) и Лäцманскû син, те ми продао некакве кафе, која не пỳштâвâ црнило". Поп се нàсмијê те пође дома без кафе.

[1]) Пињата, земљан суд, који се наставља нà ватру.

[2]) Лацман каже се с презирањем за Нијемца или Талијана.

10.

Alkemija.[1])

Od prof. dra. M. Kišpatića.

Požuda zà zlâtom počinila je ù srednjêm vijèku stvârî, kojima se još i danas čuditi moramo. U Èvrôpi se nàlazilo, a i dovòzilo se ù njû tako malo zlata, da se nijèsu mogle ni najnužnije potrebe podmiriti, a kamo li se moglo nezàsitnô čòvječjê srce zadòvoljiti. U glavi nekih ljúdî stvorila se zàmîsao, da se mogu proste kovine pretvárati ù drâgê kovine, od željeza, bakra, olova i od kòsitera da se može stvoriti srebro i zlato, a i srebro pretvòriti ù zlâto. Neki Grk, Zosim (okò g. 450. po Kr.), pripòvijedâ u spisima svojim, da su nèbeskâ bića u svojem ljubavnom zánosu našim zemàljskîm ženama pòvjerila mnoge tajne, među njima i tu, kako se može na umjetan način stvárati srebro i zlato. A žene valja da ne mogoše toga zamúčati, pa se nauk ovaj brzo raširio svijetom. Zovemo ga naukom, jer ga je svijet 1400 gòdînâ zà istinu držao i û nj vjèrovao. Mnogo je na glasu učenjákâ vjèrovâlo još u 16., 17. i 18. stoljeću, da se proste kovine mogu pretvoriti ù zlâto. Nauk ovaj nazivaju alkemijom. Nêmâ u kùltûrnôj hìstôriji ljepšega primjera od ovoga, kako može strašna požuda zà lako stečenim blagostanjem dovèsti do blúdnjâ i prijèvârâ, zato neka bude dòpušteno, da se nešto s alkemijom zàbavîmo.

Koliko se dosada pòuzdâno znade, čini se, da se alkèmija bolje pòčêla širiti tek u 4. stoljeću po Kristu. Alkèmiste dodúšê pripovijedaju, da je već Tubalkain bio alkèmista, jer o njèmu Sv. Pismo gòvorî da je umio izrađivati kovine. A i Mojsije bio im je alkèmista, jer je u pustinji zlatno tele rastopio u tekućinu, što su je ljûdi mogli popiti. Svetoga Ivana evanđelistu opjevali su u himnama još u 17. stoljeću kao alkèmistu, jer je znao obično kàmênje pretvárati ù drâgô kàmênje, a drvo ù zlâto. No prave se alkèmiste pojavile svojim književnim rádnjama tek na koncu čètvrtôga stoljeća. Bili su to ponajviše Grci s visoke škole u Aleksandriji, zato se čini, da je Egipat bio kòlijevka alkemiji. Godine 640. zàuzmû Arapi Egipat, pa prèuzmû u svoje rûke gájênje pri-

[1]) Arapsko-grčka riječ sàstavljena od arapskoga člana **al** i od grčke riječi χημεία (čit. hemeja). Tako su zvali u srednjem vijeku ludžbu.

rodnih znanòstî, a među njima i alkemiju. Kad su Arapi zàuzêli Španjolsku i ondje više visokih škôlâ pòdigli, stala se alkemija móćnije i po Èvrôpi širiti. Tako nàlazîmo u 13. stoljeću u Fràncûskôj, Njèmačkôj i u Ènglêskôj već mnogo alkèmîstâ, koji su tu znanost u špànjôlskîm školama naučili. U 14. stoljeću bila je alkemija ràšîrena već pò čitavôm izòbraženôm svijètu i to tako, da je papa Ivan XXII. godine 1317. jednom bulom zabranio ùčênje i širênje alkèmijê. Ali to nije pomòglo ništa; alkemija se do 18. stoljeća sve većma širila. Otada poče ona sve više pròpadati tako, da su se u početku ovoga stoljeća sàmo još pojèdînî ljûdi u svojoj zabiti alkemijom bavili.

Do 16. stoljeća svi su kemici bili alkèmiste. Cilj svih kemičkih istraživanja bio je ponajviše sàmo taj, da se prònâđê sredstvo, što će se njim moći proste kovine ù zlâto pretvárati. No u 16. stoljeću počeše se pojèdînî ljûdi baviti sàmo znanstvenim kemičkim istraživanjem ne obàzirûći se na alkemističke težnje. Mnogo učenjákâ u kemiji priznaju jošte u 16. i u 17. stoljeću, da se mogu pretvárati i oplemenjivati kovine, ali se gotovo ni jedan nije htio tim baviti. U 18. su stoljeću pòčêli učenjaci zbiljski pobijati alkemiju dokazujući u jednu ruku, da se nè možê jedna kovina ù drugû pretvoriti, ù drugû ruku opet, da je najviše alkèmîstâ svìjet varalo i zasljepljivalo. I znanost pòbijedî.

Alkèmiste su tvrdile, da ima na svijètu stvar, koja može svaku ràstopljenû prostu kovinu, kako je se dòtaknê, pretvòriti ù čistô zlâto. Stvar tu zvali su kamen mudrácâ (lapis philosophorum) ili veliki magisterium, a mali je magisterium pretvárao proste kovine u srebro. Nije čudo dakle, da su se ljudi òtimali o tako zanìmljiv posao, valjalo je sàmo naći kamen mudrácâ, pa eto te srećna, ùglêdna i bogata. Ali to je cio posao, kako alkèmiste pripovijedaju, neizmjêrno težak. Dugo su vremena kr̀šćânskê alkèmiste mislile, da samo onaj može pronaći kamen mudrácâ, koji ima za to milost Božju. A onaj, što je zavirio ù tû tajnu, nè smijê je, ako nê će smrtno sagriješiti, nikomu òdati. Mnogi su vjèrovâli, da alkèmista odmah mora ùmrijeti, kako izbr̀bljâ tajnu svoju. Alkèmiste, koje su se gradile, da znadu praviti kamen mudrácâ, nijèsu ni kod najstrašnije mùkê tajne odávale, — jer je dakako nijèsu znale. Najviše alkèmîstâ prìznâvâhu, da ove tajne ne pòznajû, ali su zato sve nà sve mògûćê načine razmišljali, kako će dò njê doći. Jedni su se dali na kemička istraživanja, drugi su tražili pomoći u zvjezdarstvu; jedni su opet pùtovâli pò čitavôme svijètu tràžêći i propitkujući za tajnu. Najviše — dakako pòštenîh — alkèmîstâ nijèsu pored svega truda mogli ù trâg ući tajni, dok su mnoge varalice odmah tajnu pronašle. Svi alkemistički spisi, koji gòvorê, kako treba priređivati kamen mudrácâ, opisuju taj pòstupak tako nerazumljivo, tamno i tajanstveno, da ih danas nitko ne razumije, a zacijèlo ih ni ù njihovo vrijème nitko razumio nije.

Pored svih tih poteškoća bila je svrha alkèmiji tako zamamna, da su se njom stotine gȍdînâ najučeniji ljudi bavili. Ù svakôm je staležu bilo ljûdî, kojima je alkemija bila najznatnija zadaća u živòtu.

Mnogi vladaoci, biskupi, različni svèćenici, lìječnîci i drugî učenjáci na glasu su kao alkèmiste. Mnoge su se pròpalice bacile na alkèmiju, da njom opet do imútka dođu, i tako se broj alkèmîstâ sve više množio. No oni se nijèsu zadòvoljili, da pojedìncê rade, nego su se udruživali, ne bi li tako pronašli lakše kamen mudrácâ. Jedan je würtemberški svèćenìk, koji nije u alkemiju vjèrovao, napisao god. 1603. knjigu: „Kemička svadba Kristijana Rosenkreuza“, da se malo nàšalî i nàrûgâ alkènistama. Ù knjizi pripòvijedâ, kako je Rosenkreuz bio godine 1378. ù Istoku te ondje saznao za alkemističku tajnu, što je onda, vrativ se u dòmovinu, nekim svojim prijatèljima saopćio. No okò godinê 1600. nađu tajnu u njegovu grobu nàpîsânu, a sada je čuva nekoliko najvrednijih ljúdî. Oni sačinjavaju društvo, koje se zove Rosenkreuzovo. U društvo se primaju sàmo najumniji ljudi. Bila je to dakako piščeva izmišljotina i puka šala, no nàskoro su se pòčêle pojèdînê alkèmiste hvaliti, da su članovi toga društva, koje nije ni pòstojàlo, a drugi su opet govòrili, da su glavari društvu, pa su primali na svoju rûku nove članove u društvo. I tako je òd rûga zbìlja postala. U 17. stoljeću stvorilo se würtemberško alkemističko društvo, komu je glasòvitî filòzof Leibnitz bio g. 1666. i 1667. tajnik. Pod konac prošloga stoljeća bilo je na glasu hermetičko društvo, koje je dodúšê sàmo dva člana imalo, ali je u novinama počinilo tolikû buku (god. 1796.), te je svijet mislio, da ovomu društvu pripadajû najučenije alkèmiste. Ljudi se sà svîh stránâ stanu pismeno òbraćati s različnim upitima na hermetičko društvo. Pò velikôm broju pîsâmâ, što je na društvo ùpravljano bilo, vidi se, kako je ù tô dòba još alkèmija ràšîrena

bila. Bilo je tu pîsâmâ od vojničkih časnîkâ, lȉječnîkâ, sèoskîh učitêljâ, tajnih ratnih savjetnika, ljèkârnikâ, ȕrârâ, orguljášâ, brävârâ, krojáčâ, cìpelârâ, a svi pišu òtvoreno, kako su dosada u alkèmiji radili, ali da nijèsu ništa pòstigli, nego mole savjeta od drúštva mȉslêći, da ono doista postòjî. Društvo su dȑžâla dvâ lȉječnîka, koji su zaista vjèrovâli, da se može naći kamen mudráčâ. Oni su nà mnogâ pisma odgovárali, izdávali novine i diplóme, a nitko nije prijèvarê òsjetio. Počétkom ovoga stoljeća stanu pojedìncê òstavljati društvo, jer ih ono nije do željene svrhe dovèlo. Ono je sve slabije pòstajalo, dok se nije nàpokôn 1819. sàsvîm razišlo. S društvom nestalo je i alkèmijê, a danas čini se da nema čovjeka, koji bi u nju vjèrovao.

Ako pòmislîmo, kako se ù pȑvô dòba alkèmijê o znanstvenoj kemiji veòma malo znalo, né ćemo se toliko čuditi, što su ljûdi lako u mogúćnôst alkemije pòvjerovâlî. I danas se proìzvodê mijèšânjem nekih kȍvînâ takve smjese, koje su po boji i po svjetlosti nä zlâto mnogo nálik. Stârî su to znali, ali su mislili ȉsprva, da je takva smjesa zaista čisto zlato. K tomu su još mnogi na glásu i pòštenî učenjáci uvjeravali svȉjet, da su na svoje oči vidjeli, kako se proste kovine pretvaraju ù zlâto. Svȉjet dakako nije mogao znati, da su učenjáci bili prèvareni, pa su im slȉjepo vjèrovâli. Svjetski su súdovi od 12. do 16. stoljeća često imali posla sa alkemističnim rádnjama, pa su uvijek priznavali ȉstinitôst alkemije. Za gdjekoje alkèmiste i mnoge kraljeve pripòvijedâhu, da su svoj ògrômnî imútak alkèmijôm stekli. Pa tko ne bi onda u alkèmiju vjèrovao? Požuda zà sjâjnîm zlâtom zaslijèpila je sve razrede ljúdî, sve se ô nj òtimalo.

11.

Велизар, славни војвода.

Од М. Ђ. Милићевића.

Велизар се родио у Дарданији, у данашњој Стâрôј Србији, близу Скȍпља, окò годинê 490. Он се òсобито òдликовао под Јустинијаном (који је тàкôђер био родом из данашње Стâрê Србије) и пòстао ђенèрâл. Он је срећно завршио рат против Кабада, персијског краља, миром, који би угòворен 531. Друге

године послије тога командовао је морском војском, која је била òдрêђена, да пòкорû Африку, и која је имала пêт стȍтӣнâ лâђâ. Велизар òсвојû Картáгу, пòкорû Талимера, који је био присвојио себи краљевство Вàндâлскô, и врати цâрству Африку. Зато је добио право, да с триумфом уђе ȳ Цариград, у који уведе и Талимера, који му је био пао шâкâ.

Јустинѝјâн нàумû, да ослòбодû Ѝтâлију од Го́тâ, због чега Велизар прùјеђе у Сѝцùлију, год. 535., òсвојû Катанеу, Сираку́зу, Палèрмо и т. д., пòдсједнê Неàпољ, узме га, и крене се нä Рûм, у који и уђе 536. Готи ȳморê свȏга краља Теòдата, а на пријèстô његов ступи Витигес, и он дође да пòдсједнê Рûм. Велизар га рäзбијê и нàтјерâ, да се зàтворû у Равèну, гдје га послије ȳхватû. Сâд поднèсȳ Готи круну Велизару, али пȍштенû војвода, вјеран свȏме цару и зàдовôљан својом славом, ȍдбијê ту сјајну понуду, па Витигеса одвèдê у Цариград.

Тад му је слава била тако велика, да веће није требало ни да жели; он је смáтрâн као ступ и слава цâрства; није било душе, која не би говòрила о њему, нити икога, који га не би хвалио. Ȳ чâст његову коване су мèдаље, од којих се и данас нàлазû по која. На једној је страни био прèдстављен Јустинѝјан, како прима Велизара, с овим натпùсом: Велизар слава Рûмљâнâ.

Мало је времена остао у Цариграду, па је морао ићи пò други пут против Перзѝјâнâцâ, које је рàстјерао, чим је стигао. Послије тога прèшао је у Ѝтâлију, да прòтјерâ ѝз њê Готе, који су били ȳзêли себи за краља Тòтилу. Ови су вàрвари хтјели, да сруше Рим; Велизар им то не допусти òтêвши вјèчитȳ варош òд њùх и наредивши, да се пòправû.

И у старòсти својој још је пасао сабљу, да прòтјерâ Хуне, који су били ȳпали у царевину. И тако је живот његов био пùз пȍслôвâ и ȳспјêхâ бојних, и свака побједа његова била је јèзграна услуга òтаџбини. Нà свакû је начин имао право завршити дане своје у миру; али дворани, пакосни и завидни, òпањкајȳ[1]) га 561. код Јустинијана, да је бȍжем[2]) хтио, да му отме цâрство. Цар је био стар и већ нà зло брз; заборавља-

[1]) Потворити, òпасти кога.

[2]) Тобоже.

јући јŷнâчкŷ некористољубивост Велизарову пòмислî, да овај може ѝ бити крив, па му òдузмȇ све чѝнове,[1]) страже, имање, и стане постýпати тако рђаво с њиме, да је кукавни старац умр'о од туге прије времена. Неки историци додају, да је цар њему чак и очи ѝскопао, и да је тај војвода, који је побиједио толѝкê краљеве, ỳвећао царевину и обезбиједио јој мŷр, морао просити, да се хљебом храни; други то пòрйчŷ или га прѐлазê ћŷткê.[2]) Неки најпослије тврде чак и то, да је он, послије године дáнâ нѐмилости, враћен опет нà стâрô мјесто у своја права.

Дäо би Бôг, да ови пòсљеднйи погáђајŷ.

[1]) Ред части.
[2]) Шутећи.

12.

Àtlântskî ocèan.

Napisao prof. dr. Milan Šenoa.

I.

Poput velika korita uválio se Àtlântskî ocèan od polarnice do polarnice među novî i stari svȉjet. Òd svȋh svjetskih môrâ on je najznatnijega položaja, jer spaja tri napredna kontinenta, a dòpirê svojim dugim èvrôpskîm mòrem sve dò obâlâ ledenoga mora. Nà jugu ima dva prolaza: ù pȑvôm, što je nà jug od Rta dobre nade, veže Atlantski ocèan sa svojim istočnim susjedom Indijskim ocèanom, dok Magalhaensovim (čit. Magaljàênsovim) vratima i nà jug od Rta Horna prèlazî ù Velikî Pacifičkî ocèan. Nà sjeveru òtvorajû se troja vrata u arktičko more. Prva između Skandinavije i Islanda, druga između Islanda i Groenlanda, a treća između Groenlanda i američkoga kopna.

Južni prólazi znàmeniti su za tȑgovinu. Òsobito to vrijedi za Magalhaensova vrata, dok još nije Panamska prevlaka pròkopâna. Pròlaz oko Rta dobre nade bio je do godine 1869., kad su Suez pròkopâli, od veòma velike važnosti, jer su svi brodovi, što su prèlazili ù južnû Aziju, Jàpân i u Australiju, morali obilaziti južni dio Afrike. Ni jedan od spòmênûtîh prólâzâ nêmâ take važnosti. Ti se prólazi nàlazê na dàlekôm sjeveru, pak ledene sânte i čvrsto zàmrzlô more smetaju svakom prílazu. Sà mnogo se neprílîkâ bore kitàrice lâđe u onim vìsokîm krajevima, a put po zàmrzlu moru tako je težak, da nije nitko do god. 1879. oplovio Èvrôpê i Azije. Tek one godine ùčinî to smjeli Skandinávac Nördenskjöld (čit. Nurdenšjöld). Njegovo je putòvânje privrijedilo mnogo poznávânju onih krajévâ, ali tȑgovini u Atlantskom ocèanu nije kòristilo ni najmanje.

Drugi sjeverni prólazi vode u nèpoznâte àrktičkê krajeve.

Sjeverni dio Atlantskoga ocèana lȉjepo je razvèden; tu se ìstičû èvrôpskâ i dva američka sredòzêmnâ mora. Kako se u Èvrôpi zaválilo Germansko i Baltičko more dubòko u kontinent, tako je u Americi dubòko zàšao Hudsonov (čit. Höds'n) zaliv. Èvrôpskômu Sredòzêmnômu moru, što ràstavljâ Èvrôpu od Afrike, na kraju s prokopom sueskim, koji ga sàstavljâ s Ìndijskîm océanom, najsličnije je Sredòzêmnô more američko (zaton Mehički i Karaipsko more), što ràstavljâ sjevernu òd južnê Amerike, a na kraju imat će prokop Panamski, koji će sàstavljati Atlantski s Velikim ocèanom. Oko ekvatora Atlantski se ocèan malo sùzujê, a onda se i opet širi. Sredìnôm toga velikoga mora, dakle paralelno s obalom Èvrôpê, Afrike i Amerike, teče u moru nalik nà slovo „S" lanac, kome gdjekoji vrhovi i iznad površine morske vire, pa se onda pojavljuju kao otoci: Jan, Mayen, Island, Açori (čit. Asóri) St. Paul, Ascension, (čit. Asénžn), Sv. Jelena, Tristano d' Acunha,[1]) itd. Svi su ti otoci vulkanskoga postánja, a pokazuju se nà njima silne bazaltne stȉjene. Açori, Madèira posve su plodni a znàmeniti radi svoje blage klime. Ljeto je ondje blágo, nije prevruće, jer s mora dòlazî uvijek vjetrić, dok zime gotovo i nêmâ. Ùopće je obala èvrôpskâ kud i kamo blažega pòdnêblja òd obalê američke. Razlog tome stoji ù toplôj struji, što izlazî između Floride i otoke Kube u Atlantskom ocèanu t. j. Gulfstream (čit. Gölfstrimm). Ta se struja brzo pòtêgnê nà istok te òstavljâ američku obalu, a prìmičê se Èvrôpi. Uz američku obalu ide òd sjevera od Davisova (čit. Dévizova) puta hladna Làbradòrskâ (čit. Lebredorska) struja, pa ohlađuje znatno obalu. New York (čit. Nju Jork), koji je na istoj paraleli, na kojoj leži Li-

[1]) Izgov.: dakunja.

sabon, Nàpûlj i Carigrad, ima strašnu zimu, dok u Lisabonu i Napúlju snïjega ne pòznâjû. Gulfstream blagotvorno djeluje nà otoke ènglêskê, vrijèdî mnogo zà zapâdnû obalu skandinavskoga poluotoka, a jedan trak te silne tople rijèkê, što teče Atlantskim ocèanom, obìlazî Nordcap, pa ùlazî ù Bijelô more, gdje toliko ublažuje zimu, da u Arhangelsku (na polarnici) ruže cvatu.

Òsobito je znamenito, koliko rijékâ ùtječê u Àtlantskî ocèan. Treba sàmo spomenuti rijeku sv. Lovrinca, što izvirê iz onih krasnih američkih jezérâ, pak onda veličajni Mississipi, što neprèstano gradi deltu, a struja, što kròz nju teče, uvijek je raznésê. U Èvrôpi tim bi rijèkama odgovarale Rajna i neke druge rijeke u pòdrûčju Baltičkoga mora, pak velika rijèka Dunav. Afrika i južna Amerika dòvodê obje jednako Atlantskomu ocèanu svaka pò trî velike rječine i to prva: Nil, Niger i Kongo, druga Orinòko, Amazònas i Paranu. Razlika je ù tome između rijékâ afričkih i američkih, što su američke veòma dalèko plovne, te pospjèšujû tr̀govinu s ùnutarnjîm krajevima, dok rijeke „Cr̂nôga kontìnenta" slabo nose brodove zbog br̀zîcâ i slápôvâ.

II.

Ako je ìstinita vijest, da su Feničani oplovili Afriku za vrijème ègipatskôga kralja Neka, onda njima prìpadâ pravo, da se zovu obretnicima Atlantskog ocèana. Za Kartažanina Hana pripòvijedâ se, da je ùz zapâdnû obalu afričku dalèko nà jug plovio, pa da je prvi vidio gorìlu. Rimljani su poznavali rano obale zàpâdnê Èvrôpê, a počétkom srèdnjega vijeka vidimo smjele brodáre nòrmânskê, kako na svojim čùdnovâtîm lađama plove Àtlântskîm ocèanom. Veli se, da je smjeli nòrmanskî vođ Erik Raudi (Cr̀venî) prvi došao nà obalu labradorsku (čit. lebredorsku); time bi on bio prvi obretnik Amerike. U XV. se stoljeću pòčinjû velika putòvânja Portugiza i Špànjôlâcâ. Tim putòvânjima spoznali su Evropljani prvi put istočne obale Atlantskoga ocèana. Mnogu je zaslugu baš tu stekao znàmenitî portugiski kraljević Dom Enrique „el Navigadór" (Bròdâr): po njegovu su nalogu vrsni mornári portugiski obreli svu zapadnu obalu afričku. Bartolomej Diaz (čit. Dijas) dopre g. 1486. dò južnôga r̂ta afričkoga, koji nazòvê Cabo tormentoso (Bûrnî r̂t), a poslije ga Vasco de Gama prozòvê „R̂tom dobre nade", pa ga òplovî i dođe prvi do

Indije (1498. god.). Slavni Kristof Kolumbo òtkrijê nà svôm putòvânju (1492. g.) novi svijet. On prèplovî prvi Atlantski océan te nađe u sredìni silno Sargaso bîlje (vrsta morske trave), što po moru pliva. Poslije njèga zàpočnû se velika obretna putòvânja u Atlantskom ocèanu. Pedro Alvarez (Alvàrec) Cabral otkrije slučajno zemlju, koju nazòvê Tierra de Brasil — dànašnjû Braziliju, Jean Cartier (Kartjè) otkrije obale Sjeverne Amerike, Englézi Davis (čit. Devis), Hudson (čit. Hòds'n) i Baffin (čit. Befin) otkriju putove, što vode u Arktično more. Od polòvicê XVI. stoljeća do danas naseljuju se Evròpljani u Americi, pa stvaraju náseobine a i sàmostâlnê države. G. 1774. ujediniše se velike države odlúčivši se od Ènglêskê, a početkom ovoga stoljeća zbace južno-američke države gospòdstvo špànjôlskô i portùgîskô. Nà zapâdnôj se obali stvore gotovo preko noći krasne lúke i divni gradovi. Pût preko Atlantskoga ocèana, za koji je Kolumbo trebao tri mjeseca, danas prevaljuju veličajni parobrodi za 6 dánâ i 11 sátî. Živa se tr̀govina danas razvila između velikih lúkâ èvrôpskîh; n. pr. Hamburga, Bremena, Antwerpena, Glasgowa (čit. Glàsgôa) i Bordeauxa (čit. Bordó), sa znatnim lúkama američkim: New Yorkom (čit. Njùjorkom), New Orleansom (Njuòrlinsom), Santosom (čit. Sántušom) i Rio de Janeirom (čit. Riu de Žanérom).

Danas je Atlantski océan glavni put svjetske tr̀govinê, danas on ne ràstavljâ ni izdalèka tolikô stari svijet òd novôga, koliko sjevernu òd južnê Afrike.

13.

Bàdnjî dân pòd žàrkîm sûncem.

Od P. Arène-a. Preveo prof. dr. J. Adamović.

Kad on vidi, da je na izmaku pròsînca nebo òstajalo plavo kao plava kadíva,[1]) da lišće ne žútî, pa i ono ògrômnô cvijeće da se na dr̀vêću crvènî kao vatra; kad on vidi, da kolibri, kojima je rep pȍsût dragim kàmênjem a kríla zlatom, neprèstano žùborê okò cvijeća, kad nàpokôn vidi, da pored kalendára velika žega ne prèstajê, a zima ne dòlazî, tad se mali Fránjo ozlòvoljî

[1]) Baršun.

i posádîvši se ispod jedne banànê,[1]) s koje je poòtpadalo zrelo voće, pòkliknê:

„Tûžna li mjesta! I opet jedna godina bez Božića!"

Mali je Fránjo, da sve kažemo, bio sin siròmašna prognanika; on je pošao u progonstvo s ocem svojim, pa premda ih je sreća na najljepši kraj svijeta nàmjerila, oni su žalili za dòmovinôm, koja je ipak najljepša od svega. Òsobito, kad se Božić prìmicao, malomu bi se Franji žalost podvòstručila: Božić, a sjever da nè brijê, Božić bèz snijega, Božić usred ljeta (jer ovdje traje ljeto dvanaest mjesécî) nè možê se zvati Božić!

Ìnače su malomu Fránji o Božiću dvije stvari nedòstajale, dvije stvari rijètke ù tôj klimi, gdje ljudi idu bosi i nè grijû svojih stánôvâ: dimnjak i cokule! Srećom se dòsjetî, da mu otac ima par indìjânskîh čìzâmâ òd mekanê kože, a izvézene biserom. To je bila čùdnovâta obuća, koju je dìvljâčkî jedan hàrambaša òstavio zà bocu rakije. Te bi čizme mogle poslužiti kao cokule, a onaj otvor na vrhu kolibe, kroz koji je dim od ručka pròlazio, mogao bi biti mjesto dimnjaka.

Kad se dakle smr̀klo, mali Fránjo metne tu jednu izvézenû čizmu ispod onog otvora, kroz koji se vidjelo plavo nebo puno zvijèzdâ; onda pòljûbî svôga oca, koji je tàkôđer bio sjetan, pa malo i zàplakân, te ode spavati gotovo ùtješen i ù srcu pun nádê!

O kako li je dobro spavao, kako li lȉjepo sanjao! Tako dalèko od svoje dòmovinê mali se Fránjo nađe, nè znâ nȉ sâm kako, ù svôm selu, koje mu se prikazalo kao obično nà badnjê večê. Uska ulica bijela i pusta, među dva rêda zábâtâ, za koje se ùhvatile ledènice, bila je ràsvijetljena veselim zrȁkama, što su pròdirale iz prozôrâ iznutra ràsvijetljenîh. Uzduhom se orile pjesme i širio se ugodan miris iz kuhînjâ i od vina muškata, a po krovovima starac Božić ide ù čizmama svojim, od kojih se nè čujê bât, jer je snijeg dubok. Po bradi mu palo înje, pa zàglêdâ ù rupu svakoga dimnjaka te unútra baca igračke, koje je vadio iz nekakvê velike torbe.

Zatim se čȉča[2]) Božić zaùstavî i naslònîvši se na jedan dimnjak rekne: „Moj je put eto svȑšen! Sada treba malo odahnuti i zapaliti lulicu duhana". Ali najedàmpût se pòčêšê po nosu, koji je òd studêni pocrvenio; „Ah, dȍ bijesa! Maloga sam Fránju zabòravio! . . . Sve sam na nesreću podijèlio pa koga ću mu bȉjesa turiti u onu čizmu izvézenû biserom?"

Mali je Fránjo ù svôm krevetu govorio sebi! „Da mi Božić, kad već nêmâ ništa drugo, može sàmo dònijeti punu šaku snijega, onoga bijeloga i studenoga snijega, koga mi je svake godine žao, ja bih bio sasvim zȁdovôljan: on bi me sjetio Fràncûskê!"

A stàrkelja,[1]) kao da je čuo, skupi s krova šaku snijega, metne ga ù svôj koš, zàpâlî lulu i ode. Lula mu se u noći krijèsila, a pastiri su mislili, da je zvijèzda.

„Ej, mišljaše mali Fránjo, put je dug, a čȉča je star, ma kako on brzo išao i ma kako se žurio pò žȁrkôm suncu kroz pustinje, snijeg će se rastopiti prije negoli amo prìspijê".

A kad dobrìčina Božić dođe sav zàsopljen sa svojim košem, bȉjâše nà dnu samo malo snijega, ama jedva tolišnô, koliko lješnik

Iza one rupe na krovu, kroz koju je pròdirala zrȁka mjesečeva, mali Fránjo òpazî sasvim jasno dobrìčinu starca, kako hoće da istrésê svoj koš. Jedna pahùljica padne, onda druga, potom treća, pa stotina i hiljada: činilo se, kao da se nikad nê će iscȑpsti, i sve te pahùljice padahu ù čizmu.

Naskoro se čizma prèpunî a snijeg nàvâlî u kolibu; zatim dune vjetar, snijeg počne mèsti kroz vrata i vitlati pò svem kraju kao rôj bijelih mȕšîcâ; snijeg pòkrijê brda i dòline i ùhvatî se na bodljikama kaktusa, na vrijèžama lȉljânâ i na izreskânîm palmama kòkôsâ, koji bȉjâhu nálik na ògrômne srebrne zastore.

Koliba imađâše sad i okánâ a ta su okna bila pòkrîta lijepim slikama, što ih stvori înje. Bȉjâše ù njôj i ognjište, na željeznu se prijèkladu[2]) ogroman badnjak ràspadnê u žeravicu, kraj koje se pùrân, žut kao dukat, peče, a mast iz njega sve curi.

Susjedi i prȉjatelji zakùkûljeni i snježnih nogu dòlazê i veselo òd studêni cvòkoćû. Stisli se u vruću sobu pa slušaju u

Footnotes (p. 34):

[1]) Musa paradisiaca (rajska smokva), voćka u Braziliji s veoma tečnim plodom.

[2]) Stric gòvorî se i ò svakôm čovjeku, koji bi pò godinama svojim mogao biti stric.

Footnotes (p. 35):

[1]) Staračac.

[2]) Prijèklad je kamen sa strane na ognjištu, koji nè dâ, da se drva ràspadnû.

zaklonu, kako sjever brije. To bĩjâše veseo badnji dan, pravo badnji vèčê!

No je l' mògûćê? Kad svane, koliba pòstanê i opet koliba; vani nĩ trâga snijegu: nebo plavo, sunce žarko; kolìbri neprèstano žubore, a velike ìndĩjskê papige grakću po vas dan na drvêću. Sämo mali Fránjo nađê posve vlažne čizme svoje izvézene biserom, ali to je možda od noćne rose.

„Pa je li to istina?"

„Ja se ne bih mogao zàklêti! Pa baš kad se gòvorî i o dobričini Božiću, ja baš nè vjerujêm mnogo ù čuda. Mali je Fránjo vjèrovao, da je njegov doživljaj ìstînit. On mi ga je pripovijedao zbiljski i vrlo dostojànstveno".

14.

Slĩjepi konj.

(Na narodnu, od Ušinskoga. Preveo M. D.)

U davno, ù vrlo već davno vrĩjeme, kad još nè samo nas, nego i naših djèdôvâ i prädjedôvâ nije bilo na svijètu, bio na mòrskôme brijègu bogat i tr̀govačkî slavenski grad Vineta, a u tome je gradu živio bogati trgovac Usedom, čije su lađe natòvarene dragòcjenôm robom plovile po dalèkîm morima. Usedom je bio vrlo bogat te živio raskošno. Može biti, da je i sámo ime Usedoma ili Vsedoma dobio òd togâ, što je u njegovu domu bilo jamačno svega, što se samo moglo u ono vrijeme naći i dobro i drago; a sâm domàćin, domaćica njegova i djeca, jeli su sämo iz zlatnih i srebrnih tanjúrâ, hodili samo u samur-odijelu i ù svili ùtkânôj zlâtom.

U kònjûšnicama Usedomovim bilo je mnogo izvrsnih kónjâ; no ni u Usedomovoj kònjûšnici, ni ù svôj Vineti nije bilo kònja bržega i krasnijega od Stiži-vjetra, — tako je Usedom prozvao svoga ljùbîmca jàhaćêga kònja zbog brzine njegovih nogu. Nitko nije smio da ùsjednê na Stiži-vjetra osim domàćina sáma, a domàćin nije nikad jahao nà drugôme kakom konju. Dògodî se, da je trgovac na jednome od svojih pútôvâ u trgovačkom poslu vraćajući se kući pròlazio na svojem konju ljùbîmcu kròz veliku

i mrku šumu. Bilo pȍdvečê, šuma je bila strašno mrka i gusta, vjetar je njihao vršikama mrkih bòrôvâ; trgovac je jahao sâm samcit i korakom čuvajući svoga ljubimca konja, koji je sústao bio od dalèkôga púta. Najednom ìskočê iza gŕmôvâ kao ispod zemlje šest plećatih momákâ sà zvjerskîm lícima, u šùbarama, sà sulicama, sa sjekirama i s noževima u rukama; tri na konjma, tri pješke — i dva već razbojnika zgrabe trgovčeva konja za uzdu. Bogati Usedom ne bi rođene svoje kuće vidio, da je pod njime bio drugi kakavgod konj, a ne Stiži-vjetar. Òsjetîvši na uzdi tuđu ruku konj se trgne nàprijed, širokim svojim, silnim prsima òborî nà zemlju dva drska zlotvora, koji su ga držali za uzdu, smota pȍd noge trećega, koji se mašući sulicom zalijètao nàprijed i htio već da mu prègrâdî put te òdmaknê kao vihar. Razbojnici na konjma puste se ù potjeru; i ù njîh su bili konji dobri, ali gdje će oni stići Usedomova konja? Stiži-vjetar, premda sústao òsjetîvši potjeru òdmičê kao strijèla ȍdapêta iz čvrsto nȁpêta luka i òstavî dalèko zȁ sobôm ràzjârenê zlotvore. Zȁ pô sata već je Usedom dòjahao u rođenu svoju kuću nȁ svôme dobrome konju, s kojega je pjena ù krpama padala nȁ zemlju.

Slazeći s konja, kojega su se bokovi od umora pòdizali visòko, obèćâ trgovac tu svečano potreptavajući ga po sapunastoj šiji, ma što se s njime dogodilo, da ga nikad prodati ne će, niti će kome daròvati svoga vjernoga konja, prognati ga ne će, ma kako òmatorio, i da će mu svaki dan dò smrti same davati pȍ trî mjere zobi. Ali požurivši se k ženi i k djeci nije Usedom sâm priglédao konja, a lijeni slúga nije izvódao izmučenôga konja kako treba, nije dao, da se potpuno òhlâdî te ga prije vremena napojio. Òd togâ je vremena Stiži-vjetar začeo pobolijevati, ginuti, na nogama òslabî i najposlije òslijepî. Trgovcu ga veòma žao bilo ȉ pô godine držao je tvrdo svoje obećánje: slijepi je konj kao ȉ prije stajao u kònjûšnici i svaki su mu dan davali pȍ trî mjerice zobi. Usedom kupi po tome sebi drugoga jàhaćêga konja, ali zȁ pô godine ùčinî mu se ȍdvišê nèoprâvdano, da se slijepome, nĩ za što zgodnome konju daju pȍ trî mjerice zobi, i òdrêdî, da mu se po dvije podavaju. Prođe još pô godine, slijepi je konj bio još mlad, trebalo ga dugo hraniti i stanu mu davati po jednu mjericu. Najposlije ùčinî se i to trgovcu teško, i on dade sa Stiži-vjetra skinuti uzdu te ga ìstjerâ na vrata, da ne zàprêmâ badàva mjesta u kònjûšnici. Slijepoga konja

ìspratê sluge iz dvorišta štapom, budúći da se ùpirao i nije htio da ide.

Siròmašnî slijepi Stiži-vjetar ne pòimajûći i nè vidêći kud ići òstanê stojéći za vratima spustivši glavu i tužno strígûći ušima. Nàstûpî noć, ùdarî snijeg, spavati na kamènu bílo je tvrdo i hladno za siròmašnôga slijepoga konja. Nekoliko je sátî pòstojao na jednome mjestu, ali ga najposlije prìsilî glad, da traži hranu. Pòdigâvši glavu, njùškajûći po zraku ne bi l' gdjegod nàbasao makar na bàgljicu slame sà stara pròpala krova, lútao je na slijepu sreću slijepi konj te se spòticao neprèstano sad nà ugao òd kućê, sad nà ogradu.

Treba da vam kažem, da Vineta, kao i svi starinskî slavenski gradovi, nije imala kneza, a stànôvnîci gradski da su se ùpravljali sámi skúpljajûći se na trgu, kad je trebalo bilo rješavati kake važnije poslove. Takova se skupština narodna za rješávânje òsobitîh posálâ, zà sûd i za ràspravljânje zvala vijèće. Posred Vinete, na trgu, gdje se skupljalo vijeće, visjelo je na četiri stupa veliko zvono vijeća, na kojega glas skupljao se narod i u koji je smio zvoniti svak, koji je držao, da je ùvrijeđen i tražio od naroda sud i zaštitu. Dakako da nitko nije smio zvoniti zvonom vijeća poradi trìcâ znajući, da će ga narod za to jako kazniti.

Lutajući po trgu slijepi, gluhi i gladni konj nabàsâ slučajno na stupove, na kojima je visjelo zvono, i mìslêći, ne bi li možda ìzvûkao iz strehê bagljicu slame zàhvatî zubima kònopac privêzân zà bat zvona i stane drmati. Zvono zazvonilo tako silno, da se narod nè gledêći na to, što je još rano bilo, stao gomilama skupljati na trgu želéći znati, tko tako gromòvito traži sud njegov i zaštitu. Svi su u Vineti poznavali Stiži-vjetra, znali su, da je spasao život gospodáru svome, znali obećánje gospodarovo — te se zàčudili videći nasred trga siròmašnôga konja, slijepa, gladna, kako dršće od zime, pòkrîta snijegom. Skoro se òbjasnî, o čemu se radi, i kad narod sazna, da je bogati Usedom ìzagnao iz kućê slijepoga konja, koji mu je život spasao, òdlûčî jednòglâsno, da je Stiži-vjetar imao pòtpuno pravo zvoniti zvonom vijeća. Oni pozòvû nà tȓg nèzahvâlnôga trgovca i ne obàzirûći se na njegovo opravdavanje zapòvjedê mu, da drži konja kao prije i da ga hrani do sámê smrti njegove. Òsobit bi čovjek òdrêđen, da pazi, da se osuda ìspûnjâ, a osuda bi ùrezâna ù kamen pòstavljen nà spomên događaja na trgu vijeća. Kažu međùtîm, da nije ni jedàmpût trebalo, da prinuđaju Usedoma, da vrši osudu vijeća. Trgovac je òsjetio svu gȑdobu svoga postupka, hranio i mazio je slijepoga konja do sámê smrti njegove.

15.

Nôvci u sadašnjosti.

Od prof. dra. M. Kišpatića.

Novci, što ih svaki dan kròz naše ruke pròmećêmo, némajû sàmo vrijednost, da nam olàkšajû kupòvânje i prodavanje, nego imaju i zadaću, da budu mjera zà naš posao i rad. Sve, što stvaramo, bio to najuzvišeniji ili najprostiji posao, ima sàmo jednu mjeru, a to su novci. Što radnik svojim plugom, iglom ili rukom ìzrâdî ili što ûmnîk svojim duševnim radom ìzrâdî i stvori, sve se to ocjenjuje po svojoj vrijednosti ù kovânîm novcima. Srebro i zlato po svojoj vrijednosti, koja se nikad ne gubi, svaka je pòstojânâ mjera svakomu radu. Da se ne ìzvrgnê ovo mjerenje kojekàkvôm samòvoljôm, odredile su oblasti kovanomu novcu stalnu vrijèdnôst. Jedni su ùzêli zà mjeru zajedno zlatne i srebrne novce te tako stvoriše dvostruku novčânû vrijednost, a ù drugîm su državama poprimili ili sàmo zlatnu ili sàmo srebrnu vrednòtu prema tomu, jesu li ùzêli zà mjeru ili sàmo zlatne ili sàmo srebrne novce.

Čovjek bi ù pȑvî čas pomislio, da je sasvim isto, držala se država koje mu drago vrednòtê, ali to ipak nije posve tako, jer se vrijednost zlata i srebra ipak s vremenom ponešto promijeniti može. Zà zlâto i za srebro vrijedi ono isto načelo, koje i zà svakû drugu robu, t. j. cijena će mu to veća biti, što ga manje ima i što se više traži, a bit će to jevtinije, što ga više ima i što se manje traži. — Kad se ù stâroj Grčkoj nàgomilâlo silno zlato tim, što su onamo dovúkli silno blago pèrzîjskîh králj̄êvâ i što su ljudi, popùstîvši ù vjeri, oplijenili sve hrámove, pa što je nàpokôn Alèksândar Veliki snio silno bogatstvo s Istoka, dobiše zlatni novci veòma slabu vrijednost, a dobra poskupješe jako. To se dogodilo poslije jošte nekoliko pútâ: ponajprije, kad su Rimljani iz Ègipta dovúkli silno zlato kao ratnu odštetu, pa onda,

kad je Kârlo Veliki pobijedio Aváre i oteo im sve blago njihovo. No najbolje se òsjetilo, kad su otkrili u Peru-u i u Meksiku veòma bogate srebrne rude, pa dovúkli srebro u Èvrôpu. Između godina 1550. i 1640. pòstade poradi toga srebro za 150 pòstotâkâ jevtinije.

U današnje se vrijeme cijena zlatu ili srebru mnogo baš nè mijenjâ, ali je zato cijena zlatu prema srebru nekim prömjenama ìzvrgnûta. Ove promjene zavise pòglavito od dobivanja i od porabe jedne ili druge kovine. Ako uzmemo, da se od god. 1500. do god. 1840. našlo po vrijednosti 12.282 milijuna krûnâ zlata i 26.550 milijun kruna srebra (dakle gotovo 32 postotka zlata i 68 pòstotâkâ srebra), a od god. 1849. da 1873. da se našlo 13.400 milijúnâ kruna zlata i 6200 milijuna kruna srebra (dakle 68 pòstotâkâ zlata i 32 postotka srebra), sasvim je naravno, da je ù pȓvôm slučáju moralo zlato biti mnogo skuplje od srebra, jer ga je manje bilo, a poslije je cijena zlatu prema srebru bila nešto niža.

Òd godinê 1848. do 1865. pòlazilo je silno srebro ù istočnû Aziju, jer su ondješnji narodi za svoju robu voljeli srebro primati, a upravo se ù tô dȍba srebra malo nàlazilo, zato je morala cijena srebru prema cijeni zlata ponešto narasti. No òd godinê 1866. pöčelâ je opet cijena zlatu prema cijeni srebra rasti, jer se manje srebra izvozilo, a mnogo dovozilo. Ùtô se dȍgodî još nešto, što je povisilo cijenu zlatu prema srebru. G. 1865. naime sklopiše Fràncûskâ, Belgija, Švicarska i Ìtâlija novčànî savez, u kojem urediše zlatnu vrȅdnotu. Tomu se savezu prȉdrûžî ùskoro Skandinavija, Rùmûnjskâ, Špànjölskâ, Pòrtugâlskâ, a näpokôn pròglâsî god. 1871. i Njemačka, kad je dobila 5 milijárdâ fränâkâ od Fràncûskê, zlato kao zakonit novac, pò kôm da treba da se mjeri i računa svaka zasluga. Zlato se sada više tražilo, jer se od njèga stali silni novci kovati, pa mu je i cijena morala rasti.

Njemačka je näkovâla na pr. dò godinê 1871. 582 mil. kruna zlata i 1800 mil. kruna srebra, a òd godinê 1871. do 15. ožujka 1876. 1152 mil. kruna zlata i 95 mil. kruna srebra, Amerika pak òd godinê 1848. dò godinê 1872. nàkovâla je 3982 mil. kruna zlata, a sàmo 360 mil. kruna srebra.

Za vrijeme posljednjega podrug-stoljeća bȉjâše cijena zlatu prema cijeni srebra taka, da je 1 kilogram zlata po prilici toliko

vrijedio, koliko 15 i $^1/_2$ kilograma srebra. Danas vrijedi kilogram zlata nešto do 16 i $^1/_2$ kilograma srebra, po čemu je danas vrijednost srebra tako niska, kako još nikada nije bila.

Odatle se vidi, da se nè može pȍ zlâtu i po srebru ujedno mjeriti vrijednost zasluge i robe, jer njihova međùsobnâ vrijednost nije uvijek ista. Da se tomu zlu dòskočî, uvèdê Fràncùskâ g. 1803. dvostruku vrȅdnotu i òdrêdî zakonom, da posvùdâ i ù svakô vrijeme kilogram zlata vrijedi 15 i $^1/_2$ kilograma srebra. Ali taj pokus ne pođe od ruke. Strani svijet i trgovina nije mnogo marila zà tâj zakon. Kad je izvan Fràncûskê poskupjelo zlato, ùzimao je strani svijet od Fràncûskê sàmo zlatne novce, jer su bili jevtiniji, i tako òstade Fràncûskâ bȅz zlâta. To se dogodilo i drugim državama, gdje je uvedèna bila dvostruka vrednòta.

Nije preòstalo dakle drugo, nego da se uvèdê ili zlatna ili srebȓna vrednòta, kòd zlâtnê vrednote imádû sȁmo zlatni novci stalnu i zakonitu vrijednost, a srebrni su novci sämo kao sitni novci zà lakšî promet. Ù srebrnôj pak vrednòti imádû sämo srebrni novci zakonitu valjanost, a zlatni su novci kao svaka druga roba, kojima može cijena rasti i padati prema skupoći ili jevtinoći zlata. Koja òd obje ove vrednòtê ima prednost, nè možê se reći, jer to zavisi òd mnogo prílîkâ. Iskustvo nas uči, da su narodi obično ponajprije zà srebrnîm novcima pòsezali. Velikoj množini púčanstva kao da se više mile novci od srebra poradi sjajne njegove bijele boje, nego sámo zlato. Zä râd i za svoje proizvode prima puk radije srebro, jer ga dòbîvâ više pa mu ga je i lakše čuvati nego sitne zlatne novce. A ù stârôm i ù srednjêm vijèku lakše se srebro dobivalo nego zlato, zato je posve naravno, da su ù tô vrijeme srebrni novci bili pretežniji. No otkad je u novije vrijeme otkrićem zlatnih poljánâ u Kalifòrniji i u Australiji stalo u Èvrôpu dòlaziti silno zlato, otad počeše uvoditi zlatnu vrȅdnotu sve države, u kojima je bila trgovina velikoga svjetskog zamašaja. Zlatom su se mogle lako isplatiti i izbrajati velike svote növâcâ; zlatni novci mogu se lakše i jevtinije raspòšiljati, a i jevtinije kovati, a to su ù velikôj tȓgovini i u prometu veòma važni razlozi. Ako azìjatskî narodi, pa i Rusija još i danas imádû srebrnu vrȅdnotu, to nam je lako protumačiti, jer im je svjetska tȓgovina slabija i jer narod radije ima srebrne novce òd zlâtnîh. Kad bi svi narodi uvèli zlatnu vrȅdnotu, teško bi to òsjetila sva Èvrôpa, jer bi tim srebro još mnogo jevtinije postalo.

16.

Njěžnôst mâjčina.

Crtica od W. Irvinga (čit. Ervinga) preveo prof. dr. Mârković.

Prìmaknêm se grobu. Lijes bi pòložen nä zemlju. Na njemu je bílo ùpîsâno ime i dôb pòkôjnîkova: „Đuro Somers, u 27. godini živòta“. Uboga majka klečala mu je čelo glave pòdupŕta òd drugôga. Suhe su ruke njene bile sklopljene kao da moli, ali mogao sam razàbrati pò slabašnôm kolebanju tijela i po grčevitom micanju ùsnîcâ, da je sämo gledala na posljednje ostátke sina svôga s tronúćem materinskoga srca.

Uzmu se prìpravljati, da pòložê lijes ù zemlju.

Stade ona žurba i poslenost, koja tako ljuto zàdirè ù srce onoga, koji tuguje i ljubi; zäpovijesti se davale hladnim glasom poslovnim: lòpate su ùdarale u pijesak i šljunak, što je na grobu onoga, koga ljubiš, òd svîh glasóvâ glas najporazniji. Štropot okò njê činio se, da budi mâjku ìz jadnîh míslî.

Kad su mrtvàca spuštali ù zemlju, od škripanja užétâ kao da su je spopale smrtne muke; ali kad se òd nekakê slučajne zapreke lijes pòtrêsao, pròvâlî sva njeznost materinskih grúdî kao da je kako zlo moglo stići onoga, koji je bio dalèko izvan dòhvâta zemàljskôga bola.

Nijèsam mogao dulje gledati — srce mi htjede iskòčiti iz grúdî, — oči mi se zälîle suzama — bilo mi je, kao da sam diònik nečòvječna djela stojéći tu i glèdajûći bezpòslen, nà tâj prizor materinske tuge. Odem nà drugû stranu groblja, i òstanêm tamo, dok se sprovod razišao.

Kad ja vidim majku, gdje pölako i mučno òstavljâ grob òstavljajûći zä sobôm ostátke svega, što joj je bilo drago na svijètu, i vräćajûći se u šutnju i ùboštvo: srce me zaboli zà njû. Što je, pòmislîm, nèsreća bogatih! Oni imàdû prijatéljâ, da blaže, ùgodê, da ùšutkajû — svijet, da zàbavî i ràspŕšî njihove boli. Što su jàdi mladeži! Njezina pamet òsilî i brzo zacijeli ranu, njezino pòskočnô srce brzo se prìdignê ispòd pritiska, njezina cvjetna i povòdljivâ duša brzo se sävijê oko novih predmeta! Ali jädi ubogih, koji némajû spoljašnje utjehe, jàdi starih, kojima ako je život najviše zimski dan i koji nè mogû izglédati nikakva podmlatka radosti, — jàdi udòvicê stare, samotne, òskudnê, što

tuguje za jedíncem sinom, posljednjom utjehom u staròsti: to su ùistinu jädi, u kojima ćutimo nemoć utjehe.

Prošlo je nešto vremena, dok se nijèsam krenuo s groblja. Ìdûći kući sretnem onu ženu, što je bila tješiteljica: upravo se vraćala ìspratîvši majku u njezin sämotnî stan, te òd njê doznam pötanje, što je u sávezu s ganutljivim prizorom, kojemu sam bio svjedok.

Ròditelji su pòkôjnîkovi živjeli od djètînjstva u tom selu. Dom im je bio ponajčistija kućèrica, hranili se pošteno i prilično od različnoga rätarskôg posla i od priroda malèna vrtića, te su provòdili srećan i čestit život. Imali su jedinoga sina, koji je òdrâstao, da bude potpora i dika njihovoj starosti. „Oh gospòdine, reče dobra žena, to bȉjàše takva milòta od momka, tako dobro srce, tako prijazan naprema svakomu bližnjemu! Godilo je srcu vìdêći ga u nedjelju, kako vodi odjeven u najbolje, što je imao, tako stasit, tako vitak i ùsprâvan, tako vedra lica, svoju staricu majku ù cŕkvu, jer je ona uvijek voljela ùpirati se Đuri ò rûku, negoli svomu dobromu mužu; a bijedna se duša mogla ponòsiti njime, jer glavitijega momka nije bílo ù čitavôj okolini“.

Nerodne jedne i pò ratâra bijedne godine dade se sin po nesreći zavèsti, da se najmi u službu na jednom od onih malih bròdôvâ, što plove pò bližnjôj jednoj rijeci. Nije bio dugo kòd togâ posla, kad ali ga ùhvatê ù vôjsku i odvúkû nä more. Ròditelji doznadu, da je ùhvaćen za vojnika, ali poslije toga ne mogoše nikad o njèmu čuti glasa. Òstadoše bèz glâvnê svoje potpore! Otac, koji je neprèstano pobolijevao, klone duhom, bude nûjan i svali se ù grob.

Udòvica òstâvši sáma u staròsti i slabòsti obnèmognê, da se sáma dalje hrani i dođe „na žúpu“, t. j. bude ùpîsânâ u žûpskê ùbožâre. Ipak su sve jèdnâko svi u selu postupali prijazno prema njoj i s nekim pöštovânjem, kao prema najstarijoj stànôvnici sela. Budúći da se nitko nije prijavio za kućàricu, u kojoj je ona proživjela tolikê srećne dane, dòpustî joj se, da òstanê ù njôj, gdje je živjela u samòći i gotovo bèz pomoći. Ono malo najnužnijega živeža nàmicao joj je oskudni prirod od njezina vrtića, koji bi susjedi kadikad obrađivali zà njû. Bilo je malo dánâ prije toga, što mi se ovo pripovijèdalo; ona je baš brala nešto variva za ručak, kad al' čuje, kako se vrata od kućèricê, kroz koja se ide ù vrt, najednom òtvòrê. Stran čovjek ìzâđê, i kao da se nàokolo

plaho i bijesno òglêdâ. Bio je odjeven na mòrnârskû, lica mršava i blijeda kao smrt, prava slika čovjeka, koga je slomila bolest i nèvolja. On je zàpazî, pohiti prema njoj, ali mu se noge vuku i klecaju: klekne prêd njôm na koljena i zàjecâ kaò dijete. Nèbogâ žena gledala je nâ nj pustim i nemirnim okom. „O majko moja draga, ne pòznâjête li svoje dijete, svoga jădnôgâ sina Đuru?“ To je zbilja bila podrtina njezina nekoć krasnoga sina, koji je pòrušen òd rânâ, od bolèstî i tamnice neprijatèljskê näpokôn dòvûkao ude svoje kući, da otpòčinê na pòzorîštu svoje mladosti.

Né ću kušati, da nàtanko òpîšêm taj sastanak, gdje se radost i tuga tako potpuno jedna s drugom stapala: on je još na živòtu! on je došao kući! on će još živjeti, da bude utjeha i njega starim njezinim danima! No život je bio u njèmu iscŕpen; i ako je išta još trebalo, da dòvŕšî djelo sudbìnê, to je tomu dòstajala pustinja rodne mu kuće. On se svali nà slamnjaču, na kojoj je obudòvjelâ majka mnogu noć u nesnu pròbavila, — i ne ùstade nikad više s nje.

Kad seljani čuju, da se vratio Đuro Somers, nàljegnû, da ga vide dònosêći mu svakojake pònude i òlakšice, koliko je sȁmo njihovo siròmaštvo smagalo. Ali je preslab bio, da im riječima zàhvâlî — sȁmo im je okom mogao iskazati hvalu svoju. Majka ga je dân ȉ nôć njègovâla, i kao da mu nije bilo pò volji, da ga dvori druga koja ruka.

Ima nešto u bolèsti, što òbârâ ponos muškarca, što mu smèkšâvâ srce i vraća mu čuvstvo djètînjstva. Tko je, makar u starijim godinama, venuo u bolèsti i bèznadici; tko je gȉnûći ležao lȍgom nemoći u zaboravu i u samòći tuđega kraja, a da nije mislio nà mâjku, koja je pazila njegovo djètînjstvo, koja je gladila njegovo ùzglâvlje i bila u pomòći njemu nèjâkomu? Oj, ima u ljubavi mâjčinôj prema sinu strpljiva neka nježnost, koja nadmašuje sva ostala čuvstva srca. Nje nè možê ohladiti sebičnost, ni ùstrašiti pȍgîbao, ni òslabiti nevrijèdnôst, ni zadušiti zahválnôst! Ona će žȑtvovati svaku svoju ugodu njegovu zadovoljstvu; ustupit će svako svoje veselje radosti njegovoj, i ako ga nesreća zàskočî, on će joj biti to draži, jer je nesrećan; i ako sramòta stigne ime njegovo, ona će ga ipak ljubiti i njègovati, pored sramòtê; i ako ga sav svijet òdrinê od sèbe. ona će mu biti čitav svijet.

Jădnî je Đuro Somers ìskusio, što će reći biti bolestan bez igdje ikoga svoga, da ga njègujê — sâm sȁmcât biti u tamnici, a némati koga, da ga pòhodî. Nije mogao pòdnijeti, da pusti mâjku ȉz oka, kad bi se makla ȕ krâj, on bi je okom slijedio. Ona je sjedila kraj njegove postelje ure i ure, bdéći nàd njîm, kad bi spavao. Kadšto bi se trgao iz grozničava sna i gledao plašljivo năokolo, dok je ne bi spazio, kako se nàdâ nj sàgîbâ: pak bi ùhvatio njezinu ruku, mètnuo je nă grûdi, i usnuo spòkôjno kao dijete. I tako je umr'o.

17.

Москва.

Написао проф. др. Пет. Томић.

I.

За Руса нêмâ љепшега и дражега града на свијѐту него што је Москва. Па како и не би, — кад Москва има не само лијеп положај уз бродиву ријеку и рй̂јеткê у Русији горе нȁ плоднôј равнѝни, већ има и највеће светиње с највише светих и чудòтвôрнй̄х ўгоднйкâ и хрáмôвâ Божјих; а ўзатô је Москва и данас јоште најбоља чувàрица и преставница вјере отâцâ и народнога живòта и старѝнскй̄х народних ȍбичâјâ и повијести руске. К тому је московско нарјечје књижевни језик и неразрјешљива спона зȁ све ȍбразовâнê Русе ма гдје се они родили и ма гдје они живјели. Москва је и најбогатији трговачки и највећи обртни град свега ȍгрôмнôга царства, који има преко 22 милијўна чѐтвôрнй̄х километáрâ и преко 120 милијýнâ стàнôвнй̄кâ. Ў Москви је срце тр̂говини с прометом и с обртом, гдје се сàстајê шест жйлâ велике жељезничке мреже. Москва тр̂гујê не само с цијелим тим ȍгрôмнй̄м царством, него и с Паризом. Марсејом, Бордò-ом, с Лондоном, с Хамбургом, с Лајпцигом и с Бечом, као и с Техераном, с Бухаром, и с Пекингом. Зато је Москва срце и средиште Русије, а ȍсобито великоруског племена, које је језгра те свјетске државе, које је племе створило, уздр̂жâвâ и ўправљâ то горòстаснô царство.

Москва се зове и данас првопријестона, јер је била прије̏стôница руских цȁрêвâ све до Петра Великога 1712. год. У

њој се и данас јоште крунѐ цареви руски, па истом онда постају као помазаници Божји, законити владари и прави оци народу рускоме.

У Москви је сијело праве народне интелигенције и народне просвјете руске. Москва је главни град московске губерније и сијело намјесника царева или генерал-губернатора и метрополита зборнога окружја руске војске.

Москва се простире на седам брежуљака, који се уздижу 168—250 метара над море, зато је Рус радо поредй с Римом, те је већ у средњем вијеку побожни писац руски казао: Два су Рима била, трећи је Москва, а четврти нѐ може да буде.

Москва има до 900.000 становника, 400 цркава; 21 манастир и око тисућу творница са 200.000 радника, и 24 гробља; 460 учионица и завода и 130 убожница. Зато није чудо, што побожни Рус зове Москву светим градом и слатким именом мајчице (матушка Москва).

Два су прекрасна видика на Москву: један умјетан са звоника Ивана Великога у Кремлу, а други с Воробјевих (чит. Варабјових) гора (с врапчјих гора).

Москва запрема простор од неко 80 четворних километара, док има Париз 78, Берлин 63, Беч 55, а све земљиште града Загреба 33·26 четворних километара. Од југозапада к сјевероистоку протегла се Москва до 12 километара.

Стари исторички дијелови града живе још и данас у успомени народа, а то су: Кремљ (читај Крем), Китај-город, Бјелој-город, Земљаној-город и Загороди. Кремљ је акропола и најстарији дио града на брежуљку боровичком, јер је прије оснутка града ондје била борова шума. Китај-город главно је сијело трговине. Данас се Кремљ и Китај-город зову обично Городскаја част (градски дио, прави град). Град је тај опасан бијелим зидовима, на којима се сјају зелене куле и шарене кулице. Бјелој-город (Бијели град) је најелегантнији дио Москве с најправилнијим и најљепшим улицама, које се зачињу од Кремља; најљепше полаче, јавне зграде и најљепши дућани у том су дијелу града. Земљани город зове се тако од земљаних насипа, које је начинио први цар из Романове куће, Михајло Феодоровић (1613—1645.), а сад је ондје широка и лијена Садоваја (вртларска) улица, с много вртова и дрвених кућа. Ниједан велики град нема толико вртова у нутарњем

дијелу града, колико Москва, јер Рус без врта уз кућу и цвијећа није срећан ни задовољан.

Москва као срце царства морала је много претрпјети: куга, колера, епидемија и различних болести за осталу Русију и Европу, о коју се све то обијало и још се обија! Зато ӣ јест као мученица мила народу, па је зато тако радо зове светом и мајком и срцем и то с пуним правом, јер без Москве нити ће бити радости ни жалости рускому народу.

II.

Москва је истина велик град, али не у смислу западноевропских градова, јер се Рус и у граду воли држати онога: по вољи живим, по вољи гудим. — Кад се дође први пут у Москву, у очи удара, што има највише приземних и једнокатних дрвених кућа, а двокатних и трокатних зиданица мање, а четверокатних најмање, док Петроград, Беч, Берлин и Париз воле високе куће попут цркава и њихових звоника. А што је још рјеђе у великим градовима, а као правило у Москви, да се уз куће налазе не само пространа дворишта с господарским зградама, него и вртови. Већ то по себи чини град пространим и великим, а к тому долазе пространи тргови и вртови налик на перивоје, који се тек у најновије вријеме украшују новим зградама и кућама. Улице су широке, али обично неправилне, а булвари још шири опасују град.

Тко хоће разгледати врло лијеп дио око града, нека се провезе с извошчиком или трамвајем око Земљанога города, по Садовој (вртларској улици), дугој 15 километара, па ће видјети све, што има бољега и љепшега нутарњи град с лијепим кућама, с лијепо уређеним вртовима и с цвијећем испред кућа или покрај њих. Има ту и сајмова, гдје се може мотрити и проучавати народни и градски живот Москова.

У Европи нема готово континенталнога града, гдје би се налазила толика смјеса, у толиком броју различних народа Европе и Азије. Уз француску ношњу види се и народна од сваке руке, као и народа. Ту се види Черкез, Татарин, Грузинац, Калмик поред Грка, Турчина и Перзијанца, сваки у својој ношњи.

Имућније и ȍбразовâнê госпође обично се одијевају на париску, а многе и на народну. Народни се крој и народна ношња види па сајмовима и окȍ цр̏квê у светачке дане.

Најзнаменитији је трг с воћем на Болȍтнôј плошчади (блатном тргу) и Цвјетни бу̏лвâр, гдје се цвијеће прȍдâјê, и нȁпокôн Коњски трг, гдје се коњи прȍдâјӯ. Најглавнији и најважнији дио града, управо срце његово јест Кремљ (чит. Крём). Кремљ се у̏здижê нȁ лијевôм бријèгу ријеке Москве. 30 метáрâ. Повијест Кремља повијест је Москве. Русу је Кремљ свето мјесто; у Кремљу дȍбӣвâ царева власт тек посвећéње крӯнисâњем и пȍмазâњем. „Над Кремљом има сȁмо Москва, нȁд Москвôм сȁмо небо", вели народна пословица руска. Кремљ значи тврђава, а ӣзводê га ȍд кремена. Кремљ је ȍпасâн зидȍвӣма 20 метара вӣсокӣм, а зау̏зимâ простор од 2 чѐтвôрнâ километра.

У Кремљ се у̏лазӣ кроз петȍра врата, ȍд тӣх су најљепша и најзнаменитија „Спаска врата". С обје стране врáтâ имају малѐне кȁпелице. Код улаза прѐд сликôм Спаситељевом има тешка свјетиљка с вјечним огњем. Цар Алѐксије Михајловић нȁрѐдӣ, да сваки Рус кроз та врата у̏лазӣ откривѐнê главе, што Руси и данас држе, а иностра́нца упу̏ћујӯ, паче и силе, да исто ради с повиком. „Шљапу долȍј, долȍј шљапу (шешир доље").

На „Саборном тргу" стоји звоник Ивана Великога, висок 82 метра, нȁ пêт кȁтâ. На пȍзлâћенôј куполи има крст 16 метара висок. Највеће од 34 звȍна, што их у̏ томе звонӣку има, саливѐно је 1819. године ȍд топôвâ, што су ȍставили Французи 1812. године, а има 68.392 килограма. Тим се звоном звони сȁмо двапут у̏ години: на Божић и на Ускрс. Онда оно прво зазвȍнӣ, а зȁ њим ȍстâлâ звона у̏ Москви. Нијѐмцӣ држе, да је царско звоно у Келну највеће на свијѐту.

Тко у̏ љетнӣ дан са звонӣка прȍмȁтрâ Москву, нê ће вјеровати, да у Сӣбӣрији пȍд истӣм ступњем сјеверне ширине сјеверни јелени пасу, а на Камчаци пси саонице да вуку, већ ће помишљати, да је нȁ југу Ѐврôпê, или у Багдаду или у Каиру, тако је све и нȁоколо шарѐно и вруће. Шарѐна је Москва пȍ томе, што су испрѐмијешâне грађевине слога источнога свијета са слогом западним.

На подножју звонӣка нȁлазӣ се највеће звоно свијета: „цар-звоно (цар-колоколъ"). Висȍко 8 метáрâ, с промјером од $7^1/_2$ метра и обу̏јмом од $23^1/_2$ метра тако, да би 20 љу̏дӣ имало у њему мјеста. Дебљина му је горе 27, а доље 56 центиметара, док је „царско-звоно" у Келну висȍко 3·7 м, с промјером од 3·42 м. Цар-звоно дала је лијевати царица Ана 1731. године по Ивану Теодору Маторину и то 195.556 килограма тешко. Године 1737. пȍставê га нȁ дрвен сталак, али спаднувши с њега закȍпâ се у̏ земљу 6 метара дубȍко. У том положају ȍстанê дȍ цара Николе I., који га готово 100 гȍдӣнâ потом даде ископати и пȍставити, гдје се и сада нȁлазӣ.

Нȁ западу „Саборног трга" нȁлазӣ се „Успенскиј собор", црвено стубиште, дворска стражарница и грановӣтајâ палата. У Успенској се столној цркви крунишу цареви и царице руске. Саградио ју је готово у средини Кремља Аристотел Фиоравенти из Болоње 1475.—1479. године по узору владимирске столне цркве у бизантинско-ломбардском слогу, а у̏крâшена је ријетким сликама, златом и драгим кȁмêњем, ȍсобито иконостас. Зȁ слику корсунске Мајке Божје вјерује се, да ју је еванђелиста Лука сликао. Смȁрагд на челу Богȍродицê вриједи 100.000 К, а руб слике цијене на милӣјӯн круна. — Иконостас сȁ злâтнӣм пȍсуђем има злата 5·405 кг. Французи су то злато 1812. године у̏грабили, али су им га Козáци на повратку ȍтели, па су из захвáлности поклонили цркви свјетионик ȍд чистȍга сребра 400 килограма тéжак. Мјесто, гдје се чува хостија, цијене 120.000 ду̏кâтâ.

Грановӣтаја пȁлата (Углата полача) добила је име ȍд облӣка камена на прочељу, који је нȁ угал брушен. Саградили су је 1491. године талӣјâнскӣ градитељи. У̏ стâрô вријеме дочекивали су цареви у̏ њој подложнике, а сад части у њој цар госте своје за крӯнисâња, стране владаре и пȍслâнӣке. Величанствена је и кремљска (кремска) вȍјȁрна, а свијет се чуди ондје топу над топовима: „цар-пушци", што је дао сȁлити Феодор Ивановић по Андреју Чохову 1586. године. Тај је топ дуг 53 метра, промјер му је код отвора 1 метар, тежина 39.312 килограма, а набој тéжӣ 2000 килограма.

На главном улазу нутарњега града нȁлазӣ се кȁпелица Иверске матере Божје, једна од највише пȍштовâнӣх у Русији. Кадгод дође цар у̏ Москву, пȍмолӣ се ондје прије него што

ће у Кремљ. Непрѐстано има ондје много побожнога свијета, а сваки се дан ў њôј служи служба Божја. Ниједан Рус нѐ прôђê мимò њў, ма како му се журило, да не би скинуо капе те се и прекрстио. Та слика Иверске матере Божје копија је чудòтвôрнê слике на Св. Гори — Атосу, коју је прѐсликао архимандрит Пахòмије и дȁровао цару Алѐксеју Михајловићу. На дѐснôм образу има пàротину од Тàтарина једнога. Готово сваки дан возе ту слику у òсобитûм карућама ў куће за плату, да се прѐд њôм свѐћенûк Богу пòмолû и благòсловû ўкућане. Тко сретне та кола нà улици, ȍткријê се и прѐкрстû. А да за то вријеме побожни народ не òстанê бѐз матерê Божје, има друга слика у кàпели, која се пòставû на њезино мјесто. Тко иоле може, даде Иверску слику довѐсти ў кућу, да дȍбијê благослов Божји.

Иван Грôзнû ȍсновао је на успомену заузећа тàтарскôга царства казанскога цркву чўдновȁта слога, пòсвећену Василију Блаженому. Та црква иде ў рêд најчудноватијих грађевûнâ Москве. То је мјешавина разноврсних сàставûнâ, нѐскладна гомила рáзличитûх кўпôлâ, тóрњêвâ и торњићâ, свòдôвâ и галѐрûјâ; кр̀вôвâ и балустрáдâ, на којој је готово свака чѐтвôрнâ стопа друге боје. Зàчуђен стојиш прѐд тôм чудном зградом, која није ни најмање архитектонски лијепа. Црква је сàстављена од 11 кàпелûцâ, које чине чудну цијѐлост с 12 кўпôлâ различнога ȍблûка.

18.

Primjer dječje ljubavi.

Preveo M. D.

Već su davno razbojnici pustòšili kraj nekoliko mîljâ od Maròka. Poglavica Sidi-Mulu ràzbijê razbojničke čete i pòhvatâvši kölovođe preda ih sudu. Poglavicu su okruživali sòldati pod zapovjèdnîštvom mlada časnika, koga je volio poradi hrabrosti i odanosti. Nà sûd njegov dovèdû najprije stara razbojnika òd neko pedèsêt gȍdînâ, koji se za istrage ȍtkrijê časnikovim ocem. S ȍbzirom na službu hrabroga časnika ne òsûdî ga poglavica nà smrt, nego òdrêdî, da mu odsijèkû rûku nà sramotnôme mjestu. Stari razbojnik ìzîđê iz sudnice, a zà njîm i soldat, vršeći službu krvničku; no mladi ga časnik zaùstavî mölêći u poglavice kao milost, da mu dòpustî da sam glavom ìspunî osudu.

„Ràzmisli dobro“, reče mu zàčuđenî sudac, „ovaj je čovjek — tvoj otac“. — „Znam, no on je zločínac, i ja se nè smâtrâm više njegovim sinom“. Časnik plane izrèkâvšî ove riječi. „Drugi put“, nàstavî on, „ne će mi se pružiti taka prilika, da ti ìskâžêm odanost i privrženost svoju, a nenávist na nèprijatelje tvoje“.

Kòd tîh se rijèčî trgnuše svi prisutni. Poglavica vȉdeći tvrdu volju mladíćevu pòdijelî mu željenu milost, no zapòvjedî po njegovu odlasku vojníku, da drži u pripravi svoj jatàgan. Zàmalo vrati se časnik pòdâjûći s mirom sucu òdrûbljenû rúku. Sudac pun ljutìnê dade ugòvorenî znak i od jednoga zȁmašâja jatàganom polètî glava sa siròmašnôga mladíća. Trup se bez glave sruši i tad vide svi, da u njega nije bilo jedne ruke.

Časnik je sȁmo zato molio kao milost, da mu dadu izvršiti osudu, da spásê oca. On mu reče: „Událji se! poglavica te na moju molbu pȍmilovao“, a u onaj čas òdrûbî sebi ruku i zamòtâvši ranu širokim plaštem stupi mirno pred poglavicu s krvavom rukom.

Sidi-Mulu je s užasom gledao na gotov prizor. Stari je razbojnik sàznâvši, što se dogodilo, dȍtrčao pòdigâvši rûke k nebu i padne rȉdajûći nà krvâvî sinov trup. Sina ukòpajû na òsobitu mjestu sa zàsluženîm počastima, a blizu grobu njegovu pòdignû bogòmolju. Otac nije dugo preživio sina.

12.

Mongoli u Hr̀vâtskôj.

Napisao prof. Dane dr. Gruber.

Kad je kralj Bela òstavio Zagreb, pròvâlê Mongoli nȁ višê mjêstâ preko Drave u Hr̀vâtskû. Na polasku pòvjerî kralj Jerneju, velikomu županu varàždînskômu, tešku zàdaću, da zaùstavljâ Mongóle, dok se sâm spásê, što je Jernej s velikom požrtvovnošću izvršio, zato ga kralj poslije hvali i nagradjuje. Filip se Bebek ȍdlikovao braneći hrabro ùtvr̂đenî grad Veliki Kalnik, zato ga je kralj nagradio imánjima, a sèljâčkô stà-

*

nôvnîštvo ȍko grâda i gore kâlničkê, koje je pomagalo Bebeka ù obrani, nàgrâdî plemstvom. Tom je prilikom i Zagreb bio opùstošen, stànôvnîci njegovi koje poùbîjâni, koje ràstjerâni, a stolna crkva tako ȍštećena, da su poslije gradili novu nà drugôm mjestu.

Kralj stigne koncem veljače ù Spljet, gdje mu ìzâđû u súsret nadbiskup sa svèćênstvom i načelnik s građanstvom, ali ne ȍstanê dugo u gradu, jer su mu građani odbili molbu, da mu oružaju zà obranu galiju. Kralj ode s kraljicom u Trògîr, gdje je bio knez hrvatski velmoža S t j e p a n Š u b i ć Brìbîrskî, pa se nadao boljemu dočeku, nego u Spljetu. Ì zbilja ga dòčekajû Trogírani zajedno s knezom i s biskupom veòma ljubazno te su ga u svemu pomágali. Ne ȍsjećajûći se sasvim siguran na kraju prȉjeđê nà bližnjî otok Buju, gdje su ga Trogírani dvorili kao da je ù njihovîm zìdinama. Oko kralja se skupe najodličniji hrvatski velikaši nàročito: Frankopani, knezovi krčki, modruški i vinòdolskî.

Dok je kralj bježao ȍd grâda dȍ grâda, Batij ga gonio, da ga ùhvatî. Dȍšâvši do potoka Srbice, valjada u Lici, pòčinî grozno krvòloštvo. Sve sužnje, što ih je pòhvatao pȍ Ugarskôj i Hȑvâtskôj, više hȉljâdâ, dade pòklati, sàmo da ih nè môrâ sȁ sobôm vucariti, a divlje horde mongolske zaìgraše veselo kolo okò tîh mùčenîkâ. Počétkom ožujka god. 1242. stignu prve čete mongolske do mòsorskîh planínâ iznad Spljeta. Ljudi, što su s kraljevom vojskom pòbjegli ispred Mongólâ u Dàlmâciju, poznaju ih odmah i stanu bježati nà sva vrata ù grâd Spljet. Kao da im je kucnuo posljednji sat, stanu jaùkati i naricati, a mnogi odu ù cȓkvu, da se prìčêstê i s Bogom da se ìzmîrê. Grad je bio pun bjègûnâcâ, da nijèsu imali gdje bi sklonili glavu. Odlične gospođe, velmože, siròmasi i slabi starci ležali su pòd vedrîm nebom ili na pragu koje crkve. Ìzvan grâda ȍstaviše konje, blago, pače i djecu. Ove ne spase nitko. Mongoli ih pògubê sve do jednoga.

Spljećani se spreme nà obranu, ali Batij krene pȍd K l i s, jer je mislio, da je tamo kralj. Najprije stane nâ nj sipati strjelice, zatim ga stane biti teškim strojevima, ali sve ùzalûd. Sad sjašu Mongoli s kónjâ, pa se počnu penjati uz klisure nogama i rukama, eda bi dosègli gradske zidine, ali su ih Klišani obárali ȍgrômnîm kȁmênjem. Gdjekoji su se ipak ùspêli dȍ kûćâ, izvan gradskih

zȉdînâ, pòbili se nà šake s braniteljima grada, ali ga pridobiti ne mogoše. Ùzatô dođe glas, da je umr'o džingiskan Otaj, a Batij nàmislî, da se pȍžûrî kući, ali šćaše prije da ùlovî kralja dòznâvši, da je u Trogíru, na koji odmah krene. Stjepan Šubić svjetuje kralja, da se radi veće sigúrnosti i svoje i kraljičine povúčê još dalje od Trogíra nä more. Kralj se zàklonî nà mâlôm jednom otoku, koji se po njèmu prozòvê K r a l j e v a c (talijanski Scoglio di re). Utom stigne Batij pod Trògîr i stane ga pòdsjedati. Ali kad on vidi, da tvrdog grada ne će moći zaùzêti jurišem, pòšaljê glasníka, koji im dòvîknê hrvatski: „Poručuje vam Batij, vođa nepòbijeđenê vojske, ne branite ljúdî i kralja tuđe krvi, nego prèdâjte nèprijatelje u njegove ruke, pa će vas minuti osveta njegova i né ćete ù lûdo pòginuti". Trogírani ne pòslušajû tih zamamljivih rijèčî i ne odgòvorê ni riječi.

Kad on vidi, da nè možê osvojiti grada, i kad dozna, da nêmâ u njemu kralja, nego da se pòvûkao pȍ moru dalje nä sjevêr do otoka Raba, òkânî se Batij daljnoga pòdsjedânja i ode ù potjeru za kraljem prema sjeveru istim putem, kojim je i došao. Približivši se mjestu, gdje je kralj boravio, ùdarî tabor u primorskim pròdolicama, pòhvatâ lađe ȍd tamošnjih stànôvnîkâ, pa se zavèzê ù more ù potjeru za kraljem. Kad to spazi narod bližnjih ȍtôkâ, osobito s Pâga, pògrabî brzo ȍrûžje i skoči ù lâđe, pa zàmetnê s Mongólima krvavu borbu između otoka Raba i Paga, a kad im još ù pomôć dođu krčki knezovi s velikim četama, izvojuju u zajednici sjajnu pobjedu, poubijaju ili pòtopê gotovo sve Tàtare, koji su se usudili nä more. Poslije te pobjede pòhodî kralj otok Pag, da narodu zàhvâlî zà pomôć i za jùnâštvo. Pažani ga dòčekajû s velikim slavljem i dadu mu òbilno hrane i novaca. Tako ùčinê i ȍstâlî otočani i primorci, a nàročito Frankopani. Sad je mogao vojsku svoju nà sûhôj zèmlji pȍjačânu novim četama iz Dàlmâcijê i iz Hȑvâtskê opremiti nà obranu svoju.

Malo iza morske bitke potuku se na kopnu. U P ò d g ô r j u niže Velèbita k Zadru, gdje su pukli ravni K o t á r i, bio se, čini se, boj, jer i danas još narod pripòvijedâ o kralju Pasòglavu i o njegovu nèkrštenu puku (t. j. Mongolima). Kralj sâm veli u jednoj daróvnici, da se boj zäpočeo na morskoj obali, i trupla mongolska da su padala ù more kao guske ù ribnjâk. Kraljevske čete ȍdržâle su i u ovome boju potpunu pobjedu. Kralja, koji je

bio ù velikôj pogíbli, iz koje su ga spàsla braća Srijèmci Kres, Kupiša i Rak pritèkâvši mu ù zgodan čas ù pomoć s 38 braće i rođaka, pòzdravî narod radosno kličući. Bogate kraljevske daróvnice dokazuju, da su hrvatske mišice spàsle kralja i potúkle ovoga najstrašnijega nèprijatelja Èvrôpê i tako zapriječili, da nijèsu u Ìtâliju provalili, gdje bi ùništili bili zapadno-èvrôpskû kultúru. Pored ove glavne bitke bilo je jamačno i manjih bȉtâkâ s Mongolima na kraju. Narodna barem predaja veli, da su Hrvati pobili Mongole i na Jèlenskôm polju, koje se òdondâ zove i Grȍbnȋčkô pȍlje (više Rijeke), jer je postalo groblje mòngôlskô. Iza ovih pȍrâzâ ùzmaknû Mongoli prekò Bosnê i Srbije u Rusiju, gdje su još dva stoljeća gȍspodovâli.

Bela se vrati poslije toga iz Dàlmâcijê u Hrvatsku, gdje u ràzvâljenôm Zagrebu nije bilo stana zâ nj i za njegovu pratnju, nego ih primi i pòčastî knez Hudina, vlastèlin županije križevačke. Kralj je proveo u Hrvatskoj jesen i zimu, da ìscijelî teške rane, što je mongolska olúja zȁdâla zemlji i narodu. Da se zemlja što prije nàselî i da dobije što više obrtnoga i trgovačkog svijeta, začne kralj pozivati tuđínce, òsobito Nijemce, ù gradove, podjeljujući im mnoga prava i povlastice. Tom je prilikom i gornji grad zagrebački dobio òsobitôm poveljom sa zlatnim pečatom („zlatnom bulom") povlastice slobodnoga i kraljevskoga grada.

20.

Car i košulja.

Napisao L. Tolstòj, preveo prof. H. Badalić.

Jedan se car razbòlî i rekne: „Polòvinu carstva dat ću onomu, tko me izliјèčî". Onda se sàberû svi mudràci i stanu misliti, kako bi izliječili cara. Nè znâ nitko. Sàmo jedan mudrac reče, da se car može izliječiti. On reče: „Da je naći srećna čovjeka, svući s njega košulju, obući je nà cara, — car će òzdraviti". Car pòšaljê po svem carstvu svome, da traže srećna čovjeka, al' pòslânîci carski dugo su pȕtovâli pò svem carstvu, a nijèsu mogli naći srećna čovjeka. Nikoga nije bilo, tko bi sasvim bio zȁdovôljan. Netko je bio bogat, ali žena mu zla; a ù nekoga djeca nevàljala: svatko se budi nȁ što tužio. Jedàmpût kasno večerom prođe carev sin mimo nekakvu kućicu i čuje, gdje netko gòvorî: „Eto, hvala Bogu, naradio sam se i nàjeo, a sad ću leći spavati: šta mi još treba?" Carev se sin òbradujê i zapòvjedî, da se s toga čovjeka svuče košulja, a njemu da se da nagrada, koliko zàištê, a košulja da se odnese caru. Pòslânîci dođoše k srećnomu čovjeku i htjedoše, da s njega svuku košulju; no srećnî taj čovjek bȉjâše tako ubog, da na njemu nije bilo ni košulje.

21.

Крепао котао.

Народна прича.

Узмислӣ један прост сељанин, како би прѐварио неког кȁматнӣка трговца у вароши, који му је доста кривице урадио, и пођe један дан у трговца мо̏лећи га: „Го̏сподâру, молим те, узȃјми ми котао рȁкӣјнскӣ, да нешто ракије испечем, а до данашњега[1] дана донијет ћу ти га и добити на то талијер". Сла̏комӣ се трговац и у̏зајмӣ му котао, а сељанин седми дан пођe к трговцу и однесе један прекò мјерê мали котлић ра̀кӣјнскӣ гòворећи: „Знâш, шта је, го̏сподâру?" „Шта?" зàпӣтâ трговац. „Богме се окотио твој котао", одгòворӣ сељанин, „и ево сам ти ждрӣјебе од њега донио, јер је у мене ждрӣјебан и дошао, а ја твојега не ћу". „Браво! браво!" одгòворӣ трговац, „по томе се види, да си човјек поштен, хвала ти!" „Него молим те, го̏сподâру" придода сељанин, „нека још који дан у мене постòјӣ котао, јер га онàко болесна не могу справити". „Добро дакле" одгòворӣ му трговац. Послије десе́так дана дотрчи сељанин к трговцу, па му рече: „Го̏сподâру, нѐ знâш несреће?" „Које?" зàпӣтâ трговац. „Кре̏пао котао". „Како крепао, нӣчӣјӣ сӣне!" прòдерê се трговац, „како може котао крепати?" „Ето како" прӣхватӣ сељанин, „штогођ се коти, ваља и да крепа". И на овај начин, кад трговац пòтјерâ сељанина нȁ су̑д, сељанин и у су̑ду до̏бије разлог, и узме велики котао зà мâлӣ.

[1]) Данашњи дан, то јест, седми дан.

22.

O značaju i običajima tàtarskĩm.

Preveo s ruskoga M. D.

I.

Kad nam je valjalo, piše Carpini,[1] kao àpostolskĩm pòslânicima pape krenuti k Tàtarima i k drugim istočnim narodima, riješismo se prije svega poći Tàtarima, budući da smo se bòjâli, da bi ù bližnjôj budućnosti mogla s njihove strane zaprijètiti pògîbao crkvi Božjoj. Pa ako se i jesmo bojali, da nas Tàtari ili drugi narodi ne bi ubili ili zà sav život zàsužnjili, da nè strâdâmo òd glâdi, žeđe, zime, žege, od prekomjernoga truda i muke prekò sîlâ naših (što se sve — ù većôj mjeri nego što smo mislili — dogodilo, osim smrti i ropstva), sasvim tim nijèsmo štedjeli sami sebe, da ispunîmo zajedno s voljom Božjom nalog svetoga oca i da pridonesémo makar koliku korist kr̀šćânstvu i da barem pòuzdâno saznámo želje i namjere Tàtârâ te ih sàopćîmo kršćanima; inače bi se mogli Tàtari dići nà njîh sasvim neočèkîvâno nè dajûći im vremena, da se spreme na otpor, kako to biva ù drugîm prilikama po ljudskim pogrješkama, te opustošiti kršćanska naselja. Zato treba svemu tome da vjerujete, što napisasmo poradi koristi vaše s namjerom, da budete na oprézu to više, što smo mi sve to ili vidjeli na svoje oči provèdâvši godinu i četiri mjeseca u njihovoj zemlji s njima, u društvu njihovu, ali smo čuli od ljudi kr̀šćânâ, koji zaslužuju, da im se vjeruje, a nàlazê se u njihovu ropstvu.

Ako se što u tome opisivanju pričinî čitatelju ù vašôj zemlji nevjerojatno i nèpoznâto, nèmôjte nas zato nazvati lašcima, jer vam mi pòdâjêmo samo, što smo sàmi vidjeli ili čuli od ljúdî, koji su pò našêm mnìjênju dostojni vjere.

I z v a n j e l i c e T à t â r â. Izvanje se lice razlikuje od lica svih drugih ljúdî. Oči su ù njîh jedno òd drugôga mnogo više ràstavljene nego ù drugîh ljúdî; tako se isto ìstičû i jabučne kosti: nos im je plosnat i ùmjerenê veličine, oči malène, trepavice dòpirû dò obr̂vâ. Tijela su gotovo ùopće svi mršava. Brada gotovo ù svîh slabo raste, samo ù malo njîh raste na gornjoj usni i na bradi dosta dlâkâ, koje nikad nè brijû. Na tjemenu briju kao i naši neki redovníci vijènac, i od jednoga uha dò drugôga briju kosu, tako isto i gornji dio čela, dok òstâlû kosu puštaju, da raste dò obr̂vâ, te je podsijècajû na obje strane čela više nego u sredini. Ostalu kosu pletu kao i žene ù dvije pletènice, a svaku òd njîh vežu zà uhom. Noge su ù njîh ùmjerenê veličine.

Stanovi su njihovi okrúgli nalik na šator òd prûća i tankih kolácâ. Usred vrha imaju otvor, kroz koji dobivaju svjetlost i kroz koji ìzlazî dim, budući da se ù njîh uvijek oganj ìzvîjâ u sredini šatòra. Zidovi i strop pùstom su pòkrîti i vrata su òd pusta. Gdjekoji su šatòri prostrani, drugi opet nijèsu, prema imútku domaćinovu. Jedni se òd tîh šatórâ mogu brzo razložiti i nànovo složiti i prevèsti za gospodarima, drugi se opet čitavi prèvozê nà kolima. Prosti ljudi zàprêžû po jednoga vola ù kola, odličniji pò trî ili četiri prema težini onoga, što voze. Kudgod Tàtari pòlazili, nà vôjsku ili drugamo, uvijek voze sà sobôm sav svoj imútak. Oni su veòma bogati stokom, imadu dévâ, gòvêdâ, ovácâ, kózâ i kónjâ. Ùopće ima ù njîh dòmâćê stoke toliko, koliko, kako nam se činilo, u čitavom svijètu. Svínjâ i druge životinje ù njîh je veòma malo.

S v o j s t v a T à t â r â. Tàtari slušaju svoje poglavare bolje nego ikoji narod u svijètu. Tako su isto poslušni i svèćenîci njihovi i svjetovni ljudi. Oni cìjenê gespodare svoje i rìjetko gòvorê krivo ò njima. Rijetko ili nikad nè gr̂dê jedan drugoga, nikad se ne razbijaju; bòjêvâ, svâđâ, rânâ i ubojstva nikad među njima nêmâ. Pače otimáčâ ili većih kràdljivâcâ oni ne poznaju. Gdje su njihovi šatòri i kola, tamo je i sve pokućstvo njihovo nèzaključâno dànju i noću. Izgubî li se koja živòtinja, to je onaj, koji je nađe, vraća gospodaru ili je prèdâjê ljúdma za to òdrêđenîma; gospòdâr izgubljenê životinje traži je òd njîh i prima je bez ikakoga truda. Jedni druge vrlo pòštujû te su u drugòvânju prijazni. Hranu, ako i ne obilnu, dìjelê jèdnâko mèđû se. Vrlo su strpljivi; glàdujûći dan dva nè mrgodê se, nego pjevaju i i igraju, kao da su se dò sita najeli. Jàšûći pòdnosê silnu zimu tako isto kao i silnu žegu. Nijèsu ràznježeni, ne mrze jedan nà drugôga; ù njih nêmâ ništa, što bi budilo ù njîh velike pohote.

[1]) Carpini krene 1245. na čelu papinskoga poslanstva k Tatarima, da prouči njihove namjere. O tome svom putu napisao je djelo: Historia Mongolorum, quos nos Tartaros appellamus. Iza toga puta bude imenovan nadbiskupom barskim, u današnjoj Crnoj Gori.

Jedan drugoga ne prèzirê, već se rado pòmâžû, koliko mogu. Žene su im òsobito čedne. Smútnjî ù njîh ima rȉjetko ili nikada, pa ako se i ȍpijû, to ni onda ne pokazuju ni riječima ni činima nèpoštovânje svojemu staležu.

Pored dobrih ima ù njîh i ružnih svȍjstâvâ. Oni su ponosnijî òd drugîh nárôdâ i prèzirû druge ne máréći imadu li posla s odličnima ili neodličnima. Mi smo vidjeli na dvoru tàtarskôga cara velikoga kneza ruskoga Jaroslava, carevića gruzijskoga, mnogo znȁmenitîh sultánâ. Nikoga òd njîh nijèsu Tàtari pȍštovâli; pratnja je njihova, makar i od neznatnih ljúdî, išla prèd njima zapremajući uvijek najbolje i prvo mjesto, a gospòda morala su svagda sjesti straga zà njima. Nà drugê gledaju vrlo zlobno te su od prirode skloni gnjevu. Oni su najveći lašci òd svih ljúdî i ù njîh nè možêš gotovo naći istine; najprije laskaju, a najposlije ujedaju kao skorpijuni žâlcem. Licemjeri i varalice gotovi, kad ùzmogû, sve prèvariti. Muškarci su ù jelu i u piću nèčisti i ù svîm drugim prilikama. Hoće l' drugima učiniti kakvo zlo, krije namjeru, da ne bi sàznâli za nju te se čuvali. Opiti se ne drže oni zȁ sramotu nego zȁ čâst, a pijanome nè smêtâ, da nȁnovo pije, pošto je povratio suvíšak pića. Vrlo su lakomi i skupi, mâjstori u posuđivanju i nèvraćânju, a skupci, kad što treba dati. Ubiti čovjeka druge narodnosti, to je njima ništa.

Ù njîh je običaj ili zakon, da se smrću kazni čovjek ili žena, kojoj se dòkâžê razvratnost moralna. Dokaže li se kome, da je počinio razbojstvo ili krađu, prèdâjê se smrti bez milòsȓđa. Tko izda namjeru, osobito polaska ù rat, tome ùdarê sto bàtînâ. Među djecom rázličitîh žénâ ne čine razliku, i otac im daje to, što hoće bez razlike, pa ako je knez, to ovo dostojanstvo prèlazî nà djecu, bila ona rođena od koje mu drago žene.

Muškarci se bave samo pravljenjem strjèlîcâ i nešto malo nadgledanjem stâdâ. Oni se zàbavljajû i vježbaju metanjem strjèlîcâ, zato su svi òd malôgâ do velikih dobri strijelci, a djeca im s dvije i s tri godine pòčinjû jahati, uče se ùpravljati konjma i skakati nà njima. Daju im luk prema dobi i pokazuju im, kako treba strijeljati. Vrlo su ȍkrêtni i odvažni.

Djevojke i žene njihove jašu i skaču na konjma ne gore od mùškârâcâ. Vidjeli smo ih s lûkom i sa strijèlama. I žene i ljudi mogu dugo na konju ùstrajati. Žene se bave čitavim gospodarstvom, rade stvari òd kožê, odijelo, obuću; ùpravljajû kolima, tòvarê dève, ù svîm su poslovima brze i ù svîm svojim radnjama nȅumôrne.

Lùkâvstvo tàtarskô u ràtu.

Preveo s ruskoga M. D.

II.

Pòlazêći ù rat šalju nàprijed vojníke, koji ništa sȁ sobôm nemaju osim òrûžja i kónjâ. Ovi ne òtimajû, nè pâlê, ne ubijaju stoke, samo ubijaju i ranjavaju ljude, ako to nè mogû, onda ih ù bijeg nàtjerajû. Zà njima već ide vojska, koja naprotiv sve, što može, grabi ne izùzimajûći ljúdî, koje sretavši ubijaju ili ih ù rôblje òdvodê. Zapovjedníci vojske šalju nà sve strane uhode, vrlo pròkušâne u tome poslu, da ȍtkrijû i ljude i hranu.

Kad valja da prȉjeđu preko velike rijeke, onda rade ovàkô: Zapovjedníci imaju okrúglu, laku kožu, na kojoj su prišivèni nȁgûsto remeni. Među rèmênje nàgnjêćê sȉjena i tako ga stisnu, da se stvori nešto nalik nà vreću, u koju trpaju odijelo i druge stvari. Ovakove vreće vežu čvrsto jednu zà drugû. U sredinu stavljaju sedla i druge tvrde stvari; i ljudi pòsjedajû po sredini. Ovako zgòtovljenu splâv vežu zȁ rêp konju, koji pliva zajèdno s čovjekom upravljáčem sprijeda. Kadšto imaju dva vesla, s kojima plove strújôm i prèlazê tàkô preko rijèkâ. Konje tjeraju ù vodu, a oni idu za konjem, koji pliva s čovjekom sprijeda i tàkô prèlazê preko velikih rijèkâ. Drugi, prosti ljudi treba da imaju kožnu vreću dobro sašivènu. U te vreće meću oni odjeću i sve stvari svoje, vreću dobro svežu i pričvrstivši je konju zȁ rêp prèlazê preko rijèkâ, kako već kazasmo.

Valja znati, da idu nèprijatelju ùgledâvši ga usúsret, òdapnû u njèga tri ili četiri strjelice, i ako vide, da pobijediti nè mogû, vraćaju se natrag k svojima. To rade i od lukavosti, ne bi li nèprijatelja nàgnâvši se zà njîm namamili u ona mjesta, gdje su nàmjestili zasjedu, pa ako zàpadnû u nju, onda ih òpkolê sȁ svîh stránâ i ùništê. Vide li prèd sobôm veliku vojsku, onda ùzmičû do nekoga òdrêđena mjesta i pȍtâjno nàpadajû nà drugî kraj zemlje ubijajući ljude i unìštujûći sve. Ȍpazê li, da to uči-

niti nè mogû, onda ùzmičû, prilično dalèko; nërijetko òstaju međùtîm na nepogibeljnu mjestu čekajući, dok se neprijatèljskâ vojska ràzdijelî, te onda kradom navaljuju i pùstošê svu zemlju. U ràtu su izvanredno lukavi, jer već više od 40 gödînâ ratuju s drugim narodima neprèstano.

Kad hoće da zàmetnû boj, uređuju svu vojsku onàkô, kako treba da se biju. Knezovi i zapovjednici vojske ne sudjeluju u boju, nego se drže dalèko od nèprijatêljâ ìmajûći ùzâ se žene i djecu na konjma. Kadšto grade čòvječjâ strašila te ih pòmještajû na konje, da pòkâžû, da imaju mnogo vojníkâ. Protiv nèprijatelja pòstavljajû roblje i druge narode, kojî se među njima nàlazê dòdajûći im nekoliko Tàtârâ. Druge odjele jačih ljúdî šalju izdalèka nàdesno i nàlijevo, da ih ne bi nèprijatelji òpazili; ovàkô oni opkoljuju nèprijatelja skupivši se zajedno. Boj zàčinjû tako nà svîm tačkama, a kako ima prílîkâ, da su brojem nèznatni, sile nèprijatelja, da protivno misli, òsobito, ako se dade prèvariti djecom, ženama i strašilima, kako već naprijed spomenusmo. Bije li se nèprijatelj jùnačkî, onda ùzmičû Tàtari i bjèžê, a kako se nèprijatelj goneći ih pòdijelî, to oni ùz bježân ubijaju više ljúdî, nego u boju. Znati valja, da nerado idu ù šakačkî boj; gdje samo mogu, klone ga se, nego vole ùdarati nà ljûde i konje strjelicama, a òstavîvši ovàkô nèprijatelja idu nà šake.

B ä v l j ê n j e u B a t u - k a n a. Došavši mi do Batu-kana nàmjestê nas jednu milju dalèko ȍd stâna njegova. Prije nego što pôđêmo ù dvôr Batu-kanov, rekoše nam, da nam valja proći između dvije vatre. Mi nè htjedosmo na to pristati, ali nam rekoše: „Nè bôjte se; mi tražimo, da prođete između dvije vatre samo zato, da vatra ùništî svako zlo, ako imate takvo u nakani vašoj protiv našega vladára ili ako nosite ùzâ se otrov“.

Mi odgovòrîsmo: „Mi smo spremni proći, da ne dámo povoda sumnji ma kakoj tome sličnoj“. Kad dođosmo u ordu, pitao nas čìnôvnîk Batu-kanov, čime smo nakanili moliti, t. j. kako darove nosimo. Mi odgovorismo kao i prije, da sv. otac daróvâ nè šaljê, ali mi da hoćemo sámi od sèbe prinijeti darove iz onih srëdstâvâ, što smo ih primili nä pût po milòsti Boga i sv. oca. Kad smo darove predali, a oni ih primili, ùpîtâ nas isti čìnôvnîk, pošto smo došli, na što mu mi odgovorismo isto što i prije. Poslije tih prëgovôrâ uvèdû nas u šàtôr, pošto se prije poklònismo i primivši na pragu naputak. Ùšâvši i bácîvši se na kòljena izgovorismo naš govor, zatim prèdadosmo pismo i zamolismo, da nam dadu prevòdioce, koji bi mogli prevèsti pisma. Ovu molbu našu ìspuniše nam na veliki petak i mi prevèdosmo pisma nà ruskî, arapski i na tàtarskî jezik. Prijevod bi dòstavljen Batu-kanu, koji ga je razmatrao i pozorno čitao.

Batu-kanov dvor vodi se sjajno, ima tjelesnu stražu i različite dvorske čìnôvnîke kao car. Sjedi na ùzvišenu mjestu kao na prijèstolu s jednom od žénâ; drugi, kao na pr. braća i sinovi, tako i drugi mladi, sjede niže na klúpama; òstâlî ljudi — zà njima na zemlji; muškarci nàdesno, žene nàlijevo.

Šatòri su kanovi od platna, prostrani i veòma lijepi, a prìpadali su ugarskome kralju. U njegov šator nije smio ući bez dopuštènja Batu-kanova nitko òd strânâcâ, osim rođaka, pa bio on kako znatan i moćan. Òbjasnîvši posao sjeli smo na nà lijevu stranu, jer je taki običaj za pòslânîke došljáke. dok oni, koji òdlazê, sjedaju na dèsnû. Usred šatòra k vratima pòstavljâ se stô s pićem u zlatnoj i srebrnoj posudi. Nì sâm Batu-kan, ni tàtarskê velmože, òsobito u skupštini, nè pijû nikad bèz pjevânja i bez muzike. Kad Batu jaše, nose nad glavom njegovom uvijek suncobran na dugu štapu; taki je običaj ù svîh znatnijih Tàtârâ, pače i u žénâ njihovih. Batu je dosta dobar svojim ljudma, ako ga se silno i boje. U boju je veòma okrutan, u ràtu veòma domišljat i lukav, jer je tome òdâvna već nàvikao.

23.

Mongolska groblja.

Napisao prof. dr. Stjepan Bosanac.

Ruski konzùlât, gdje sam se zaustavio[1]) nàhodî se među mòngôlskîm gradom Ugrom[2]) i kitajskim trgovištem Majmačenom,[3]) i stoji najbliže carstvu mrtvih. Gotovo ùprâvo pred konzulátom, na kraju humka, diže se visoki drveni krst na grobu žene prvoga

[1]) To pripòvijedâ ruski putnik Rovinski, koji je iz Kjahte g. 1871. pòlazio nà pût u Mongoliju.

[2]) Grad Ugra leži 300 vrsta od Kjahte i glavni je grad sjeverne Mongolije.

[3]) „Majmačen“ uopće znači trgovište.

ugrinskoga konzula Boborikina i redom s njim malen gròbak djeteta jednoga od onih, što služe pri konzulatu. Ȕ nekôj daljini nȁ obje strane, k Ugri i Majmačenu, nàhodê se dva mòngôlskâ grôblja.

Nèmôjte, kad čujete o mòngôlskôm grôblju, pomišljati ono, što se ù nâs ùopće misli ò grôbljima. Ovdje nè samo što né ćete naći nikakvih spȍmenîkâ i znakóvâ na pòvršini zemàljskôj, nego né ćete naći nȉ trâga grobovima, jer ih ùopće i nêmâ. To je posve òtvoreno, golo polje i kad dođete nâ nj, vidjet ćete sȁmo pòvâljâne čòvječjê kosti. Ova se groblja nàhodê od konzulata s obje strane jednako rȁzdaleko, a jedno òd njîh, ugrinsko, lȉjepo se vidi iz sámoga konzulata. Gotovo svaki dan vašim se očima ukàzujê ovaka slika. U ravnìni pòjâvî se nekakva velika, crna pjega; ona se diže i miče, sad je manja i gušća, sad šira i rjeđa, i vi jasno vidite, da je to gomila pásâ, koja se sad zbȉjâ ù hrpu, a sad se opet ràsipljê. To se oni vŕzû oko malo čas pòloženôg mrtvog tijela čovječjega. Svršivši svoj posao psi se ràzîđû i sada tek možete otići nà „grôblje“, gdje ćete naći još cjelcatu glavu čovječju, ovdje — ondje drugih kòstijû, krpice òd šubê, kojom je pòkôjnîk bio odjeven i prnjavi pokrov òd pusta, na kojem je bio pòložen.

Dok se psi ne ràzîđû, ne može se mirno i bèz straha onamo. Jednom jȁšûći u Ugru s kozákom sàmdrugî svratim se nà „grôblje“, kad su ondje još bíli psi; glava, ruke i noge već su bile òtkinûte ȍd tijela; već su vukli i utrobu, a nekoliko pásâ bješe zàbavljeno samim trupom utàknûvši gubice među rebra još nepòlomljena.

Ȕopće svi psi bȉjâhu zàbavljeni žderanjem pòkôjnîka, ali čim se mi priblížismo, odmah navališe k nama i stadoše hvatati konje zȁ repove i gubice; jedan se pas bacio upravo konju na kȑsta. Zadržávajûći s mukom konje, nijèsmo ùtjecali, nego smo se tvrdo držali jednoga pravca i ovakvim smo se načinom ìzbavili od ràzjârenôga zvjèrînja. Događalo se, da su psi navaljivali na pješake i ràzdirali ih; tako su među drugîma ràstrgali i jednu pòkrštenu Mongolku, koja je išla ù ruskî konzùlât po milostinju.

Ovàkô psi u Mòngoliji vrše posao gròbârov i njima treba zahváliti, što ondje mrtvo tijelo ne leži nȉ pô dana. Kad je trebalo za etnografičku[1]) zbirku sàbrati nekoliko mòngôlskîh lùbânjâ, išao sam zà psima nà „grôblje“. Kako se oglòdâvši mrtvo tijelo razìdôše, odmah sam òdlazio nà „grôblje“ i nàlazio sam već gotovo posve òglodânu lubanju. Cijelih djetinjih lubanja nijèsam mogao naći, jer ih psi lako razgrízû; a teško je dobiti i lubanju òdrâslôga čovjeka s donjom čeljusti, ako zàrana ne pòhitîš nà „grôblje“.

Ovàkîh pásâ imade u svima mongolskim gradòvima, to im je stalno i značajno obìljêžje. U Ugri ih zacijèlo ima preko tisuću, a nijedan nema gospodára; oni se kote na slobòdi, nitko ih nè hrânî i nè brinê se zà njîh. Zato nitko i nè smijê ubiti psa.

24.

Два новца.

Нáроднâ прȉповиjест.

Био некакав сирòмах човјек, који се свакако промèтао, па најпослије нàберê врећу маховине и мèтнȳвши одòзгô мало вуне понèсê на вашар, да прода све мјесто вуне с врећом заједно.

Ȉдӯћи тако на вашар сàстанê се с једним човјеком, који је исто тако понио на вашар врећу шешàрица,[2]) да прода мјесто ȍрâхâ, којима је одòзгô с врха шешàрице био мало пòкрио.

Пошто на питање, шта који има ȳ врећи, један одгòворй, да носи на вашар орахе, а други вуну, нàвâлê обојица, да пȁзâрê хеспап[3]) овдје на путу. Онај, што је имао маховину доказу̏јӯћи, да је скупља вуна ȍд орâхâ, зàиштê прида; али кад види, да онај, што је имао шешàрице, нè дâ прида ништа, него хоће онàкô да пȁзâрê једно зȁ другô, он пòмислй, да су бољи и ораси него маховина. И тако послије дуга цјењкања пòгодê се, да онај, што је имао шешàрице, да ономе другоме

[1]) E t n o g r a f i j a = opisivanje nárôdâ (ἔθνος, ethnos = narod; γράφω grapho = pisati). U etnografičkôj je zbirci sȁbrâno òrûžje, odjeća, òrûđe itd. rázličnîh nárôdâ.

[2]) Шишка.

[3]) Роба.

два новца прида, али не́мају̑ћи ни̏ њи̑х код сѐбе, о̏стане̑ му их дужан, и као за̏ бољу̑ тврђу,[1]) да ће му их вратити, по̀братѐ се. Промијѐни̑вши сад вреће по̀бјегне̑ један на једну, а други на̀ другу̑ страну ми̏слѐћи сваки, да је другога прѐварио; а кад дођу сваки својој кући и и̏зру̑чѐ хѐспа̑п и̏з врѐћа̑, онда виде, да ни један управо није прѐварен. Послије некога времена дигне се онај, што је имао маховину, да тражи свога побратима и да иште два новца, и на̀ша̑вши га у једном селу код по̀па у најму,[2]) каже му: „Ти, по̀братиме, прѐвари̑ мене!“ А он му одго̀вори̑: „Ва̀ла̑[3]) по̀братиме, и ти си мене!“

По̀том онај стане искати два новца го̀ворѐћи, да оно ваља платити, што је обречѐно и по̀брати̑мством по̀тврђено. И онај при̏станѐ, да ваља платити, али се стане изговарати, да нѐма̑ два новца, „него“, вѐли, „у̏ мо̑га по̀па за̀ кућо̑м има велика јама у земљи, у коју он често си̏лази̑, по̀ сво̑ј прилици бит ће у̏ њо̑ј но̏ва̑ца̑ или каквих других скупо̀цјени̑х ства́ри̑; него ха̀јде до̏вечѐ спусти ти мене у̏ јаму, па кад је о̀плијени̑мо, онда ћемо добит подијелити и ја ћу ти платити два новца“. Овај на̀ то̑ при̏станѐ. Кад буде у̏вечѐ, попов најамник нађе врећу и уже, па оти̏ша̑вши с по̀братимом на̀д јаму, уђе у̏ врећу, и по̀братим га свеже преко сријѐдѐ, па спусти у̏ јаму. Кад овај доље и̏зи̑ђѐ и̏з врећѐ, и по̀ јами туц тамо туц амо, нѐ на̑ђѐ ништа до̀ жита, по̀мисли̑ у сѐби: „Ако ја по̀братиму сад кажем, да нѐма̑ ништа, он може отићи и мене у̏ јами о̏ставити, па што ћу сјутра од по̀па, кад ме нађе у̏ јами?“ Па онда опет уђе у̏ врећу и добро се свеже ужем, па по̀ви̑чѐ побратиму: „Побратиме, вуци врећу, пуна је свашта!“ Вукући побратим врећу по̀мисли̑ у сѐби: „Шта да ја о̏во дијелим с побратимом? Боље је, да ја ово носим са̑м, а он нека гледа, како ће изићи и̏з јамѐ. Па у̏прти̑вши врећу с побратимом на леђа, по̀бјегне̑ преко села; а за̀ њи̑м пристане много па́са̑ лајући и гонећи га. Кад мало посу́станѐ, и врећа му се низ леђа по̏ниско о̏бјеси̑, онда побратим и̏з врећѐ по̀ви̑чѐ: „Дижи, побратиме, у̏једоше ме пси!“ Кад овај то чује, а он баци врећу на̏ земљу. Онда овај и̏з врећѐ рекне: „Тако ти, побратиме, шћа̑ше мене да

---

[1]) Да боље утврде.

[2]) У служби.

[3]) Бога ми.

прѐвари̑ш?“ А овај му одго̀вори̑: „Ва̀ла̑ и̏ ти̑ си мене прѐварио“. И ондје, послије дуга разговора, обрѐчѐ онај, што је дужан два новца, да ће их јамачно платити, кад му побратим други пут дође, па се ра̀стану̑. — Послије много времена онај, што је био у по̀па у најму, стече своју кућицу и о̀жени̑ се, и један дан побратима сједе́ћи са женом прѐд кућо̑м, о̀пази̑ поиздалѐка, гдје се упутио управо к његовој кући, па по̀ви̑чѐ жени: „Жѐно! ето мо̑га побратима! Дужан сам му два новца. Сад се већ нѐма̑ ку̏д камо, јер сам му о̏брекао платити их, кад ме нађе. Него ја идем лѐћи у̏ кући, а ти ме покриј, па се пренема́жи и ја̀учи, и кажи, да сам умр'о, те ће се онда он вратити натраг“. Па онда легне у̏ кући налеђа̀шкѐ и прѐкрсти̑ руке, а жена га по̏крије̑ и стане јау̏кати. У̏том побратим прѐд кућу и на̀зва̑вши јој „Помо̀зи Бог!“ за̀пи̑та̑, је ли то кућа тога и тога; а жена му пренема́жу̑ћи се одго̀вори̑: „Јест, куку мене кукавици, ево га у̏ кући, гдје лежи мртав“. Онда побратим рекне: „Бог да му душу прости! Он је био мој побратим. Ми смо заједно радили и тр̏гова̑ли, и кад сам га тако нашао, барем ћу чекати, да га о̀тпрати̑м до гроба и да бацим земље на̑ њ. Жена му рекне, да ће му бити дуго чекати, докле га стану сахрањивати, већ нека иде. Али он одго̀вори̑: „Боже са̀чу̑ва̑ј! како бих ја о̀ставио тако сво̑га побратима. Чекат ћу, макар било три дана, докле га не са̀хра̑нѐ“. Кад жена у̏ кући каже то мужу по̏лако, муж јој рече, нека иде попу те му каже, да је он умр'о, већ нека га носе у̏ цр̑кву, око које по̏ брду било и гро̑бље, — нѐ ће ли побратим онда отићи. Кад жена о̀ти̑ђѐ и то попу каже, поп с неколико љу́ди̑ дође те онога назо̀ви-мр̀ца метну на носила и однѐса̑вши га у̏ цр̑кву онако на носилима о̀ставѐ га насред цркве, да ондје по обича́ју прѐноћи̑, пак ће га сју̏трада̑н опо̀јати и сахранити. Кад поп с о̀ста̑ли̑м људима пође и̏з цр̑квѐ, побратим каже, да он побратима сво̑га, с којим је толи̏ко̑ много тр̏говао и соли и хљеба јео, ни̏пошто нѐ ће о̀ставити са́ма, него да ће га сву ноћ чувати. И тако о̀станѐ у̏ цр̑кви. Ону ноћ у̏дарѐ онуда некако хајду́ци, који су нечије дворе били по̀харали и много благо и рухо и о̀ру̑жје били за̏добили; и кад буду порѐд цр̑квѐ, и виде уну́тра свијећу, гдје гори, рекну мѐђу собо̑м: „Хајде́мо у ову цркву, да подијелимо своју добит“. Кад побратим види, гдје људи с о̀ру̑жјем у̏лазѐ у̏ цр̑кву, он се са̏крије̑ у један угал, а хајду́ци у̏ша̑вши уну́тра по̀сједају̑ и

благо пòдијелê све кàлпаџима, а рухо и òрŷжје како се могло. Око свега се пòгодê и нàмӣрê, сӓмо òстанê једна сабља, за коју су гдјекоји òд њӣх мислили, да вриједи много нòвâцâ. Онда један ŷзêвши је ŷ рŷке, скочи нӓ ноге гòворêћи: „Стани, да је о овога мр̂ца òгледâмо, је ли така, као што је хвалите; ако му одјèднôм одсијèчêм главу, баш је добра“. Па онда пођe к носилима, али се назòви-мр̀тац уједàмпŷт ѝсправӣ и сједне вѝчŷћи: „Мр̂твӣ! камо-те се!“ А побратим ѝз грла: „Ево нас, сви смо готови“. Кад хајдŷци то чују, онај пòбâцӣ сабљу, а они други òставê своје дијèлове на гомилама, па скоче и пòбјегнŷ бёз обзӣра. Пошто далèко òтӣђŷ, онда рече хàрамбаша: „О браћо, зӓ Бога!“ ми ходисмо по гори и пò свакӣм мјестима и дању и ноћу, бисмо се с људма, и ŷдарасмо нӓ кŷле и дворове, и ни òда шта се не пòплашисмо до ноћас òд мр̀твӣх љŷдӣ! Има ли који јунак међŷ нама, да се врати натраг, да види, како је сад у оној цркви?“ Један вели: „Ја не̏ ћу“ други вели: „Ја нè смијêм“; трећи вели: „Ја бих волио ŷдарити нà десêт живих, неголи на једнога мр̂ца“, док се најпослије један нè нађê те рече, да ће ићи. И он врáтӣвши се натраг привŷчê се полàгâно под црквèнӣ прозор, еда би што чуо, а ŷ цр̂кви побратими подијèлили све хàјдŷчко благо и рухо и òрŷжје, пак се најпослије око два новца свадили и готово пòчупâли. Хàјдук испод прозора ништа друго није могао чути дò вику: „Камо мени два новца? Дај моја два новца?“ Ŷтоме онај, што је био дужан, òпазӣ хајдука под прозором, па брже боље руком кроз прозор те му зграби капу с главе, па је пружи побратиму; „Арàтос[1]) ти два новца! Ево ти зӓ двâ новца“. Кад хàјдŷк види, шта од њега би, он бјежи бёз обзӣра; дòшâвши у дружину пола мртав пòвӣчê: „Браћо, хвала Богу, кад живи пòбјегосмо! Ми благо дијелисмо кàлпацима, е сад ŷстали сви мртви па свакоме једва пò двâ новца дòпало, а једноме ни то није могло изићи, него узеше моју капу те му дадоше зӓ двâ новца“.

---

[1]) До врага!

25.

Mišić i mišica.

Od Dositeja Obradovića.

Mišić kad prirástê i počne ìz rupê istrkivati, ùpazî prvi put u živòtu máčka. Pita on mišicu, kakva je to stvâr? „Nè pîtâj, moj sînko! zla i òpâka! Zove se máčak. Sämo to dobro ùpâmtî, da ne ìzlazîš, kad ga god vidiš ù kući, ìz rupê, da te čudo nè nâđê“. „Mačak, mâmo! Ta i ime mu je strášno!

A gledaj ga, kako s mirom stoji, nikome se i nevješt nè čînî, samo se liže i gladi“.

— Nè vjerûj mu, velim ti, da ti zlo jutro nè dôđê, i kad se on najnevještiji čini, onda ga se najvećma čuvaj!“

Ludi mišić nè možê da miruje, izviruje, proviruje, räd bi ga bolje vidjeti. Kad ga vidi òd jamê òkrênuta, pròmolî se još málčicê bliže, da ga bolje vidi; päf mačak šápôm: Cï! ci! cïju!“ — „Ha, ciju!“ veli mu mati; „ne ćeš dä slušâš, svrbe te leđa, našao si, tko će te češati!“

Ovako biva mladima, kad starije nè slušajû.

26.

Kumis.

Preveo M. D.

Mnogi narodi imadu svoje òsobito, narodno píće: Hrvati — vino, Česi — pivo, Rusi — kvâs, Srbi — pò selima i Turci — búzu, Kitajci — čaj i t. d. Baškircima je najmilije piće — kumis, koji se ovàkô pripravljâ:

Uzme se obično kravlje kiselo mlijeko, a na to se nälijê nëobrâno kòbiljê. Ovu mješavinu drže ù kući ili ù sobi, da bi što prije pròkislo, pa ga što češće prepírajû. Kad baškirci kumis prave u tùrsucima (mješini) ili u kádama, drže ù njima stapàicu s kolom na kraju, kojom prepírajû kumis. Kad piće pròkisnê — kumis je gotov; no ovàkô se radi samo u počétku, a poslije ga prema pòtrošku potpunjaju samo mlijekom te ga prepírajû ili métû dotle, dok nänovo ne pròkisnê. Kumis je mlìječnê boje,

ukusa nákisela, a sva kiselìna zavisi o stupnju uskisívânja: mladi je slađi, stariji kiseliji. Kako Baškirci vrlo mnogo kumisa piju, nèstajê im kadšto mlijeka, pa ga dolijevaju vodom. Ùmjeren dòljevak vode nè škodi kumisu nego pače pospješuje vrenje te čini, da je baškirski kumis jačega ukusa i opojniji. Čisti, nepàtvorenî dòmâćî kumis ù bocama se iskri kao šampànjac; kad ga ùzmućkâš, píštî, pjeni se, pače ìzbîjâ čep. Kadšto ima kumis ukus gorkoga badema, što ò paši zavisi. Taki kumis stručnjaci òsobito cijene. Veòma često drže Baškirci i Kirgízi kumis u tùrsucima, òsobito za skitnje. Tursus kožna je pòsuda, koja se sasvim prosto pravi. Sà stražnjê noge ùbîta konja òderê se koža, dlaka se òsmûdî, koža sáma meće se ù dim, zatim se na širokôme òdrezanôme kraju ove kože prìšîvâ dno, a uski se kraj u koljena zàtaknê trskom ili travom — i tursuk je gotov. Kad ga nà dno staviš, ima vid velikoga bùta; pa zato i nije čudo, da su ga tako prözvâli, jer i nije drugo nego koža s konjskoga bùta. Kumis, ako se i ùžîvâ u golèmôj količini, ne tèrctî nìmalo želuca. Baškirci ga neòbično mnogo piju; ù prâznike pòlazê oni jedan drugome ù goste i dòlazê sjedéći i pìjûći čitave dane u takvo stanje, da nè mogû ù šaku stisnuti naduvène prste od ruku. Kumis nè hrânî samo tìjelo nego ga i okrepljuje, pa se zato i upotrèbljâvâ ù nekîm bolestima. Kumisu je slično ùkiseljeno kravlje mlijeko, koje se zove kèfir, a òsobito se rado pije u Kavkazu, i ù nâs kao lijek kod slaba želuca i plućnih bolèstî.

27.

Како се медвјед прѐварио.

Народна басна.

Изишавши медвјед рано у прољеће из своје јаме угледа дрјен, гдје је уцватио, а òстâлâ дрвèта још и нè мислê, да цвату, па пòмислӣ, да ће дрјен тако и сàзрети прије свију òстâлијех дрвéтâ, пак се ѝзвâлӣ пòдâ њ, да чека. И тако лежећи ондје и чèкајући, да дрèњине сазре, òстâлô све воће сазри и прође.

28.

Kako se osnivao i naseljivao Pètrogrâd.

Preveo M. D.

„Moskva je sàzdâna vijèkovima, Petrograd milijunima". (Poslovica.)

„Petrograd je ìznikao gotov", kaže Bjelinjskij, — „u jednom mjesecu sagradilo to, za što bi trebalo čitava godina. Činilo se, sáma je sudbìna htjela, da baci stolicu Rusije u ovaj nèprijâznî i čovjeku neprijatèljskî kraj, gdje se bljedozeleno nebo, mršava travica miješa s puzavim vrìjeskom, sa suhom mahovinom, s barovitim lišajevima i sivkastim humcima; — gdje caruje bodljikav bor i tužna jéla a prèkîdâ ih ne svagda jednòličnôst ìscijeđênê breze; gdje barovito isparivanje širi u zraku vlagu i pròdirê ù kamene kuće i ù kosti čovječje; gdje nêmâ nì ljeta, ni zime, ni proljeća, nego čitavu godinu bjèsnî gnjila i mokra jesen, koja se pòdsmijevâ sad proljeću, sad ljetu, sad zimi . . Činilo se, sudbina je htjela, da Rus spavajući dotle nepròbudnîm snom krvavim znojem i òčajanôm borbom — ìzrâdî sebi budúćnôst. Možda bi se biò Rus pod prijatnijim nebom, usred manje neprijatèljskê prirode, u odsúću neodoljivih zàprêkâ uzobijèstio òd laka svôga uspjeha, a njegova bi energija skoro usnula bila nè mogâvši se pače pravo ni razbuditi.

I zaista je u 1703. godini u Petrogradu već radilo oko dvadeset tisuća ljúdî, pònâjvišê zàrobljenîh Švêdâ i Fina; poslije se nà zapovijed Petrovu sakupljali ovdje râdnîci sà svîh stránâ Rusije: Rusi, Tàtari, Kalmìki, Kozaci, Fini i t. d. Kako su nèrado pòlazili, kad ih je čekala nèzahvâlna, baròvita zemlja, gdje su nàlazili s trudom nanesènu zemlju te je dovlačili ù starîm vrećama nekoliko vŕstâ izdalèka, u rogožarima i naprosto u skutima svôga odijèla. Dalèko òd roda i porodice podnosili su râdnîci u svemu veliku oskudicu ne gledéći na plaću, što im se podjeljivala. Naroda se skupljalo toliko, da se nije mogao gdje smjestiti, a često je pače nedòstajalo pötrebitê hrane. Sakrivali se u kolibama posred bârâ i hranili se često samo mršavim povrćem i usmr̀djelôm ribom, — od čega su tisuće pògibale. Po brojenju sàvremenîkâ grádnja petrogradske tvrđave stajala je života sto tisuća preseljeníkâ od prilike. Râdnîci se tako prìvikli gledati i

drugove, kako ùmirû, s potpunom ravnodušnošću. Mrtvàca iznèsû na vidljivo mjesto, zàpâlê pred njim voštanu svijeću i čekaju mȉlostinju za ukop, koja je bila ù tome, da su mrtvàca ȍmotâli rogožinom, povezali kònopcem i spustili ù grob. Sam ih je posao strašno ubijao s pomànjkanja pȍtrebita òrûđa i svaki je, razumije se, gledao da se rȉješî tih posálâ. Tko je bio bogatiji, taj se otkupio, i ȍd tîh su nȍvâcâ plaćali râdnîke pȍ šêst rùbâljâ nȁ šêst mjesécî, do kojih svršetka bili su obvezani postojano raditi.

Prvih deset gȍdînâ, što je Petrograd postojao, nije se u okolini njegovoj ništa dobiti moglo osim ribe, divljàčinê i nešto mršava povrća. U žitku i ù drugîm za život pòtrebitîm stvarma òsjećala se velika oskudica zato, što se poradi prèseljenôga onamo râdnôga mnoštva potrošila sva i onako malena zaliha zemlje, a kad bi i najmanje zàkasnio podvoz hrane ȉz Moskvê i ȉz drugîh mjêstâ cijene bi hrani užasno poskočile, a râdnîk je glȁdovao.

Nije sàmo mjesto grada bilo nisko i baròvito nego i òkolina je njegova osim toga bila pȍkrita gustom šumom bèz cêstâ i stázâ tako, te je pûtnîk zàšâvši s glavne ceste lako dospio ù baru. Ù svôj su zemlji bila dva utreníka, ali tako rđava, da se u proljeće i ù jesên sretalo po nekoliko dèsetâkâ kónjâ, koji su ùprêgnuti crkli ù blatu. Svud se vidjelo sàmo grmlje i tundra,[1]) òbrâđênîh póljâ nijèsi gotovo sretao; sela, násêlja i majuri bili su rijetki i u dalèkîm razmacima pȍsijâni, dò njîh nije bílo puta, a seljaci se probíjali po običnim ù njîh stàzama. Vukóvâ bilo je tako mnogo, da su pače u gradu nàpadali nȁ ljûde i na ùprêgnute konje. Godine 1714. nàpali su vuci u Petrogradu na stražára kod livnice, oborili ga nȁ zemlju i tako ȉzranili, da je òd rânâ umr'o, a drûga njegova, koji mu je došao ȕ pomôć, ràstrgaše i pòjedoše vuci. Usred grada ȉzjedoše vuci gladni jednu ženu. To se ondje nȅrijetko događalo.

Zà pȑvîh dvadeset gȍdînâ nijèsu u Petrogradskim vrtovima mogli ni Holandézi ni Nijèmci izvesti ni voća ni jȁgôdâ pored svega nástojânja; samo na vasiljevskom ostrvu dòčekali su nàpokôn jagode.

Kako je Moskva stradala òd Tatârâ, tako je Petrograd stradao od pòvodnja. Već prije osnivanja Petrograda nijèsu pribrežni stanovnici poradi čestih i silnih izliva Njeve gradili sebi stalne

[1]) baruštine mahovinom zarasle.

stanove, nego su živjeli ù malîm, ribarskim kolibama, a kako bi sàmo po svojim opažanjima očekivali silnu buru s mora, rȁzmetâli su stanove svoje, naslagali ih nȁ splâvi i prìvezâvši ih za drvèta spasavali se na Duđerovu goru. 5. stùdenôga 1721. g. proizvèla je Njeva strašno opustȍšênje u Petrogradu. Jugòzapadnî vjetar, pošto je devet dana duvao, pòdigao je vodu više ȍd dvâ metra preko razine, koja je učinila dȍ sedam milijúnâ rȕbâljâ štete. — Mnoge nedogòtovljene kuće bile su ràzrušene, podrumi s robom nàpunili se vode, svi su vrtovi bili pòplavljeni i pòkvârêni. Pored svega toga rastao je Petrograd i uljepšavao se i postade nȁskoro od malene tvrđavice, òkrûžênê rđavim drvenim kućicama i uskim nepravilnim ulicama, glavni grad ingèrmânskê gubernije. Petar nestrpljivo želéći ukrasiti svoj „raj" zàbrânî „pod prijètnjôm gubitka svega imútka i izgona, da se bilo gdje u Rusiji grade kuće ȍd kamena osim u Petrogradu", a kako je u posljednjem bilo vrlo teško dobiti kamen, sve su lađe, koje su dòlazile s ladoškoga jezera, i svi pòdvozi, koji su dovòzili ma kakvu grâđû ili robu u Petrograd, bili dužni privoziti pȍ nekoliko kȁmenôvâ, kojih je broj i težina tačno bila òdrêđêna, te ih predati vȑhovnôme povjereníku, koji je ùpravljao gradnjom Petrograda. Osim toga zapòvjedio je Petar 350 bogatim plemićkim porodicama, bogatim trgovcima i imučnim obrtnicima, da se prèselê u Petrograd i da sàgrâdê sebi kuće na òdrêđenîm za to mjestima po određenom òd cara planu. Po propisu imale su se graditi gradske kuće od ȉlovačê na kȁmenîm temeljima s krovom pȍkritîm crijepom ili busenom. A tko nije mogao odmah da izvèdê kameni temelj, tome se dopuštalo, da kuću pòstavî na stupove, a potom da joj pòdmetnê temelj. Tko se nije držao tih propisa „kaznio se oštro kao javan zločinac". Oslobađali su se od nasilnoga preseljenja sàmo Rusi, koji su bili u inozemstvu ili koji su onamo djecu svoju slali.

Razumljivo je, kako su nȅrâdo boljári òstavljali svoje poluazijatske moskovske kuće radi Petrograda, „obilna" — kako su oni govorili — „samo barama i suzama!" Kad je car pòlazio ȉz Moskvê u Petrograd, trebalo je vojničke sile, da se prìnudê znatni ljudi i pridvorni nȁ pût ȉz Moskvê ù novû stolicu.

29.

Slavuj, kukavica i magarac.

Od Dositeja Obradovića.

Slavuj je po običaju pjevao u pròljeće. Veli njemu kukavica: „Hoćeš, da se òkladîmo, da ja ljepše od tèbe pjevam?“ — „Ako hoćeš, hajde; ali tko će nam sudac biti?“ — „Eno, onaj koji ondje pásê; vidiš, kolike su mu uši?“ odgòvorî kukavica. Počnu pjevati; ali što magarac zna, što je slavújevo pjevanje. On kaže, da kukavica ljepše kûkâ. Izgubi slavuj okladu, no pastir ga ùtješî gòvorêći: „Ne stidi se, mili slàvûju; za tèbe je to veća čast, što se tvoje pjevanje màgârcima ne dòpadâ“.

30.

Volga od Nižnjega Novgoroda do Astrahana.

Preveo M. D.

Nè znâm, bi li ja bio dugo prosjedio ovàkô, da mi nije nečija snažna ruka pala nà rame. Ja se òbazrêm, to je bio moj poznati starac, petrogradski trgovac.

— Nu, što kažete sada o majčici Volgi? ùpitâ me smiješeći se.

— Divòta! Čudna rijeka! odgòvorîm ja. Već sjedim ovdje čitav sat i ne mògu dà odêm.

— To je razumljivo; vi vidite prviput Volgu u Nižnjemu. Ja sam òdrâstao na Volgi, ja sam je prošao òzgô dò dolje i òzdô dò gore nèbrojenô pútâ; malo te nijèsam prègazio svojim nogama sve bregove Volge; — a međùtîm se svaki put, kad bòravîm u Nižnjemu, popnem evo òvamo nà zîd te gledam i gledam — i ne mògu se nàgledati, ne mogu da oči s metnem s nje! A kad se ràzlijê, kad pòplavî vodom svu tu livadnu stranu, — pravo je more! . .

— Ja bih htio znati, rekoh ja, glèdajûći je ù daljinu kako òtječê, kakva je ona ònamo dalje?

— Za Nižnjim ona nije gotovo nigdje uža od jedne vrste; desni joj je brijeg strm i visok, lijevi je nizak, ravan i zove se

livadan zato, što se po njemu pròstirû beskrajne i bogate livade. Kako Volga ìzâđê iz nižegrodske gubernije, pritječû k njoj dvije dosta velike rijeke: s lijeve strane Vetluga, s desne Sura. Vetluga je lìkava rijèka, jer se pò njôj svakoga ljeta dòvozî sila lìka, lûba, rogoza. Po bregòvima Vetluge rastu čitave šume lipove, iz kojih se kore zgotavljaju sve te stvari.

— A čime je Sura znàmenita?

— Po njoj se dòvozî žito; za Surom već stanuju Tàtari, Čuvaši, Čeremisi, sam neruski narod, ako i žive u ruskôme cârstvu. Sâm je Kazan već nàpola tàtarskî grad, bivša stolica kazanskoga carstva, a sada najljepši od gubernijskih gradóvâ, u kome ima i sveučilište. Kad idéte od pristaništa Kazanu, òpazit ćete široku kàmenu piramidu pòstavljenu nà spomên njegova uzeća òd cara Grôznôga.

Sedamdèsêt od prilike vŕstâ od Kazana s lijeve strane ùtječê u Volgu Kàma, najveći Volgin pritok. Ona dònosî u Volgu bèzbrojnô bògatstvo Urála i gubernija pòuralskîh: mjêd, željezo, sô, drvo, različno drago kàmênjê, — mramor, malahit. Sáma Kàma ima tôk ne manji od 2000 vŕstâ i prima dvije velike rijeke — Vjatku, na kojoj je grad Vjatka, i Bjelu, po koje bregòvima stanuju Baškiri.

— A zà Kamôm kakva je Volga?

— Zà Kamôm biva Volga ùistinu veličanstvena rijèka te se širi kod obične vode od 4—5 vŕstâ, a kad se ràzlijê i dò deset. S jednoga brijega nà drugî nè možêš čovjeka vidjeti! A kroz kake sve bogate žitne gubernije pròtječê ona u tome mjestu! Iz ovih nizínâ vozi se u Petrograd zlatna pšenica, a iz Petrograda ù lâđama u túđe zemlje. Od samoga Kazana do Caricina je desni brijeg visok i krasan, gore su pòkrîte divnim šumama, i ù tîm su šumòvitîm gorama živjeli negda volški na glasu razbojnici. Od Caricina teče Volga već neplodnom stepom, i premda je ovdje rijèka još šira, neprèstano se dijeli u rukave. A kad se pod Astrahanom za pòvodnja svi ti rukavi sàstavê u jedan, onda je Volga — čitavo more; zà burê ùzdižû se válovi po njemu kao gore. Za Caricinom bregovi su sve tužniji; pusta stepa na obje strane, a pò stepi se skitaju Kalmiki i Kirgizi. U Kaspijsko more ùtječê Volga sa mnogo rukava, ali plìčinôm, što vrlo otegòćâvâ plovidbu. Ali slàvûj ne živi òd prîčê, doda starac.

pògledâvši nà sât, i od krasna vidíka ne ćeš biti sit. Gdje stevi stali.

Ja mu rekoh gòstionicu.

— Ba! to smo mi susjedi. Hajdèmo k meni na doručak, a po doručku, ako vam volja slušati, da nàklâpâmo jošte o Volgi.

U gòstionici čekajući doručak pòkâžê mi trgovac izvrsnu kartu Volge, na kojoj je svojom rukom učinio mnogo bìlježâkâ, tàčâkâ i cr̂tâ.

— Evo, kako se mâjčica pružila, reče starac ìdûći prstom pò kârti, gotovo je svu Rusiju obújmila; zàčinjê se òvamo, gdje rastu sàmo jêle i borovi, a svršuje se tamo, gdje možeš naći vinovu lozu i dud. Ona obùhvaćâ trèćinu èvrôpskê Rusije sa svojim pritocima, vêžê tri velika mora, Kaspijsko, a kanalom Baltsko i Bijelo, a koliko gradóvâ, gubèrnîjâ, koliko naroda živi od Volge i hrani se njome! Što bi Rusija bila bez Volge? Takva stepa, kaka je ona, po kojoj se skitaju sada Kirgizi i Kalmiki. Da, drâgô moje, Volga je najveličanstveniji dar Božji ruske zemlje!

31.

Dnjeparski pragovi.

Preveo M. D.

Dnjeparski se prăgovi protégli 65 vŕstâ ù duljinu. Oni se zàčinjû neko sedam vr̂stâ k jugu od Jekaterinoslava, a svršuju se u njemačkoj koloniji Kičkasu.

Prèdstavite sebi redove ogromna kàmênja, bačena preko čitave rijèkê od jednoga brijega dò drugôga, u nekoliko redóvâ, jedan niže òd drugôga i vi ćete imati pojam o pragu. Gdjekoji prăgovi, kao na pr. Nenasitec, imaju 12 stèpenîcâ, tako da je duljina čitavoga prăga veća od jedne vŕstê. Dospjevši nà prag leti barka s neòbičnôm brzìnôm s jedne stèpenicê nà drugû, sàvîjâ se, škripi, stenje, zàlijevâ se vodom. Ȍd šûma vode, što pada u krasnim kao pjena bijelim slapovima s jedne stèpenicê nà drugû, nè možêš čuti zapovijed krmára; veslači rade sàmo po krétnjama ruke njegove. Takih prăgôvâ ima sada devet. Osim prăgôvâ ima nà svîm pòmênutîm mjestima neprèstano zăgrâdâ, gomila kàmênja, koje sežu do polovine rijèkê te òstavljajû slobodno mjesto za prolaz lâđama; ima ȍtôkâ, stijènâ, prúdôvâ, vȑtlôgâ. Sve te zápreke treba znati obáći, svladati, dok se prŏbijêš iz toga opasnoga labirinta dnjeparskih prăgôvâ. Ovi pragovi zàdâjû ùopće golème mùke u plovidbi.

Dnjeparski su pragovi bili već i starima pòznâti, što se vidi iz Herodotova opisa Skitske; no pòtanje se vȉjesti ȍ njima nàlazê u Konstàntina Bagrenorođenoga, koji dosta pòtanko opisuje prolaz Rûsâ kròz pragove. Pûtnîk XVI. vijeka Beauplan (čit. Boplàn), koji je sâm glavom vidio i prošao dnjeparskim pragovima, kaže: „Ja sam ràzgledao i pòsjetio sve pragove, preplòvio sve vodopade uz rijèku. Nà pr̂vî se pogled čini to nèmogûćê, jer vodopadi imaju 7—8 stópâ pâda. Sudite sada, kako je ondje neophodno pȍtrebito znati ùpravljati krmom! Kozáci imaju običaj, da primaju u svoje društvo sàmo onoga, koji je preplòvio pragove ùz vodu. Pragovi slični su lancu stijènâ, idu preko Dnjepra, jedni su pod vòdôm, drugi nărâvno s njome, a gdjekoji nad površinom 8—9 stópâ u gòmilama, veličinom kao kuća i tako blízu jedan dò drugôga, da sàstavljajû vrstu nasipa, koji ùstavljâ rijeku. Ovdje se Dnjepar diže i pada s visine od 5—7 stópâ, a gdješto i s višega. U proljeće, kad se tope snjegovi, pòkrîvâ rijeka gotovo sve pragove, što smeta plovidbu u to vrijeme. Ljeti i ù jesên, kad je voda na najnižem stupnju, visina je vodopada nèrijetko 10—15 stopa".

Danas plove lađe dvjema putovima ili starim kozačkim ili novim prokopom. Za provòđênje lâđâ opstòjî òd vremena Katarine II. dobro ùrêđêno društvo pilótâ, koji sačinjavaju náselje čitavoga pilotskoga sela Kamenke.

Među kămenîm redòvima ima mjêstâ, kud lađa lako može proći, i ta mjesta zovu starim ili kozačkim prolazom. No tim putem mogu pròlaziti lađe sàmo za proljetnih i jèsênskîh vódâ, a ljeti, kad voda òslabî, vrlo je ȍpâsno probijati se preko pragova.

Da se ùklonî ta neprilika već je Katarina II. ràzgledâvši lično pragove dala òčistiti prokope duž četiri najopasnija praga. Dvjema òd njîh i danas se vide tragovi. Potom su sàgrâđêni novi prokopi duž svih devet prăgôvâ troškom preko dva milijuna rŭbâljâ.[1]) Ti su prokopi prŏkopâni u samom koritu nà lijevôm njezinu brijègu ovàkô: duž svakoga prăga mjesto je òčišćeno od

[1]) Jedan srebrni rub. ima 2 K 63 fil.

kàmênja na 15 sèžânjâ[1]) ȍ širinu duž svu dùljinu. Bokovi su prokopa òbloženi kamenom, a na ulazu dodana su krila, da što više vode zàhvatê. Prokopima idu lađe samo za najniže vode.

32.

Màtija Kòrvin.

Po Fessler-Kleinu napisao prof. dr. D. Gruber.

Matija Korvin, kralj ugarski i hrvatski (od god. 1458. do g. 1490.), bȉjâše sin slavnoga junaka Ivana Hunjadija (Sibinjanin-Janka). Premda mu je bilo istom 15 gȍdînâ, kad mu je zàpalo prijèstôlje, ipak je bio bistra uma, jake volje, nèumôrnê ràdljivosti i čvrsta značaja. On je pòdigao svoje kraljevstvo dò velikê moći i slave pobijèdîvši mnoge nèprijatelje, na pr. Turke, Čehe i cara Fridrika III., i òtêvši im mnoge zemlje. Još je znatniji time, što je pòdigao znanost i umjetnosti ù svôm kraljevstvu. Živio je u ono dȍba, kad su klasične znanosti i umjetnosti u Ìtâliji ùskrsle nà nov život. Tu su mnogi spȍmenîci ìz slâvnê prošlosti služili za uzor i pòticali na nàsljedovânje, pa zato nije čudo, da se tada tvorna umjetnost rascvàla, kako nikada prije. Tamo su također bježali prèd Tûrcima mnogi učeni Grci, òsobito ìza pâda Carigrada (g. 1453.), te su dònijeli sà sobôm bèsmrtnâ djela starih grčkih pîsâcâ, koja je sad svijet mogao u ìzvôrnôm jeziku ili u prijevodima čitati i diviti im se. Ovaj prosvjetni lûč iz Ìtâlijê ràzaspê blage svoje zràke i u susjedne zemlje te dòspijê i ù Ugarskû Nàdârenî i već zàrana dobro pòučenî kralj stekao je poslije kraj svih vladalačkih brîgâ i neprèstanîh ratova opsežno znanje ù svîm tadašnjim znanostima, da su se čudili učenjaci onoga dȍba, pa je nèumôrno radio, da pòdignê prosvjetu u svojoj državi. U tom su ga radu podùpirali mnogi crkvènî dostojanstvenici, kao ostrògonskî nadbiskup Ivan Vitez i drugi biskupi. Matija skupi nà svôm dvoru lijèpu kitu stranih, ponajviše talìjânskîh učenjákâ i umjetnika; pòd zadnjê dane svoga živòta pozòvê k sebi i glasòvitôga tumača Platonovih djela i osniváča Plàtonskê Akademije u Firenci, Marsilija Ficina, da ga ùpûtî

[1]) Sežanj ima 2 m. i 134 mm.

u glasòvitû filozofiju toga mudràca, ali ovaj nije došao sâm, nego mu pòšaljê Filipa Valorija. Matija òsnujê i dva učena društva po primjeru talijânskôm, jedno u Budímu, koje se zvalo „Sodalitas literaria Ungarorum" (društvo književno Ungaraca), a drugo u Erdèlju, koja su još i za njegovih nàsljednîkâ pòstajàla, ali nijèsu òstavila nikakvih tragóvâ svôgâ djèlovânja.

Mnogo su znatniji bili znanstveni zavodi, koje je što raširio, što nȁnovo pòdigao. Pučkih škôlâ bilo je nè samo u gradòvima, nego i ù mnogîm drugim mjestima. Srednjih škôlâ bȉjâše ù biskupskîm stolicama i mȁnastîrima, osim toga gimnázîjâ ù drugîm slobodnim gradòvima. No sȁmo je jedna visokâ škola bila ù Ugarskôj, u Pečuhu, pa se i ù tôj ustanovama papinske osnovne bule nije smjela predavati teologija. Tko je dakle težio nȁ višê zvanje, morao je ići ù tuđinu. Stoga je nagovarao nadbiskup Vitez kralja, da ispòslujê kod pape, da mu dòpustî, da òsnujê svèučilište, u kojem bi se smjela predavati i teologija. I doista papa Pavao II. pòdijelî (god. 1465.) dopušténje, a nato òsnujê Vitez u Požúnu sveučilište pod imenom „Academia Istropolitana (dunavska)". On sàgrâdî veliku zgradu s prostranim predavaonicama i s velikim stánovima za učitelje i ùčenîke. i pozòvê strane učenjake, među njima i glasòvitôg matematika Ivana Müllera Regiomontana (Regensburgca), da budu pròfesori u ovoj velikoj školi. Ali je sȁmo nekoliko gȍdînâ ȍpstojàlo ovo sveučilište. Nàskoro se uplètê nadbiskup u bunu protiv kralja, što je ovaj zapòdio dùgotrâjnû borbu s češkim kraljem za svoje lične svrhe, da sebi izvôjštî novo kraljevstvo, a da nàpûštâ svoje kraljevstvo bèz obranê, da su ga Turci mogli lako hȁrati i plijeniti. Ù tôj pobuni pòdlegnê Vitez i umre nȁskoro, a nato se i ràspadnê novo sveučilište, koje kralj nije htio dalje podùpirati, jer je nàumio, da u Budímu òsnujê veličanstvenu veliku školu. Nà sjevêrnôm pòdnôžju brȉjega, na kojem se nàlazio kraljevski dvor, zàpočnê graditi izvanredno prostranu zgradu, u kojoj je osim predavaonica, stánôvâ za kancelára, učitelje i tisuće ùčenîkâ imalo biti i stánôvâ za lȉječnike, dućánâ, pèkârâ, žȉtnîcâ i t. d., jer je Matija htio, da ùčenîci ù njôj zajednički žive i da budu na kraljev trošak svim potrebnim òskȓbljeni. No budući da je kralj poradi rata s Aùstrijôm često izbivao iz zemlje, nàpredovala je grádnja jako sporo, a njegova skora smrt osùjetila je izvedénje cȉjelê òsnovê. Ipak je ȍpstajàla i po njegovoj smrti od njega godine

1480. ösnovânâ „Academia Corvina“, u kojoj se predavala teologija i filozofija, ùčenîci se uzdržavali na kraljeve troškove, a učitelji su obilno nagràđivâni bili. Òd tîh ùčitêljâ, koji su djelovâli u ovom zavodu, znàmeniti su òsobito Pòljâk Martin Ilkusi, lìječnik i bùdîmskî župnik, koji je ondje predavao „humaniora“, i spòmênuti Regiomontanus, koji je iz Požúna postao pròfesor u bečkom sveučilištu, a potom u Budímu. Obòjicu je òsobito volio kralj Matija, jer su bili vješti astrologiji, u koju se Matija jako pouzdavao poput mnogih drugih ljúdî onoga dòba. Matija se pòbrinuo i za štampariju; zato pozòvê njegov rođak Ladislav Geréb, bùdîmskî prèpošt i dȑžâvnî vicekancèlâr, njèmačkôga štampára Andriju Hessa ù Ugarskû iz Ìtâlijê, gdje je tada imao svoju štampàriju. Ù tôj je štampariji štâmpâna tako zvana „Bùdîmskâ kronika“, prvo djelo, što je u ovoj štampàriji štâmpâno g. 1473.

Najsjajniji spòmenîk Matijine ljubavi k znanostima bìjâše po njèmu òsnovânâ Kòrvînskâ knjižnica. Bìjâše smještena u bùdîmskôm kraljevskom dvoru ù dvije velike dvorane. U jednoj su bile gr̀čke, àrapskê, hèbrêjskê i sirske knjige, a ù drugôj làtinskê. Ù prednjôj je dvorani bilo matematičko, fizikâlno i astròn̂omskô òrûđe, u sredìni velika nèbeskâ kugla, koju drže dva genija. Rùkopîse je zà velikê svote kùpovao koje u Ìtâliji, u Carigradu i u Aziji, koje ih dao prepisati po krasnopíscima, od kojih su četvòrica neprèstano radila u Fiorenci pod nadzorom Naldina Naldija, a tridesetorica u Budímu pod rukovodstvom Galeottija i Ugolettija. Rùkopîsi su bili ùkrâšeni inicijálima i slikama, često i slikama kralja i kraljice, a svi su bili velike umjetničke vrijednosti. Bilo je mnogo i štâmpânîh knjîgâ, koje su štâmpâne u netom zavedènîm štamparijama. Broj krasno ùvêzânîh svèzâkâ dòsêgao je zadnjih gödînâ kraljeva vladanja broj od preko 50.000. Prètînci su bili od ùglačâna cèdrova dȉveta, a zàvješeni svilenim, zlatom izvézenîm zástorima. Obje dvorane resilo je do 300, što àntîčnîh, što mòdêrnîh kípôvâ, koji su se gledaoca ugodno dòimali.

Nä žalôst nije se ta dragòcjenâ knjižnica uščuvala cijela Kraljevi Vladislav II. i Ljudevit II. bili su siròmašni, pa su neki najljepše i najskupocjenije zbornike därovâli tuđim pòslânîcima. svojim ljùbîmcima, druge su opet dali Maksimilijánu I., osnivaču carske knjižnice u Beču, neke su se izgùbile bêzbrižnošću ili pronevjerenjem knjȉžničârâ, a mnogo su ràzgrabili ili ùništili Turci prigodom zauzeća Bùdîma (g. 1526.). Ipak je bila knjižnica još uvijek znàmenita, kad je Sulèjman II. Veliki podložio Bùdîm svojoj vlasti (g. 1541.), pa su je Turci pomnjivo čuvali. Ostrògonskî nadbiskup Pazman htio ju je òd njîh otkupiti za 30.000 dùkâtâ, ali mu je oni nè htjedoše prodati. I car Leopold I. i Rákoczy ùzalûd su se trudili, da je òtkûpê òd Turâkâ; ovi su valjada negdje u ono dòba otpremili ù Carigrâd sve, što su smatrali dragocjenijim. Tu je òstalo sve do prije nekoliko gȍdînâ, kad je sùltân Abdul-Hamid II. vratio Madžarima sve te rùkopîse, koji su još bili u Carigradu. Što su Turci òstavili u Budímu, dođe ù careve ruke, kad je njegova vojska opet osvojila Bùdîm (g. 1686.). Malo potom prenèsû ù cârskû knjižnicu ù Bêč sve osim nekoliko zbôrnîkâ, koji òstadoše u Budimu.

Premda su prilike bile pövôljne, ipak je književni rad Ugarske u ovom ràzdôblju bio dosta neznatan; malo bìjâše pîsâcâ, i ti su gotovo svi pisali làtinskî. Òd pîsâcâ dòmâćê povjesnice najznatniji je Ivan Thuroczy, koji je pisao „Kroniku ugarsku“.

Ako i jest Ugarska imala kipárâ i slìkârâ ùmjetnîkâ, opet se Matija nije zadòvoljio sämo dòmaćîm ùmjetnîcima nego pozòvê graditelje, kipáre i slìkare iz Ìtâlijê i Njèmačkê. Po nacrtu Fiorentinca Antuna Averulina biše kraljevske palače u Budímu i u Višegradu pövećâne i pöljepšâne i nàročito pòtonjâ krasnim vrtovima ùrešena. Među kipárima òdlikovao se òsobito Dalmatinac Jakov od Trogira.

Sve je to blägotvôrno djèlovâlo, da se pòdigla duševna obrazovanost i običaji se oplemenili. Bilo je tada mnogo svjetòvnîh velikášâ, koji nijèsu držali, da je potrebno državniku da znáde pisati. Stan, pòkućstvo i hrana bila je i u najbogatijih jednòstâvna, náčin öpćênja neùglađen i prost; sämo su u nakitima, dragòcjenom òrûžju i u jàhaćîm spravama pokazivali velikáši gotovo nèvjerojatnû raskoš. Tako je živio nà svôm dvoru i Matija ù pȑvîm godinama svoga vladanja. Ali pòmalo se to mijenjalo i näpokôn sasvim promijenilo, kad je došla ù Budîm nova kraljica Napuljska Beatrica, kojoj je kralj svim njezinim željama iz nježnosti popuštao. Ìsprva se vikalo nà mnogê došljáke, koji su nä dvôr pözvâni bili, da se uzdržavaju nà trošak naroda, i kudila se raskoš kod grádnjâ, ùmjetnîčkîh djêlâ, prêdstâvâ i svèčanostî;

nàročito se psövâlo na ùkôčenû dosad nëpoznatu dvorsku etikètu, koja smêtâ slobodan pristup kralju. Ali doskòra su naučili velikaši, da su upotrijebili bolje i s većim ukusom svoje bògatstvo, ùmjetnîčkô prikazivanje dopalo im se, uputili se u uglađenije öpćênje i u dvorske öbičâje te su pöčêli cijeniti òbrazovanôst i ùmjetnôst. Bŭdîm su se i Višegrad nàpunili lijepim pòlačama, ùmjetnîčkîm djelima, zbirkama i knjigama. Pored kralja istakao se u tom poglédu i vrlo òbrazovânî nadbiskup Vitez osnòvâvši znämenitu knjižnicu i ukrasivši svoju ostrògonskû pòlaču lijêpîm slikama. Nä žalôst nije o tim grádnjama i zbirkama ni toliko dò nâs došlo, da bismo sebi mogli stvoriti sud o njihovoj vrijednosti; osim nekoliko rùkopîsâ s lijepim ukrasima i nekoliko minijàtûrnîh slîkâ kralja Matije sve je drugo nètrâgom pròpalo u dügotrâjnîm turskim ratovima.

Sve je to radio Matija iz ljubavi k umjetnostima i znanostima, u koje je bio dobro ùpûćen, a ne samo da sja i da se tim diči. On je htio svoj narod nè samo da òrûžjem ùčinî velik i moćan nego da ga prìdignê na onaj stûpanj duševne òbrazovanosti, na kojem su bili napredniji narodi njegova dòba. Zato se njegovo vladanje s punim pravom zove z l a t n i m v i j e k o m Ugarske.

33.

Коме Бог пòмаже̂, нитко му нàудити нè може̂.

Народна приповијетка.

Био човјек и жена, па имали три сина. Најмлађи био најљепши и одвећ добар, па су га друга браћа држала за будàлу. Сва тројица већ дорáстŷ за женидбу, а отац их нè женӣ ни једнога, јер је био сирòмах. Онда рече најстарији оцу: „Бâбо, хоћу да ме жениш". А кад то чује средњи, рече и он: „И мене, бâбо, и ја сам за женидбу". А кад чује и најмлађи, и он рече: „И мене, бâбо, и ја сам за женидбу". Сад се отац нађе у нèвољи, па се стане договарати са својом женом, шта ће радити. Најпослије се договòре̂ те отац дозòве̂ синове прêдâ се, па им рече: „Идите у какву варош те заслужите по мараму, па који донèсе̂ најљепшу мараму, онога ћу оженити". Потом они пођу сва тројица заједно, али старија обојица

стану путем једнако ружити најмлађега и смијати му се, па га најпослије òтјерајŷ од сèбе, те он ỳдарӣ другим путем мòлêћи се Богу, да му дâ добру срећу. И тако ӣдŷћи дође на једну воду. На овој води с друге стране био је велики град и у граду царски двор. Цар је од онога града био врло зао и опак, па је умр'о прије времена, и у двору му остала једѝница кћи. Ону су царску кћер многи просили, али тко је год од прòсилâцâ дошао ŷ двôр и ондје занòћио, онај више није жив освàнуо, јер се цар био повампӣрио па дòлазио ноћу те давио. Кад најмлађи брат дође на ону воду и стане ходати покрај ње мӣслêћи, како би прешао на ону страну, ỳгледâ га крôз пêнџер царева кћи, па запòвједӣ момцима, те га превèзŷ и довèдŷ преда њу. Он кад ӣзӣђê прêд цâрскŷ кћер, мало се зàбŷнӣ и нòплашӣ; али царева кћи, како га види, зàгледâ се у њега, па га зàпӣтâ, откуда је и куда је наумио; а он јој каже òткудâ је, припòвједӣ јој све по реду, како има још два брата, и како сва тројица хоће да се жене, а отац им сирòмах, па им рекао, да донèсê сваки по једну мараму кући, па који донèсê најлепшу, да ће онога ожèнити. Кад то чује царева кћи, рекне му: „Ти ћеш вечèрас овдје остати код мèне и ноћити, пак ћемо ујутру гледати за мараму". Кад буде прêд нôћ, нàхрâнӣ га лӣјепо и нàпојӣ па га одвèдê у једну собу сву зелèну и рече му: „Нèмôј се плашити, ту ће ноћас дòлазити и лупати око тебе, да те плаши, али ти се нè бôј". Он као прòстâк није могао ни зàспати òд чуда, него се једнако чудио, гдје је дошао, кад али око поноћи стане лŷпа пò соби и бука: „Овај је дошао да прими царство; овоме нè можêмо ништа учинити". Он се Богу молио једнако, и тако та ноћ прође и он òстанê жив и здрав. Кад зора зàбијелӣ, он ỳстанê па сједне. Сви су у двору мислили, да ће га извŷћи мр̀тва ӣз собê као ӣ другê прòсиоце. Кад царева кћи пошље једнога òд дворâнâ, да види, је ли он жив, и ако је жив, да га довèдê прêдâ њŷ, дворанин се зàчудӣ, кад га нађе ŷ соби, гдје сједи жив и здрав, па му онда рече: „Хајде, зове те наша царица". Кад он ӣзӣђê преда њу, и она се сáма зàчудӣ, како је остао жив, па му да доручак, и пошто дòручкујê, да му у хартији завијèну свилену мараму, златом вéзену, па му рекне: „Ево носи своме оцу, а ако ти још што каже, опет дођи òвамо к мени". Он јој зàхвâлӣ на марами и на кòнаку, па пође кући;

кад тамо, а то већ дошла и друга два брата. Онда о̏ни ѝзвадê сваки своју мараму: њихове биле којекакве, а кад он своју ѝзвадѝ, сви се за̀чудê, па онда два брата скоче на њега: „О̏ткудâ теби то? Ти си то негдје украо". Најпослије отац, да би их примирио, рече им: Знате ли шта? Идите још једа̀мпу̑т у̏ свијет, па који донѐсê ланац, да се девет пу́тâ о̀бавијê око наше куће, онога ћу женити! Тако се браћа у̏мѝрê, и старија двојица о̀тѝду̑, куда су знали, а најмлађи у̏пра̂во к царевој кћери, па кад ѝзѝђе преда њу, она га за̀пѝтâ: „Шта ти је сад отац казао?" А он јој одго̀ворѝ: „Казао, да донѐсêм ланац, који се мо̀же оба̀вити девет пу́тâ око наше куће". Она га опет лѝјепо на̀хра̂нѝ и на̀појѝ па га уве̏дê у жу́ту собу, и рече му: „Нѐ бо̑ј се ништа, опет ће до̀лазити ноћас, да те плаше; а у̏јутру ћемо гледати за ланац". Тако су и ону ноћ до̀лазиле а̏вети и правиле стра̏ву којекакву око њега, али он о̀стане здрав и жив. Кад буде ујутру, опет дође дворанин по њега и одвѐдê га пред царицу. Она му опет да доручак, и пошто до̀ручкујê, да му малу ку̏тѝјицу, и рече му: „Ево носи оцу, али нѝпошто не о̀твара̂ј, док нѐ до̂ђеш кући, па ако ти отац још што каже, а ти опет до́ђи о̀вамо". Он јој лѝјепо за̀хва̂лѝ па пође кући и нађе браћу ко̀д кућê. Старија браћа до̀нијела по ланац, који се није могао ни једа̀мпу̑т омотати око̀ куће; онда најмлађи да оцу кутијцу, а кад отац о̀творѝ и ѝзвадѝ из ње златан ланац, они се сви у̏дѝвê, па старија браћа скоче на̂ њ, готово̀ да га убију: „Ти ћеш нашу кућу обо̀рити, ти си то негдје украо". Отац их стане опет умиривати и тишкати, па им најпослије рече: „Идите, доведите сваки дјевојку, па ћу вас сву тројицу ожѐнити". Онда старија браћа о̀тѝду̑, куда су знали, а најмлађи у̏пра̂во к царевој дјевојци, па јој каже, шта им је отац сад казао. Царица му на то рекне: „Сад треба још у једној соби да прѐноћѝш, па ћемо онда и за то гледати". Пошто га опет на̀хра̂нѝ и на̀појѝ, одвѐдê га у црвѐну собу да прѐноћѝ. Ондје је ону ноћ још већу стра̏ву претрпио него пређашње обје ноћи. Ту је била страшна лу̏па, бу́ка, зве̏ка ла̏на̂ца̂ и страшни гласови: „Тај хоће моје царство да прими!" Вукли су с њега и хаљине, али се њега нијѐсу смјели такнути, а он се је̏дна̂ко Богу молио, и Бог га сачу́ва здрава и ону ноћ. У̏јутру кад га извѐду̑ жива и здрава прѐд цареву кћер, она одмах доведе бѐрбере те га о̏брију̑ и у̏мију̑ па онда унѐсê

господске хаљине те га преобу́ку̑ па сједне с њим на кочије и о̀тѝдê у̏ цр̏кву те се с њиме вјенча. Послије тога о̀стану̑ у њезину двору још три дана у весе́љу па онда пођу к оцу његовоме и у̏десê те ноћу дођу у његово село. Кад дођу прѐд кућу, чују буку и виде, да је весеље: жене се она два брата; онда он по̀вѝчê испрѐд кућê: „О домаћине!" Кад отац то чује, он истр̏чѝ прѐд кућу и за̀чудѝ се, кад види такове госте пред својом кућом. Онда га син за̀пѝтâ: „Можемо ли ноћити овдје!" А отац му одго̀ворѝ: „Дра́ге̑ воље, али има́мо весеље у̏ кући, а не́ма̂мо много со̏ба̂ па ће вам прости људи заглушивати и буком досађивати". Нато он одго̀ворѝ: „Ништа зато; ја сам то ра̏д, нијѐсам никад чуо; а и моја жена још више је ра̏да". И тако уђу уну́тра у једну собу, а у̏ друго̑ј весеље. Кад уђу у̏ собу̑ на̀мјестê се, по̀клонѝ се мати његова као го̏споди, а они јој реку: „Бла̏го теби, кад имаш два весеља уједа̀мпу̑т!" А она им одго̀ворѝ! „Е моја го̏сподо! једно ми је весеље, а друго жалост: имала сам још једнога сина па отѝшао у̏ свијет и пропао. Бог зна, како је и гдје је?" Послије мало ѝза̂ђê он на̏поље па преко онога господскога одијела обу́чê своје старе сиро̀машкê хаљине и по̀кло̂нѝ се шешѝром па уђе у ону собу, гдје је било весеље и стане за̀ брата. Кад га виде браћа, по̀вѝчу̑ на оца и матер: „Камо те се, да видите сво̏га хваљеног сина, што иде и краде којѐшта!" Кад га отац о̀пазѝ, рече му: „Несрећо, гдје си био до̀сад? камо теби дјевојка?" Кад он то види и чује, рече им: „Нѐмо̑јте ме тако хулити; добро ће бити, ако Бог да" па онда збаци са себе сиро̀машкê хаљине и о̀станê у онима господскима; а они кад то виде, браћа се упро̀пастê и по̀плашê и стану га молити, да им о̀простѝ, а отац га и мати за̀грлê и стану га љубити. Сад се на̏ново у̏чинѝ весеље за̀ неколико да́на̂. Послије најмлађи син одвѐдê оца и матер са̏ собо̂м, а браћи својој даде спахѝлуке те су од оно до̏ба го̏сподски живјели.

34.

Dante Alighieri.

Napisao prof. dr. Julije Golik.

Dante Alighieri rodio se u Firenci òd stârê i plèmenitê pòrodicê gvelfske mjeseca svibnja god. 1265. Vrijeme samo, kad se

rodio, veòma je znàmenito za razvitak ljudske uljudbe. U ljudsko društvo, u pravo, u običaje, znanost, pjesništvo i u umjetnost ušao je duh kȑšćânstva, koji je stvorio nove misli, nov život. Kȑšćânskî je duh oživio mrtvo tijelo rîmskôga svijeta, preòbrazio nljude, jihove misli i čuvstva, Kȑšćânstvo je spojilo ljude; Slavéne, Románe i Germáne veže uska veza, ista misao. Ù tô vrijeme ùgledâ svjetlost Božju Dante pa se njegovo vrijeme ponajbolje vidi i ù djelima njegovim. Prvu mu je pouku dao Brunetto Latini, koji je bio i sam pjesnik. U risanju obučavao ga Cimabue, a bio je sàučenîk Giottu (čit. Džotu), obnòvitelju slikarstva u Ìtâliji, od kojega i jest Dantova slika ȉz mlađîh dánâ. Pȕtovao je i u Fràncûskû, gdje je marljivo učio. Pòtanko se upòznao i sa Svetim Pismom, a da je ùvelike poznavao Sv. Pismo, vidi se ù djelima njegovim. Božànskâ kòmêdija, a òsobito dijelovi njezini: Čistilište i Raj krêćû se u názorima, u slikama i u jeziku Sv. Pisma. Iz Sv. Pisma crpao je dùbokê misli, onaj dâh božànskôga živòta, koji zadahnjuje čitavo djelo njegovo. To je djelo vječne vrijednosti; duh Božji, iz kojega je potèklo Sv. Pismo, zadàhnuo je i stranice Božànskê kòmêdijê te im podao besmrtnost, kao što je i sâm besmrtan.

Potèkâvši od gvelfske pòrodicê borio se ù pȑvîm redòvima protiv Gibèlînâcâ iz Arezza. Godine 1300. bio je prior republike. Kako je tada ù cijelôj Ìtâliji bilo veliko strančarstvo, nàstanê i u Firenci borba između stranákâ Bijelih i Crnih. Papa je pòkušao, da ih ùmîrî, ali ùzalûd, a i Dante je preporučivao slogu. Kòlovođe Bijelih i Crnih budu prȍgnâni. Nàskoro budu Bijeli natrag pȍzvâni, a Crni optúžujûći ih, da nàginjû k stranci gibèlînskôj, òpanjkajû ih kod pape Bonifacija VIII. i zàmolê, da pòšaljê u Firencu za pomiritelja Karla Valoiskog (čit. Valoaskog), brata Filipa Lijepoga, fràncûskôga kralja. Bijeli, da bi sa sèbe ovu sumnju òprâli, pòšaljû odmah ù Rîm Danta s dva pòslânîka. Nàskoro òtpustê iz Rima pòslânîke s lijèpîm obećánjima, a Danta zadȑžê. Prvoga stùdenôga 1301. uđe u Firencu Karlo Valoiski i pokazívâše očito prijateljstvo Crnima. Nàstanû izgoni, a i Dante bi ȉzagnân. Vràćajûći se ùprâvo iz Rima zàčujê Dante zloslutan glas kod Siene pa se zdrûžî s òstâlîm Bijelima, koji su bili prȍgnâni s Gibelincima, ali im ne pođe od ruke pokušaj, da se vrate u Firencu. Od to dȍba pòčinjû se njegova putòvânja po dvorovima talijânskîh velikášâ. Kad su Henrika Luksemburškoga ȉzabrâli

zà cara, nadao se Dante od njega pomoći, a kad ga smrću carevom prèvarila náda, ode najprije u Pizu, òdânlê u Verónu, a najposlije u Ravènu, gdje je svršio svoj mukotrpni, ali pòstojânî i jùnâčkî život god. 1321.

Dante je pisao neka djela làtinskîm jezikom, a najljepša djela, koja su mu prìbavila bèsmrtnû slavu, pîsânâ su talìjânskîm jezikom, kojemu je on otac i začetnik u književnosti. Nadà sve krasilo je Danta rodòljûblje, i on je prvi Talìjân, koji je odùševljeno preporučivao slogu i jedinstvo Ìtâlijê. Najznatnije je njegovo djelo „Božànskâ kòmêdija“, koju je zato prȍzvao tako, što ima žalostan počétak a veseo završétak, pa što ùporedo ràspravljâ o stvarma niskim i ùzvîšenîm, a takav stil zove on kòmêdijôm.

U polòvici živòta zašao je jednoć pjesnik, tako nam pripòvijedâ, u vrlo gustoj šumi. Lútajûći dođe do òbrônka jednoga brežúljka i pògledâvši nâ nj òpazî, kako ga sunce pòčêlo obasjávati. To mu malko ùmîrî strah. Al' gle jàda ȉznenâda! Dođe mu u súsret pantera, puna šarènîh pjêgâ, te mu uzme zaprémati put tako, da je više pútâ htio da se òkrênê i pođe natrag. Još se više prèpadnê, kad òpazî lava, gdje ide bijèsan i gladan protiv njèga. Zà njîm je išla vučica. Ȍd straha nije znao, što bi počeo. U daljini òpazî nešto nalik na čovjeka pa mu vikne, da bi se nâ nj smȉlovao, bio sjen ili čovjek. „Nijèsam čovjek, jer sam čovjek već bio. Rodom sam iz Mantove, a svijet sam ùgledao zà cara Julija u vrijeme, kad se svijet klanjao krivim i lažnim bogovima. Bio sam pjesnik i òpjevao sam pòbožnôga sina Anhizova, koji je došao od Troje, pošto je Ilij izgorio. Ali zašto se nè popnêš na brežúljak, koji je počétak svakomu vesélju?“ Pò tîm riječima spozna Dante Vergilija, koji ga opòmênê, da mu valja ùdariti drugim putem; jer zvijer nè pûštâ nikoga ispred sèbe, već svakomu smêtâ, dok ga nè ubijê, a tako je opake ćudi, da nikad ne zàsitî svoje požude, poslije jela još je gladnija. Vergilije ga nato uzme voditi. Vodit će ga najprije pò mjestu, gdje će čuti jàûk — pakao; odvest će ga i ònamo, gdje se duše istina muče, ali se nadaju živòtu. Òdânlê će ga, ako ushtije, voditi duša čišća od njèga, jer vlàdâr, koji gore vlada, nè pûštâ ga u svoje kraljevstvo, budúći da se pròtîvî njegovim zakonima. Sada pripòvijedâ Dante svoje putòvânje po paklu, čistilištu i po raju. Dante veli sâm u jednom pismu: „Cilj je cijelosti i pojedinih čéstî, da prene ljûde, koji žive ovaj život, ȉz bijednôga stanja

pa da ih privèdê k sreći. Predmet je pjesmi, ako se shvati ȍd riječi dȍ riječi, stanje dúšâ poslije smrti, jer o tom radi i okò toga se krêćê napredak cijele rádnjê. A ako se uzme alegorično, predmet joj je čovjek, budúći da je po svojoj slobodnoj volji pòdvrgnût pravici kazne i nagrade, kako zaslùžujê". Pròvidnôst je pòstavila dva cilja čovjeku, na koja mu valja težiti, t. j. 1. blá-ženstvo ovoga živòta, koje je ù tom, da dotjèrujêmo naše vrlìne, — a slika je toga bláženstva zemàljskî raj, — 2. bláženstvo vječ-noga živòta, što ga dòbîvâmô glèdajûći Boga i uživajući u njèmu. Do bláženstva ovoga života dòlazîmo, ako radimo, kako nam nàlâžû moralne i razumne kreposti, a do bláženstva vječnoga živòta, ako radimo pò vjeri, ljubavi i po ufanju. Treba stoga, da u jednu ruku räzvijêmo náukôm naš razum, kako se òčitujê ù spisima mudrácâ, a ù drugû da poznámo nadnaravnu istinu, koju nam je otkrio Dùh sveti po prórocima, svetim pìscima, Isusu Kristu i njegovim ùčenîcima.

Tako nam prikazuje „Božànskâ kòmêdija" sliku čòvječjêga živòta u grijèhu, pòpravljânju i u sàvršenosti. Osuđenici u paklu pòdâjû nam sliku čovjeka òkâljâna grijesima òd svakê ruke; duše u čistìlištu predočuju ljude, koji se pòkorôm i mòlitvôm pòlako od grijeha pòpravljajû, dok opet nè zadobijû ćistòću, što su je na krstu stekli. Blaženi su opet slika ljúdî, koji su dòspjeli dò pȑvê sreće, pošto su sprovèli život kreposno slijèdêći one tri naj-veće kreposti. Onim je prvima kazna sâm grijeh prikàzân tminom i paklenim mukama, drugima ublažuje kazne pòuzdânje ù Boga i mir duše, a trećima je näpokôn nagrada sjajnost i veličina svega što promatraju, i sigúrnôst, da ih Bog ljubi. Lice je Dan-tovo slika čovjeka, koji nástojî, da se òd grješnoga živòta (tamna šuma) ȕspnê dò kreposnôga živòta (gledanja sunca). Nà tom putu prijeće ga tri zla, što vladaju u svijetu, òsobito požuda (vučica), koja želi, ćega željeti ne bi smjela. Ova opaka strast, da pòstignê svoju svrhu, upotrèbljâvâ silu (lav) i prijèvaru (pantera šarênîh pjêgâ) te navaljujući nä dûše i držéći narode u neslozi nè dâ ljudma, da budu kreposni i sretni. Dante je jednom imao nešto nade, da će savladati prijèvaru Firence (navala pantere), ali joj dođe ù pomôć nasilje (lav) i požuda (vučica) nekih èvròpskîh mòguénîkâ. Zato nástojî, da pòpravî najprije sèbe samoga i druge, pa kad budu ljudi dobri, nadao se, da nê će biti težak posao, da se ùrêdî svijet onàkô, kako je mislio, da je najbolje.

Dante se pòčnê nàvraćati nà prâvî pût s pomoću svjetskih náûkâ, t. j. s pomoću ljudskoga znanja ili bolje da rečemo, mo-ralne filozofije, koju zaslađuje pjesničkim mitima. Ovaj je obrat prikâzân u putòvânju po paklu i čistilištu, kud da vodi Vergilije, mudrac i pjesnik rimski. Ali Dante prikazuje, da su to vodstvo odobrili atributi Božji: milòsȓđe i pravednost (ù pjesmi Màrija i Lùcija). Lùcija ga ràspâlî svetim žarom, da se pòpravî. Nà tâj način pòstajê Dantov put kȑšćânskî i mističan, sa znanjem spaja vjeru, s neznàboškôm filozofijom kȑšćânskû vjeru, ali kȑšćânstvo slavi slavlje, kad ga òstavljâ Vergilije, zastupnik neznàboškê filo-zofije. Tako je pjesnik prikázao sav ljudski život: vjeru, znanje, umjetnost, otkrio ljudsku dušu i sve, što njom pòkrêćê, i to na-činom, kako još nije nijedan pjesnik učinio. Zaradi toga se i zove Dante preteča ili pòčetnîk renesanse ili humanizma. U „Bo-žànskôj kòmêdiji" ima tolìkîh ljepótâ, tolìkô òbìlje ȕzvìšenîh míslî, pa kad pròmotrîš i onu srdačnost i toplòtu ćûvstâvâ, bit ćeš prì-nuđen, da ùbrojîš Danta međù pȓvê svjetskê umnike, a „Božàn-skôj kòmêdiji" da dòsûdîš bèsmrtnû trájnôst.

35.

Najljepša ruža na svijètu.

Priča od Andersena, preveo I. Trnski.

Kräljevâla kraljica jedna te je imala ù svom vrtu najkra-snijega cvijeća ù svakô dȍba od godinê i ȉz svakôga kraja ovoga svijeta, àli joj se najvećma milile ruže i stoga ih je imala òd svakê ruke sve od ruže šipčanice, kojoj zèlenô lȉšće mìrišê jä-bučjîm mirisom, do najljepše ruže provençalske (čit. provànsâlskê). Te su ruže rásle uzà zidove bijelih kraljičinih dvórôvâ, vȉjugale se i savíjale oko stúpôvâ i pròzornîh ȍplâtâ, dosézale ù hodnîke i pružale se uza svodove kraljevskih dvoránâ; a te su ruže bile svakojaka mirisa, svakojaka oblika i različite boje.

Ali se ù tîm dvórovima sve zàbrinulo, sve se ȕzêlo žalò-stiti; obòljela kraljica, a lȉječnîci dòsûdê, da joj je poći na onaj svijet.

„Pa ipak ima nešto, što bi je späslo!" reče najmudriji lȉ-ječnîk. „Donesite joj najljepšu ružu na svijètu, onu, što je pri-

lika najviše i najčišće ljubavi; dođe li joj ta nä oči prije, nego joj se oči ùgâsê, ne će ùmrijeti“.

Nàvȑlo staro i mlado sà svîh kràjêvâ i donosilo ruže što ljepše ìz svakôga vȑta, ali nijèsu bile prave, valjalo je ùbrati cvijet taj u vrtu ljubavi; ali koja je ruža prilika najviše i najčistije ljubavi.

Pjèsnîci ùzêli pjevati o najljepšoj ruži na svijetu, svaki je hvalio ljèpotu svoje ruže. I pođe glas od ústâ do ústâ pò svôj kraljevini i dò svakôga srca, u koga je bilo ljubavi, dopre glas dò svakôga staleža, do mlada i stara, ne bi li tko pogodio, koja je to ruža.

„Nitko doslije ne káza, kako se ta ruža zove“, reče mudrac. „Nitko nas nè upûti tamo, gdje je ta divna ljepòtica nìkla. Nije to ruža s groba Romea i Julije, ni s groba Lòpudskê siròticê, premda će takovim ružama pjesme vazda mirisati. Nije ta ruža nikla ìz krvâvîh sùlîcâ Winkelriedovih,[1]) niti ìz turskîh säbâljâ òmâštenîh kȑvlju sìgetskôge junáka, bana Nikole Zrinjskoga, nikla ȉz krvi, koja sveta pròvirê iz grúdî slavnih junákâ, koji ùmirû za dòmovinu, premda nêmâ slađe smrti òd smrti za dòmovinu. Nije to ni ona čudna ruža, koju uzgájajûći ljudina trudi se godine i dane, pròvodî duge noći ne spavajući i zàtirûći svoje lijepo zdravlje, — nije to vilinskâ ruža znanja i ùmijenja“.

„Ja, ja znam, gdje ta ruža cvate“, reče srećna majka nòsèći djètešce u nàrâmku i pristúpîvši s njim bolesnoj kraljici. „Ja znam, gdje se može ùgledati najljepša ruža na svijetu. Ta je ruža zacijèlo prilika najviše i najčišće ljubavi, ta ruža cvate nà milôm lišcu môga slatkoga čèdânceta, kad se snom òkrijepî i prenuvši se uzme svim svojim miljem smiješiti se i ručice mi širiti“.

„Lijepa je ta ruža“, reče mudrac, ali ima još ljepša“.

„Ima, ima ljepša!“ reče druga jedna gospođa. „Ja sam je vidjela, nêmâ uznositije, svetije ruže, ne cvate druga takva na svijetu; blijeđana je kao blijeda tea; vidjela sam je na licu kraljičinu, kad je snimivšî kraljevsku krunu sa svoje glave nosila sáma svoje bolesno dijete svu dugu i tužnu noć, kad je jädna plakala i cjelivala djètešce mòlêći se Bogu, da joj ga spásê. Tako

[1]) Junak švicarski, koji se žȑtvovao u boju kod Sempacha 1368.

ùmijê moliti sàmo mati, kad tȑnê òd straha nad djetetom, koje je na sàmrti!“

„Sveta je i čüdnovâta bijela ruža ljudskoga tugòvânja, — ali nije to ona, koju tražimo!“

„Nije, nè! Najdivòtnijû ružu vidio sam pred oltárom gòspodnjîm“, reče pobožan, star vladika. „Vidio sam gdje se svijètlî, kao da je ânđeo Božji prikazao lice svoje. Djevòjčice dođoše, da se pričêstê, da pònovê savez s Kristom te se uzeše rumeniti i blijedjeti svježa lišca djèvojačkâ; među tîm je djevòjčicama bila jedna, koja je potpunom čistoćom i bèskrâjnôm svèsrdnôšću gledala Bogu svojemu, a to vam je bila prilika najčistije i najviše ljubavi“.

„Bog je blagoslovio!“ reče mùdrâc, „ali mi još nitko nije ȉmenovao najljepše rúžê na svijetu“.

Sad ùnîđê u izbu i mali sin kraljičin; suze mu nàvȑle nä oči i pòlîle lice; u rukama mu je bila velika ràstvorena knjiga, u baršun obúčena, srebrom ȍkovâna.

„O majko! klikne màlîš, čuj de, što sam čitao!“ I sinak sjedne dò materê na postelju i stane čitati ìz knjigê o onom, koji se sâm posvetio smrti na križu, da spásê ljûde i sva budúćâ pokoljenja.

Od te ljubavi nêmâ veće!

I rumen obàsjâ obraze kraljičine, oči joj se uzmu svijetliti, jer je vidjela, gdje se iz lístovâ one knjige ùzdižê najljepša ruža, nalik na onu, što je ȉz krvi Isusove nikla na raspélu.

„Vidim je!“ ìzustî blažena kraljica. „Nikad nê će ùmrijeti, tko je ùgledao tu najljepšu ružu na svijetu!“

36.

Pokrivèna zdjela.

Preveo M. D.

Jedan bogat hamburški tȑgovac dao je jednom objed pa je svakako htio, da pòčastî goste svoje svježom lòsosinôm,[1]) koje u to döba godišta nije gotovo bilo mȍgûćê dobiti. On je sâm glavom

[1]) Osobito ukusna riba od istoga roda, od kojega i naša glàvatica.

obišao sve riblje tr̀govine i nakon duga ìskânja nađe nàpokôn jednoga dosta velikoga lososa, istom ùlovljena. Rȉbâr znȁjûći, da će se jedva naći druga u grádu, jer se ù tô dòba godišta ta riba nè lovî, zàtrâžî za nju 50 krûnâ, t. j. pet dùkâtâ. Tr̀govac mu pònudî za nju 20, 25, najposlije 30, no ribar ne će ni da čuje, da pòpustî. Tr̀gôvcu nije bilo ništa baciti 50 krûnâ, no lakómstvo i tvrdòglavôst rȉbarevâ ràzbijesnî ga i òdlûčî bez lososine da bude objed. Mjesto lososine pòstavê nȁ stô pokrivènû zdjelu. Kad je došao red na lososinu snimi domaćin pòklopac sà zdjelê i ù njôj se pòkâžê — nekoliko zlatnih nȍvâcâ. Gosti se neòbično zàčudê, no domàćin ispripòvjedî im o pogađanju svojem s rȉbarem i doda, da je odredio novce, što ih je rȉbâr tražio zà ribu, nà korîst siromašne jedne obítelji i da se nada, da će se prȉjatelji njegovi zadóvoljiti mjesto lososinom, drugom, manje dragom ribom. Svi odobriše odluku domàćinovu i izjàviše želju, da i oni pridònesû dijelak k dobrome djelu. Zdjelu obnèsû nàokolo stola i svaki pòložî ù njû svoj prilog. Ovako se sȁbrâlo nekoliko stȍtînâ krûnâ, s kojih pomoću je čestita obítelj nè samo izàšla iz nèvoljê zasàda, nego je pače mogla pòpraviti svoj posao, koji je nesrećnim slučajem propao bio.

37.

Mèzerskâ tundra.

Preveo M. D.

Tundra zàčinjûći se nà sjeveru golim morskim granitom protégla se nà jug kao golèma bȁra sà svîm svojim značajnim òsobinama: s gustim gotovo blatom, nà mjestima rđavim od izbíjânja željezne rude, nà mjestima bijelim od velikoga mnoštva bijele jèlenjê mȁhovinê. Gdješto se svjetlùcajû po tome blatu izvori ògrâđêni čitavim gajevima drvétâ. Na tim su mjestima nastale rijeke, rječice, potoci, golèma jezèra i proste bare, gdje tundra nije mogla vode u sebi držati.

Nà svôm tom pustom pròstranstvu prìpadâ isključivo pravo gospodstva samo vuku, jelenu i sitnim šumskim zvjerima; čovjek je ovdje prȉvremen gost i to zîmi. Ljeti, kad òd žârkîh sunčànîh zrâkâ tundra òdmičê te se gdje što pòkrijê zèlênju, javljaju se

čitavi ȍblâci kòmârâcâ ì òbâdâ, òsobito tamo, gdje se nà sûncu svjetlùcâ ova zèlên i gdje na blizu nema hladòvinê.

Kako se približâvâ mračna, gustom maglom bogata jesen, svega toga nèstajê bèz trâga. Gornji sloj tundarskîh bârâ, koji se zà ljetnîh mjesécâ otòpio, zàčinjê se smrzavati, a koncem sȉječnja bude gusta ledena masa. Samo se tèkûćê i gibljive bare cijele zime ne smrzavaju proizváđajûći i nàdalje iz sebe obilne sumporovodikove plinove. I takih bârâ ima sila po tundri i sva je ona već sa sȉječnja zbijena u jednu gustu vodènu masu prikàzujûći isto tako golèmu rȁvninu kao i ljeti, ali sada snježnu, po tome jošte neprijatniju, još više mrtvu, ako je i češće čovjek pòlazî. Rȉjetko je koja nedjelja zà cijelê gotovo zime, kad ne bi ù tundri bilo burno vrijeme raznòvrsno, sad pada krupan snijeg ù krpama zàstirûći svijètlo Božje, sad se pòdižê silna mèćava i t. d. Ali zato ù drugô vrijeme, kad ovàkô rđava vremena nêmâ, a strašna se polarna zima òtêgnê nàdugo, — zaigra nà sjevêrnôj strani neba krasno sjeverno svijètlo. Kod njegova i mjesečeva svijètla, koje se gotovo pô mjeseca skita po zvjèzdanôme nebu, stvara se drugi život svoje vrste, ali pun zanimljivosti i praktična značenja za prȉvremene pòlaznîke tundre. Ovo je vrijeme òsobito dragòcjeno i za Sȁmojeda, od vijèkôvâ gospodara tundre, i zà Rusa, dòseljenikâ na tim mjestima, kud je protèkla ribna rijeka i gdje se nȁlazî grȁnît, o koji Mezenac prislanjâ svoju truhlu kućicu. Za Sȁmojede se drži, da su se doselili iz Sibirije òvamo. Ȕ stârô su vrijeme bili oni poznati pod imenom „Pèčôrâcâ“, t. j. naroda, koji je stanovao u pećinama. Ovo je ime (pečòra, pečòrskî) prešlo kako nȁ sâm kraj, tako i na rijeku, koja pròtječê njime kroz svu šȉrinu njegovu.

U ovo vrijeme, a òsobito na početku zime, zàčinjê svake godine seòba šumskih zvijèrî, kako kažu, iz zàuralskîh krajévâ, koje su sebi ȉzabrâle tundru za stanište.

Glavno je zànimânje mèzenskîh Samojeda gòjênje sjevernih jèlênâ. Sjeverni je jelen za Samojeda sve. Jelenima se vozi, mêso upotrèbljâvâ za hranu, a kožu za odijelo, pored toga bave se Samojedi lovom zvjeradi i ribe. Na bregòvima Ledenoga mora love morževe, razne vrste ćulanja, a kadšto i bijele medvjede; u dubini tundre love modre lisice i zecove. Crne su lisice vrlo rijètke i drage, žive ponajviše u gustim čèstama lundre; komad se crne lisice ne pròdajê među samim nomadima cjenje od 150

rùbâljâ. Ima tamo i bijèlih lìsîcâ, ali su tako rijètke, da némajû pače òdrêđênê cijènê. U rijèkama love Samojedi različitu ribu najplemenitije vrste, a glavno mjesto lova i ribe i zvìjeri je nà ušću rijeke Korotajihe (čit. Karatajìhê), koja je zajedno s Jugòrskôm uzìnôm već òdâvna zborno mjesto lovácâ. Samojeda i pustozèrskîh (čit. pustazjòrskih) seljákâ. Od 25. ožujka òpravljajû se Pustozèrci (čit. Pustazjòrci) iz svojih kuća, a Samojedi iz šumovitih mjêstâ na Korotajihu, i idu k njoj sa šatòrima i sa stadima jèlênâ prevàljujûći nä dan 20 do 25 vŕstâ.

Oko polovine travnja stižu oni nà ušće Korotajihe, a od 23. se već pòčinjê lov na ćulanje. Ćulanje ubijaju obično ìz puškê na ledu, kad oni ìzlazê nà rupe nàročito radi njih probijênê. Ovaj lov traje do 24. lipnja, t. j. dok se led stane topiti na rijèkama. Tad se zàčinjû zànimati lovom i soljenjem ribe, što traje neko dvije nedjelje, a zatim se zàčinjê tundrani ljetni lov ptîcâ. Opèrnaćene guske ubijaju ìz puškê i love gvòžđima, a omìtarenê love po plítkîm jezèrima mrežama ili ih tuku batinama. Perje ide nà prodaju, a meso sušeno ili soljeno sačinjava hranu zä zîmu. Neki od poduzetnijih lovácâ puštaju se zatim u mjesécu srpnju i kolòvozu nä more u svojim čamcima i dòpirû pače do Nove Zemlje. Tu oni ubijaju ćulanje, mroževe i morske zecove (vrsta ćulanja), potom se od 20. kolòvoza zàčinjê jèsênskî lov plèmenitê ribe, na rijeci Korotajihi te se nàstavljâ dò pr̂vîh mräzôvâ. Pustozèrci kao najpoduzetniji pokùpujû od Samojeda nàsoljenû u to vrijeme ribu i òpravljajû je s Pečòrê u Mezenj i Pinjegu, otkud ona ide u Arhàngelsk. Sve to vrijeme pásu lovačka stada sjevernih jèlênâ oko vr̀hôvâ Korotajìhê. Prvih dánâ stùdênôga zàčinjê se lov.

38

Vile.

Od prof. Franje Valle.

Uz bogove i bjesove štovali su stari Slaveni još i kojekakva druga viša i dobra i zla bića, koja su bòravila ili u uzduhu ili u vodi ili na zemlji. Òvamo idu i jugoslàvênskê vîle, o kojima zna naš narod još i danas koješta pripovijèdati. Vîle su krasno

i uvijek mlado žènskînje. Kòsê su plave i raspletènê, koja im pada niz čelo i leđa sve do zemlje. Da im sàmo jedan vlâs ìz njê ìspadnê, odmah bi ùmr̂le. U kòsi im je po tom i snaga i život. Tijelo je njihovo tanko kao jéla, a krila njihova, gdjekad zlatna, nose ih brzo kao pticu. Oči im sijèvajû kao munja, a glas im je mio i začàrâvâ svakoga. Tko ih je jedàmpût čuo pjevati, taj nêmâ volje, da sluša kakvo drugo pjevanje. Nekako je jèdnâko čovjeku i kad vidi vîle. Òd tô dòba nêmâ njemu ljepòtê ni živòta na ovoj zemlji. On gine, a nàpokôn ga i nèstanê. Sàmo rijetkî, kreposni ljudi mogu bèz pogîbli općiti s vilama. Od vílâ nàučê òni svakojake náuke, kako ih nauče i ljudi vidòvitî, koji se rađaju u kòšuljici (kako pripòvijedâ narod), jer ti idu s vílama. Najsrećniji je onaj, koji se s njima pòbratî i pòsestrî. Njemu su one uvijek nä rûku i nêmâ toga pòd nebom, koji bi ovàkê pòbratime ili pòsestrime vilènskê savladao ili nadmudrio. Ovàki sretni čovjek bio je, kako je pòznâto, Králјević Mârko. On je bio ljùbimac svih vílâ, a òsobito se mnogo spòminjê u narodnoj pjesmi njegova vila Ravìjôjla.

Vîla se može pròmetnuti ù što hoće, ali to se opet rîjetko dògâđâ. Sve su vîle neòbično mudro i jako žènskînje i veòma vješte gatàrice, ljekàrice i próročice. Narod pripòvijedâ, da ùoči Spàsova dne noću vîle òtkinû vrh jasénku;[1]) zato àlosânû[2]) čèljâd nose te òstavê onu noć pod jasénkom mètnûvši kod bolesníka kolač kruha i jednu čašu vode, a drugu vina (kao večeru vili), pa sjùtradân ùjutru kopaju pod jasénkom, i šta nađu (na pr. crva ili bubicu kakvu), ono dadu bolesníku, te ìzijê ìli u vodi pòpijê (kao lijek, koji mu je víla òstavila). Ali vîle lîječê nadà sve biljem. Tako je vila Ravijôjla biljem, što ga je nàbrâla po Mìroč-planìni, zagásila r̂ane na junáku Milošu, koga je sàma bila ustrijèlila, što ju je ù pjevânju natpjevao bio. Vilenîkom zove narod čovjeka, kojega je vila bila ustrijèlila, pa ga ona sáma i izvídala i svojim mu skútom r̂ane zavíjala; potom je on pòsestrio i ona mu je dàrovâla bilje, da ga nè možê nitko prèvariti i da mu žena rađa dobre junáke i lijepe kćeri. Ima opet jedna trava, koja kad se nosi ùzâ se, nè mogû čovjeku (tako se pripòvijedâ) nàuditi nèprijatelji, òsobito làgânjem i òpadânjem; a

[2]) Jasénak, dictamnus albus.
[1]) Àlosân, šênut, poludjeli.

ta trava valja da je vilènskâ, jer se zòve vílino sȉto. — U jakòsti nijèsu natkriljivali vîle nego ban Sekula i Kraljević Marko i mogli su ih nadȑvati, no u mudròsti i znanju nije se nitko ni usudio da se s njima nàtječe. One zidaju gradove i grade brze brodove, kakvih svijet prije nije ni vidio. One daju junácima konje, kojima na zemlji nêmâ para. Napokon mogu one pòdignuti i vjetrove ì buru ì kišu ì grad, i to òsobito onda, kad zà kîm idu ù potjeru. Više Kotora ù kamenitôj gori vidi se nekakva velika jama, kao pećina; onuda se pripòvijedâ, da je onu pèćinu bio počeo kopati silni car Stjepan, da ondje gradi grad Kotor, pa mu kazala vila, da to ne čini, jer mu ondje u onoj vrlèti nêmâ ni brodu prìstanîšta, ni konju poìgrîšta, već neka ga gradi dalje kraj záliva. Car pòslušâ vilu i s pomoću njezinom nàčinî grad Kotor, i dovŕšîvši ga sàsvîm pozòvê nȁ čâst mnogu gòspodu i vilu. Kad se car pred gospòdôm stane hvaliti, kakav je lijep grad načinio, vila ga prèkorî, da on to bèz njê ne bi mogao bio učiniti. Caru na taj ukor bude tako žao, da ùdarî vilu šakom po òbrazu, a ona se na to ràsŕdî te sve izvore i studènce po Kotoru òtrujê i sve goste careve polùdî. Kad car tu ȍsvetu vidi, stane vilu moliti i jedva je kojekako nàmolî, te mu goste pòvrâtî od ludila i ȍčistî mu od otrova sàmo jedan ìzvor iza južnih vrátâ gradskih. I òd toga, kažu, da je òstalo, te su i sad, òsobito ljeti, kad je sûša, sve vode po Kotoru malo slane, osim onoga izvora ȉza grâda nà južnôj stráni.

Kao grčke nîmfe, tako su bòravile i jugoslàvênskê vîle nâjprije ù oblâcima. To su tako zvane vîle oblàkinje. Ȕz oblâke bíli su stánovi njihovi još i u zvjèzdama. I jedne su i druge ove vîle velike prijatèljice ljúdma. I jedne i druge sipljū iz svojih gradóvâ i dvórôvâ, koji su sve od zlâta, grȉmîzâ i bisera, cvijeće i nèbeskû vlagu, to jest rosu, na ovu siròmašnu zemlju. Kad treba, sìlazê one pače i sa svojih visínâ mèđu ljûde, uče ih svakojake náuke i brane ih òd svîh njihovih nèprijatêljâ. Jedna takova vila oblàkinja bȉjāše i Mârkova pòsestrima, vila Ravijôjla.

Tek kasnije prenijeli su ljûdi ova viša bića, kao ì Grci svoje nîmfe, s neba nȁ zemlju i dali im stánove ù šumama, na gorama, na rijekama i na poljima. Pò tome su se i dijèlile vîle na gorske, poljske i vodênê. Gorske su i poljske vile ùprâvo onakove, kakve su i njihove drugàrice, koje nastávajû pȍ oblâcima i zvjèzdama. Sàmo nà nekîm mjestima kažu ljudi

da gorske i poljske vîle imádû kozje noge ili kòpita konjska i stoga da pokrivaju noge dugȁčkôm haljinom. Osim toga pȍznâto je o ovim višim bićima i to, da su gdjekada i zle, što se rȉjetko dògâđâ. I o pòstânku ovih vîlâ znadu naši Hèrcegôvci koju pripovijèdati. To su bile, vele jedni, pònosite i gizdave djèvôjke. Nȁpokôn je i Bogu dòdijala njihova ȍbijest i gizda. On ih je prȍkleo i pretvorio im noge u živòtinjskê papke ili kòpita. Ȍd stîda pòbjegle su ù gûstê šume i gore i ondje se i danas pred ljúdma kriju. Drugi kažu, da se ove vîle rađaju ìz nekakvê trave, što po livadama cvate i imádê korijen nalik na glavicu luka.[1]) Vile gorske najradije lov love u gori. Zato su i ȍružâne strjelama. Osim toga mnogo one i liječe, pjevaju, sviraju, kolo igraju, gataju, prȍrìčû. One su gdjekojem slijepom djètetu povratile vîd, òprâvši mu oči vodom i pomòlîvši se zâ nj Bogu. Kad su dobre volje, puste se ù razgovôr s ljudma i sa živòtinjama, a òsobito s konjma i jelenima, na kojima jašu. Katkad se znadu mȅđu sobôm i potući, no kad se to dògodî, zemlja se trese i gora dršće i tútnjî òd njihovê vike i zveketa njihova òrûžja. Višê pútâ mâmê one i mlade ljude, pastíre i lovce k sebi ù kolo i dijele im sreću i nesreću, već kako su dobre ili zle volje. Vrlo su slične, pače jednake ovima gorskim poljske vîle. One bòravê, kao što im ì ime kaže, po poljima, ravnìnama i livadama. Tu se one više pútâ òsobito zà mjesečinê sàstajû i kolo igraju. Mjesto, gdje one kolo igraju, veli Slavónac, puno je gljîvâ i po tome ćeš ga odmah poznati; zato se i zovu neke pèčûrke vilóvnjače, za kakove se gòvorî da rastu na vilinu kolu. Jao i nȁopâko onome, koji bi se usudio stupiti nâ nj. Vile bi mu odmah, štogod bilo zla, učinile.

Sàsvîm su drukčije od ovih vîlâ vîle vodênê. I njih ima dvije vrste. Jedne su, kako pripovijèdâ narod, nȁpola ribe, nȁpola djèvôjke, i neprèstancê žive u vodi, a òsobito ù moru. Ove se zovu morske djevice ili diklice. Druge bòravê najradije u rijekama, jezèrima i bunárima. Više puta izâđû one nȁpolje mèd ljûde I ove su vîle neòbičnê ljepòtê, a odijèlo im je ȍbično bijelo kao snijeg. Narod ove vîle zove pòvotkinje. Sve su vodênê vîle zlobne i čovjeku ȍpâsne. One mâmê lijepe mladíće ù vodu, a kad ih ovi pòslušajû, povuku ih sebi u ponor i više ih svijet

[1]) Ima i jedna biljka, koja se zove vílin lȕk, hyacinthus comosus.

nè vidî. Osim toga izìlazê ovi strašni stvorovi pò jasnôj mjesečini iz vode i skaču i igraju se pò obalama. Više puta, kad òpazê čovjeka nà drugôj obali rijeke, narastu tako, da mogu doséći od jedne obale dò drugê i da mogu prekoráčiti jednim kõrâkom najveću vodu. Mnogo pútâ kupaju one i svoje čedo u vodi ili bace štogod bilo ù vodu, a sve to rade sàmo zato, da òtrujû vodu i sve one, koji je piju. Među vodènê vîle broji se i vila brodàrica, koja neprèstancê nà jezeru svom spava. Jao si ga svakomu onomu, koji bi se usudio vodu da joj ùzmûtî. Kad òpazî vila brodàrica, gdje joj to Králjević Mârko ipak čini, ùhvatî četiri nàprsnice zmije. Jednom zaùzdâ svoga jelena, òd dvije načini rèmênje za uzdu, a četvrtu zmiju uzme mjesto šibe. Tako sprèmljena ùzjašê nà svôga jelena i pođe zà Mârkom ù potjeru. Kako je pòznâto, Mârko je pred svojom neprijatèljicôm pòklekao. Sva sreća i pòbratimu Marku priskočila u òdlučnî čas vila oblàkinja, i tako se on òteo smrti i strašnoj brodàrici. Kad nè mogû, veli se, vodènê vile drukčije škoditi ljúdma, onda rade, da ih pòsvadê. Nêmâ toga, veli se, što bi im milije bilo, nego gledati, kako se ljudi ubijaju i mèđu sobôm prògonê. Prema tome bit će, da je i pòstala riječ vilòvnjâk: bijesan čovjek (kao da su vîle u njemu).

39.

Ỳ цара Трòјана козје уши.

Народна приповијетка.

Био један цар, који се звао Тројан. Ỳ тогâ цара биле су уши козје, па је редом звао бèрбере, да га брију; али како је који ишао, није се нȁтрâг враћао, јер како би га који òбријао, цар Тројан би га запитао, шта је видио на њему, а бèрберин би одговòрио, да је видио кòзје уши; онда би га цар Тројан одмах пòсјекао. Тако дође ред на једног бèрберина, али се овај ỳчинй болестан, на пòшаљê свôга мòмка. Кад овај ѝзиђе прѐд цара, зàпитâ га цар, што није мâјстор дошао, а он одгòворй, да је болестан. Онда цар Тројан сједне те га момак òбријê. Момак бријỳћи цара òпазй, да су у њега козје уши, али кад га Тројан зàпитâ, шта је у њега видио, он одгòворй, да није видио ништа. Онда му цар да дванаест дỳкâтâ и рече

му, да одсад увијек дòлазй он, да га брије. Кад момак òтиђе кући, зàпитâ га мâјстор, како је ỳ цара, а он му одгòворй, да је добро и да му је цар казао, да га свагда он брије, и пòкâжê му дванаест дỳкâтâ, што је òд цара добио, али му нè кâже, да је ỳ цара видио козје уши. Од то дòба овај је момак једнако ишао и Тројана бријао, и зà свакô бријање добѝјао по дванаест дỳкâтâ и није никоме казивао, да цар има козје уши. Али га најпослије стане мучити и гристи, гдје нè смијê никоме да каже, те се почне губити и венути. Мâјстор то òпазй па га стане питати, шта му је, а он му нà много запиткивање најпослије одгòворй, да има нешто нȁ срцу, али нè смијê никоме казати, „а да ми је“ вели, „да комегод кажем, одмах би ми òдлахнуло“. Онда му мâјстор рече: „Кажи мени, ја не ћу никоме казати; ако ли се бојиш мени казати, а ти иди дỳховнйку па кажи њему; ако ли не ћеш ни њему, а ти изиђи ỳ поље ѝза грâда па ѝскопâј јаму те завỳци главу ỳ њỳ па три пута земљи кажи, шта знаш, па онда опет јаму зàтрпâј“. Момак ѝзберê ово треће: òтиђê ѝза грâда ỳ поље те ѝскопâ јаму па ỳ њỳ завуче главу и ỳ трй пута рекне: „Ỳ цара Тројана козје уши“. Па онда зàгрнê земљу и тако се смири и òтиђê кући. Кад послије тога прође неко вријеме, али из оне јаме нѝкла зóва ѝ трй прỳта нарáсла лијепа и права као свијећа. Чòбанчâд кад нађу зóву, одсијèкỳ један прỳт и од њега нàчинê свиралу, али кад почну свирати, свирала ѝздâјê глас: „Ỳ цара Тројана козје уши“. Чувши то цар Тројан одмах дозòвê онога бèрберскôга мòмка па га зàпитâ: „Мòре, шта си ти огласио народу за мèне?“ А он се сирòмах стане правдати, да није никоме ништа казао, али да је видио, шта он има. Онда цар истргне сабљу, да га посијèчê, а он се прèпаднê па све по реду ѝскâжê, како се земљи исповијèдао па како сад на ономе мјесту нарáсла зóва, од које свака свирала ѝздâјê онàкй глас. Онда цар сједне с њим нȁ кола и пође на оно мјесто, да види, је ли истина, кад тамо, али још сȁмо један прỳт нађу. Цар Тројан запòвједй, да се нàчинй свирала од онога прута, да види, како ће свирати. Кад они нàчинê свиралу и почну свирати, а свирка ѝздâјê глас: „Ỳ цара Тројана козје уши“. Онда се цар Тројан ỳтјешй, да се на земљи ништа нè може сакрити, па ономе бèрберину òпростй живот и послије дòпустй, да сваки може дòлазити, да га брије.

40.

Dva miša.

Od Dositeja Obradovića.

Miš građanin pođe na selo, da pòsjetî drugoga miša, svôga prijatelja. Ovaj ga rado dòčekâ u jednom sjeníku, iznèsê mu i prèdložî štogod najbolje ima: òrâhâ, lješníkâ, súhîh dȉvljâkâ i komàdić okòrela sira, što je zà prâznik štedio. Sve je to građaninu ništa. Kânî se, hoće li, ne će li; njegovi gospodski zubi nijèsu tome nàučeni, zàkûsî l' što, al' nè možê da progùtâ. „E, moj ubogi prȉjâne, mâšûći glavom počne seljaninu govòriti. To li je vaša hrana na selu! Ta hodi, brate, ù grâd, ako si rad znati, šta je život". Ovaj gotov, pođu, k večeru stignu. Uvèdê građanin svôga gosta u podrum bogata domàćina, gdje je on živio; tu su šûnke, sir parmèzânskî i svakojaka pečénja za večeru òstavljena. Čudi se seljanin i svojim očima nè vjerujê. Kad eto ti domaćina s lova, zagȑmî dvorište òd lupê kónjâ i lajanja pásâ; ùžasnê se gost, bježi po kútovima, nevješt mjestu nè znâ, gdje će se sakriti. Jedva ga utiša drug gòvorećî mu: „To nije ništa, nè bôj se!" Počnu nešto kušati, kad eto ti u podrum sluge, sluškinje, kad po pečénje, a kad po što drugo, a miševi svaki čas bježe strmoglávcê, kud koji može. Počne siròmah seljanin zàklinjati građanina, da ga izvèdê ȉz grâda gòvorêći mu: „Hvala ti, brate, na takome gospòdstvu, s tolikîm nemirom!"

41.

Žèljeznice svjetske.

Napisao prof. dr. Milan Šenoa.

Da ùstanê iz groba kakav dobričina, što je prèd stô gòdînâ umr'o, čudom bi se zàčudio. Koliko ima neznatnih stvárcâ ùz nâs svaki Božji dan, a prije stoljeća jednoga nijèsu o takim stvárma ni sanjali. Pero od ocála, šibica, sivaćî stroj, plinska ili petròlêjskâ svjetiljka, sve te stvarce mlade su òd stô gödînà. Koliko bi se takav stari delija nàčudio lokomotivi ili telègrafu ili telefonu.

Òd svîh stèčevînâ ovoga vijeka od najveće je koristi žèljeznica. Od Stephensona (čit. Stiv'ns'na), slavnoga izùmitelja žèljeznicê, pa dò dâna današnjega okòvaše zemlju u žèljeznê tračnice. Treba da je zemlja pusta ili skroz nèpoznâta, ako ù njôj danas nêmâ žèljeznicê. Od studene Finske do cvjetne Kaplàndijê, od Ìrkutska do Melbourna (čit. Melbörna), od Winipega do Corrientesa, svagdje ćeš naći žèljeznôga zmaja, što leti svijetom. Preko šest stòtînâ osamdèsêt i šêst hȉljâdâ kilometárâ žèljezničkîh tračnica pòloženo je danas pò čitavôj zemlji, a to je tolikô, da ćeš ovim tračnicama zemlju òpasati na ekvatoru sedàmnaest pútâ. Preko polovice od ove silne mreže òtpadâ na Ameriku, jedna trećina na Èvrôpu, a preòstâlâ šestina na Aziju, Aùstrâliju i Afriku.

Na američkom kontinentu znàmenite su tri pacìfičkê žèljeznice, što spajaju luke àtlantskê s lukama Pacìfičkôga ocèana, a prèlazê Sierru Nevadu i Kordiljere. Južna se Amerika òdlikujê strmim žèljeznicama, što vode sà obalê ù planine, gdje su òbično gradovi (Caracas, Lima, La Paz). 1. Osobite su žèljeznice i ù južnôj Africi, jer vežu obalu s visokim diamantištima i rûdnîcima u nutrini zemlje. Ù sjevèrnôj Africi znàmenita je žèljeznica od Algíra do Tunisa pak od Aleksandrije do Siuta u Ègiptu. 2. Azija je za svoju silnu pòvršinu dosta òskudna žèljeznicama. Lijepe žèljeznice, što pròlazê Indijom, što su ih sagradili Englézi, pak znàmenitâ žèljeznica transkaspijska (od Krasnovodska do niže Altaja), 3. a nàpokôn velika sibȉrskâ žèljeznica, što je sagradiše Rusi od Perma do Vladivostoka i Pekina — sve su žèljeznice azijatske.

Nema dugo, što su otvorili tako zvanu transandesku željeznicu, koja prèlazêći silno visoka sedla na Andama spaja Buenos Aires s Valparaisom. U novije se vrijeme pòtakla misao, da se izgrâdî transamerička željeznica, koja će se zapòčêti u britskoj Sj. Americi, a završiti će se u Patagoniji.

Afrička, koja se sada nàstavljâ kao transafrička željeznica sve do rta Dobre nade.

Nedavno je dogotovljena transaralska (od Urala do Taškenta) i arapska željeznica (od Carigrada do Meke).

U Australiji većim je dijelom pòrječje rijeke Murraya (čit. Môrrea) i Darlinga (čit. Dārlin) isprèkȑštâno žèljeznicama.

*

Brzina žèljeznîcâ od 1812. g. do danas znatno je porásla. Prva je lokomotiva trebala šest minútâ ȉ pô, da prèvâlî jednu ènglêskû milju (= 1609 m), dok je na koncu g. 1895. u S. Americi prevalila istu dȁljinu za jednu minútu. Danas treba željeznica od Londona (čit. Lönd'na) do Petrograda 51 sat, a od Londona do Cȁrigrâda 93 sȃta.

Druga se polòvica ovoga stoljeća ìstičê orìjâškîm žèljezničkîm djelima. Najznatnije grádnje žèljezničkê pokazuju se u Èvrôpi. Šest puta prèsijecâ žèljeznica Alpe; teško je pojmiti, koliko su truda i koliko novčànîh žȑtâvâ stajale alpinske žèljeznice. Pet žèljezničkîh prúgâ prèlazî Alpe ȍd sjevera nà jug (Semmering od Béča do Trsta, Brenner od Münchena do Verónê, Sv. Gotthard i simplonska žèljeznica od Lausanne u Milan i Mont Cenis od Lyona do Turina), a jedna òd istoka nȁ zapâd (Arlberg od Innsbrucka do Züricha). Tim je žèljeznicama svêzâna sjeverna Èvrôpa s južnom, Austro-Ugarska monarhija, Njèmačkô carstvo i republika Fràncûskâ s Ìtâlijôm. Za tȑgovinu i osobno ȍpćênje nêmâ u Èvrôpi znatnijih pròmetnîh žîlâ od ovih. Veòma je zanimljivo, kako su pojèdînê òd tîh žèljeznîcâ grâđene. Najistočnija òd tîh žèljeznîcâ, što ide preko Semmeringa, òtvorena je g. 1854. U ono vrijeme nijèsu još mjernici znali, da grade velike prokope (tunele), nego je valjalo žèljeznîm putem prijèći prekò Âlpâ. Velike závojice (serpentine) pa prèsvođenî hodnici zadávâhu graditeljima mnogo posla.

Mostovi i viàdukti (vrsta mòstôvâ, kojima se prèlazê duboke dȍline) nàčinjeni su nà čitavôj žèljeznici, što vodi od Beča do Trsta, od lijepa tesana kamena. Danas se rȉjetko prave čitavi mostovi ȍd kamena; lakše je učiniti lúkove od livèna željeza, pa ih nà kamene stúpove utvrditi. Velike su se neprilike pokazale kod grádnjê tȑšćânskê žèljeznicê; trebalo je katkada lomiti mnogo kàmênje, da se ùčinî pût, na koji će se žèljeznê tračnice polòžiti. Nekoliko se pútâ dogodilo, te su lòmêći kàmênje nȁbasâli u pećine, koje je trebalo zàsûti prije nego što se posao nàstavio. Žèljeznicu trebalo je voditi preko ljùbljânskôga trèsêtnôga polja, koje se ùliježê, kad se ide po njèmu. Nasip, na kome bi tračnice stajale, ruši se — jer je zemlja posve meka, puna pijeska i vode. Koliko je truda stajalo, dok su 15. m duboke jame ȉskopȁli i došli dò tvrđêga tla pak nȃ nj pòstavili kàmênje!

Još su se veće neprilike pokazale nà drugôj željeznici, što ide kroz Tirôl ȍd sjevera nà jug — na Brenneru. Uske dȍline, strme stȉjene, grabljive bujìce, snježne lavine pa nȁpokôn bȑda, što se ruše, — sve je tu smétalo smjele graditelje. Pa ipak su sagradili i to divno djelo zȁ trî godine. Zbog onih uskih dȍlînâ i strmih stijênâ trebalo je žèljezničkî put voditi najdubljim kláncima, trebalo je zàkretati nè samo pòd vedrîm nebom, već i u sámîm tunélima; — zato i jest brennerska žèljeznica znàmenita sa svojih závojîcâ, — ima ih sedamdèsêt ȉ sedam. Snježnih lavínâ râdi, što se u onim krajevima rado ruše, trebalo je sazidati prèkrîte hodnike, a da se brdo ne òdronî, trebalo ga podzidati nà nekoliko mjêstâ velikim kȁmenîm potporama — pravim kìklopskîm zìdinama. Grabljive bujìce, što su nekoliko pútâ ȍdnijele kamene nasipe željezničke, odvèli su u òsobitê tunèle — tako da pòdzêmno òtječû.

Znȁmenito se ȍlakšâlo grâđênje àlpînskîh žèljeznîcâ, kad su pȍčêli lijevati velike žèljeznê stúpove i lukove, pa kad su stekli nádu, da će probušiti brdo na kilometre dalèko. Prvi su put pròkušali silne màkine, što rȉjû brdo na žèljeznici Mont Ceniskoj (čit. Mon Senì). Tu su probili tùnêl od 12.000 m duljînê, 800.000 m zemlje i kamena izbacili su ìz silnôga prokopa, rádnja se òbavljala ùz plinskû rasvjetu. U pròsîncu 1870. g. padne posljednja stijena, a malo dánâ zatim prolètî krȍz brdo brzi vlâk od Lyona do Ríma.

Jedno od najveličanstvenijih djela, što ih je do sada izvèla žèljeznìčkâ graditeljska vještìna, jest željeznica preko Sv. Gottharda, djelo, za koje su platile Njèmačkâ, Švicarska i Ìtâlija dvije stotine i devedèsêt milijúnâ frȁnâkâ. Silne závojice, veličajni viàdukti od livèna željeza, kȁmenî zidovi nijèsu najveća stvar kod grádnjê. Pedèsêt i devet velikih prȍkôpâ trebalo je màkinama probušiti. Sa četrdèsêt i dva viàdukta i mosta trebalo je prijèći silne dòline srednjih Âlpâ. Najznatnije je djelo čitave željeznice 14.912 m dugi tùnêl. Gradnju je prèuzeo vrli fràncûskî mjernik Louis Favre (čit. Luj Favr), zȁpočeo je g. 1878. djelo, a dovršio 1880. — Veliki je tùnêl šest puta tako dug, kako svi tunéli na Semmeringu. Bùšênje se brda zȁpočêlo nȁ dvije strane; nȁ sjeveru kòd mjesta Göschenena, a na jùgu kod Airola. Teško je bílo odrediti mjesta, gdje da se zàpočnê posao, a da se màkine baš nà istôm mjestu ȕ srcu brda sàstânû. Tu se pokazala mate-

matika kao prva pomòćnica dànašnjêga gràditeljstva. Na jednom i drugom kraju ponàmjestê silne màkine, što tjeraju uzduh u tùnêl. Bilo je silnih neprílîkâ kod grádnjê. G. 1878. prodre ù dnu prokopa jaka žila vode, koja je prijetila, da će sve potòpiti dávajûći 10 litara i pô vode za jednu sekundu. Nà mnogo se mjêstâ svod u tunélu počne rušiti, trebalo je ponàmještati òsobite širòke cȉjevi i podzidavati tùnêl kämenîm svodovima. K tome se pòbûnê najednom i râdnîci, a samo blaga duša Favrova mogla ih je umiriti. Dvije se godine poslije toga ustanka dògodî nesreća — izgorje mjesto Airolo nà južnôm otvoru tunéla sà svim màkinama. Najtužniji dan òsvanê svima, koji su oko tunéla zàbavljeni bili, 19. srpnja 1879., kad ljubljeni njihov gospòdâr Favre nènâdno umre u sámom tunélu. 29. veljače 1880. nàvečê radili su strojevi kolikogod je mògûćê jače. Treba da se svali posljednja stijèna, što dijeli sjeverni òd južnôga pròkopa u dnu brda. Po mnȉjênju mjèrnîkâ stijena je još debela 8 metárâ i pô. Silni strojevi iskopavaju s velikom brzinom mnogo rûpâ ù tvȓdû stȉjenu. Râdnîci pune nove òtvore dinamitom; nä glâs trube sve se udaljuje od stijene. Dva, tri časa i silna präska ràzliježê se dugim prokopom. Dinamit je smanjio dèbljinu stijene znatno.

Strojevi i uzdušne sìsâljke, što su pòstavljene nä oba òtvora, nàtjerajû u tùnêl svježa uzduha — dima zà čas nèstajê — a màkine rade dalje. Nä obje strane čekaju svi pòzôrno. Strojevi buče i škriplju zabadajući svoj tvrdi òcâl u živac kämên. Posljednji put treba nàpuniti nove rupe dinamitom. Jedan talìjânskî râdnîk ùpâlî fitilje, gròmôrna präska potrese čitavim brdom. Nàpokôn padaju po ràspuklu i räzbacânu kàmênju râdnîci i mjernici jedan drugome u náručje. Prokop je gotov. Svi plaču òd mȉlja. Najednom sve zašútî: nadzornik grádnjê gòvorî, sjeti se s nekoliko riječî pòkôjnôga Favra, kojemu nije dano bilo da doživi svečani taj čas. Sliku nezabòravljenôga ravnatelja provuku prvu kroz otvor — neka mu bude čast poslije smrt. Telègrafskâ žica raznèsê širom svijeta glas, da je prökopân Gotthard. Nä sâm Badnji dan 1881. prođe pȓvî vlak kroz tùnêl; danas treba 33 minute, da prođe krözâ nj.

Silne je žrtve trebala grádnja Gotthardske željeznice, Šest stötînâ ljúdî bi za grádnjê ranjeno, — osàm stötînâ i pedèsêt koje mrtvih, koje teško ranjenih, dok je kod rádnjê bílo 17.600 ljúdî zàbavljeno.

Jedna od novijih žèljeznîcâ àlpînskih ide preko Arlberga, od Innsbrucka do Züricha, dakle spaja ȉstočnû sà zapâdnôm Èvrôpôm. Ta se žèljeznica òdlikujê željeznim građevinama, a znämenit je nà njôj veliki prokop 10.270 m dug, što vodi iz pòrjêčja Inna u pòrječje Rajne, a dòvȓšen je osamdèsêtîh gòdînâ.

Najnovije veliko djelo nä polju ìzgradnjê željezničke dòvȓšeno je u mjesécu veljači 1906. To je nova prúga preko prevale Simplonske, što spaja dolinu gornje Rhône s Milanom.

Kod građenja same žèljeznicê nije bilo poteškoća nego su istom nastale kod bušenja prokopa. Simplonski prokop ima 19.729 m (kao od Zagreba do Sämobora) — dakle najveću dȕljinu òd svȋh dosàdašnjîh prökôpâ. Osim silnih pòsve novih strojeva za bušenje ìspâljeno je u prorovu milȉjûn i šest stotina hiljada dinàmitskih mînâ. Velike im neprilike uzrokovaše ù srcu brda jaka topla vrela od 46°—50° C. Zrak se nàpunio pare, a mnogo se râdnîkâ bìlo òparilo. Zato sagradiše silne òduške (ventilatore), na koje ispuštaju u jednu ruku pòkvârenî, pärê prèpunî, zrak iz prokopa, ù drugû, usisavaju dnevno 3,000.000 m³ svježega alpinskoga zraka. Uza sve te neprilike, radilo se kod simplonskih rádnjâ dva puta tako brzo kao kod gotthardskih. — Dvadeset gotovo kilometárâ dugi, a pet metara široki prorov probušen je za nešto više od sedam godina.

Umjetnim svojim grádnjama znamenita je i željeznica, koja prèlazî preko prevale Albule u istočnoj Švajcarskoj spajajući Rajnu s Inom.

Tek što je veliko djelo sìmplônskô dòvȓšeno, već se javlja nova osnova, kako bi se najkraćom crtom spojio Berlin s Rimom preko prevale Splügena. Tu bi valjalo probušiti prorov dug čitavih trideset tisuća metárâ.

42.

Дӣвљан.

Народнâ припòвијетка.

Поп ӣ ђâк ходили кроз једну велику плäнину па их ондје ỳхватӣ ноћ. Вӣдећи они, да већ нè могŷ тај дан приспјети, куда су били наумили, стану гледати тамо амо крöз планину,

гдје би пренòћили и ỳгледајŷ огањ далèко у једној пећини. Прѝмакнŷ се они близу и назòвŷ: „Добàр вечê, има ли тко тамо?“ Кад ли шта виде? ни љŷдî, ни никога другог, до једног дивљег човјека с једним оком наврх главе. Запитају га: „Хоћеш ли нас пустити ỳ кућу?“ Он им одгòворî, да хоће. Али на врата од пећине бѝјаше прѝвâљена велика плоча, коју сто љŷдî не би могло помàћи. Дивљан ỳстанê, гурне плочу, пусти их унŷтра па опет плочу на врáта прѝвâлî; пòтакнê им велики огањ ѝ сједнŷ гријати се. Пошто се мало рàзгријŷ, почне их дивљан пипати иза врáтâ, да види, који је прȅтљî, да га зàкољê и испèчê; нàпипâ попа прȅтљêга, спòпанê га и убије, наврŷтî на ражањ и метне крај огња, да се пече. Кад ђак то види, дòсјетî се ѝ свôме јäду, али утèћи из пећине није могао никако. Пошто се поп испèчê, зове дивљан ђака, да с њим једе, а ђак јäднî нè шћенê, већ му одгòворî, да није гладан. „А хоћеш“ рече дивљан, „и нä срамоту, ако не ћеш нäлијепо“. Ђâк шта ће? већ сједне с њим, дивљан прòклêтî једе, а ђак меће у уста па опет баца ỳ крâј. „Једи“ стане викати дивљан, „јер ћу и тебе сјутра овàкô“. Пошто се дивљан нàједê, легне крај огња, а ђак почне дјељати један мали шиљак. Ỳпûтâ га дивљан: „Шта дјељаш тај шиљак?“ Ђак му одгòворî, да се код овáцâ сједéћи беспòслен научио вазда тако дјељати, па да га је и сад та воља допала. Дивљан зàтворî око и заспи, а ђâк јäднî вѝдêћи, да се и њему сјутра нòжић пȍд грло справља, дòмислî се, те они шиљак заврŷтî дивљану ỳ око и òслијепî га. Дивљан слијеп скочи као махнит и ђаку рече: „Нека, да је Богу хвала! Ѝзвадû ти мени ово једно око, кад не умјех ја теби обадва, али ми утèћи не ћеш“. Кад ỳјутру сване, нàпипâ дивљан врáта од пећине и вѝдêћи, да су зàтворена, почне по пећини врдлати тамо амо, да ђака ỳхватî, али га нè могнê наћи никако, јер је имао у пећини много стоке, те се ђак дòмислî и òгŷлî једног овна па се обуче у ону кожу и ѝзмијешâ мȅђу ôвце. Дивљан већ види, да му òд многê стоке нè може ништа, па пође на врата од пећине, òтворî један крај од врáтâ и почне стоку вабити, да једно по једно избàцâ. Ђак у оној кожи òвŷјнскôј стане се прѝмицати с овцама, не би ли и њега избацио, и тако мало пòмало прѝмичŷћи се дође до њега, дивљан га ỳхватî и ѝзбâцî међу òстâлијем овцама. Кад се ђак дòхватî пољàнê, и види сву стоку прȅд собôм, викне дивљана: „Не

трáжи ме“ рече, „ја сам већ нäпољу“. Дивљан кад види, да му је ỳтекао, дòмислî се, што ће, òтворî врата сасвијем и пружи му један штап гòворêћи: „Кад си ми већ ỳтекао, на ти ови штап, да тјераш стоку, јер ти без њега не ће ниједна кренути“. Ђак несрећни прèварî се и пође, да узме штап; али како га се прѝхватî, приòну му један прст при њему; вѝдјêвши, да је пòгинуо, стане скакати око дивљана тамо амо, да га не дòхватî. Уто падне му нä ŷм бритвица, коју је при сèби имао, ѝзвадû је и осијèчê они прст, што му при штапу приòнуо био, и утече. Онда се почне дивљану ругати и смијати тјȅрајŷћи прȅд собом стоку. Дивљан онàкô слијеп прѝстанê зà њûм те тако дођу до једне велике воде и ђак види, да ће га већ моћи ỳ воду утòпити па почне звиждати око њега рŷгајŷћи му се. Дивљан прѝмичŷћи се мало пòмало, да би га ỳхватио прѝмакнê се управ нäд воду, а ђак му онда притрŷчî иза лéђâ и тисне га ỳ воду те се дивљан ỳтопî. Онда ђак с миром и с Богом òтјерâ стоку и дође здраво кући, али без попа.

43.

Arapi.

Napisao prof. dr. G. Manojlović.

Sämo jedan narod ima u povijesti, koji se od neznatna i nà mnogo plemênâ räzasûta mnoštva pòdigao dò velikôga naroda i do ogromne sile. To je arapski narod. I prije se znalo dodúšê za ta ratoborna plemèna, ponajviše skitnička i pústinjskâ: znalo se ili čulo u òbrazovanôm grčkom i rimskom svijètu zà neke gradove blizu primorja Crvenoga mora u Hidžasu, i òsobito u Jemenu, gdje je bilo od vreménâ salàmûnskê „kraljice od Sabe“ mnogo bògatstva; ali ni novoperzijski „kralj králjêvâ“ Hosroes II., ni veliki protivnik njegov, car Heraklije, nijèsu ni sanjali, da se 22. sȑpnja 622. s Muhàmedovôm „hedžrom“ počeo velik, nov dan bâjnôme Istoku — dan Islama i Ärâpâ. Već 30. sȑpnja 634. potukoše novom vjerom odùševljenî i u jedan narod sjèdînjenî Arapi istočnorimsku vojsku kod Jarmuta u Palestini, a 637. godine veliku perzijsku vojsku kod Kadezije u Kaldeji. Od 636. do 697. godine pòstadoše oni gospodari Sirije, Irana, Aleksan-

drije, a zaùzêvši Kartagu i gospodari sjeverne Afrike. Godine 711. prijèđoše na pirenejski poluotok te ga osvojiše.

U isto vrijeme nàlazîmo Arape u Mervu, Hivi, Bohari, u Samarkandu i u Taškentu, gdje šire Islam u zemljama turskih nárôdâ, a osvòjîvši gradove na rijeci Indu zàlazê i u bâjnî svijet Indije. Utemèljîvši nekoliko gradòvâ u Kaldeji s Bagdadom u Mezopotamiji, u Ègiptu i u sjevernoj Africi i ugnijèzdîvši se u òsvojenîm gradòvima: u Kordovi, Jèrusalimu, u Damasku i t. d., stvori ovaj nedavno još nòmadskî narod velika državna, vojnička i trgovačka središta. Naskoro zasja ù njima i sjajna lûč òd Arâpâ òbnovljenê velike i žarke civilizacije arapske.

Ni prije Muhàmeda nijèsu Arapi bili bez prosvjete. U južnoj Àrâbiji, u Jemenu ima i danas arapskih natpisa („lihjanski nàtpisi"), koji su stariji od Muhàmeda 1000 do 1200 gòdînâ. Velika trgovačka cesta, koja je išla iz Sirije preko Jatriba (Medine) i preko Meke u Jemen, nije samo donosila blago i bògatstvo nego i prosvjetu. Najveći i najoriginalniji arapski pjesnici (spomenimo samo Imruulkeisa, toga „pjesnika i kralja!") pjevali su već prije preporoda arapskoga naroda u Islamu. Ù njima se vidi duša i srce Arapina: čast plèmenskâ, gostoprimstvo, ponos jùnâčkî i porodični, mržnja na lične i plèmenskê neprijatelje, pohlepa za plijenom, krvna osveta, živo i jako čuvstvo i bujna fantazija. Ù njima se gipko prèlijevâ nèdostîžnî arapski jezik, najbogatiji od svih sèmitskîh. To je isti jezik, kojim je prorok Muhàmed, i sâm nàdâren pjesnički, kazivao „sure" (rečenice) svoje za svetu islamsku knjigu, za koran. Tako se stvorio jedinstveni, klasični pjesnički i koranski jezik za sve narode, koji su primili vjeru Muhàmedovu. Pa kako su se odmah poslije smrti Muhàmedove 632. pojavile različne vjerske struje u Islamu, postade izučavanje korana ishodište velike bogòslovnê i pravne literature, a dodir i miješanje s pròsvijetljenîm narodima: s Grcima, sa Sircima i s Perzijancima, otvori Arapima nov i gotovo još nèslûćen svijet, svijet duha i više civilizacije, koji oni ù pr̂vôm žaru ratničkoga osvajanja jedva òpaziše, ali ga naskoro prigrlê svim poletom mlada i darovita naroda.

Näskoro se stanu ona plemèna, što su se nastanila u òtêtîm gradòvima, odvájati od svojih suplemenika ù prâvôj Arabiji te pòstanû pravi nosioci velike arapske civilizacije. U tome su ih pomagali sjajni dvorovi omajadske dinastije u Dàmasku pa abasidske u Bagdadu, a najposlije, kad se država raspala, mnogi vladarski dvorovi od kordovskoga u Španjolskoj do sjajnih dvórôvâ „Velikoga Mogula" u Dihliju hindustanskom.

Ù pr̂vô su vrijeme bili Grci, Sirci i Perzijanci učitelji Arapima. Grci i Perzijanci bili su jošte zà cijelo vrijeme omajadske dinastije upravitelji kalifovih financija i činôvnîci u uredima njegovim, a porodica perzijska Barkmekídâ ùpravljala je zà nekîh Abasida državom njihovom. I sâm sustav državne uprave arapske bio je perzijski, a vojno uređenje granica bilo je po istočnorimskom uzoru, ali duh je bio uprave arapske posve musulmanski i arapski.

Kod gradnje hrámôvâ i džámîjâ imali su Arapi dugo jošte grčke i sirske graditelje. Tako je na pr. najstarija džámija arapska u Damasku, tako zvana „Omajadska džamija", samo malo prègrâđena kršćanska crkva sv. Ivana.

U znanostima bili su posrednici između stare grčke znanosti i Arapa sirski kaluđeri, koji su u mànastirima svojim prevodili djela grčkih filozofa, osobito Aristotelova, potom djela velikih prirodoznanaca i lîječnîkâ Hipokrata, Galena, Dioskorida, matematičara i astronoma Euklida i Ptolomeja u sirski jezik, a iz toga su se jezika za abasidskih kalifa prevela u arapski jezik. Lîječnîčkâ škola, što ju je ȍsnovao veliki perzijski kralj Hosroes Nuširvan, bila je jošte za Almansura u cvatu, a Maamun je ȍsnovao u Bagdadu veliki zavod, nazvan „kuća znanosti", knjižnicu i astronomski opservatorij. Arapi i miješanci Arapo-perzijanci pohítê sada sà svîh stránâ kao žedni na taj izvor, da se òkrijepê duševnim napitkom. Slični se zavodi stanu sada pòdizati i pò drugîm gradòvima silnoga islamskoga svijeta.

Uz Bagdad procvala je òsobito visoka škola u Kordovi u Španjolskoj. U 10. su vijèku pored Gr̂kâ istočnorimske države bili španjolski Arapi pravi nosioci znanosti i prosvjete u Evropi. Dvorska knjižnica kordovskoga kalifa Hakema imala je 400.000 svezaka, što ih je pòkupovao pò svîm islamskim zemljama.

Zàmalo je arapski jezik postao zajedničkim književnim jezikom čitavoga islamskoga svijeta od Inda do Atlantskoga mora, kao što je u isto vrijeme bio u zapadnoj Evropi latinski jezik. Svi su se ovi narodi òsjećali pò vjeri i po tr̂govini jedni pod arapskom egidom i pod musulmanskim (pravovjernim) imenom. Kako koji narod dòlazî pod državnu vlast arapsku, odmah zabòrâvljâ

prošlost svoju te se gubi ù velikôm arapskom moru, prèlazî jatomice na Islam òsjećajûći se živim članom velike nove duševne zajednice.

Koliko li se ljúdî druge krvi, a često i druge vjere krije pod arapskim slavnim imènima!? U tom se samo snaga rimske asimilacije na evropskom zapadu može mjeriti s arapskom. Mnogo je tomu pridonio propis korana o „hadžiluku" (hodočašću) u sveta mjesta. Ovako je Evropa preko Arapa dobila jasnije i sigurnije vijesti o centralnoj Africi, o Arabiji i Hindostanu, o velikoj Tatarskoj i o Kitaju. Pored putopisa razvila se i naučna geografija i povjesničarstvo. Ako i nijèsu Arapi stvorili u filozofiji novih, velikih sustava, ipak su uz bizantske Grke sačúvali stare grčke predaje, osobito Aristotelske, koje su prešle i u evropsku filozofiju srednjega vijeka.

U ljèkârstvu i u prirodnim naukama učinili su velik napredak ìsprva pod vodstvom kršćanskih učitelja, koje su nàskoro prétèkli. U matematici stekli su Arapi vanrednih zasluga, mnogo se grčkih matematičkih djêlâ sačuvalo samo u arapskom prijevodu. Na osnovu napredne svoje matematike razvili su i astronomiju; njihove su zvjezdarne na glasu već u 9. vijèku.

Oni su dòtjerali brojke poznate pod imenom arapske te su ih nȁ zapâd dònijeli; i slovo „x" za nepoznanicu u jednadžbama pòtječê òd njìh. Mnoge su rȉječi u znanstvenom jeziku arapske, kao što su na pr. a l k o h o l, a l g e b r a, z e n i t, n a d i r i t. d.

Arapi su stvorili i svoju umjetnost i to: arhitektursku. Glazbe, slikarstva i kiparstva nijèsu njȅgovali, kojima nije bio sklon koran, ali zato su veliki u arhitekturi hrámôvâ i palača. Čitavi je Istok sa Španjolskom gotovo posut jajnim kamenim spomenicima duševnoga gospodstva toga velikoga naroda. Vršak se arapske arhitekture vidi u gradnji džámîjâ i to: starijih po uzoru, kaki je Islam našao u ȉeznàbožačkôj kabi u Meci; mlađih po uzoru crkve Aja-Sofije u Carigradu. Za obje su vrste znàmenite vitke munàre.

Divni su i mauzoleji arapski (nadgrobne zgrade), pa i palače njihove. Tko nije čuo o Alhambri u Granàdi, o Alkazaru u Sevilji, o palači Velikoga Mogula u Dihliju s čarobnim „divanom" (velikom dvoranom) ù njôj? Upravo islamska Indija obiluje veličanstvenim i klasičnim građevinama pak se baš u njoj možda

najjače istakao blagoslovni spoj starosjedilačkoga tvornoga genija i arapskih ideja.

Arhitektonske su oblike ùzêli od starokršćanske, grčkorimske umjetnosti, ali su ih tako preudèsili po fantaziji svojoj, da je time nastao nov slog, arapski; tako su isto preùdesili i indijski slog. Vitki stúpovi pričinjajû ti se u gdjekojim zgradama na pr. u džamiji kordovskoj kao paomin gaj; gizdavi oblici lukóvâ, obilati i umno smišljeni arhitektonski — eto ti dojma arapske građevine! A kako Islam zabranjuje slike i kipove, sva se fantazija pòthvatila, da ukrasi zidove i stropove bogato ili u ravnim isprèkȓštânîm crtama ili finim i obilato razvijenim lišćem, „arabeskama". Sve je to izrađeno divno pa se prèlijevâ u raznolikìm bojama na zlatnoj podini ili je isprèkȓštâno zlatnim nȉtima.

Zaista se milòvidno i bajno dòimajû take zgrade čovjeka, kad stupi iz žârkôga sunca u njihovu čarobnu nutrinu! Nije čudo, što se isti duh razvio i u umjetnom obrtu, u svili, sagovima, u vezenju i t. d. te sebi prokrčio put i u evropsku umjetnost.

Sav je taj bajni svijet živio i borio se u dòmâćîm razmiricama, navaljivao na vanjske nèprijatelje te se krvario mèđu sobôm od Atlantskoga ocèana do Inda. Pjevalo se i ȕmovâlo, ràspravljalo, kad al' se diže u dàlekîm pustinjama Mongolske crn i krvav ratnik — strašni Džingiz-kan — te u rijekama krvi potopi arapsku civilizaciju sjajnu.

„Katastrofa tatarska, što je proújala preko islamskih zemáljâ, odviše je strašna", piše suvremeni kronista Ibn-el-Atir zà godinu 1220. „ja je isprva nijèsam mogao opisati. Sada se laćam toga i sav pòsrćêm radeći to. Jer komu je lako pisati vijesti o smrti Islama i Musulmana? O da me nikad majka rodila nije!"

44.

P à r ȋ z.

Napisao prof. Milan dr. Šenoa.

Primakao si se ȉstočnôm kolodvoru (Gare de l' Est) najvećega grada na èvrôpskôm kontinentu. Čudna te sila tjera, da ùstanêš u vagónu, da pògledâš kroz prozor, premda nêmâ još

ništa, čemu da se diviš. Kolodvor je veòma dug; treba da se do stanice gotovo pô sata voziš u pròkopima pòd grâdom, preko mòstôvâ nàd kućama. Stotina se i stotina tračnica prìpâjâ tvome putu, a stotina se òdvâjâ, da odnèsê putnike u širokî svijet. To su žile, što pròlazê pròsvijetljenîm èvrôpskîm kontinentom, a sàstajû se u Parizu. Nàpokôn se vlâk zaùstavî. Nàstajê gužva. Vlâk ìzbâcî podrug stotine strpanih pûtnîkâ, što su od međe švicarske mirno podnosili dȑndânje brzoga vlâka, pepeo i prašinu nevàljala ugljena i dosadno čavr̀ljânje bèsanîh pûtnîkâ. Velikom se dvòranôm pròtûrâš do hodnika, što vodi nà cestu. Pàrîz ima šest silnih kòlodvôrâ (istočni, sjeverni, lìònskî, òrleanskî i dva zapadna), a koji desétak manjih. Čitav je grad òpasân zidom (enceinte čit. ansänt), a òko grâda vodi žèljeznica, što veže sve kolodvore.

Na ìzvanjôj strani velikoga zida poréđale se ù znatnôm ràzmaku male tvrđavicê, što sprečavaju put do Paríza, koji se 1871. u njemačkom ratu pokazao kao dobra tvrđava. — Na vrátima istočnoga kolodvora odmah ćeš òpaziti, koliko ima živòta ù tom srcu èvrôpskôm. Čovjek, koji nije vičan onoj buci, onom tòpôtu kòpîtâ, cvíljênju tòčkôvâ, vici raznosáčâ nòvînâ, prodaváčâ povrća i kojekakih drugih stvárî, pak neprèstanôm zvònjênju omnibusa i trùbljênju tramvea, silnom zvȉzdûku lokomotívâ s istočnoga i sjevernoga kolodvora, mûklôm ùdarânju vagónâ, taj će ù pȓvî čas stati na jednima od onih silnih vrátâ kolodvorskih, zàgledat će se u čùdnovâte peteròkatnê i šesteròkatnê kućètine, što ih rázličnîm zàgasitîm bojama olíčiše, a koje su ipak s vremenom ná se primile dim i prašinu, a bit će mu, kao da mu se nä grûdi slegla mòra. Zàgledat će se jàdnîk, koji prvi put zavírî ù tâj mòdêrnî Babilon, u jednòkatnâ tramveska kola, zàgledat će se boulevardu (bulvar) ù daljinu, kako se gubi — sve dalje i dalje. Kuće se smànjujû ù daljinu, ulica se cŕnî od ljúdî kao mràvinjâk od mrávî, a to je tek jedan dio silne ulice. Ùlazîš ù kola, što ih vozi jedno mršavo kljuse, a ùpravljâ njime kočijâš u bijèlu visòku laštenu šešíru. Više čela mu je ùpîsâna tvrtka kakvoga pariskoga zubára, koji zä pêt sousa (20 sousa = 1 franak = 90 filira) vadi zub, a iznad zàtȉljka možeš sàznati, gdje se dòbîjâ najbolji cognac (kònjâk, rakija od vina. Ime mu òd grâda Cognaca u Fràncûskôj) s cȓnôm kàfôm. Ima kočijášâ sa zelenim i modrim tvrdim šeširima, a ima i sa zlatnima, gdje

je velikim slovima ùpîsâno ime klobučára-umjetnika, koji fine šešíre pravi. — Voziš se boulevardom Štrazburškim, a onda Kronštadskim. Hoće li jednom ta vreva ljúdî da jênjâ, pitaš sâm sebe.

Već je i pódnê proślo, što ovi ljudi ne ručaju? Tko je imao što da zagrize, taj je prije jedànaest sátî ùzeo svoj dejeuner (čit. dežönè, dòručak). Od jedànaestê pa dò šêstê vrijeme je radu. Pàrîz je onda sličan silnoj ràdionici. Oko šest sátî ȉ pô òbjedujû Parizlije, — a zovu taj objed diner (čit. dinè). Òd sêdmê dalje nè râdê ništa, već se zàbavljajû do pòd nôć. Odmah se ràsvijetlê boulevardi dugim četveròstrukîm nizom električnih ili plinskih svjètiljâkâ (kad bi se sve plinske cijevi, što su u pàrîskîm ulicama zàkopâne, rastegle — dosegle bi baš od Pariza do Zagreba), prèkrâsnê izloge òd svakê ruke i draguljárâ i knjȉžârâ i prodaváčâ ulja, što su pòstavili u svoje izloge velike boce žutoga ulja, i zlatárâ, pa silan broj ukusnih gòstionîcâ zàsvijetlî pred tvojim očima. Čitav se nîz kólâ krêćê prema bajno ràsvijetljenîm kàzalȉštima — ima ih koji dvadesétak u Parízu. Širokôm ulicom jaše četa kònjanîkâ, a na čelu im kònjanȉčkâ glazba — svuda vika i žamor, još se uvijek tȑgujê i kùpujê.

Tek oko dva sata poslije pónoći smiri se grad. Već oko četiri sata sjùtra pòčinjê se život nànovo. Prodavači povrća i živeža iz òkolinê pàrîskê voze svoju robu u 4 velike prèkrîtê prodavaonice. Tu ima svega, što će grad òd dvâ i pô milijúna stànôvnîkâ pòjesti kròz dân. Jùtarnjê sunce ràsvijetlî kubèta i starìnskê tornjeve sredòvječnîh cŕkâvâ. Ako je nedjelja, onda svijet nàgȓnê ù silnû pàrîskû katedrálu Notre dame (Notr dam, naša Góspa), u stolnu cȑkvu pàrîskû. S prèkrâsna dva zvoníkâ toga veličajnoga Gòspodnjêga hrama, koji je kròz devêt stòljêćâ gledao sùdbinu naroda fràncûskôga, òzvânjâ „Velika Màrija“ (najveće zvono stolne crkve) svojim silnim glasom, orijaški se glasovi òrgûljâ razlijègajû gotskim lađama, a sunčânê se zràke obojàdisâne šarenim prozorima pròstirû pò vjernôm narodu. Duž Seine (čit. Sēne) pròstirû se lijepe ceste; nà sjevȇrnôj strani (jer Seina dijeli grad na dvije polovine) pružio se pò svem svijetu znameniti mùzêj Louvre (čit. Lūvr), u kome ćeš náći spòmenîkâ ljudske vještînê sve od vreménâ starih Nabopolasara i Ramsesa pa do slikàrîjâ najnovijih fràncûskîh slȉkârâ. Tu se pokazuju prèkrâsnâ djela hèlênskôga kipárstva, ondje divne slike Rafaela i Michel-Angela.

— Sedam lijepih kàmenîh mòstôvâ spajaju sjeverni dio grada s južnim. Dva se otoka nàlazê na Seini: nà većêm Ile de la citè (Îl d' la sité) bȉjâše ù prastârô galsko vrijeme mjesto Lutetia Parisiorum, a poslije Cezarovih vreménâ pòstadè kolonija rimska. To je najstariji dio — gotovo srce Pariza. S istočnoga ȓta otoka pokazuje se tvojim očima posred zelenih dȑvorêdâ, kojih u Parizu veòma mnogo ima, gradska kuća (Hôtel de ville čit. Otél d' vil), gdje se zȑcalî pònosno sa svoja četiri tornja i s jednim zvoníkom u Seini. Nà južnôj strani grada òpazit ćeš čȕdnovâtô kùbe Pantheona; nekada je to bila cȑkva, a poslije je ȕzêli, da u njenim širokim rakama sahranjuju glasovite Francuze. Mirna nutrìna toga narodnoga hrama nàpûnjâ te nekim tajànstvenîm čuvstvom još i više, kad òstavîš zà sobôm onaj bučni život pàriskîh ȕlîcâ. Prèkrâsnî jedan boulevard (a ima ih dò trî reda oko čitavoga Paríza) povest će te nà zapâd. Na sunčànîm se zràkama ljeska obli pòzlâćenî tóranj grobnice velikoga fràncûskôga cara Napoleona Bonapàrta, što je počétkom prošloga stoljeća vladao polòvinôm Èvrôpê. Sîlni je car um'ro na otoku sv. Helene, pa su ga tek četrdèsêtih gȍdînâ prènijeli u Pàrîz i sahránili ù prekrâsnôj zgradi, koja se zove Dôme des invâlides (čit. dōm dez ȁnvalid t. j. stan obnèmoglîh ìslûženîh vojníkâ) — a sâm ju je silni car za svoje vojníke sazídao. Nešto dalje baš uza sámu Seinu diže se nebu pȍd oblâke Eiffelov (čit. Efél) toranj od 300 m. Čudna je ta gvozdena građevina nàčìnjena za izložbu g. 1889. nà trî sprata; dò pȓvôga sprata vode tri uspìnjače, dò drugôga dvije, a dò trećêga jedna, koja se òkomito ȕvîs diže. Čudno te čúvstvo spòpadâ, kad se pòdignêš dò velikê staklom òklopljenê dvorane ù trećêm spratu. Čovjek, što pod tórnjem stoji, prìčînjâ ti se kao malen kȕkčić, čitavi se silni Pàrîz prostr'o pod tvojim nogama, sve one silne, visoke zgrade, svi nebotični tornjevi dalèko su ispod tebe. Pa ipak — obàzri se kuda ti drago, na koju ćeš godijer stranu, svuda more kûćâ, — a gdjegdje po koji vrt ili pèrivôj. Tek na obzoru prikazuju se one male tvrđavice, a i dò tîh je već Pàrîz došao. Dalèko nà jugu òpazit ćeš usred lijepa pèrivôja pàlaču Luxembourg (čit. Lȕksambur), gdje stanuje predsjednîk fràncûskê republike, a još dalje znameniti pàrîskî opservatorij (zvjezdarnica). Nà zapâdnôj strani položila se gotovo pȍd sâm orijaški tóranj palača Trocadèro, s dva visòka tornja. Ȕ njôj su najveće òrguljè, što ih ȕopće ima. Nekoliko je ljúdî zàbavljeno

okò tîh ȍrgûljâ, kad treba da svírajû, a dvije pàrnê makine tjeraju mjehove. U òkolini pàrîskôj naći ćeš prèkrâsnîh dvôrâcâ nekadašnjih fràncûskîh králjêvâ. Evo Versailles (čit. Versàj), s divnim vodoskocima i kaskadama, s prèkrâsnôm zbirkom starìnskîh i novih slîkâ, s kípovima vladárâ fràncûskîh sve onamo od počétka vládê prvih Kapetovića. Nedalèko od Versailla eto grad Sèvres (čit. Sevr) s najglasovitijim tvornicama finoga porculana. Bliže je Parizu pò svem svijètu poznata bulonjska šumica, prèkrâsan pèrivôj sa zelenim zákucima, závojitîm putovima i znàmenitîm zoòloškîm vrtom, gdje ćeš naći najrazličitijih živòtînjâ ovoga svijeta. Mlad medvjed ùprêgnut u kolíca vozi veseljákoviće, ondje su dva kaplandska bika uprègli ù mâlâ tramveska kola; nà drugôm mjestu visoke žiràfe òkrećû silan vrtúljak, ȕzâ njîh šeta dobrìčina slon pa nosi na leđima dvije kòšare s ljudma, a maleni đačići pàrîskî mogu da za neznatan novac zàjašû afričkoga nȍja.

45.

Златòрунӣ ован.

Народна припòвијетка.

Био један ловац, па кад једном òтӣдê ȳ лôв ȳ планину, ѝзӣђê прѐдâ њ ован са злáтнôм вуном. Ловац кад га òпазӣ, пòтêгнê ѝз пушкê, да га убије, а ован се затр̑чӣ те њега прије роговима убије. Ловац падне нà мјесто мртав, и друштво његово кад га послије нађе нè знајӯћи, тко га је убио, однесе га кући и укопа. Послије тога жена овога ловца òбјесӣ његову пушку ò клин. Кад јој се син òпашê снагом, он зàиштê òд матерê ону пушку, да иде с њом ȳ лôв, а мати му је нè хтједнê дати гòворêћи: „Нӣпошто, сӣнко! отац је твој пòгинуо с том пушком па хоћеш и теби главе дà дôђê?“ Једном он укрáдê пушку и òтӣдê ȳ лôв. Кад дође ȳ шуму, онај ован сà злáтнôм вуном ѝзӣђê и прѐдâ њ па му рече: „Твôга оца сам убио па ћу и тебе“. А он се ȳплашӣ па рекне: „Помòзи Боже!“ и нàтêгнê пушку те убије овна. Сад се òбрадујê, гдје је убио златòрунôга овна, што га ȳ цàрству нêмâ, па здере кожу с њега и однесе кући. Мало пòмало прòчујê се то дò цара, и цар за-

пòвједӣ, да му се донесе та кожа, да види, каквих још звјерова̑ има у његову царству. Кад онај момак однесе кожу и цару пòка̑жê, цар му рече: „Ишти, шта хоћеш, да ти дам за ту кожу“. А он му одгòворӣ: „Не ћу је продати нӣпошто“. У онога цара био доглавник, стриц онога момка, па свôме синòвцу није био пријатељ, већ злотвор. Он рече цару: „Кад он не ће ту кожу теби дà да̂, гледај, да му скрхамо врат; запòвједи му да ỳчинӣ, што нè може̂ бити“. И тако нàучӣ цара, те дозòвê мòмче и рече му, да пòса̏дӣ виноград и да за̏ седам да́на̂ донесе с њега нова вина. Мòмче кад то чује, стане плакати и молити се, да он то нè може̂ учинити нити то може бити; а цар му опет рече: „Ако за̏ седам да́на̂ то не ỳра̂дӣш, није на тѐби главе“. Он онда пла̏чу̑ћи òтӣдê кући и каже матери, шта је и како је, а мати кад чује, одгòворӣ му: „Јесам ли ти казала, сӣнко, да ће теби она пушка доћи главе као и оцу твôме“. Пла̏чу̑ћи мòмче и мӣслêћи, шта ће радити и куда ће, да би га нестало, ѝзӣђê иза села и пȍдобро се од њега ỳда̂љӣ. Кад наједàмпу̑т једно дјѐвôјчê ѝзӣђê прêда̂ њ и зàпӣта га: „Зашто, брате, плачеш?“ А он јој срдито одгòворӣ: „Иди с Богом, кад ми помòћи нè може̂ш“, и пође даље, а дјѐвôјче прѝстанê за̏ њим и стане га молити, да јој каже, „може бити“ вели „да ћу ти помòћи“. Онда он стане па јој рече: „Казат ћу ти, али са̂м Бог да ми пòмогнê, други ми нитко нè може помòћи“, и припòвједӣ јој све, шта га је снашло и шта му је цар запòвједио. Она кад га са̏слуша̂, рече му: „Нè бôј се, брате, него иди и ишти ỳ цара, нà кôм ће мјесту да буде виноград, па нека ти ишпàртају̑,[1]) а ти узми торбу и у њу стру̑к бòсӣљка па иди на оно мјесто и лези те спавај, а за̏ седам да́на̂ имат ћеш грôжђа зрела“. Он се нато врати кући и каже матери као ȍд мукê, како се с дјѐвôјчетом нашао и шта му је казало. А мати кад чује, рече му: „Иди, сӣнко, иди òгледа̂ј, и онàко си пропао“. Онда он òтӣдê цару и зàиштê мјесто за виноград и да му се ишпàрта̂, гдје ће бити бразде. Цар му да̂ све и ỳчинӣ, како је искао; а он узме торбу ȍ раме и у њу стру̑к бòсӣљка па весео легне ондје спавати. Кад у̏јутру ỳстанê, а то виноград пòса̂ђен; друго јутро — листао, — дȍ седам да́на̂ било већ грôжђе зрело у њему, а то је било у вријеме, кад нигдје нêма̂

¹) Ишпàртати, цртама обиљежити.

грôжђа. Он нàберê грôжђа, ѝзмуља̂ и однесе цару слатка вина и у марами грôжђа. Кад цар то види, врло се зàчудӣ и сви у двору. Онда стриц онога мòмка рече цару: „Сад ћемо му запòвједити друго, што заисто не ће моћи учинити“, па нàучӣ цара, те дозòвê оно мòмче и рече му: „Од вѝљевскӣх зу́ба̂ да ми нàчинӣш двор“. Он кад то чује, òтӣдê кући плачући и припòвједӣ матери, што му је цар запòвједио, и рече јој: „Ово, ма̂јко, нити може бити, нити ја могу свршити“. А мати му одгòворӣ: „Иди, сӣнко, опет иза села, не би ли те Бог нàмјерио на ону дјевòјчицу“. Он ѝзӣђê иза села, и кад дође на оно мјесто, гдје је прије ону дјѐвôјку нашао, она ѝзӣђê прêда̂ њ па му рече: „Опет си, брате, нѐвесео и плачан“. А он јој се стане тужити, шта му је сад запòвјеђено. Она кад га сàслуша̂, рече му: „Лако ће бити и то; него иди к цару и ишти ла̂ђу и ỳ њôј триста а́кôва̂ вина и триста акова ракије и у̏за̂тô још двадесет ду̏нђêра̂,[1]) па кад дођеш нà ла̂ђу ту и ту између двије пла̏нине, загра́ди воду, што је ондје па успи ỳ њу̑ све вино и ракију. Вѝљеви ће òнамо доћи, да пију воду, па ће се òпити и пòпадати, а ду̏нђери онда нека им све зубе ѝзрежу̑, па их носи на оно мјесто, гдје цар хоће, да му се град сàгра̏дӣ, па лези те спавај, а за̏ седам да́на̂ бит ће град готов“. Онда се он врати кући и припòвједӣ матери, како је био опет с дјѐвôјком и шта му је она казала. А мати му опет рече: „Иди сӣнко, нê би ли Бог дао, да ти опет пòмогнê“. Он òтӣдê к цару и зàиштê све па онда òтӣдê и сврши, како му је дјѐвôјка казала. Вѝљеви дођу те се ȍпију̑ и пòпадају̑, а ду̏нђери им исијѐку̑ зубе и донесу на оно мјесто, гдје ће се град зидати; он у̏вечê метне у торбу стру̑к бòсӣљка па òтӣдê òнамо и легне спавати, и тако за̏ седам да́на̂ буде град готов. Кад цар види готов град, врло се ỳдӣвӣ па рече стрицу онога дјетета, свôме доглâвнӣку: „Е сад шта да му радим? Ово није човјек, Бог зна, шта је“. А он му одгòворӣ: „Још једно да му запòвједӣш, па ако и то сврши, зàисто је нешто више од човјека“; и тако опет нагòворӣ цара, те дозòвê мòмче и рече му: „Сад још да ми доведеш царску дјѐвôјку ѝз другôга ца̂рства ѝз тога и из тога града. Ако ми је не доведеш, на тѐби нêма̂ главе“. Мòмче кад то чује, òтӣдê матери својој и каже

¹) Дунђер, тесар.

*

јој, шта је цар запо̀вједио; а она му рече: „Иди, си̑нко, тра́жи опет ону дјѐво̑јку, не би ли Бог дао, да те опет ѝзбави̑“. Он о̀ти̑де̑ иза села и нађе ону дјѐво̑јку па јој припо̀вједи̑, шта му је опет запо̀вјеђено. Дјѐво̑јка кад га са̀слуша̑, рече му: „Иди, ишти у̑ цара галију, и у̑ њој да се на̀чини̑ двадесет дућа́на̑, и у̑ свако̑ме дућа́ну да буде трг о̀д друге̑ руке, све бољи о̀д бољѐга; и ишти, да се ѝзберу̑ најљепши мо̀мци, па нека их ли̏јепо обу́ку̑ и на̀мјесте̑ за̀ ка̑лфе, у̑ сваки̑ ду̀ћа̑н по један. Па ћеш онда ти поћи на тој галији и срест ћеш прво и прво човјека, а он носи живу орлу̑шину, па га питај, хоће ли је продати, он ће казати да хоће, а ти му по̀да̑ј, штогод за̀иште̑. Послије ћеш срести другога, гдје носи шарана у чуну, све су му златне кра̏љу̑шти, и тога шарана купи по што по̀ то̑. Трећега ћеш срести, а он носи жива го̏лу̑ба, и за̀ голу̑ба по̀да̑ј штогод за̀иште̑. Од орла ћеш ѝз ре̑па ишчу̑пати једно перо, од шарана краљушт, а о̀д голу̑ба ѝз лијево̑га крила једно перо, па ћеш их пустити све. Кад о̀ти̑де̑ш у̑ друго̑ ца̑рство, под онај град, а ти отво̀ри све дућа́не и наре́ди, нека сваки мо̀мак пред својим дућа́ном стоји. Онда ће доћи сви грађани и гледат ће тр̑г и дивит ће се, а дјѐво̑јке, које дођу по̏ воду, гово̀рит ће по гра́ду: „Го̀воре̑ људи: о̀ткако је овога града, још ова̀ке̑ галије није било, ни оваковога тр̑га“. То ће зачути и царева дјѐво̑јка па ће се искати у̑ оца, да је пусти, да и она види. Кад она дође са својим другарицама у галију, ти је води све из дућа́на у ду̀ћа̑н, и изно̀си трг свакојаки пре̏да̑ њу, све љепши и љепши, и све је за̀бављај, док се мало посу̑мра̑чи̑, па кад се посу̑мра̑чи̑, а ти крени галију, у̑ та̑ј ће мах пасти та́ма, да се ништа нѐ види̑. У дјѐво̑јке̑ ће бити птица на̀ рамену, што је увијек код се̏бе има, па кад види, да лађа иде, она ће пустити ону тицу с ра̏мена сво̑га, да о̀бзна̑ни̑ у двору, шта је и како је, а ти онда запа́ли пе́рце од орла, те ће ти орао одмах доћи, а ти му кажи, нека у̑хвати̑ тицу, и орао ће је у̑хватити. Послије ће дјевојка бацити један ками́чак у̏ воду, те ће галија одмах стати, а ти онда узми кра̏љу̑шт од шарана и запа́ли је, и шаран ће ти одмах доћи, а ти му кажи, да̀ на̑ђе̑ и прогу̑та̑ онај ками́чак; шаран ће га наћи и прогу̑тати, а галија ће одмах поћи. Послије ћете дуго путо̀вати на миру па ћете најпослије доћи између двије пла̏нине, ондје ће се галија о̀каменити и велики ћете страх претр́пјети, и дјевојка ће те

тјерати, да јој донесеш жи̑ве̑ воде, а ти онда о̀д голу̑ба пе́рце запа́ли, и голуб ће ти одмах доћи, а ти му по̀да̑ј стакле́нице, и он ће ти до̀ни̑јети жи̑ве̑ воде; по̀то̑м ће се одмах галија кренути и доћи ћеш срећно кући с царском дјѐво̑јко̑м“. Пошто мо̀мче са̀слуша̑ дјевојку, о̀ти̑де̑ кући и каже матери све, па онда о̀ти̑де̑ к цару и за̀иште̑ све, што му требало; цар му није могао одрећи него му да̑, и тако се он кре̑не̑ с галијом. Пу̑тују̑ћи тако сврши на путу све, као што му је речѐно, и дође под онај град у̑ друго̑ме ца̑рству, и као што му је дјѐво̑јка казала, он у̑чини̑ све, дочѐпа̑ се ца̑рске̑ кћери и срећно с њоме дође натраг. У граду цар и његов до̀гла̑вни̑к с царевих пе̑нџе̑ра̑ угледају̑ галију издалѐка, гдје иде, пак рече до̀гла̑вни̑к цару: „Сад га погу̑би, како ѝзи̑ђе̑ из галије, друкчије му нѐ може̑ш досадити“. Кад галија већ стане у̏ кра̑ј, онда стану ѝзлазити на̏ бријег сви редом, најприје дјѐво̑јка са својим другарицама, па онда мо̀мци, а најпослије он, а цар на̀мјести̑ џела́та,¹) те како се по̀моли̑ из галије, одсијѐче̑ му гла̑ву. Цар је мислио ону ца̑рску̑ кћер за се̏бе у̑зе̑ти, те како она ѝзи̑ђе̑ из галије, он при̑скочи̑ к њој те је стане ми̑ловати, а она се о̀крене̑ од њега па рече: „Камо онај, што се трудио за мѐне?“ А кад види, да му је глава о̀дсјечена, одмах узме жи̑ву̑ воду те га пре̏лије̑ и са̀стави̑ гла̑ву, и он опет ожи́ви̑ као и био. Кад цар и његов до̀гла̑вни̑к о̀пазе̑, да је он оживио, рече до̀гла̑вни̑к цару: „Тај ће сад још више знати него што је знао, јер је био мртав па опет оживио“. Цар зажѐли̑ дознати, да ли се за̀исто више зна, кад се на̏ново проживи, па запо̀вједи̑, да и њѐму одсијѐку̑ гла̑ву и да га дјевојка жи̑во̑м водом проживи. Пошто цару одсијѐку̑ гла̑ву царска кћи нѐ хтједне̑ ни да̀ зна̑ за њега, него одмах на̀пише̑ оцу књигу и каже све, како је било и да она хоће да̀ по̑ђе̑ за оно мо̀мче, а отац о̀тпише̑, да народ прими оно мо̀мче за̀ цара, јер да ће он дигнути крајину на̀ њих. Народ одмах призна, да је право, да он узме цареву кћер и да царује. И тако оно мо̀мче о̀жени̑ се царевом дјѐво̑јко̑м и по̀стане̑ цар, а о̀стали̑ мо̀мци, што су с њим ишли, ѝжене̑ се оним дјѐво̑јкама, што су биле поред ца̑рске̑ кћери, и по̀стану̑ велика господа.

¹) Џела̑т, крвник.

46.

T ú g a.

Od S. Milinovića.

Ù svakôm hr̀vâtskôm srcu sáma se bûdî želja, da sazna, što se dogòdlo òd dvije sestre, koje su hr̀vâtskû braću do Dàlmâcijê dòpratile. Eda li se ò njima šta u povijesti čita? Nije li u narodu kakva ùspomena ùsmena ili pìsmena preòstala? To su i sličnâ pitanja, na koja svaki želi odgovor čuti. Ali kako milo srce hr̀vâtskô zadòvoljiti? Trážimo štogod.

Kad su braća nà Bîšću novo òsvojenê zemlje jèdnâko razdijeljivala, òdrêdê bogat miraz i sestri Túzi davši joj P o l j í c a sred Dàlmâcijê. Pak baš i nije bílo zgodnijega kraja do Poljícâ ù svôj Hr̀vâtskôj, koji su joj mogli namijeniti. Poljíca su tvrdim zidòvima od prirode òpasâna. Òd Klisa pak do Cetine kòd Novih sêlâ protégla se visoka planìna Mòsor, òdatlê do Omíša rijeka Cetina, brda i vrleti visòke i nepròhodne. Od Omíša pak do Žr̀nóvnicê i Klisa nàd morem se opet visòka planìna ùzdižê. Među tîm nepredobìvenîm zidòvima pròstirû se divne poljičke ràvnice, najpitomije i najplodnije ù cijelôj Dàlmaciji. Osim prirodne tvr̀đave Poljíca su bila pòstavljena pod òkrîlje sve braće, pak je tu zato i procvàla bila svaka sreća. Tuga je ùdîlj sve ulágala, da Poljíca ù svakôm poglédû ùsreći, kao što je to ù najvećôj mjeri i pòstigla, jer je svakomu bila nè samo otac i majka, nego i primjer svake kreposti i radinosti.

U kratko vrijeme stvore se mnoga bògatâ sela, a usred Poljícâ, gdje je vječno premàljeće i najkrasnija priroda, sàgrâdî Túga gospodske i gizdave dvore. Okolo dvora pòdigoše poljički velikáši visòke pàlače, tako pòstade nàpûčen i lijep gradić, koji se nazvao „Túgini dvori" ili „Tugári". I danas je selo Tugári sred Poljícâ, gdje se pòznâju ruševine staroga Túgina grada, ò kôm Poljíčani znadu svašta lìjepo pripovijedati.

Nigda, ni prije ni poslije, Poljíčani nè bijâhu srećniji i bogatiji, no kad je Túga ù njîh vladala. Ona se poljička kneginja zvala, pak je tražila, da bogat i siròmah jèdnâko budu pristupni, i svakomu bèz obzîra bude pravica ùčinjena. Ù svîm selima sagradila je ona lijèpe crkve i svu je kneževinu pòd zaštitu sv. Đûrđu pòstavila, a ò Đûrđevu je dne sabor rèdôvno držala i ò

svîm poljičkim potrebama s Poljíčanima vijećala, zákone zgodne stvarala, koji su Poljíca zà višê stòljêćâ srećna učinili. Sve òstâlê hr̀vâtskê kneževine uzeše poljičku upravu za uzor uprave, pak je svakomu ráslo srce glèdajûći, gdje se pòd blâgôm upravom kreposne Túgê množi sreća i čèstitôst.

Ako su se onda Poljíčani zanòsili zà vrijednôm dòbrotvôrkôm Túgôm, oni nijèsu tih srećnih vreménâ zabòravili, nego je živa uspomena o kneginji òstala ù njihovim ustima i srcima. Poljíčani svakomu pripovijèdajû: „Kòd nâs je jednom slavna knèginja hr̀vâtskâ vladala, koja istomu svômu čovjeku (mûžu) nikakvu vlast nije ù šake davala, jer se bòjâla, da ne bi koga nepràvicôm ucvilio, a ona je htjela, dà svakî bude srećan i svakomu dà budê pravo. Ona je bila odveć bogòljubna, pa nikakve riječi nepòdobnê nije se ù svîm Poljícima smjelo reći. Ù svîm selima i nà svîm planìnama sagradila je cr̂kve i bogato ih nadarila. Onda nije nitko smio preko tuđa têga[1]) prijèći ili se svađati ili òpiti ili ùkrasti. Svaki je svoje čuvao, svèsrdno se trudio i radio, pak je punu kuću svega imao. Susjed sa susjedom, selo sa selom bili su u ljubavi i zà zdjelôm punom često su zajedno sjedili. Takih srećnih vreménâ Poljíčani već ne doživješe!"

47.

Dva pûtnîka i sjekira.

Od Dositeja Obradovića.

Dvojica pùtovâhu u društvu. Jedan òd njîh nađe sjekiru i stane se hvaliti gòvorêći: „Našao sam sjekiru". Veli mu drugi: „Ta, brate, skupa kad pùtujêmo, valjalo bi da rečeš: našli smo, a ne našao sam". Jok, ne će ovaj od toga ništa dà znâ; a kad malo pòtome, eto ti ljúdî na konjma zà njima, viču: „Sjekiru!" — „Što ćemo sad? rekne ovaj; nàgazit ćemo na sijáset. Oni će reći, da smo im mi ukrali sjekiru!" — „Što ti mene sad û tô mìješâš; što ćemo sad i nàgazit ćemo? Reci: što ću sad i nàgazit ću. Zašto i prije nijèsi htio da rečeš: „Našli smo"; nego „Našao sam?".

---

1) Usjev, ljetina.

48.

Мѐдвјед, сви́ња и лисица.

Народна басна.

Ỳдрӯжê се медвјед и свиња и лисица па се догòворê, да ору земљу и да сију шеницу, да се хране. Запитају једно другога, шта ће које радити и како ће сјеме наћи. Свиња рече: „Ја ћу провалити кош и украст ћу сјеме и ја ћу својом сӯрлôм узòрати“. Медвјед рече: „Ја ћу својим репом подр̏љати“. Узòраше, пòсијаше. Дође жетва. Сташе се разговарати, како ће пòжети. Свиња рече: „Ја ћу жети“. Медвјед рече: „Ја ћу снôпље везати“. Лисица рече: „Ја ћу клâсје купити“. Пòжеше и снôпље повéзаше. Сад се сташе договарати, како ће врије̏ћи. Свиња рече: „Ја ћу гумно начинити“. Медвјед рече: „Ја ћу снôпље снијѐти и ја ћу и вријѐћи“. Свиња рече: „Ја ћу претрéсати и рàставит ћу сламу од шенице“. Лисица рече: „Ја ћу својим репом тр̏нити[1]) пљеву са шенице“. Свиња рече: „Ја ћу òвијати!“[2]) а медвјед рече: „Ја ћу жито раздијѐлити“. Овр̏хопе. Медвјед жито пȍдијелӣ, али га нȅ подијелӣ право: јер га свиња за̏молӣ, те јој даде са̏мо сламу, а шеницу сву узе сâм, лисици не даде ништа. Ра̏срдӣ се лисица па отиде на тужбу и каза им, да ће им довѐсти једнога цâрскôг чов јека, који ће жито право раздијѐлити. Ỳплашӣ се свиња и медвјед, па рече медвјед свињи: „зàкопâј се ти свӣњо у̏ сламу, а ја ћу се пòпêти на ову крушку“. За̏копâ се свиња у̏ сламу, а медвјед се пòпê нà крушку. Лисица отѝде те нађе ма̏чку па је пȍзвâ, у друштво да иду на гумно, да хватају мише. Зна̏јӯћи ма̏чка, да на гумну има доста мӣшâ; пође радо, па сад изнад пута, сад испод пута трчи зà птицама. Ȍпазӣ је медвјед с крушке пȍиздалѐка па каже свињи: „Зло свӣњо; ето лисице, гдје води страшна бумбашѝра:[3]) огр̀нуо ћӯрак од кӯнê па и крилате птице хвата око пута“. Ỳтом се ма̏чка укрáдê медвједу из òчијӯ па кроз траву дође на гумно и трáжêћи мӣша стане шӯшкати пò слами. Свиња пòдигнê главу, да види шта је, а

---

1) Трнити, скидати сà жита балегу.
2) Òвијати, лопатом или решетом вијати.
3) Бумàшир, повјереник царски.

ма̏чка пòмислӣ од њезине сӯрлê[1]) да је миш, па скочи те свињу шàпама за̏ нôс. Свиња се у̏плашӣ па рӯкнê и скочи те нàдâ[2]) у поток; а мачка се прѐпаднê од свиње па нàдâ у̏з крушку; а медвјед пòмислӣ, да је она већ свињу удáвила, па иде сад на њѐга, па òд страха падне с крушке на̏ земљу те се ра̏збијê и цркне, а лисици òстанê све жито ѝ слама.

49.

Grafit.

Od prof. J. Jande.

Òlôvka je osvojila svijet. Olovkom pišemo i crtamo mi i još milijúni drugih ljúdî svake dȍbi, svih stálêžâ i svakoga zànimânja.

Pa ipak bit će mnogo ljúdî, koji ne znádû, otkad ima ȍlovâkâ, od čega i kako se prave.

Ime ò l ô v k a (njem. Bleistift, engl. lead pēncil, čit. lēd pénsil) može lako navèsti čovjeka, da pòmislî nà olovo ili nà olôvnû rudu (ȍlôvnî sjàjnîk). No tvar, od koje se grade naše òlôvke, niti je ȍlovo ni tvar olovu srodna, već rúda, što sȁmo pònešto nà olovo nálikujê, a srodna je po svojoj naravi ùistinu kȁmenômu ugljenu i dijàmântu. Ta se ruda zove gràfit. Ime ò l ô v k a sȁmo je ȕspomena na ona vremèna, kad grafita nijèsu jošte poznavali, nego su ljudi za bìlježênje i crtanje upotrebljavali pìsâljke òd olova ili òd smjesê olovne s kòsiterom. Te su pìsâljke zvali „stili“ (njem. Stifte), jer su bile òd olova, òstalo je ime i grafitnoj pìsâljci.

Gràfit je manje ili više čist mineralan ùgljik (carbonium), kao što je kȁmenî ugljen, a dijàmant je posve čist ùgljik. Grafita nàlazîmo u Ènglêskôj, Njèmačkôj, u Austro-Ugarskoj monarkiji, nàročito ù Češkôj i u Moravskoj, Fràncûskôj, Špànjôlskôj, istočnoj Sibìriji, u Kaliforniji, na otoku Ceylonu (čit. Sílonu) i na Novoj Seelandiji. Ù našôj dòmovini ima ga nešto u Psunjgori, nedalèko Okučana u Slavoniji. No naš grafit tako je nèčist i loš, da se nè možê upotrijebiti ni za taljike ni zà mazânje

---

1) Сурла, рило, њушка у свиње.
3) Нàдати, пòбјећи.

željeznih pèćî, jer lako izgori. Jèdînô bi se možda mogle od njèga praviti olovke najprostije vrste ili bi se mogao upotrijebitî zà mazânje mäkînâ.

Godine 1664. našli su kod Borrowdala u Cumberlandu (čit. Bórodēla u Kömberländu) u Ènglêskôj u glinenu škriljavcu slôj grafita. Taj je grafit bio tako izvrstan, da nijèsu takva do onda još nigdje našli. Òd toga su grafita mogli odmah pìsâljke rezati te su već druge godine došle ènglêskê olovke u tr̀govinu i òd toga se vremena pòčinjê opća pòraba ölôvâkâ.

No s vremenom se čisti borowdalski (čit. borodelski) grafit potrošio, a drugi, što su ga jošte našli, bio je mnogo lòšiji.

Sad je trebalo pomišljati, kako bi se dali upotrijebiti òtpaci čistoga grafita, iz kojega su se olovke neposredno pilile, i kako bi se dao nèčistî grafit òčistiti i za olovke upotrijèbiti.

U Ènglêskôj su òtpatke grafita mljeli, hidrauličkim tȉjeskom i uzdušnom sìsâljkôm nà kocke tijèštili. Te bi kocke potom nà ploče pilili, ploče brusili i gladili i näpokôn ih na štapiće rezali ù drvo metali.

Ovàkô pravljene òlôvke nijèsu se nìmalo razlikovale od prvobitnih ölovâkâ, neposredno iz grafita pȉljenîh, te su još i danas sa svoje vrsnòćê na glasu.

U òstâlôj Èvrôpi, gdje nije bilo onàkô čista grafita, kao što je bio ènglêskî, morali su ga prije sàmljeti, pròčistiti i tako dobìvenî prah prikladnim ljèpilom slijepiti pak iz takve mase istom òlôvke praviti.

Dȕgotrâjnîm vježbanjem i rázličnîm pòkusima s najrazličnijim ljepilima ùvježbali su näpokôn ù istô dȍba (1795.) u Parízu Condé, a u Beču Hardtmuth, da je čista glina najbolje ljepilo za grafit.

Òlôvke nàčinjene sa sumporom ili antimonovim sjajníkom bile su veòma krte te se nijèsu tako lako zašiljivale; òlôvke pak nàčinjene s kèljem ili teklinom lako su se raskvašivale.

Òlôvke načinjene s glinom mnogo su bile bolje, pa je òd toga vremena (1798.) do danas fabrikacija ölôvâkâ mnogo nàpredovala. Òlôvke su pòstale mnogo jevtinije, jer je bilo mnogo lakše izrađivati meku, tjèštanu tvar, nego piliti tvrde bàlvane grafita. Ta se tjèštanâ masa tȉještî na izbûšenê željezne ploče nà tanke štapiće kao na rezánce. Te štapiće treba ìspraviti, nà nekû dȕljinu ìzrezati i kod prìmjerenê blage topline osušiti. Kad se

òsûšê, meću ih u nepròpusnê glinene váljke ili škrinjice pak ih žare u pèćima. Od množine prìmiješânê gline i òd jačêga ili slabijega žärênja závisî veći ili manji stepen tvrdoće. Ako se tome doda čađi, bit će òlôvka crnja.

Da je glina najprikladnija primjesa grafitu, moglo se saznati već davno tačnom kemijskom analizom ènglêskôga grafita. Taj grafit ima do 24 postotka ugljena, 8 post. žèljeza i 36 post. gline i vapna.

Godine 1847. nađe Fràncûz Alibert (čit. Alibèr) u Sìbìriji na granici kitajskoj znämenite slojeve grafita, koji je posve tako dobar bio kao stari ènglêskî grafit. Òlôvke òd togâ grafita bile su dosta skupe, jer balvani grafita treba da prèvâlê tegotan i dalek put do najbliže luke ili pak suhim putem do Èvrôpê. Alibert je kupio òd ruskê vlade rudnike toga grafita, a znämeniti tvorničar ölôvâkâ Faber u Steinu kod Nürnberga sklopio je s Alibertom ugovor, po kojem mora sav grafit ìz tîh rûdnîkâ u njegovu tvornicu slati.

Faberova tvornica ölôvâkâ, òsnovâna 1761. god., najveća je na svijètu, u kojoj se sve, što je iole mögûćê, radi pärôm, pak pored svega toga râdî ù njôj do 500 râdnîkâ i râdnîcâ. Ta tvornica može na nedjelju načiniti do 120.000 ölôvâkâ. Faberove se òlôvke pròdâjû po svemkolikom svijètu.

U Nürnbergu ima još do 20 tvórnîcâ. U najznamenitijoj râdî do 5000 râdnîkâ te nàčinê preko 200 milijúnâ ölovâkâ nà godinu.

Veòma je dobar još i češki grafit, što se nàlazî kod Krumave ù južnôj Češkoj. Taj grafit izrađuje tvornica Hardtmuthova, zäsnovâna 1787. u Beču, a sada se nàlazî u Budjejovicama.

Danas je ù velikôj cijeni Hardtmuthova òlôvka Koh-i-Noor (čit. Kohinur); Koh-i-Noor zove se veliki ìndȉjskî dijàmant, dragòcjenôst ènglêskê krune, a znači „brijeg svjetlosti“. Pò tome je ta òlôvka ono među òlôvkama, što je Koh-i-Noor među dijàmântima.

Grafit Griesfeldski kod Pasove manje je dobar, od koga se grade ponajviše taljike t. j. lônci, koji i u najvećem žäru nè pucajû, te se ù njima tâlê kovine. Lošije vrste grafita upotrèbljâvâ se zà mazânje žèljeznîh predmeta, da ne r̀đajû. Od grafita grade se i držci u električnim svjetiljkama.

15.

Pop i parohijani.[1])

Narodna šala.

Bude jedne godine silna sûša, zato se sàstanû seljani prèd cȑkvôm po leturđiji[2]) i ùkorê popa, kako mu nijèsu prijatne molitve k Bogu, a u toliko je puta zalud molio zà kišu. Pop se našao mudar i reče im: „Znadite, braćo, da su mi jučer poručili òzgôr s neba, da se s vama dogòvorîm, u koji ćete dan, da vam pošlje i koliko kiše. Sad mi odgovòrite“.

Reče glàvâr od sela: „Eto sjutra u ponèdjeljnîk“. Odgòvorî pop: „Sjutra ne, zašto sam najmio móbu,[3]) da mi okopávâjû ḟrmèntîn“.[4]) „A ono u ùtôrnîk“, reče glavar, a drugi odgòvorî: „A zar nijesi vidio, da mi əſ toliko žito pröstȑto na guvnu, da se suši?“ „A mi hajdémo ù srijedu“, reče glavar, a treći odgòvorî: „Ne ù srijedu, meni je krsno ime, pa ako mi se zvanice skvȁsê, onda ću i ja“. „A mi èlajmo[5]) u četvŕtak“, reče glavar, a četvrti odgòvorî: „Kako u četvŕtak? da li ja taj dan ne ženim sina? „Hajdémo dakle u petak“, reče glavar, a peti opet skoči: „Ne u petak, ljûdi gòvorê, da nikada sreća u petak nije pròbitačna“. „A vi, braćo, hajdémo u subotu“. „Bogme ja ne ću“, odgòvori šesti, „dognat će mi jedan ortak[6]) dva vola, ako se pogòdismo, pak valja mi ih obidòvati“.[7]) Tadar reče pop: „A vi, moji ljûdi! ove druge nedjelje dogovòrite se, pak mi odgovorite“. A seljani se ni druge nedjèlje ne mogoše dogovoriti, pa ni do danas.

---

[1]) Župljani.
[2]) Leturđija, misa.
[3]) Ići na mobu, t. j. raditi bez plaće, samo za jelo i pilo.
[4]) Kukuruz.
[5]) Hajdémo.
[6]) Ortak, drug.
[7]) Oglédati, pròkušati.

51.

Feudalizam.

Po A. Rambaudu M. D.

Stari slùžbenîci Kârla Velikoga podijeliše gospòdstvo mèđû se. Jedni zadržaše gospòdstvo nàd silnîm pòkrajinama te posvojiše ime grofa i markéza kao nàsljednê naslove, što su ih kraljevi odredili; drugi su se dȍčepâli knežine pòd imenom kneza, barúna ili gospodára; drugi su se opet zadòvoljili ìmajûći dòlinu, rävnicu s više sêlâ. Svi su pòdigli nà tîm zemljama, pošto su pòstale nàsljednê, jake gradove; jer je grad, koji je za Karolingovaca bio vlasništvo kraljevo, sada postao vlasništvo prìvâtnikovo.

Svaki je òd njîh imao pȍd sobôm manje ili veće čete vojnîkâ. Svaki je òd njîh posvájao sebi prava vrhovnoga gospodára naime: sudstvo, pravo rätovânja, a neki i pravo kòvânja nȍvâcâ.

Oni su tako tvrdo držali svoje zemlje, da su često òstavili ime svoje te se prözvâli imenom gospóštinê svoje.

U feùdâlnô dòba ima visoko plemstvo, svèćênstvo, narod i kraljevstvo; ali visoko plemstvo ne gospòdujê sȁmo nego ima i vrhovnu vlast. Feudalni zakon hoće da skuči pȍdâ se cȑkvu, narod i kraljevstvo.

Sad se narod dȉjelî nà plemiće i nà râdnîke.

Plemstvu je bilo načelo: pòtpunâ slobòda čovjeka, ali za se, koju su sȁmo stézale mèđusobnê òbaveze; râdnîci su imali sȁmo dužnosti, oni su bili vlasništvo plèmîćâ.

52.

Derviš u razmišljanju.

Preveo M. D.

Mustàsim Billahi, posljednji muslòmanski kàlif, natkrilio je ohološću sve druge kalife, te je u ludòsti svojoj držao ljude zà ništave robove stvorene njemu za zabavu. Jednoga dana izválîvši

se nàduto u sjajnim kočijama i praćen mnogòbrojnîm pèrjanîcima obìlazio je okolinu stolice svoje i òpazio na razvalinama stara hrama sjedòglava stârca, kako s velikom pažnjom motri nà nešto okrúglo, što je njemu na koljenima ležalo. Sunce bilo je jošte nà istoku. Mustàsim se provèzê mimo te se vrati k razvalinama u onaj čas, kad je dnevno vidjelo posljednjim vèčêrnjîm zrȁkama obasjavalo zapad. Starac je sjedio nà pređašnjêm mjestu ù pređašnjêm položáju te je s istim oštròûmljem razmatrao kúglu. Zàčudîvši se toj nepomičnosti i želéći saznati uzrok tome sađe kalif s kȍčîjâ, priblîžî se dervíšu i reče: „Što radiš? što ti je to u rukama?... Bože moj! što vidim!... lubanja..." Starac ùpoznâ gospodara te mu odgòvorî: „Svijetli gȍspodâru! Sa zorom došao sam u ovo tiho, mučanju pòsvêćeno mjesto — došao sam, da se Svèvišnjêmu pòmolîm. Noga moja nȁgazî u prašini u práhu rasúla na ovu lubanju; ja je gledam i ne mògu saznati, čija je bila: da li prȅslavnôga kalifa ili sličnoga meni kȕkâvnôga dervíša!"

53.

Alpinci.

Preveo prof. dr. Đ. Arnold.

Tko i malo pòznâjê Âlpe, nê će se čuditi tvŕdnji, da se izvànrêdno dòimljû živòta i značája ljúdî, što ù njima prebivaju. U svakôga se pojedínca òpâžâ neizbrìsiv trâg dójma njihova, jer stoji u drugàčijêm snošaju s Alpama negoli čovjek, koji stanuje u nizìni ili nà hûmlju. Radio ili mislio Alpínac što mu drago, njegove nebòtičnê gore propisuju mu pravila i mjere. Kad bîrâ stan, polja i pašnjake, kad râdî i opći — ȕkrâtko svuda òsjećâ njihovu silnu moć. Ta ga moć sad upućuje i nuka, sad opòminjê i sili, da baš ovo ili ono čini. No òsjećao on kako živo, iskušavao kadšto i srdžbu njezinu, ona ga ipak nikad ne potlačuje i ne òtimâ mu nade negò ga ìznovicê prìdižê i sokòlî búdećî u njȅga ljubav i snagu za život i rad. Òdatlê i dòlazî, da su Alpínci još i danas — premda gdjegdje pod nèpovôljnîm ìzvanjîm dojmom — úzori čestita i krepka nȁraštâja. Priroda je svima dála jedan pečat, ako se i prema kraju dòneklê razlikuju.

U Alpama ne bòravî sȁmo dȑvâr i ùgljâr, lòvac i pàstîr, od kojih svaki prema zvanju svojem traži òbrônke, gudure i vrhove, nego ovdje živi i tèžâk i upòznâjê se s prilikama ili pravije s neprilikama njihovim. Àlpînskô tlo nije naime — osim nèznatnîh krajévâ — òsobito plodno, a ùzâtô se nàlazê čêsti toga tla u različitim visìnama. Tamošnji tèžâk nêmâ pòtom kao sèljâk u nizìni pólјâ svojih na okupu, nego u različitim mjestíma. Tuj treba ùprijeti rukama i svojski raditi, a isto tako treba trajno umárati noge. Tèžâk mora obìlaziti i nadglédati sve svoje ràstȓkânô dobro. Sad mu se valja pòpêti na najviši gorski pȍjâs, gdje blago pase; sad nà srednjî, gdje drva sijèkû; sad valja sáći nȁ nižê, gdje stoji nèznatnô polje ili mali vìnogrâd; a sad opet u najniži, gdje se dòlinôm pružila najbolja njiva.

Ali nijèsu ti gorski krajevi ni bèz drugîh pròlaznîkâ ìz gradîćâ i tȓgovîštâ na pòdnôžju njihovu. Lìječnîk mora òvamo zàlaziti, da pruži pomoć bolesníku, a svèćenîk, da mu dade vjersku utjehu. Obòjici valja pohòditi mjèstânca, koja leže visòko i kadšto dalèko iza slápôvâ i ledenjákâ. A što da kažemo o tȓgôvcu? Nudio on nà prodaju platno i čipke ili sagove i rukàvice, tȓgovao on različnom stokom ili vínom i voćem — svi moraju klancima iz jedne dòlinê ù drugû, pokraj rogatih ledenim oklopom òpasânîh orijâšâ gorskih. Ti se divovi prikazuju svaki čas u rázličnôm òbličju i različnom odijèlu. Sad su pȍkrîti òzbiljskôm koprenom zimskom, sad bûjnôm i veselom odorom proljetnom; sad su zȁstȓti bûrnîm ȍblâcima; sad opet šȉbâni kišom i munjom; danas su zȁstȓti gustom maglom, a juče su bili ȍbasjâni žarom sunca sȁ zapâda.

Ah, tko ne bi živo zavolio taku prirodu ùgledâvši svjetlost danju u takvu zavičáju i ȍpćéći od mladih nogu s njom? Alpínac òstajê joj vjeran i onda, kad mora u dàlekî svijet, da sèbi prìpravî bolju budùćnôst vještìnôm kakvom. Nàkupîvši blaga vraća se opet u svoje Âlpe, òdlâžê potrebe i òbičâje tuđe i prigrljuje iznovicê prosti način živòta prêđâ svojih. Nè bîvâ rȉjetko, da iz dalèka svijeta ne ponèsû ni smísla ma za kakvo ùdȍblje — tako ih je osvojio težak život njihova gorskoga kraja. Žívêći Alpínac ùdàljen òd bûčna i nèpostojâna svijeta ùpûćen je — pored sve veličájnosti prirode, koja ga okružuje — uvijek nà istê predmete i isti tečaj pòslôvâ. Istom stazom pòlazî òd kućê i ide po gorama i. dolinama, a istim se putem vraća opet kući svojoj. Za-

stránîvši nȁdesno ili nȁlijevo od ȍbičâjne staze mogao bi je sȁmo s teškom mȕkôm i s pȍgîblju smrtnom opet naći ili je pače izgubiti zàuvijek. Tako Alpínce uči priroda, da se drže pȍstojâno starih ȍbičâjâ svojih.

Mnogi obični poslovi, koji stànôvnîke nizínâ nìmalo ne ìzmučê, stoje Alpínca nȅ samo velika napora, nego su páče vrlo ȍpâsni, a uspjeh je njihov kadšto sàsvîm nȅpouzdân. On se godine i godine mȕčî, da mu polja i njive na ȍbrôncima gorskim ùrodê — a jedan pljûsak s burom ùništî mu bezobzìrcê sav trud zàsûvši ga ȍdlomljenîm kàmênjem na stopu visòkîm. Nèvolja goni ga ìznovicê na posao. Bacajući kàmênje u ponore čisti i uređuje polje svoje tjeskobnim čuvstvom, nê će li do koji dan silni njegov trud biti i opet jednim mȁhom ùništen. Tako je imánje álpînskôga stànôvnîka neprèstanâ škola borbe i postojánstva, zadovȍljstva i pòuzdânja ȕ Boga. To bûdî u njèmu i drugê prilike. On mora, da na strmìni kosi šačicu trave zȁ zîmu — ali može prì tôm zaglaviti. U selo mora preko pròlaznê ȉnače prȍsjekê — ali, ako ga zatèčê ovdje vihor ili mu zamètê mećava trag, eto ga u strašnu i dubòku grobu. Takve pȍgîbli upućuju dvostruko na onoga gore, koji sunčànîm sjajem i dâhom bure ùpravljâ. I nà tâj se način Alpínac prì svakôm poslu i nà svakôm putòvânju pògâđâ sa svojim tvorcem: a s istoga se razloga vide na pòdnôžju i na vrhu górâ, među sivîm stijènama i nà snježnîm poljànama znaci, gdje se šapćû molitve i zȁhvâlnice.

Mnoge pȍgîbli, kojima su neprèstano ìzloženi àlpînskî stànôvnîci, čine ih neustrašljive, pȍuzdâne, spretne i jake; a vječita borba s prirodnim silama, da im se otmu i da se održê, bûdî ȕ njima ùmiješnû snâgu i smisao za ùmjetnôst. Alpínci na glasu su kao valjani mekànici, a isto tako na glasu s rèzbârskîh rádnjâ svojih. I viša ùmjetnôst — poimèncê slȉkârstvo — imádê tamo dȉčnîh zàstupnîkâ. Ùzâtô goje Alpínci glazbu i pjesmu. U mnogîm krajevima čuješ pòd priprostîm krovom sèljâčkîm citaru i pjevanje. A kojemu tuđinu da ne godi ono vèselô „jodlovanje“ dobròćudnîh stanárâ i stanàrîcâ, koje se od zèlenîh gorskih sagova i suncem ȍbasjânîh stijènâ jèkôm ȍdbîjâ? To „jodlovanje“, tako značajno po Alpínce od fràncûskîh grȁnîcâ do hȑvâtskê međe, poteklo je iz prirodnoga ustrójstva sámîh Âlpâ. Ono se naime baš nà jeci ȍsnîvâ, koja zàhtijevâ krepak pôj, da se ùz-

može višèstruko odbiti; a prȁvîlno je i ljepša, kad je izàzîvâ pojedínac, negoli kad je bûdî čitav zbôr. Ȍdatlê onda običaj jednòpjeva u Àlpînâcâ.

54.

Кâрло Велики.

Од дра. Николе Крстића.

Нè знâ се, гдје се родио Кâрло, франачки краљ, а римски цар. Једни веле, да се родио у Йнгелхајму у Пòрâњској, а други мисле, да је у Литиху или Ахену први пут ỳгледао свйјета ỳ г. 742. послије Христа. Његови пређи били су из најзнатније породице старих Фрâнâкâ. Дјед му је био Кâрло Мàртêл, који је нȁ запâду сачувао хрйшћâнство од àрапскйх нàпадâњâ нòбйвши 732. г. пос. Хр. ỳ великој бици код Тỳра 375.000 Ȁрâпâ, а òстâлê прйнудйвши, да се пòврâтê у Шпàњôлскỳ. Кâрлов је отац био Пйпйн Мâлй, који је најприје ỳправљао краљевим двором, а послије ѝ сâм постао краљем. Он је био тако снажан, да је једном у лову једним ỳдâром одрỳбио главу лаву, који се попео на лèђа биволу, па му је мач још дубòко зàсјêкао у биволов врат.

Кâрло је био висòка ỳзрâста и красна лица; пȍглêд је његових свијетлих вèликих òчијỳ био благ и пријатан, но кад се разљутио, сијèвале су му чисто вáрнице из òчијỳ. Бòја његова лица показивала је здрâвље; дуге, црне власи носио је спуштене низ рамèна, рйјетко је кад бòловао па и у самој је старòсти био рйјетко болèшљив; јахати била му је најпријатнија забава. Кâрло је био најснажнији òд свйх љỳдй, који су онда живјели; једном руком могао је пòдићи са земље тешко нàоружâна витеза; коњску потковy рукама је ломио у шали. Цар Карло одијèвао се сàсвйм просто; сваки је дан носио одијèло од сукна, које је òткала његова љуба[1]) са својим кћерима. Страно одијèло није могао трпјети. Једном дођу к њему најзнатнији државни великаши одјевени у богато одијèло ỳкрâшено скупòцјенйм везом и пòстављено драгòцјенйм кожама. Нàпољу

[1]) Жена.

била је страшна мећава; Кȃрло повѐдē онàко лијепо одјевѐнē великàше ȕ лȏв, а ходили су пò блату, барѐтинама и тр̑њу. Сви подѐраше на комáде скупòцјенē своје хаљине, и не обу̂коше више странога одијела.

Кȃрло би ȍбично сȁмо три уре ноћу спавао, ȍсталō је вријѐме учио и провòдио у државним дјелима. Он је знао лàтинскӣ и грчки говòрити, али најрадије је говòрио својим мȁтерӣнскӣм њѐмачкӣм језиком. Сȃм је спјевао рáзличнē пјесме и кӯпио пјесме по народу ȍ витȇшкӣм дјелима и биткама пређашњих времéнā; штета, што ове пјесме нијѐсу дȍ нȃс дȍпрле; ȕ њима су изгубили Нијѐмци прѐвелико књижевно благо. Кȃрло је свагда имао око сѐбе скупљене учене људе, с којима се врло радо разговарао о вјештинама и нáукама и о средствима, како би се народ био могао изòбразити и просвијетлити. Ȍсобито је био одан нáуци звјездарства (астрономији), и цијеле је ноћи провòдио испѝтујӯћи чудесна тјелѐса нȁ небу, њихов тијек, њихову ȕзајмичнӯ свезу и т. д. Цркви је Христовој био одан и срцем и душом; марљиво је дòлазио нȁ Божју службу и пòправио црквѐнō пјевање римске цр̑квē. Свећѐнство је пȍштовао јако и много помагао, али га уједно и опòмињао, да строго ѝспӯњā прописе свете цркве и да буде непòрочна, ћудòредна живота.

Како је силно ȍдȃн био светој Христовој цркви, најбоље се ȍдатлē види, што је имао крваве ратове са Сасима, који су тада још незнȁбошци били. Ти су ратови трајали пуне 33 године, па премда је за то вријеме ȕчињено много зла с обје стране, као што у рату обично бива, опет је пòставио тврд темељ, на којем се међу Сасима ȍсновȃла хришћанска дружба. Вȍјујӯћи са Сасима био се Кȃрло и са Славенима пòлапскӣм и пòморскӣм и он је био први, који је у оним крајевима почео слабити слàвȇнскӯ народност, а пòдизати и крѝјепити њѐмачкӯ, док се нȁпокōн нијѐсу сви Славени у оним земљама тако понијѐмчили, да сад ни једне опћине слàвȇнскē ȕ онӣм крајевима нȇмā. Саски кнез Витекинд био је најжешћӣ Кȃрлов прòтӣвнӣк и најхрабрији бранич прадједовске вјере и прадједовских народних ȍбичȃјā. Припòвиједā се, да је исти Витекинд зажѐлио, да једном Кȃрла ѝзблиза види, па се зато ȍбӯкао у прòсјȃчкō рухо, узео штап ȕ рӯке, а ȍ раме ȍбјесио прòсјȃчкӯ торбу па је стао пред црквѐнā врáта, на која је Кȃрло ѝз цр̑квē ѝзлазио и пружио с осталӣм прòсјȃцима руку за милостињу. Цар пòгледā оштро Витекинда, падне му ȕ очи његов жив поглед, његов пòносит стȃс и ѝзвр̑нӯт прст на руци, коју је пружио за мѝлостињу. Кȃрло стане пред њега и рече му: „Ти нијѐси онај, за кога се ѝздȃјēш". — „Ја сам влáдалац као и ти", одгòворӣ му неустрàшивӣ Витекинд; „ја сам саски кнез". Тај одговор и та смјелост дòпаднē се Кȃрлу и дуго се разговáрао с Витекиндом о рáзличитӣм предметима, а ȍсобито о обичајима хрѝшћȃнскē цркве, које је Сас видио. Витекинд је пàжљиво слушао Кȃрлов говор и нȁпокōн рекао, да је готов постати хрѝшћанином. Вели се, да је Витекинд ȕ свȏм грбу до онда имао црна коња, а кад је био крштен, да је метнуо бијела ȕ гр̑б, па зато има у државним грбовима Брауншвајга и Хановера бијел коњ.

Осим Сȃсā и Славéнā Кȃрло се зȁ вјеру хрѝшћȃнскӯ борио с Маурима (Арапима) ȕ Шпанији, и њѝх је много пута побиједио и освојио ȍд њѝх многе земље чак до ријеке Ибера (Ебро).

Непрѐстанӣм војѐвањем надалѐко рȁширӣ своју државу, којој је нȁ зȁпāду граница била ријека Ебро, нȁ истоку ријека Тѝса, ѝсточнō мȍре нȁ сјеверу, а Средȍземнō море нȁ југу. У држави цара Кȃрла Великога бѝјаше дакле један дио Шпàњолскē, цијела Фрȁнцӯскā, Белгија, Холàндија, Њѐмачкā, Швȁјцарскā, пòловица Ѝталијē и дио Ȕгарскē. Сва њемачка племѐна споји Кȃрло у једну цијелост и сва племѐна назòвē „Диот",[1] одакле се Нијѐмци прозòвӯ „Deutsche" т. ј. што народу прѝпадајӯ.

Кȃрло се свакојако старао, да народ свој мòрȃлно и мȁтеријȃлно рȁзвијē. Добро је знао, да ниједан народ нѐ можē нȁпредовати, ако се дȍвољно не наòбразӣ; а знао је и то, да су добре школе јѐдинӣ и најбољи пут, којим се ȍбразовȃнōст народа може унапредити, па се зато најбрижљивије старао ȍ школама. Једном је сȃм отишао ȕ школу и мирно сједио, догод је ȕчитељ ђаке учио, па је послије искао, да му ђаци пòкāжӯ своје писмене сáставке. Ȕ наше вријеме овàкō што не би било ништа чудно, али онда, кад је Кȃрло живио, владаоци нијѐсу знали ни читати, а камо ли да су марили зȁ школу и нáуку;

[1] „Диот" у старом високоњемачкоме значи „народ".

па зато и показује Кârлова рáдња, да је био велик владалац. Кад је прѐгледао све сáстâвке, запòвједӣ, да стану они, који су добро написали своје сáстâвке, на дѐснӯ, а они, који су лошије написали, нà лијевӯ стрâну; тако се видјело, да су на дѐснôј страни стајала дјеца сирòмашнӣх рòдитêљâ, а нà лијевôј дјеца одличне властѐлê. Цар се òкрêнê најприје к онима на дѐснôј страни па им рекне: „Рȁдујêм се, драга дјецо, да сте ваљана и да се добро учи́те; будите таква и у будý̄ће и учите све више, јер тим чини́те себи највише добро, а и ја ћу вас зато у своје дȍба наградити“. Послије се òкрêнê к онима нà лијевôј страни: „А ви, синови властѐлê и госпòдê, не заслужујете лијепих ријѐчӣ; ви сте праве ỳглађенê лỳтке и мислите, да нѐ требâ зато, што су оци ваши и дједови велика властѐла и госпòда, да̀ учи́те и да што знате, па прòводӣте вријеме у лијѐности и у бѐспослицама. Но кажем вам, ỳзмите се нȁ ӯм; јер ја нê мâрӣм зà ваш род и зà ваше лијепе òбразе; мôрâте радити, ако жели́те, да вас љубим“. Синове своје учио је свим нáукама, па и кћери мòрадоше радити и òсобито златом по свили вéсти. Никад нијѐсу òбједовали без своје дјеце, а при обједу читали су синови старе јỳнâчкê пјесме и припòвијетке.

Цар се Кâрло задржавао најрадије у Ингелхајму и Ахену. Нàсљеднӣк му је био Лудвиг.

Кад је òстарио и кад је почео òсјећати, да слаби, сазòвê у Ахен велик сабор. Сву велику властѐлу позòвê, да му се закý̄нӯ, да ће његову сину Лудвигу бити вјерни. 16. стỳденôга 813. год. òтӣђê ỳ цр̂кву, обýчен ỳ цâрскô одијѐло, а на òлтâр заповједи да метну златну круну. Пòмолӣ се најприје Богу па гласно прѐд свӣм скупљеним народом опòмêнê синâ, да се боји Бога и да га љуби, да се стȁрâ зà цр̂кве, да буде добар сестрама и полỳбраћи, да љуби народ као своју дјецу, да сирòтињу тјеши, да пòстављâ за чѝнôвнӣке људе побожне, поштене и вјерне, да част и имáње нѝ од кога не одỳзимâ бѐз довôљнӣх ỳзрôкâ, а да добро ѝспӣтâ крӣвду оптужени́ка, и нȁпокôн, да узнáстојӣ тако радити, да га нитко осудити нѐ можê за његова дјела: „Хоћеш ли, си́не мој“, нàставӣ пòдигнӯтӣм гласом свој говор, „све ово овàкô чинити?“ Лудвиг плȁчӯћи обѐћâ, да ће се владати, као што га отац савјетује. „Добро“, прогòворӣ Кâрло, „а ти метни сâм себи ову златну круну нȁ глâву, која нека те нȁвијек опòмињê на обећáње“. Лудвиг ỳчинӣ, што му је отац рекао, а народ је ỳсхӣћен викао: „То је воља Божја“. Кâрло умре 28. сӣјечња 814. год. у 72. години свôга живòта; пòсљеднê су му ријечи биле: „Боже, ỳ рӯке твоје прѐдâјêм дӯшу своју“. Цар Кâрло Велики један је од најзнаменитијих љýдӣ свих времéнâ и свих нáрôдâ; њега су пòрâди дјêлâ праведно нȁзвâли „Вȅликӣм“.

55.

Hvališa.

Od Dositeja Obradovića.

Dođe hvališa s dalèka puta ù svôj zavičaj pa se nè možê ispripovijedati, gdje ti je sve bio i što je sve vidio. Ali nè samo to, nego se počne hvaliti, da je i mnogo kojèšta učinio. „Otok Rod u Arhipelagu, to je otok! He, braćo moja, zalúdu ste živi, kad otoka Roda vidjeli nijèste! Tko otoka Roda vidio nije, niti što zna, niti je vidio. Ja tu dóđoh u vrijeme velikog vašara, gdje se mòmci nadskàkujû. A kad ti ja skočih, òstadoše svi kao izvan sèbe; nit' se náđe, tko bi smio sȁ mnôm se nadskakívati; ako nè vjerujête, a vi idite na otok Rod, pa pitajte!“ — „Odveć nas dalèko šalješ“, odgòvorî jedan od slȕšatêljâ; „što ćemo se mi tolìko mučiti i dangubiti, kad to može i ò manjêm trošku biti? Skoči, da te vidimo, pak eto ti nam otok Rod!“.

56.

Eskimi.[1])

Preveo prof. dr. Đ. Arnold.

Òd svȉh divljih plemènâ jamačno je najviše ràzgrânjeno èskimskô. To pleme stoji jednom nogom u Americi, a drugom u Aziji, te prìpadâ istòdobno i staromu i novomu svȉjetu. Ȅskîmâ

[1]) Tako se zovu neki narođi mòngolskôga plemena, što žive rastréseno više polarne Amerike, a znači: „Sirovoždеr“. Oni sami zovu se: „Inuk“, u pluralu „Inu-it“, što znači ljûdi.

naći ćeš tako ù istočnôj strani čučke zemlje, kao i ù sjevêrnôm dijèlu novoga Foundlanda (čit. Faundlända); oni žive tako nà otocima Beringova mòra kao i na Groenlandu. Kitolóvci ih viđaju u Davisovu (čit. Devizovu), Hudsonovu (čit. Hödd'snovu) zalivu, a isto tako ù Ledenôm moru onkraj Beringova tjesnàca. Dok se južni njihovi ògrânci pròstirû do zemljopisne širìnê Beča, sjeverni se sèžû gore do osamdèsêtôga stupnja — dakle tako blizu stožeru, kao nijedno pòznâtô pleme. Svi ti ògrômnî krajevi, u kojima Eskimi žive, nàlazê se s malim izuzétkom dalèko iza méđâ raslinstva, a u najpustijem i najjadnijem dijèlu zemlje ùopćê. Oštri vjetrovi Stožernoga mòra briju njihovim ledenim zavičajem i guše klicu biljevnomu živòtu. Sämo najžilavije i najmanje osjètljivô bîlje kao lìšâj, mahovina, kamèničnica i vrba odòlijevâ tomu zátornômu dójmu i pruža nekim kòpnenîm živòtinjama i pticama selicama kukavnu hranu. Kakva bi nèvolja bila po Eskima, kad bi se sämo onim morao hraniti, što mäćehînskî ovdje tlo proìzvodî, i kad se ne bi širokô möre brinulo sa svojim ćulnjima i morževima, svojim kitovima i ribama zà potrebe njegova nezàsitna žèluca? Zato ga i nigdje ne nàlazîmo dalèko òd tîh neìscrpnîh ämbârâ ocèanskîh i nitko ne zaslužuje s većim pravom pridjevak prìmôrca od njega koji je tolike obale Sjevernoga mòra zapremio.

Da se ù plemenu, koje nà krâjnjêm istoku već vijèkove opći s Dáncima i s Englézima, a nà krâjnjêm opet zapadu stoji pòd utjecâjem ruskim, moraju òpažati rázlikosti živòta, òbičâjâ i prosvjetê, sámo se sòbôm razùmijê. Isto je tako razùmljivo, da isti opis nè možê vrijèditi za sljedbenike mòravskê braće[1]) na Labradoru (čit. Läbrädoru) i Groenlandu, za grčkokàtoličkê Aljeute i zà središnjê Eskime, koji su jošte ödâni šamánstvu.[2]) Ali svi članovi toga ràzgrânjenôga plemena poznádû se ipak pò nekîm zajedničkim òsobinama, po kojima se od susjednih nárôdâ rázlikujû. Razmòtrîmo ih sämo pöbližê. Njihovo širokô plosnato lice s ìzbočenîm kostima i malim manje više koso pòloženîm očima sjeća nas mòngôlskih ili tàtarskih naroda, te bi ga ùzalûd tražili ù sjevêrnîh amèričkîh Indijânâcâ. I kože su više bijèlê, a lice òstarjelîh mùškârâcâ više je rutavo negoli u bakrenocrvenîh su-

[1]) Grčkoistočne ispovijesti.
[2]) Šamanstvo, vjera nalik na budizam.

sjeda njihovih. Eskimi òbično su nižega râsta od Evròpljânâ srednje veličìnê; ali ih imádê, koji nìpošto ne zaslùžujû pridjevak pàtûljâkâ, što im ga normandski naseljenici u Groenlandu nàdjenuše. Èskîmke su näprotîv vazda niska stâsa. No zato su muškârci vazda širokoplèćata trûpa, i premda im mišice kadšto mekušno udèbljajû, ipak prevìsujû tjèlesnôm snagom òstâlê starosjèdiôce amèričkê. Na visokôm sjeveru ima pače pojèdînâcâ, koji su podobni r̀vati se s morskim medvjedom ili möržem. Kod òbojega spola zaùstavljâ čovjeka mala i lijèpa òblîka ruka i noga. Malòća nogu dala bi se protumačiti time, što su Eskimi gotovo neprèstano na saònicama ili ù lâđicama; ali malòća ruku nepòjmljiva je, jer su òdrêđene za težak i prost posao, a ne da se skrste kao ù kîcoškê bèsposlicê.

Čelo, kosti lica i bradu običavaju Eskimi tetovirati,[1]) no ne čine to tako umjetno kao östrvljâni Ìndîjskôga mora, nego ùrežû sämo nekoliko cr̂tâ, za koje očevici vele, da im prilično prìstajû. Od Beringova tjesnàca do rijèkê Mackenzie (čit. Mäkénzi) imádû muškarci ružan òbičâj, da pròbûšê dôljnû usnicu blizu usnoga kuta i onda zàvjesê ures òd modrîh i zelènîh mr̂nđêlâ[2]) ili tàkôđer komadiće bjelútka, što ùsâdê u trúnke morženih zúbâ. Ima ih, koji sebi pròbûšê i nosni prègradak, te provúkû kròzâ nj kòštanu iglu ili dugùljastu ljùšturu s òbalê kalifòrnìjskê — pri čemu dakako misle, da su lijèpi i rätobôrni. Odijèlo ùmijû priudèsiti svojim prílikama. S dvostrukim hlačama od sòbova ili morževa kŕzna i s dvâ kapúta, od kojih ima gornji, näzvân parka, veliku kukùljicu; s čizmama pòstavljenîm ptičjim pêrjem ili sobovim kŕznom i s velikim rukàvicama prkose najljućoj arktičkoj zimi te idu za svojim poslom — ako sämo mjèsêc pö nebu krûžî ili tîtrâ sjeverni lûč ili pódnevnî súton ràzlijevâ svoju sùmôrnû svjetlost. Od crijèvâ ćùlânjskîh i mörževskîh prave žene nepròmočne košulje zvane kamlajke, koje ljeti nadòmještajû teške parke i koje im pri dvòživačkôm njihovu načinu živòta òsobito služe. Isto tako umjetno, da baš nikakva vlaga ne pròdirê, a ùzâtô ukusno, da bi se najbolji èvrôpskî čizmar ponòsio, šiju one i čizme od mòrževinê. Odijèlo se žensko jedva rázlikujê od mu-

[1]) Tetovirati, pisaljkom ispisati po koži tijela slike.
[2]) Stakleni biser.

škaračkôga, sämo što one na kapútu strâga nose rêse, koje im gotovo do pétâ sêžû.

Grádêći kuće svoje pokazuju Eskimi òsobitû vjěštinu. Kako dani oduljaju, spremaju se pučani oko Bathurstova (čit. Bässörstova) r̂ta i rijèkê Mackenzie (čit. Mäkénzi) ù lôv nà morževe, grade od sitna snȉjega, koji su oštri vjetrovi silno tvrdim učinili te tako stvorili lakom grâđôm, čüdnovâte kolibe nálik na kubèta ili na zvona. Te kuće, premda se čine slabe, traju pö višê mjesécî; jer odolijèvajû, kako su okrúgla öblȋkâ, lako vjetru, a snježne se stȉjene dotle ne tope, dok ljetno sunce nè razvijê znatniju toplìnu. I pokućstvo je, kao stolice, stô, postelje, öd snijega, i pokrivèno kožama sàsvîm zgodno. Dakako da se pod takvim snježnim zvonom nè dâ velik oganj naložiti, ali baš ù tom i jest gràđevnô umijèće, što onàkva ognja i nè trebâ. Svjètȋljka, nàpunjena ribljom masti i neprèstano goréći, dòstajê, da se mokro odijèlo i čizme Ȅskîmâ, pošto se vrate, pòsûšê. Ta svjètȋljka i životna toplìna ljúdî, kojih je puna koliba, daje za malen prostor dövôljnu toplòtu; a kako Eskimi òsobito vole surovo mêso, nè trebâ im ni većega ògnjȋšta. Ȕzâtô su njihove kolibe više pöd râzom snijega, što je dakako i toplòti pròbitačno. Bila u òstâlôme eskimska koliba, kao što je ova òpîsânâ, öd snijega ili öd kamena, od zemlje i plavljena drveta kao ù drugîm nekim krajevima i ù drugô godišnje dȍba: svuda je nàlazîmo od Beringova tjesnàca pak do Groenlanda prema pòdnêblju i prilikama ùdešenu.

Najljepši i òsobit je izum toga čüdnovâtôga plèmena zàista kajúk ili bajdàra. To je drven, lak, dug i uzak čámac s jednim središtem. Šupljìna je bajdàrê ćulnjevom kožom i köstrijetnôm tkäninôm presvúčena, a kad Eskim ù njû sjedne, pruži noge ispòd kožê, pòtom je sküpî ì svêžê pòd pazuhom tàkô čvȓsto, da ni kap vode nè možê ü šupljinu. Lakim veslom u ruci, a òrûđem na krilu drži kao umjetan jàhâč ravnòtêžu i leti kao strijéla glatkom pȕčinôm. Ȉzvȓnê li ga kada vâl, on se veslom znade opet ùspraviti. No dok laka bajdàra nálikujê na brza konja, koji se s jahàčem srâstao te se zàgonî nà svôj plijen: nálik je omijak na teretna kola, koja idu za narodom, kad se seli. I ta je lâđa ćulnjevom kožom presvučèna, a tako pròstrana, da ùzimâ pedèsêt ösôbâ. O jarbolu omijakovu visi trostruko jedro, koje se pravi od crijèvâ ćulanjskih, te se zato lako vjetrom nadme. Muškarcu je sramòta takvom teškom lađom ùpravljati; zato òbavljajû veslački posao u omijaku sämo žene, a òbavljajü ga prävȋlno pò taktu jednòlična pjevanja. To je i razlog, da su Eskimi oko rijeke Mackenzie-a i Coppermine-a (čitaj Mäkénzia i Coppermajna) ènglêskê brodáre videći ih, gdje zajedno veslaju, držali za žene. Jedan òd njȋh pače i zàpîtâ: da li sve žene bȉjelâcâ nose brade?

Kao što pokazuju Eskimi ùmjetnȋčkû vjèštinu u gráđenju kôlâ i lâđâ svojih, tako je pokazuju i rádêći òrûđe i druge sprave, što ih prì ribânju i u lòvu trebaju. Njihova su vesla izvànrêdno ukusna i trúncima ćulanjskih zúbâ ùkrâšena; strjelice su njihove lȉjepo ȉzrezuckâne, a elastičan lûk s crijèvnôm strunom nosi koplje šest stópâ dugo s ùbojitôm sigúrnošću k dalèkôm cilju. Ako je strjelica nàmijenjena velikim živòtinjama, onda je zàoštrê kamenom ili šiljastom kôšću, ako li je òdrêđena zà ptice, onda je i kraća i tuplja. Na lovu pròvodê Eskimi sav svôj prostòdušnî život; to im je jèdîna i tjèlesna i duševna zabava. Zato, čim mjeseca svȋbnja ili lȋpnja okòpnî ledena kora njihovih rijèkâ, padnu oni na slápove i brzìce, ràzapnû svoje ljetne čadòre i stanu strjèlicama nàpadati čitava jata rȋbâ, što ȕz vodu plivaju. Ȕ istô dȍba ili ù južnîm krajevima ranije ubijaju i sobove, koji traže obale i otoke, da òkotê mlade svoje prije negoli se pòtpuno òtopî. Ȕ krajevima, gdje nêmâ dosta záklona, da se čovjek tim živòtinjama prìblȋžî, običavaju Eskimi kopati dubòke jame te ih pokrivaju snježnim pločama. Prvi vjetar ìzbrišê tragove čȍvječjê ruke. Sob ne slútêći zla stûpâ prekò ledenê plohe, ali iznenâda pòpustî izdajničko tlo ispòd nogû i on padne ù tijesnû tamnicu — iz koje nêmâ spâsa dò smrti. Počétkom rûjna skupljaju se sobovi, da ù većîm hrpama putuju nà jug; ali na običnim prijèlazima preko rijèkâ ili ondje, gdje im uzìna kopnenih jezérâ prijèlaz olàkšâvâ, čeka ih Eskim s lukom i strjelicama te prorjeđujê plähê redove.

Nà obale, kojih se kitovi drže, zàlazê Eskimi mjeseca kolòvoza. Lôv na kitove treba složan râd òd mnogo ljúdî, ali zato, kad je srećan, namìrujê zimske potrebe čitave općine. To je i razlog, zašto Eskimi svoje kolibe òd plavljena drveta dûž obalê redom pòdižû i selo, da tako rečemo, stvore. Gdje kitóvâ nêmâ, nema ni takvih sêlâ, nego jèdînô samotnih kȍlȋbâ. Sela svoja grade oni obično nà obali, koja smjelo udara ü more, i gdje mogu po dùbokôj vodi ubìjenê kitove na suho izvlačiti. Tako

ùbîjâ Eskim kròz godinu mnogu mesnu i tùstu živòtinju, koja bi dvòstruk broj jèlâcâ ùmjerena pòdnêblja obilno hranila; ali morski uzduh i zima pospješuju živo varenje i troše jako čòvječjê tijelo, te je potrebna vanrèdna množina hrane, da se izgárânje òrgânskô udòvoljî. Zato i vidimo, gdje Eskim za jedan obrok pòjedê u miru dvije dȍ trî kile mêsa, a povrh toga još ìskâpî pòhlêpno vrč riblje masti. Nije čudo, da se zimska zaliha kadšto prije vrèmena pòtrošî i da nàstanê glad. Svemu tòmu nije kriv sȁmo oštri uzduh i živo varènje, nego i zvjerska proždrljivôst i nedržânje mjere razlog su, da nèoprêznî dìvljâk zabòrâvljâ u raskoši ȍdvišê lako nà drugî dân.

57.

Цар Ду̏кљан.

Народна приповијетка.

Био је један цар, те се звао цар Дукљан. Један дан лòвѐћи он по ду̑бокијем хàлугама[1]) и густијем гр̏менима[2]) у̏гледа̂ једно језеро, те се шу̑мкê[3]) при̏макнê к њему, еда би што улòвио. Наднѐса̂вши се мало нȁд језеро у̏гледа̂ крилата коња и на њѐму крилата човјека златнијех кóса̂ дугијех до пéта̂, гдје ѝз језера ѝзлази̑. Кад их цар видје, потáја се и стаде ви̑ркê[4]) дȁ гледа̂, гдје ће, шта ли ће овај човјек. Кад тек што на сýхо ѝзи̑ђê, си̑ђе с коња и дȍхвати̑ некаку свѝралу, дугу превјену и шарѐну као највећа змија и поче у њу свирати, да се ȍд мила Бога нѐ мога̂ше слушати, и на овај глас поче се све кàмêње и др̏вêће ши̑кати.[5]) Цар се у̏плаши̑ па запне стријѐлу на овога човјека и љуто га ȍбрани̑ крȍз обадва̂ крила. Човјек падне с коња и ври̑снê ȍд мукê и жалости, да се дȍ неба могаше чу̑ти, и зȁвичê: „Моли Бога, човјече, те си ти мене видио прије него ја тебе“. Пошто цар видје, гдје ȍбрани̑ човјека,

[1]) Халуга, јаруга.
[2]) Грмен, грм.
[3]) Шумке, паврх прста.
[4]) Виређи.
[5]) Шикати се, њихати се.

притр̏чи̑ к њему с голом сабљом, а он фу̏к, те у̏ језеро онàкô рањен; онда цар у̏хвати̑ онога коња, у̏зјашê га те с њим бјежи дома. Али теке што га бјеше у̏зјахао, ѝзникоше и крађу крила, а краљ се прѐпаде те си̑ђе с њега и у̏хвати̑вши га за узду повѐдê га, и мало ѝду̑ћи нѐстаде му кри́ла̂, те тако дома дође. Дȍша̂вши дома каже све, што се збило, и коња увѐду̑ у кòњу̑шницу међу ȍста̂ле коње. Царев син чу̏ју̑ћи за то језеро кр̏ѐнê једно јутро крȁдимицê од оца, те по казивању очину набȁса̂ нȁ језеро, али нѐ дȏђê шу̑мкê него сȁ запêтôм стријѐлôм; но прије него дође дȍ језера, у̏пази̑ извȁн језера једну жену срȅдовијечну, гдје расплетѐнијех кóса̂ плаче и њега гледа, те он на ономе мјесту паде у̏ несвијест као мр̏та̂в. У који час он ту зȁковр̑ну̑,[1]) у̏ та̑ј час онај крилати коњ почне у царевој кòњу̑шници ври̑штати и крилима у̏дарати, да се ȍд великê у̏кê и трȅскê и сав царев двор затрéсê. Цар скочи, дȁ види̑, шта му је, док коњ рече цару: „Ако желиш си̑на свȏга жива видјети, вр̏ћи[2]) ме нàмјесто, оклен си ме довео“. Цар се прѐпанê те онàкô на коња гола у̏зјашê; кад се коњ поља дȍхвати̑, прелѐтје као муња дȍ језера. Кад тамо, види цар сина мртва прȍстр̑та и нȁд њи̑м ону жену, гдје плаче и гдје му очи вади једном длаком из главе. Цара стаде лȅлêк зȁ си̑нôм, а коња ври̑ска за оном женом, док зави́ка коњ: „Сада ми̑јења̂јмо си̑на зȁ си̑на, а отац да му је прост“. Онда она жена пòвра̂ти̑ очи цареву си̑ну и зȁду̑нê га, и кад ожи́вје, даде га цару, а он њојзи коња.

58.

Ćiril i Mètôdije.

Od prof. dra. Ivana Broza.

Za burnih vrèmenâ na pòčetku srednjega vijeka, kad se činilo, da će se sve, što je starinê ostalo, iz temelja iskopati, strmòrom[3]) okrenuti i sàtrti, crkva Hristova stoji nepokolebljiva,

[1]) Заковр̑нути, уједампут обољети.
[2]) Вртати, врћи; вратити.
[3]) Strmòrom koga okrénuti, upropástiti.

a glasu njezinu, koji se čuje nà sve strane, pokorávajû se i novi narodi. Nove države, što se pòdižû na rùševinama staroga carstva rîmskôga, dižu se na osnovi kr̀šćânskôj i pòstajû čvrsta ùporîšta, o koja se ùpirê crkva ràzmičûći pòdrûčje svojoj vlasti. I države, da bi se učvrstile i proširile svoje granice, rado se òslanjajû nà cr̂kvu, a učvršćivanje i širenje kr̀šćânstva dòbîjâ pò tome znamen politički. Kârlo Veliki (771.—814.), prvi car carstva rîmskôga, koje se ùskrsnûvši obnòvilo u duhu kr̀šćânskôme, sèžê se zà mač, da i njime òkr̂čî put mirònosnôj vjeri Hristovoj, a pò njôj i državi svojoj. Njèmačkî kraljevi i carevi nàstavljajû zȁmîsao Kârlovu i ìzvodê je protiv Slavénâ, koji su sjeli dùž čitavê istočne granice njemačkih oblástî. Slabiji primaju kr̀šćânstvo i iz takove ruke, a jači braneći samostálnôst svoju né će ni dà čujû zâ nj i òpirû mu se s òrûžjem u ruci ili gledaju način, kako novu vjeru, koja je već stala hvatati korijen, né će morati da plate starom slobòdôm svojom. Kao što Boris, knez bugarski, zàzirûći od krsta, koji mu se namètao iz neprijatèljskôga Cȁrigrâda, traži ùčitelja vjere kr̀šćânskê nȁ zapâdu ù Franâkâ i u pape rimskoga, tako Ratislav, knez mòravskî, òtimajûći se sili franačkoj šalje nà istok u Cȁrigrâd po glasníke vjere Hristove.

Negdje oko g. 862. izídoše prèd cara Mihajla III. pòslânîci Rastislavljevi. „Naši su se ljudi — rekoše caru — odrèkli neznàboštva i drže zakon kr̀šćânskî. K nama je došlo mnogo ùčitêljâ Latínâ, Gr̂kâ i Nȉjemâcâ, pa uče kojèšta različito, a mi Slaveni, prosta čeljad, nêmâmo ùčitêljâ, koji bi nam nà našemu jeziku kazivali pravu vjeru, a da ih imámo, i drugi bi se nà nâs ùgledali. Daj nam dakle ti, gȍspodâru, takovih ùčitêljâ, koji će nam prȁvo svu istinu iskazati!" Car dòslušâ Mòravljâne i pòsla im dvije masline ìz zagradê[1]) sòlûnskê", svetu braću Ćirila i Mètôdija.

* * *

U Solúnu gradu bješe čovjek blagòrodan i bogat, pò imenu Lav. I rodi sa ženom svojom Màrijôm sedmero djece, od kojih bješe najmlađe Konstàntin. Ù sêdmôj godini usni Konstàntin san i pripòvjedî ga ocu i materi: „Sàbrâvši pòglavica sve djevojke našega grada, reče mi: Uzmi, koju hoćeš. A ja glèdajûći ih sve redom, zàpazih jednu najljepšu mimò sve òstâlê i odàbrah je zà se, a zvaše se Sòfija (koje će reći Mȕdrôst)". Ne máréći nȉ za što na svijètu do sȁmo za náuku, zà čudo brzo nàpredovâše. Dòčûvši zà tô carev kancèlâr, posla po Konstàntina, da bi se učio s mladim carem Mihàjlom. U Carigradu ȉzučî dòmalo gramatiku, Homera, geometriju, dijalektiku i druge nauke filozòfijskê, pa retoriku i aritmetiku, astronomiju i muziku i druge vještìne, a sve u najvrsnijih ùčitêljâ i náučnjâkâ onoga vremena, kao na priliku što je bio Fotije. Zaljubivši kancelar umnoga mladića, reći će mu jednom: „Imam djèvôjče, koje sam na krstu držao. Krasna je, i bogata, i dobra, i plèmenita roda. Ako hoćeš, dat ću ti je za ženu. Òd cara se skorim možeš nadati najvećim častima, a pò vremenu postat ćeš i námjesnîk carski". A Konstàntin mu odgòvorî: „To je dòista veliki dar za one, kojima ga treba, ali za mène nêmâ ništa veće od náukê". Čuvši odgovor mladićev, pođe kancèlâr k carici i reče joj: „Ovaj mladi filozof nè hajê za ovaj svijet, a da nam se ne bi izgùbio, hoćemo ga pòstrići i zapòpiti, pa neka bude patrìjârškî knjȉžničâr u sv. Sofiji" I tako učiniše. Ali dòmalo vremena òstavî Konstàntin službu, òde nȁ more i ondje se sȁkrijê u nekakvu mȁnastîru. Sedam su ga mjesécî tražili i jedva ga nađoše, pa ne mogavši ga nikako nagovòriti, da primi òdrêđenû mu službu, zamòliše ga te sjede na ùčiteljskû stolicu i stade tumačiti filozofiju i dòmâćîma i tuđinima.

U tom porúčiše Saracéni u Carigrad: „Vi, kr̀šćani, gòvorîte, da ima sȁmo jedan Bog, a kad tamo opet od jèdnôga gradite trojicu. Ako možete, pošljite k nama svoje ljude, da se ò tome s njima prèpirêmo, pa da vidimo, šta je". Car posla Konstàntina, kome bješe jedva dvadeset i četiri godine, k Saracenima, i on pòbi sve mudàrce nèvjernîčkê.

Vrativši se u Cȁrigrâd odreče se Konstàntin dòmalo svijeta i ode ù manastîr ȕ planinu Òlimp, gdje nađe starijega svoga brata Mètôdija, koji bješe otprije uprȁvitelj neke slȁvênskê knèžinê u Tèsâliji. Ali braća bjehu sȁmo kratko vrijeme zajedno u manastîru.

Dođoše k caru grčkome pòslânîci od Kozárâ i rekoše mu: „Mi òdvâjkada znamo, da ima jedan Bog, koji je nad svima, i njemu se klanjamo nà istok, ali Židovi nas premamljuju, da primimo njihovu vjeru. a Saraceni opet, da se povedémo zà njima.

[1]) Zȁgrada ili zàgrad, ograda, plot (ovdje: vrt).

I zato dòlazîmo k vama, kao starim prijateljima svojim, da nam date čovjeka književnika, koji će se nadmètati sa Židòvima i Saracenima, pa ako ih nädbijê, a ono smo gotovi primiti vašu vjeru". Car nè znajûći nì za koga, da je tome vještiji, posla među Kozáre filozofa Konstàntina. Izvŕšîvši ònamo svoje poslánje, vrati se u Carigrad, ponèsâvši sä sobôm tijelo sv. Klementa, pape rimskoga, koje je našao na Hersónu, gdje bješe svetac, ìzagnân òd cara Trajana, mùčenìčkôm smrti umr'o. I opet se zakloni u manastir, gdje mu bješe brat Mètôdije ìguman.

U tom dođoše i Ratislavljevi ljudi u Cärigrâd, a car Mihàjlo, svjetovavši se s ujakom svojim Bardom, òdrêdî za Mòravskû našu Sòlûnskû braću. „Jesi li čuo, filòzofe", reče car Konstàntinu, „šta ištu Slaveni? Zà tâj posao nije niko bolji od tebe. Pođi ònamo sa svojim bratom; vi ste Solúnjani, a Solunjan gòvorê svi čisto slavenski". „Ako i jesam ùmôran i bolèžljiv", odgòvorî filozof, „a ono sam opet rad ònamo poći, ako imädû knjîgâ nà svome jeziku". I odgòvorî mu car: „Djed moj i otac moj i mnogi drugi trûđâhu se i nè mogoše naći, a kako ću ja naći?" A filòzof reče: „A tko će narodu pisati besjede i dati da ga zovu herètikom?" A car mu i Barda, ujak carev, odgovòriše: „Ako htjèdbudêš, Bog će ti dati, kao što daje svima, koji ištu, i òtvorâ svima, koji kucaju". I pođe filòzof i stade po običaju na molitvu i doskòra mu se javi Gospod, pred kojim su pristupačne molitve slúgû njegovih, i Konstàntin stvori slova i poče pisati: U početku bješe riječ, i riječ bješe ù Boga, i Bog bješe riječ. Ùzradova se car i zähvâlî Bogu on i sávjetnici njegovi, i posla braću s mnogim darima napisavši Ratislavu ovàkô knjigu: „Bog, koji hoće, da se svi ljudi spásû i dà dôđû u poznánje istine, vidjevši vjeru tvoju i nastajávânje tvoje, dade eto u naše vrijeme te se napisaše knjige, kojih nè bješe òtprije nà vašemu jeziku, eda biste se i vi pribròjili k onim velikim narodima, koji slave Boga nà svôme jeziku. I poslasmo ti eto onoga, koji ih je napisao, čovjeka časna i blagòvjêrna, velikoga književnika i filòzofa. Primi taj dar, koji je veći i vredniji od svega zlàta i srebra i dragoga kàmênja i bògatstva propàdljivôga. Daj utvŕdi s njime posao i traži sa svim srcem Boga. Gledaj, da se svi spásû, nitko da ne òklijevâ, a svak da se upućuje na poznánje istine, da možeš i ti, privodèći ih u poznánje Boga istinoga, primiti platu na ovome i na onome svijetu zà sve duše, koje ùzvjerujû u

Hrista, Boga našega, òdsele i unàpredak dö vijeka, pa da òstavîš spomen i pòtonjîm koljenima, kao što je òstavio veliki car Konstàntin".

S tim pismom i s darovima i s moćima sv. Klementa digoše se sv. braća nä pût u Moravsku. Put ih je vodio prekò Bugarske. Jesu li pròlazêći Bugarskom pohòdili kneza Borisa, koji je tàkôđer želio primiti krst? O tom nam najznamenitiji spòmenîci ništa ne gòvorê, a većina novijih històrîkâ drže, da su naši àpostoli nè svraćajûći se nä dvôr Borisov ravno zapútili u Moravsku.

Došavši u Moravsku s velikom ih čâšću primi Ratislav i sàbrâvši ùčenîke dade ih njima na náuku. Prevèdâvši dòmalo vas čin crkvènî naučiše ih jutrenju, časove, vèčêrnju i pavèčêrnjicu i tajnu službu Božju, i otvòriše se uši gluhima i jezik nijemih gòvorâše brzo i ràzgovijetno.

Gòvorêći narodu na jeziku narodnome te vŕšêći i svetu misu i svu službu Božju na tom jeziku, za koji su sàstavili i òsobito pismo, posao je njihov zà čudo brzo nàpredovao, i Bog se ùzradovâ, piše u starim knjigama, a đavo se postídje.

I dok Slavéni veseli bjehu slušajući riječ Božju nà svôme jeziku, zli pàkosnîk, pròklêtî đavo, uđe u svoje ljude i stade ih buniti gòvorêći: „Nè slavî se Bog nà tâj način, jer da Bog htìjâše tako, jamačno bi već òdvâjkada bio odredio, da se bèsjede njegove zàpîšû i tim slovima. Ali Bog je ìzabrao sämo tri jezika: židòvskî, grčki i làtinskî, na kojima treba da se prìnosî hvala Bogu". A gòvorâhu tako Làtini, veliki svèćenîci, svećenici i ùčenîci njihovi. A Konstàntin bòrêći se s njima kao David s inòplemenîcima pòbijedî ih iz svetih knjîgâ i nazva ih trijèzičnike i Pilátôvce, jer je Pìlât bio zapisao slovima grčkim, làtinskîm i židòvskîm krivicu Hristovu i metnuo mu je nà krst više glave.

Làtini digoše gráju i iznesoše tužbu pred samoga papu Nikolu I. Čuvši o nastajávânju sv. braće koješta, i dobro i zlo, zàželje ih papa vidjeti i čuti ìz njihovih ùpràvo ústâ, šta je i kako je, pa ih pozva ù Rîm. Sveta braća pòslušaše poziv papin i krenuše nä pût s moćima sv. Klementa i s nekoliko òdabrânîh svojih ùčenîkâ, koji će se u Rimu zaréditi za svèćenîke.

Na putu ih lìjepo dòčekâ i primi Kocelj, knez slovenski, koji je sjedio nà Blatnôme jezeru. Kako je knez zavolio slavenske

knjige, uzme ih odmah sam učiti, a sv. braći preda pedèsêt učenika, da i njih nàučê knjizi slavenskoj.

Opròstîvši se s Koceljom, digoše se putòvati nàprijed put Ìtâlijê, a na putu prođoše i posavskom Hȑvâtskôm.

Utom umrije papa Nikola I. (13. stùdenôga g. 867.), a na nekoliko dánâ prije, nego će sv. braća stići ù Rîm, sjede na prijèstôlje papinsko Hadrìjân II. Kad se pročuo glas, da dòlazê Konstàntîn i Mètôdije i da nose moći sv. Klementa pape, izíđoše im u súsret papa i svi građani s duplijèrima i sà slavôm velikom.

Sad sabra papa sinod crkve rimske i òkolnîh bȉskûpâ, i pozva slavenske àpostole, da u njihovoj nazočnosti ràspravê o poslu, kojim su došli ù Rîm. Ìzbližê se o tome sinodu nè znâ ništa, ali da su sv. braća kako treba branili svoje uredbe u znak odobrénja pòsvêtî papa slavenske knjige i pòložî ih nà žrtvenîk, što je nad grobom sv. Petra i pjevahu nàd njima svetu litùrgiju. Potom nàrêdî papa dvjema biskupima, da zàpopê slàvenskê ùčenîkê, i kako ih zapòpiše, odmah pjevahu liturgiju na slavenskom jeziku.

Da bi se urédila crkva među Slavénima, posvetiše Konstàntina i Mètôdija zà biskupe. No Konstantinu nè bješe suđeno, da i unàpredak ùžîvâ plodove svojega truda.

Srvaše ga prȅvelikî napori i pade ù bolêst. Tŕpêći mnogo dánâ bolove, javi mu se jednom Bog, i on zače pjevati vesèlêći se i gòvorêći: Òdslije nijèsam više sluga nì caru nì drugôme kome na zemlji, nego samo Bogu svemògûćêmu". I ode sjùtradân ù manastîr i nazva se Ćiril. Poslije više dánâ vìdêći, da je došlo vrijeme, da pròmijenî svijetom, pòdiže ruke i stade se suze ròneći moliti: „Gòspode, Bože moj! čuj molitvu moju i spási vjerno stado svoje, kome si dao za pastíra mene, nȅvrijednôga slugu svojega . . . Ìzbavi ih od bezbožne i pogane zlobe onih, koji hule ná te, i satri trijèzičnû herezu, i rasplòdi crkvu svoju. Brani je silnom desnicom svojom i zaštiti je štitom krílâ svojih . . ."

A bratu Mètôdíju još reče: „Ja òdlazîm, a znam, da tebe želja vuče nȁ goru (ù manastîr na gori Òlimpu); ne òstavljâj zvanja svôga, kròzâ nj ćeš se spȁsti". Izljúbìvši se sa svima prȅstavî se 14. veljače g. 869.

Da bi se zȁpočêtô djelo sv. braće nàstavilo, jače učvrstilo i bolje naspòrilo,[1]) pòstavî sada Hadrìjân II. Mètôdija glavom crkve u Moravskoj, a po želji blatanskoga kneza Kocelja, i u Pànônskôj. Panonskoj crkvi prìpadâše i posavska Hȑvâtskâ, a stolica joj bješe u Srijèmu.

Pomòlîvši se na grobu bratovu krene Mètôdije u novu dòmovinu svoju. I knez Kocelj i knez Ratislav lȉjepo dòčekaše novoga svoga dùhovnôga pastira. No dòmalo se òbrâtî radost Metodijeva ù žalôst. Ratislav se diže na Nijemce, ali bješe hude sreće. Rođeni nećak Svetopuk izda ga Nijemcima. Na državnom saboru (870.) u Regensburgu osúdiše Ratislava nȁ smrt, ali car Ludvig II. pròmijenî kazan, òslijepî ga i baci ù manastîr. Moravskom zagospodòvaše Nijemci. Sad se i Mètôdiju bilo seliti iz Moravske, u koju se pòvrâtî istom, kad ju je Svetopuk oslobodio od njemačke vlasti.

Ali mu nè bješe sûđeno ni òdsad da živi miran. Nèprijatelji njegovi pòdigli su protiv njega crnu i ljutu tužbu pòtvarajûći ga ne samo, da službu Božju vrši slavenskim jezikom, nego pače da širi krivi náuk. Mètôdiju ne òstade drugo, nego morade g. 879. na poziv pape Ivana VIII. opet ù Rîm. Papa sàbrâvši u vijeće susjedne biskupe dovede Mètôdija nȁ sûd, ali ovdje se Metodije òprâvdâ sjajno prèd cijelîm saborom te bude nȅvînîm pròglâšen.

Vrativši se òsvjetlâna lica iz Rima u Moravsku poživje Metodije još dvije ili tri godine ù brigama i nápastima kao i prije, zatim umrije. Još òtprije bješe uzeo, kako piše u njegovu živòtu, od svojih ùčenîkâ dva popa, valjáne brzopísce, i prȅvede između òstâlôga Svete knjige, izùzêvši knjige o Makabejcima, s grčkoga jezika na slavenski, zȁ šêst mjesécî, òd mjesêca òžûjka do dvadeset i šestoga dâna mjeseca listopada. A kad se priblîžî vrijeme, da primi platu zà sve, što je trpio i trudio se, upítaše ga ùčenîci njegovi gòvorêći: „Tko misliš, časni oče i ùčitelju, da je zavrijedio òd učenîkâ tvojih, da bude nàsljednîk tvoj?" A on pokáza nà učenîka Gòrazda i reče: „Eto vam čovjeka domòroca, vješta i làtinskôj knjizi i pravòvjêrna!" Na cvjetnu nedjelju pođe ù cŕkvu i blagòslovî cara i kneza i svèćenîke i vas narod i reče: „Čûvâjte me, djeco, dò trećêga dana". I tako bi. Na osvítak trećemu danu reče: „Gòspode! ù rûke tvoje prédâjêm dûh moj"

[1]) Naspòriti se, uspjeti.

I rèkâvši to ìzdahnê svèćenîcima na rukama 6. travnja god. 885. A učenici njegovi očitaše službu crkvènû latinski, grčki i slavenski i položiše ga u sabornoj crkvi. I pribra se k ocima svojim, patrijarsima, prórocima i àpostolima, ùčiteljima i ùčenîcima. A ljúdî nèbrojenô mnoštvo sàbrâvši se ìspratiše ga oplàkujûći dobroga učitelja i pastira, sve mùškînje i žènskînje, mâlô i veliko, bogato i ubogo, slobodni ljudi i robovi, udòvice i siročad, tuđini i domòroci, bôni i zdravi, jer je svima bio sve.

* * *

Deset punih stȍtînâ gȍdînâ navršiše se, kako su ravnoàpostolnâ sveta braća promijenila ovim svijetom. Ȕz tû tisuću godina koliko velikih dȍgađâjâ ìzgubî svoju veličinu, koliko znàmenitîh djêlâ pròpade ne òstavîvši gotovo nì trâga kasnijim potómstvima! Koliko silnih ljúdî lèže ù grob zàborâvi, te im se danas jedva i zà ime znade! A djela smjernih naših kàluđêrâ kazuju još i danas živu slavu njihovu, jer trud njihov, nàmijenjen jednome sàmo plemenu slavenskome, ponese velike, obìlate i trajne plodove, koji pòstadoše pò vremenu zajedničko dobro svih Slavénâ, pa se zato i poslije tisuću godina ùznosî širom svega ogromnoga slavenskoga svijeta ìz zahvâlnîh sȑcâ najtoplija hvala njima, dùhovnîm òcevima, prvim nástavnîcima, velikim dobročìncima roda slavenskoga.

59.

Dva plȕga.

Preveo M. D.

Od jednoga istoga kȍmâdâ željeza i u jednoj istoj kòvâčnici bila su skȍvâna dva pluga. Jedan je òd njîh dospio ù rûke rȁtâru i odmah pođe na posao, drugi se dugo bèz koristi potezao u tȑgôvčevu dućánu. Nakon nekoga vremena dogòdî se, da su se oba zemljáka opet sàstala. Plug, koji je bio ù ratâra, sjao se kao srebro te je bio pače još ljepši nego u vrijeme, kad je upravo izìšao iz kòvâčnicê, dok je plug prolèžâvši bèz svakôga râda u dućánu potamnio i rđom se pokrio. „Kaži molim te, od čega se ti tako sjâš?“ ùpîtâ zȁ'rđâli plug svôga starijega znanca. „Ȍd râda, drâgo moje“, odgòvorî ovaj, „a što si ti zȁ'rđao i ružniji postao, nego što si bio, to je zato, što si sve vrijeme pròležao ništa ne rádêći“.

60.

Алфред Велики, краљ ѐнглȇскȋ.

Од дра. Николе Крстића.

У ȁтлантскôм оцѐану имају два лијѐпа ȍстрва:[1]) Велика Британија и Ирска. У најстарије дȍба жѝвљâху на овим ȍстрвима Брити. Силни Ри́мљани, покȍрȋвши својој власти многе земље и народе, дођоше и на ова ȕдâљена острва и подчѝнише их римској држави. Брити се пȍд притѝском римскога ропства ра̀зњежише течајем времена тако силно, да нијѐсу могли одолијевати навалама Пѝктâ и Скота, који су се настанили ȕ скотскȋм брегȍвима онда, кад се већ срушила била прва величѝна римскога цȃрства и кад су се повратиле римске легије у Ѝталију, да своје ȍгњи̏ште бране од нападаја ра́зличнȋх на́рȏдâ. Брити позȍвȗ ȕ помôћ храбре сусједе ѝз Дȃнскê и сјеверне Њемачке и на̀ тȃј позив прѝјеђȗ Англи, Сакси (Саксо́нци) и Јути (Jüten) гȍмилама на својим лаким чу̏новима у Брѝтȃнију, прогнају Пикте и Скоте ȕ њихове брегове те тако ȍчистê ȍд њи̑х земљу, али је не пȍврȃтê више Бритима, већ је задржȇ за сѐбе, те тако Брити падну опет под туђе господство. Ово је била праведна ваљада казан за народ, који је изгу̏бȋвши свијест и чувство за слободу мирно подносио туђи јарам, мјесто да тражи сваку удесну прилику, да се ослȍбоди̑, да ра̀стјерȃ нѐпријатеља, да пȍврȃтȋ једном ѝзгубљенȗ народну самосталност. Сȃм народ треба да се о сѐби највећма стȃрâ, а како дȍ тога̑ дође, да се нѐ можȇ бранити од нѐпријатȇљâ без туђе помоћи, слободно се може сумњати, да ли је заслужио, да буде сȃмостȃлан; и онда га обично пȍдјȃрмȇ силнији од њѐга.

Англи и Сакси ȍсвојȇ тако Брѝтȃнију око 500. год. послије Христа и прозȍвȗ је ȍд тȏ дȍба Ѐнглȇскôм, која је била ра̀з-

[1]) Оток.

*

дијељена нȁ седам малих и независних кра́љȇстава̑; но кад су видјели, да није добро у земљи имати много господа́ра̑, сложе се, да сви буду у заједници, под једним краљем. Нѐвоља их нȁгна̑ла са́ма нȁ тȏ. Данци и Норма́нци, који су до онда живјели као морски гу̑са̑ри, зȁстраша̑ својим нападајима Фрȁнцу̑ску̑, Њема́чку̑ и Ѐнглȇску̑. Ѝзнена̑да дȍплове̑ нȁ згодно мјесто и извѐзу̑ своје ȍружа̑не љу̑де, ȍпљачкају̑ сав крȃј, па се што брже пȍвра̑те̑ к својим ла̑ђама, на којима ȍтплове̑ даље. Најчешће су нȁпадали на Ѐнглȇску̑, па ако су и бивали кад пȍбијеђени, враћали су се у̑ новӣм четама у далѐко већем броју, да ȍсве̑те̑ крв и смрт својих земља́ка̑ и суна́роднӣка̑. У овакву су стању непрѐстана страха ȍд да̑нскȏга и норманскога ропства живјели до 800 гȍдина̑ послије Христа; а у̑ тȏ вријеме дȍбију̑ за краља Алфреда, човјека мудра, храбра и блȁготвȏрна, који је Англе ѝзбавио ȍд њиховӣх и од својих нѐпријатȇља̑.

Англосакси, — послије Енглези, — били су народ суров, нȅобразован. Краљевић се Алфред отхрањивао друкчије него дјеца ȍста̑лӣх знȁменитӣх Ȁнглоса̑кса̑. У својој 12. гȍдини слуша старȍсакске̑ пјесме, које су Сакси пре̑нијели у Ѐнглȇску̑ из Њемачке, а у којима су се опијѐвали стари сакски витезови. Пјесме ове врло су се свиђале у̑мнȏму дјетету, и ȍд тȏ дȍба свȏјски је тежио, да пȍстане̑ јунак. Желио је, да свашта нȁучӣ, да се у̑ свачем усȁвр̑шӣ, да буде праведан. Англосакси су се надали, да ће у њему имати ваљана владаоца.

Алфред, како зȁузме̑ краљевски пријѐстȏ, желио је земљу ослобȍдити од њезиних крвȍпӣја̑ Да̑на̑ца̑, али су жеље његове у̑ та̑ј мȁх биле празне. Гȍмилама нȁгр̑ну̑ Данци на Британију, а било их је тако много, да се нијѐсу ни најхрабрији усуђивали са́вјетовати Англима, да се с њима бију. Једни се пȍдчине̑ новому господа́ру, други пȍбјегну̑ у̑ брегове ȍд суровӣх нѐпријате̑ља̑. И са̑м краљ Алфред би прӣнуђен крити се. Он се преобу̑че̑ у сељачко рухо па се задржавао у̑ некȏга говеда́ра свога, који му је толѝкȏ вјеран био, да није ни својој љуби[1]) хтио рећи, да је њихов слуга са̑м краљ Алфред. Једном је говеда́рова љуба мијѐсила тȉјесто, па нȁру̑чӣ Алфреду, нека пази, да тȉјесто у пѐћи не изгȍрӣ. Алфред се прими тога посла, али се тако силно удубе̑ у̑ мӣсли, да је нȁ тијесто и пећ сасвим заборавио. Кад

[1]) Жена.

се домаћица врати нȁтра̑г, има шта и видјети: све тȉјесто изгȍрјело. Онда му она љутито пȍвӣче̑: „Видим ја, да ти боље знаш јести него пећи!“

У̑ свȏм ȍса̑мљенȏм живȍту имао је Алфред непрѐстано у очима нѐпријатеља, па кад је видио, да га Данци нѐ тра̑же̑ више, скупи своје највјерније око сѐбе, зȁсједне̑ у̑ некȏм крају, пуну бару̑штӣна̑, камо Да̑нци, који нијѐсу знали ста́за̑, ни бȍга̑за̑,[1]) нијѐсу могли дȍспјети, па их отуд сад на једној, сад нȁ другȏј противној страни стане тако нȁпадати, да нијѐсу Данци знали, ни гдје је нѐпријатељ, ни откуд их нȁпада̑. Једном ȍсвојӣ главну заставу, што ју је ȍткала и данској војсци дала сестра данскога краља, и коју су држали Данци као неку свѐтињу. Храброст и у̑зда̑ње расло је с дана у̑ да̑н код Ȁнглоса̑кса̑; Алфред их је својим примјером све већма соколио. Једном се обу̑че̑ Алфред као свӣра̑ч, узме харфу у̑ ру̑ке и оде у непријатȇљскӣ ста̑н; ту је свирао и пјевао ју̑на̑чке̑ пјесме и провȍдио с војнѝцима и војводама данским шалу па су га тако завȍљели, да су му допустили, да може свуда ићи пȍ цијелȏм ста́ну. Алфред је свуда ишао и нȁ све мотрио, јер је нау̑мо био да ѝспӣта̑ најслабије стра̑не свȏга нѐпријатеља, па да их употријеби у своју корист. Кад је све промотрио и сазнао, што му је требало знати, нѐстане̑ га ѝз ста̑на, а све се чудило, камо се дио ђавȍластӣ свӣра̑ч и пјѐвач. Алфред сазȍве̑ своје најзнатније људе, који су се врло ȍбрадова̄ли, кад су се нашли у̑ свȏга краља, за кога су мислили, да је у̑мр'о. Алфред их ѝзвијестӣ, да је наумио нȁпасти Данце. Сам сам био у њихову ста́ну; видио сам, како бѐзбрижно живе, и чудо би било, кад их нѐ бисмо пȍбили“. Англосакси с радошћу дȍчекају̑ тај позив, скупе се окȍ свȏга врснога владаоца, који нȅна̑дно с великом силом нȁпадне̑ на Данце, много их потуче, а ȍста̑лӣ се предаду. Алфред им пȍклонӣ живот и нȁселӣ их у пустим крајевима Ѐнглȇске̑ прӣнудӣвши их, да приме кр̑шћа̑нску̑ вјеру.

Алфред ослобȍдӣв ȍтаџбину своју ȍд Дана̑ца̑ старао се свом душом о нȁпретку свога народа. Нȁправӣ многе ла̑ђе, да буде у стању спријечити мȍгу̑ћа̑ нова нȁпадања Нȍрма̑на̑ца̑, и пȍдигне̑ нȁ обалама многе ку̑ле, да се брани од нѐпријатеља.

[1]) Кланац.

Послије даде своме народу мудре законе, нàвикнê Англосаксе на пòредак, пòдигнê мȁнастӣре, цркве и школе нáстојêћӣ, да му народ буде ȳ свакôм поглéду напредан. Он је и сам учио радо, што није знао; у својој 39. години почне учити лàтинскӣ, па да би приспио и државна дјела свршивати и учити, рàздијелӣ дан нȁ троје: 8 је ȳрâ радио државне послове, 8 је ȳрâ учио и ишао ȳ цр̂кву, а 8 ȳрâ одредио на спавање, јело и прохóдâње. Но тада још није било ȳрâ, да сазнáдê, кад му треба шта радити; зато даде начинити вȍштанê свијеће, од којих је свака по 8 ȳрâ гòрјела. И Алфред је исто тако као и Кâрло Велики скýпљао народне јȳнâчкê пјесме, а и сâм је неколико пјȅсâмâ написао и превео с лàтинскôга на èнглêскӣ језик многе корисне ствари, јер је био ȳвјерен, да се народу нè можê добро учинити сȁмо òрȳжјем него и писањем, то јест нáукôм. 56 пӯтâ борио се против нèпријатêљâ, а никад ништа није жалио ни штедио, сȁмо да своме народу ȳчинӣ добро.

Òсобито се старао, да у његовој земљи òвлâдâ прâвда. Важне ствари сам је собом испитúвао и пресуђивао, а òсталê је òстављао суцима, који су морали праведно судити, јер су знали, да ће их краљ строго казнити, ако нè будȳ праведни суци. Својом је строгошћу и љубављу к правди учинио, да је ȳ свôј земљи владала нèвјеројатнâ сигýрнôст. Припòвиједâ се, да је ȳз друм вјешао златне лâнце, да види, хоће ли их тко дирнути, па су дуго стајали и нитко се није усудио òдâндê их ȳзêти.

Алфред, ослобòдитељ своје òтаџбинê òд тӯђêга јарма, био је прави дòбротвор народа свога. Умр'о је послије дуге и тешке болести у 56. години свога живòта.

61.

Mârko Polo.

Od Fr. Carrare.

Plȅmenom Dalmatínac, rodom Mlȅčanin, sudbìnôm Tàtar, slavom građanin svega svijeta, rodio se godine 1259., kad mu otac Nikola, trgovac, otišâvši po tr̂govačkôm poslu ù istok, stupi u službu Kublaja, tàtarskôga kâna. Kad je bilo mladíću dvádesêt

gȍdînâ, uzme ga otac vrȁćajûći se iz Ríma, kamo ga je bio gospòdâr njegov poslao pò svôm jednom poslu, sà sobôm u Tàtarskû. Lijepim daròvima duha svoga svidi se Mârko velikomu kânu, te òtvorî sebi put dò velikîh čȁstî dȑžavnîh. Ù malo vremena pòstanê član tajnoga dȑžâvnôga vijeća, vrhovni upràvitelj državnih fìnàncîjâ, pòslânîk, vlàdâr pòkrajinê Hang čau-fu-a i nàpokôn diònîk svih čȁstî, što su ih obnášali sinovi Kublajevi po pádu Songa i razorénju vladanja Mândžâ. Da Mârku Polu nijèsu došle nȁ ûm katapùlte[1]) i da on sâm nije ùpravljao njima, nikad veliki kân tàtarskî ne bi bio dobio Siang-jang-fua, i da nije Marko s òdvažnošću i s pronìcavošću duha svoga prȍputovao Kinu i Kokinkinu, ne bi bio Kùblâj zà tê zemlje nikad ni znao. G. 1295. pòvrâtî se Marko u Mletke, da se òdmorî od tolikôga napora.

Kao što ga je bila žeđa zà slavôm privòljela, da žȑtvuje najljepše svoje godine bòravêći među Tàtarima, tako ga skloni ljubav dòmovinê, da je život svoj pogubio pò moru dalmàtînskôm. Kad se otpremala velika morska sila od 95 bròdôvâ, što su je Mlečići poslali pod zapovjedníštvom Andrije Dandola protiv Genovézâ, koje je vodio Lamba Doria, ùpîšê se Polo kao samòvoljac u mornáre te je vȍjevao kao lav, kako su već umjeli vojèvati Mlečići zà svȍga sv. Marka. Bivši zàrobljen u nesrećnom boju korčùlânskôm dne 8. rûjna 1298. odvèdû ga u Genovu za slavodobíće, a admìrâl mletački, sav ìzranjên i prìvêzân zà jarbol svȍga broda, òdmaknê se, koliko je mogao od úžeta, kojim je bio prìvêzân, ùdarî sobom o drvo te rascijèpîvši sebi glavu umre, da nè gledâ sramòtê Mletákâ ù slâvlju Gênovê. Polo zàtvoren u tamnici kàzîvâše u pero Rusticianu pizanskom opis svojih putòvânjâ. Tim načinom pòstanê „il Millione“ Marka Pola, za koji nè znâm, nije li veće i važnije djelo negoli pobjeda korčùlânskâ. Godine 1299., kad bi sklopljen mir među Genovom i Mlecima, pòvratî se Polo u svoju dòmovinu, gdje prèmînê godine 1323. Dvor ùz cȑkvu svetoga Ivana Zlatòustôga u Mlecima sjeća nas nȁ stân Marka Pola te se i dan danas zòvê Corte di Millione.

[1]) Ratna makina (καταπέλτης, čit. katapeltes), kojom su kao iz topȍvâ metali velike strijele, koplja i t. d.

Opis putòvânjâ Polovih imao je istu sùdbinu, koju i spisi Herodotovi, te su ih držali za bâjke; docniji istom izvještaji pûtnîkâ novijega vremena dokazali su temèljitôst i ȉstinitôst njihovu.

62.

M j ȅ d.

Od prof. dra. M. Kišpatića.

Dvije su pòglavito kovine, kojima čovjek treba da zàhvâlî čitav svoj napredak i snagu, a to je žèljezo i mjed. S jednom je i s drugom kovinom najuže svêzan velik dio čòvječjê prošlosti i dȕševnôga razvoja.

Danas ima žèljezo u svjetskom obrtu prvo i najznatnije mjesto, na njèmu se osnívajû najglavniji uvjeti našega blagostánja.

Za obrtnika je poslije žèljeza najznamenitija mjȅd. Ako se i nè možê mjȅd u òpćenitôj porabi danas nàtjecati sa žèljezom, ipak se mnogo različnije izrađuje i upotrèbljâva od žèljeza, a bilo je vrijème, kad je mjed za čovjeka bíla najznatnija kovina.

Otkad čovjek na zèmlji živi, ima li tomu 10, 50 ili više tȉsućâ gȍdînâ, to još nitko nije mogao dokazati, ali je ipak iz njegova živòvânja kojèšto pȍznâto, jer je u zemlji ostao zȁkopân mnogi proìzvod čòvječjê ruke, koji nam razjašnjuje najstarije društvene prilike. Gotovo svuda, gdje je gòd čovjek kròz tisuće gȍdînâ nastávao, nàlazîmo u zemlji zȁkopâna òrûđa.

Najdublje u zemlji leži uvijek òrûđê ȍd kamena. Ono je najstarije i ù tô dȍba nije čovjek još poznavao kȍvînâ. Trajalo je to mnogo tȉsûćâ gȍdînâ, pa i u novije vrijeme našlo se po ùdâljenîm krajevima svijeta divljih plemènâ, koja su se sveudilj služila kȁmenitim òrûđem. Među kovinama, s kojima se čovjek ponajprije upòznao, bilo je zlato i srebro, zatim mjed. Mjed se nȁ mnogo mjêstâ nàlazî čista pa se već sámîm kòvânjem dade lako za òrûđê izrađivati. Čista žèljeza ima u prírodi veòma malo, a iz žèljeznîh se rudača željezo teško vadi pa zato nije čudo, da se čovjek dugo i dugo vremena mjȅđu služio, a da porèd toga željeza ni poznavao nije. Gdje je god bilo u òbîlju čiste mjedi, ondje su svuda kȁmenô òrûđe zamijènili mjedenim pa su

se njime dugo vremena služili. Indijanci su još u 16. vijeku imali sȁmo mjedeno òrûđe. Kako rekoh, bilo je to samo mjȅstimicê, ȉnače se gotovo svuda poslije kȁmenôg òrûđa pojavilo òrûđe od tuča. Tuč ili bronza je smjesa òd mjedi i kòsitera, lakše se tâlî od sámê mjedi te je òd njê i mnogo čvršći, pa je sasvim prirodno, da se òrûđe od tùča pò svîm krajevima svijeta ù velikê raširilo bilo. Malo je zemáljâ, gdje se ne bi našlo òstâtâkâ ȉz toga dȍba, gdje je čovjeku bio tȕč najznamenitija tvar. Kao što je imalo dȍba kȁmenôga òrûđa svoj konac, tako se nije ȕzdržao ni tuč, jer se čovjek s vremenom upoznao sa žèljezom, naučio se vaditi ga i taliti te ga umio izrađivati.

Žèljeznô se òrûđe još brže svijetom raširilo, ono je posvùdâ istislo òrûđe od tùča. Narodi, koji su imali željezno òrûđe, bili su umniji, napredniji i jači; kudgod su se oni krenuli, svagdje su im òstâlî narodi podlègli, a i mi još danas neprèstano žívîmo ù doba željeznoga òrûđa.

Mjed i tuč bili su dakle već ù stârôme vijeku ù svîh naprednijih nárôdâ dobro pȍznâti, pa zàtô ih već i najstariji pisci spòminjû. U Svetom se Pismu nȁ višê mjêstâ spòminjê mjed, a već se za Tubalkaina veli da je znao mjedene rude izrađivati. Čini se, da je ù tô dȍba mnogo plemènâ na Altaju mjed kopalo i talilo pa ga onda s kòsiterom miješalo. Tri tisuće gȍdînâ prije Krista ljudi su grádêći piramidu Gizeh na poluotoku Sinaju kopali mjed. Ȕ Grčkôj je za Homerovo dȍba bila čista mjed više u običaju nego tȕč. Tròjânskî su junáci nosili kàcide i òrûžje òd mjedi. Hòmêr nazivao je mjed i tuč jednim imenom halkòs po gradu na Eubeji, gdje je za Alèksândra bilo mjȅdenîh rȕdnîkâ.

Rimljani su nazivali mjed „cuprum“ po otoku Cipru (aes cyprium,[1]) òdâklê su ga u Ȉtâliju mnogo dovòzili i kojim su već stari Fenȉčani mnogo tȑgovâli. Òdâtlê dolazi i njemački „Kupfer“, fràncûskî „cuivre“ (čit. kȕjvr), ènglêskî „cooper“ (čit. kûpr). U hȑvâtskôm jeziku ima pored dòmâćê riječi „mjed“ još i turska „bàkar“.

[1]) Ciparska kovina.

63.

Саладин.

Од М. Ђ. Милићевића.

Докле су европски хришћани трчали на исток, дотле се тамо находио владалац Саладин, султан и Мисира и Сирије.

Као Курд подријетлом дошао је на владалачки пријесто само својом храброшћу и мудрошћу у свом поступању. Он се први пут одликовао као војник у војсци Нуредина, владаоца Сирије и Месопотамије; доцније је изишао тако на глас, да га је Нуредин, кад му се Адад, калифа Фатимоваца из Мисира, замолио за помоћ, послао с војском као најпогоднијега међу својим војводама. Дошавши у двор к Ададу Саладин постане везир и војвода над војскама. Кад Адад умре, Саладин се прогласи као суверен[1]) у Мисиру, те је управљао тако мудро и тако благо, да је једва тко и опажао, да је отео пријесто, на ком сједи. Кад Нуредин умре мало послије Адада, Саладин се прогласи за скрбника сину овога владаоца. Још је почетак његове владе обиљежен корисним установама. Он је укинуо грозну грабљивост Жидова и хришћана, који су сакупљали приходе, а и службама нотарским.[2])

Давши доста мудрих закона, покори Асирију, Арабију, Перзију и Месопотамију па се упути к Јерусалиму, који је рад био отети од хришћана. Рено Шатијон (Renaud Chatillon) прими с највећим презирањем посланике, које му је овај мусломански владалац послао, да иште неке заробљенике. Саладин се зарече, да ће се осветити за ту увреду, и потуче се с хришћанима 1187. код Тиберијаде. Срећа му помогне те побиједи, зароби многе врло знамените људе па и самога Гуида де Лузињана, краља јерусалимскога. Заробљени владалац зачуди се, кад види, да с њим Саладин поступа, да не може бити љепше, онако како данас што поступају најчовјечније војводе. Побједник му понуди купу пића расхлађена у леду. Краљ се напије па онда хтједне да наздрави Реноу Шатијону; али се Саладин био већ зарекао овога да казни и показујући, да се умије светити онако

[1]) Господар.

[2]) Биљежничким.

исто као и праштати, одруби му главу једним ударцем. Послије неколико дана Саладин дође пред Јерусалим, који се предао на уговор 2. октобра те исте године. Ту се покаже племенит од више начина: допустио је жени Лузињановој, да иде, куд хоће, а од Грка, који су боравили у вароши, није тражио никаква откупа. Кад је улазио у Јерусалим, многе су жене излазиле пред њега и падале на кољена молећи га која за мужа, која за сина, а која за оца, који су сви били у оковима. Он све те људе испусти с таквом племенитошћу, каква није дотле виђена у томе дијелу свијета.

Како је вјера била узрок свим овим ратовима, то је и Саладин показивао и понешто од оне опоре нетрпљивости, којом су се одликовали хришћани; он осуди оне између њих, које је био заробио, да сами ружичном водом оперу мошеју, која је била претворена у цркву. У њој он послије намјести дивотну предикаоницу, на коју стави овај натпис: Краљ Саладин, слуга Божји, постави овај запис, пошто Бог узе Јерусалим рукама његовим. Затим уреди мусломанске школе. И ако је веома био пријатељ вјери Мухамедовој, опет је и источним хришћанима подао цркву Христова гроба с тим једним увјетом, да хаџије[1]) улазе у њу без оружја и да плаћају неку малу таксу.

Много хиљада сиромаха ослободио је од те таксе, која је уговорена на предаји; дао је из своје благајнице, што треба за болеснике, и платио сам својим војницима откуп за свакого хришћанског војника.

Међутим је глас о његовим побједама престравио Европу. Папа Климент III. покрене против њега Француску, Енглеску и Немачку. Хришћани, који су се били повукли у Тир, добивши велику помоћ подсједну варош Сенжандакр (Saint Jean d' Acre), потуку Мусломане, освоје 1191. године ову варош и Цезареју и Јафу на очи Саладинове. Већ су се спремали, да подсједну Јерусалим, кад се неслога проспе међу њима те је краљ енглески Рихард морао 1192. уговорити с душманином примирје на три године и три мјесеца. И тад Саладин остави хришћанима да слободно уживају приморје од Тира до Јопе.

[1]) Који хришћанин отиде на Јерусалим, а Турчин на Меку, онај се послије зове и пише хаџија.

Су̑лта̑н није живио дуго послије уговора. Умр'о је у Да̀маску 1193., кад му је било 57 го̏ди̑на̑, од којих је провео 24 као су̑лта̑н Миси́ра, а 19 као вла́да̄лац Сирије.

Сала̀ди̑н још је сла̀внијӣ својим поштéњем и својом чо̀вјечношћу него што својим ју̀на̑штвом. Свакога је четвр́тка о̀кру̑же̑н ка̀дијама држао свој дѝва̑н, било то у вароши, било у војсци. У̑ друге̑ је дане примао молбе, тужбе, писма и ра̀спрâвљао друге хитне послове. Сватко, тко био да био, велик и мали, стар и млад, мусло̀ман и немусло̀ман, ѝзлазио је пред њѐга слободно. Његова синóвца Теки-Едина тужи један човјек суду, и Сала̀ди̑н га на̀тјера̑, да оде на̀ рочѝште.

Неки Омар, трговац из Аклака, вароши незáвисне̑ од Саладúна̑, да̑ тужбу против сáмог овог влáдаоца јѐрусалӣмско̑м кадији поради једне робиње, које је на̀сљедство тражио, а су̑лта̑н га био присвојио. Упро̀па̑шћен судија до̀падне̑ Саладúну и за̀пи̑та̑, шта да ради? — Што је право, одго̀ворӣ су̑лта̑н. До̀ша̑вши на̑ рочѝште бранио се и обранио; па не само није казнио тр̑го̑вца за̀ ту̑ дрскост него га богато о̀бда̑рӣ баш зато, што је тако ли̏јепо мислио о њѐму, да га је тужио сáмом њѐгову суду не бојéћи се, да ће га суд одбити. Његови су по̀дложнѝци познавали његову доброту па га и ниjѐсу често узнемиривали својим сва̏ђама. Једном је влáдалац овај послије дуга рада са својим емúрима и мѝнистрима отѝшао малко на̏ стра̑ну, да се о̀дморӣ. У̑ то̑ дође један роб и за̀молӣ, да му се по̀жалӣ. Сала̀ди̑н му рекне, да дође сјутра. Моја ствар, одго̀ворӣ роб, нѐ може̑ да̀ чека̑, и баци му своју молбеницу готово у̑ очи. Су̑лта̑н се мирно сагне, дигне молбеницу, прочѝта̑ је, нађе, да је упутна, и у̑чинӣ, што је тражио.

Смјерност овога влáдаоца даје ѝсто̀рији једну од оних ријѐткӣх чињѐнѝца̑, које би Плу̀тарх на̀ свакӣ начин прибрао. Два се Мамелука[1]) посвађају̑ близу њега, и један о̀д њӣх по̀те̑гне̑ другога својом папучом. Овај вр̑дне̑ и папуча у̑дарӣ султáна, а он чѝнећи се невјешт томе о̀кре̑не̑ се на̀ другу̑ стра̑ну, тобоже да нешто каже своме војводи, са̏мо да не би морао казнити онога, који је ово не̏хотице̑ учинио.

Овај је фило̀зоф влáдалац имао прави појам о људским величинама; он је рад био, да се држи пред његовим вратима,

[1]) Роб: египатски коњаник.

за његове посљедњо болести, мјесто ратне заставе мртвачка. Онај, који је држао ову мртвачку викао је ѝза гла̀са: — Ево шта Сала̀ди̑н, побједник Истока, до̀носӣ из својих осва́ја̑ња̑! Теста̀ментом својим наредио је, да се мѝлостиња по̀дједна̑ко сиро̀тињи муха̀медовачко̑ј, јѐвре̑јско̑ј и хрѝшћа̑нско̑ј ди̏јелӣ. Овим је хтио показати, да су сви људи браћа и да нѐ треба̑, кад се по̀ма̑же̑, гледати, што тко вјерује, него шта тко па̏тӣ.

64.

Djed i unuče.

Preveo M. D.

Živio na svijètu slab staràčac. Oči se njegove pomútile ȍd starosti, koljena mu dŕhtala i nèvoljnîk slabo je čuo. Sjedéći za stolom jedva je mogao držati u ruci žlicu, pronòsio je mimo usta i pròljevao juhu po stȏlnjāku. Sin njegov i nèvjesta gledali su nâ nj s gȁđenjem i nȁpokôn ga prèmjestê u zàpećak dònosêći mu oskudnu hranu ù stârôj zȅmljanȏj zdjeli.

Starcu se često zȁlīle oči suzama poglédajûći žalosno k onoj strani, gdje je prȍstr̂t stô bio. Jedàmpût ìspadnê mu zdjela, koju su ruke njegove slabo držale, te se rȁzbijê ù crepove. Mlâdâ nèvjestica stane koriti nèsrećnôga starca. Odgovòriti nije smio nego uzdàhnûvši pòniknê glavom. Kûpê mu drvenu zdjelu, iz koje je òd toga vremena pȍstojāno jeo.

Nekoliko dánâ zatim òpazî sin njegov i nevjesta, kako djètešce njihovo, kojemu su bile četiri godine, sjedéći na zemlji slâžê daščice. „Što ti to radiš?“ ùpîtâ ga otac. — „Kùtîjcu“, odgòvorî on, „iz koje ću hraniti taticu i mamicu, kad òstarê“.

Muž i žena pògledajû se šútēći, potom zàplačû i òd toga su vremena opet sjèdali stârcâ zà svôj stô i nikad više nijèsu postupali pròstâčki s njim.

65.

Сајам у Нижњем Новгороду.

Написао проф. др. М. Шеноа.

I.

Негдје око г. 1212. утѐмељӣ велики кнез Јурај Всеволодовић нȁ ушћу Оке (чит. Акѐ) у Волгу „Новиј Город Нижниј“ (чит. Њижњиј). У гра́ду са̀зи̑да̑ на̏ ча̑ст а̀ра̑нђелу Миха̀јлу дрвену цркву. Ово припо̀виједа̑ стара руска кроника о утемељењу Нижњега. Земља, на којој је велики кнез о̏сновао нови град, пр̀ипадала је финском племену Мордви́на̑ па су први дани новога града били вѐома жалосни ради непрѐстани̑х на̀ва̑ла̑ и бо̀је̑ва̑.

При̑ча припо̀виједа̑, да је нȁ мјесту новога града некада владао мордвински вла̀да̑р Шкворец са својих седамдѐсе̑т сино̀ва̑. Његов пријатељ би̏јаше зна̏менити̑ ра́збојни̑к Соловеј (чит. Салавјѐј) и чаро̀вни̑к Дјатељ. Чаро̀вни̑к му проре̏че̑, да ће земља његова бити славна, о̀стану̑ ли синови његови сложни, а држава да ће његова пропасти, ако се по̀свађе̑. Про̀роштво се ово и̏ збиља и̏спуни̑. Синови се по̀свадише, а руски велики кнез по̀диже у њиховој земљи тврди Новгород. Ако се и јесу Новгорођани кроз вијѐкове имали борити сад с Мордвинима, сад с Та̀тарима и с другим номадским племѐнима, што су обитавала с ону страну Волге, опет се Новгород по̀дигао ради самога свога положаја.

У широку̑ Волгу у̀тјече̑ пловна Ока (чит. Ака̀), која прима нешто више Нижњега[1]) Кљазму и Москву (чит. Маскву̑). Водени пут води од Нижњега до Казања, гдје Волга прима с Урала Каму, а даље могу бродови да̀ до̑ђу̑ до Астрагана и у Каспијско море. Тај је згодни положај учинио, те се ново о̏снова̑ни̑ град брзо дигао до зна̏менито̑га тр̏жи̑шта.

Данас се Нижниј ди̏јели̑ на̏ три̑ дијела: нȁ пра̑ви̑ град, који се по̀дигао на десној обали Оке баш нȁ мјесту, гдје ова у̀лази̑ у Волгу. Уз равну обалу пружио се „Нижниј Город“, до̑њи̑ гра̑д, са својим до 4 километра дугим улицама, које су посве

[1]) Руси га зову на̏просто Нижниј за разлику од Великога Новгорода на Иљменском језеру.

ѐвро̑пски̑ у̀ређене. На стрмој узвисини више до̑ње̑га града по̀дигао се „Верхниј Город“ или горњи град. Ту се у̀здиже̑ Кремљ (чит. Крем) у повијести града тако зна̏менита̑ тврђава. Обале се стрмо руше до̀ Оке̑ и Волге; Руси их зову „обри̏в (чит. абри̏в, стрмина) или „откос“ (чит. атко̀с). Двије, три дубо̀ко у̀сјечене̑ јаруге — „овра̀ги“ (чит. авра̀ги) — за̀диру се дубо̀ко у̏ стрму̑ обалу. По̏све је друкчија ли̏јева̑ обала Оке и сјеверна обала Волге. Широке̑ плосне равнице, што се тек метар, два, дижу изнад разине Волгине, про̀стиру̑ се к западу до Влади̏мира и Москве, (чит. Влађимира и Масквѐ) а к сјеверу до Пустога Урала и Бијелога мо̑ра. Нȁ ниско̑м шилу „Стрјѐлки“ насу̀прот самому граду про̀стрла се „Јармарка“, мјесто, гдје се држе силни са́јмови. Од поло̀вине̑ XVIII. вијека ску̏пља̑ се нȁ томе мјесту у̏ два̑ љетна мјесеца у̏ ср̏пњу и коло̀возу сва сила љу́ди̑, што до̀лазе̑ и воденим и су̏хи̑м путем. Ту се накр̏ца̑ робе од ме́ђа̑ кинеских до̀ Балтичкога мора. Ради великих поплава Волге, која каткад до̀ десе̑т километара̑ зау̀зима̑, намјеравали су, да Јармарку пре̏мјесте̑ нȁ друго̑ које мјесто, али се коначно 1846. о̀длу̏че̑ те су по̀дигли насу̀прот Новгороду насипе и уредили данашњу Јармарку. Цар Алѐкса̑ндар I. Павловић видећи, како је Јармарка зна̏менита за̀ руску̑ тр̑говину, даде милѝју̑н ру̏ба̑ља̑, да се посве у̀ре̑ди̑, а генѐра̑л Бетанку̑р (Betancourt) добије налог, да по̀дигне̑ по̏требите̑ зграде. Ма како се строго забрањивало на том простору ма и најмању ватру ложити, пушити или чај кухати, ипак се 1872. г. породила ватра, у којој је читава Јармарка изго̀рјела. О̀донда̑ погра́дише нове ка̏мене̑ зграде; дрво и све ствари, што би се могле упалити, про̀да̑ју̑ се по̏даље̑ од Јармарке нȁ обали Волге у тако званој Сибирској луци.

У средини Јармарке на̀лази̑ се велики налик на латинско слово „U“ сви̏ну̑ти̑ Бетанкуров канал. С једне и с друге стране сијѐку̑ се преко два километра дуге улице. Дванаест их иде у̏поредо с Оком, а једно двадесет и̏ пе̑т у̏поредо с Волгом. Читави простор Јармарке за̀пре̑ма̑ преко четири ква́дра̑тна километра. Јармарка није ни најмање слична каком и̏сточно̑м тр̏жи̑шту или обичном са́јму нȁ западу. Улице су равне, чисте, куће зи̑дане правилно на један спрат. Зелени се кровови чудно сјају нȁ су̏нцу; по̀д кућама се на̀лазе̑ тако зване катакомбе т. ј. подруми, у које се меће роба за вријеме са́јма. Великих магази́на̑ има данас до 1500 и 3500 ду̀ћа́на̑. Читава је Јармарка

рӓсвијетљена електричном свјетлошћу, а електричка жељезница спа̂ја̂ Јармарку с доњим градом те иде преко 900 м ду̏го̂га моста на̀ Оки, који је са̀гра̂ђен на̀ ла̂ђама, па се по̏д јесе̂н ра̂ди велике воде и леда ра̀стављâ. На Јармарки је крај жељезници, што до̀лазй до Нижњега ѝз Москвê.

II.

Са́јам се по̀чињê обично на 15. ср̂пња. Онда се служи у катѐдра̂лно̂ј цркви Александра Невскога свечана служба Божја. Новгород има сву силу разно̀врсни̂х цр̂ка̂вâ. Поред грчкоисточних ѝма и црква право̀вјерâцâ, римока̀толи̂чкâ, арменскока̀толичкâ, протестантска, имају и двије синагоге за старо̀вјêрце и за ново̀вјêрце, мошéја̂ за Та̀таре и Осма̀нлије, а на̏покон и будистички храм за Ки̂та̂јце и за Монго̀ле. Кад се у̑ сто̂лно̂ј цркви сврши литургија, онда стане обѝлазити опход па дође до ка̀пелê Св. Макарија, кога држе за заштитника Јармарке. Ту се два барјака благо̀словê те их по̀тегну̑ на сту́пове. Сви сад упру очи у те барјаке држећи, да ће ондје боља тр̂говина бити, на коју се страну залепр̂шају̑ барјаци. Све до 25. ср̂пња вози се роба са̀ сви̂х стра́на̂ Ѐвро̂пê и Азије. Већ прије 26 година (1883.) про̀да̂ло се и ку̑ова̂ло робе за̏ двјеста милију́на̂ ру̑ба̂љâ. Тр̂го̂вци, што до̀лазê с да̀леко̂га Истока, сјѐдају̑ са својом робом у си̂би̂рску̑ луку на̀ обали Волге, док се ѐвро̂пскй тр̂го̂вци држе западне стране. Са̂м Новгород има 72.000 ста̀но̂вни̂ка̂, а за вријѐме са́јма скупи се о̀вамо којих 400.000 стра̀на̂ца̂ тако, да за оно вријеме град има до̏ по̏ милијуна стано̂вни̂ка̂.

Чудна се ша̀ренâ смјеса за то вријеме вози оним дугим улицама! Све се жури, све је у послу, нêма̂ ту времена ни весéљу ни за́бави. Трговачки се послови о̀бављају̑, што се брже може. Трговац дође, Бог га знао о̀тка̂лê, гледа, да за̏ осам или десет да́на̂ прода своју робу, да наку̑пује̂, што му треба, те о̀длазй. Сибирски се тр̂го̂вци први спремају на̏ пу̑т, да у̑ловê свезу паробродарску до Ђумена и да их снијег на Ура́лу не затече. — На̀ уско̂м острву, кога зову Пески (чит. Пјескѝ, пјешчана земља), сложило се силно жељезо, што до̀лазй из губерније пјермске Камом до Нижњега. Силно се жељезо у различним облицима вози да̂н и но̂ћ с бро̀до̂вâ и с пароброда на тр̂жи̂ште. До

жељеза на̀сла̂га̂ни су читави редови, — рекао би цѝјепа̂ни̂х др̂ва̂, — а то са́ма суха риба вриједна више пута до четири милијуна ру̑ба̂љâ(1 руб. = 3 кр. 24 фил.) На̀ обали Оке на̀мјестили се западни тр̂го̂вци с којекаким стројевима, ѐвро̂пски̂м про̀изводима, са̀ сликама свѐта̂ца̂ (има их у̑ вријѐдности од четврт милијуна) пак с књигама и којѐчи̂м. О̀собита је трговина с ковчезима, којих про̀да̂ју̑ сваке године за 300.000 руб. У петроградској луци на̀ Оки на̀крца̂лê се ствари о̀д нада и лѝвено̂га жељеза; на јаким гредама висе звона сваке вр̂стê. Купци до̀лазê, кушају̑ глас зво́на̂ о̀собити̂м чекићем, на̀стаје̂ звоњење зво́на̂ и вика продавача, да о̀глу̑ши̂ш. Ре́ђају̑ се на̏даљê ствари о̀д жицê, читави низови ла̂на̂ца̂, којекаке мале стварце, што купују кућарци па их на̀мало про̀да̂ју̑. Близу катедрале на̀лазй се тр̂говина вина, обично кавкаскога и кримскога, а до̀лазê до Нижњега Каспијским морем и Волгом у вриједности о̏д два̂ милијуна ру̑ба̂љâ. До духа́на и уља ѝз јужнê Русије, што се ра̀звозй сухим путем у да̀леку̑ Си̂би̂рију, има и читавих го̏ми̂ла̂ бомбона, које Руси воле за летне за́парê, па и сапу́на, ча̀ра̂па̂, ци̂пе̂ла̂, стари́на̂, ко̂ла̂ и т. д. У бра̀зи̂лско̂ј се пасажи (пролазу) про̀да̂јê кава у̑ великим врећама; велика је ту тр̂говина кожама, које иду ћа на Кавказ и у цѐнтра̂лну̑ Азију. У си̂би̂рску̑ луку на Волги до̀возê велики пароброди сву силу памука и вуне. Читава се каравана јаких гвоздених бро̀до̂вâ слегла на Волгу, које вуче мали пароброд. Силне се „новинке" — пароброди, каки се у̑ сјеве̂рно̂ј Америци на Миссиссипу употребљавају, — ла̀га̂но спуштају низ Волгу но̀сећи са̏ собо̂м робу у Каспијско море. Велика је тр̂говина кожнога чаја; име му је отога, што га замотавају у̑ великê коже. Тај се чај бере у средѝни Китаја, спушта се на џонкама[1]) Јан-це-Кјангом у̑ море, о̀да̂нлê се вози у Тиен-цин, а потом преко Мо̀нго̂лскê у караванама у Кјахту на си̂би̂рско̂ј граници. Оданле га китајски тр̂го̂вци до̀возê у Нижниј. Друга се врста чаја, тако звани трсков чај, до̀возй морским путем у Одесу (чит. Ађесу), а тек оданле у Нижниј. Док се око чаја вр̂зê чудни жути Китајац или мрки Мо̀нго̂л, на̀ друго̂ј страни лукави Та̀тарин про̀да̂јê кр̂зно.

[1]) Џонка китајска је ријеч, а значи лађа.

Око мухàмедовскê мошèјê скупила се чета Перзѝјâнâцâ, Àрмêнâцâ, Осмàнлѝјâ и Кѝвâнâцâ, сваки у својој чудној али сликовној ношњи, па тргују рижом, сухим воћем, òрасима, пистàцијама и другим воћем. Кавкасци дòносê тигарске коже, Перзијáнци прекрасне драгòцјенê сăгове, а Самоједи с далекога сјевера мамутову бјелòкôст и кр́зно зрндава и бијелога медвједа. Уз кѝтâјскê редове пòдигао се прекрасни „главни дом“ с баршуном, са свилом и с различним модним и галантèрѝјскȋм стварима из Француске, Енглеске и из Њемачке. Ту се сјају швицарски сатови, млетачко и чешко стакло, Sevres-порцулан (чит. Сев'р-порцулан) и петрòгрâдскȋ. Вика стоји нà све стране, чују се најчудноватији језици овога свијета, тешке се тáрнице ваљају пòплоченȋм цестама, осòвине шкрипе, жељезне шиње ỳдарајŷ једна ȍ другŷ, звона звоне, с Оке и Волге чује се пиштави глас малих пароброда и мукло ỳјање великих; влак зă влâком ỳлазȋ у станицу, а велика електрична кола јуре свом брзином пò цести. Кàзалиште је рàсвијетљено, по различним панорамама и зáбавȋштима звуче трубе, мукло ỳдарâ бубањ, на стрељàнама чује се прăска, гòстионице се пуне, — сад ће пасти ноћ, свијетла, сјеверна ноћ, што траје сăмо од једàнаест дò двâ сата. До 25. колòвоза треба да се сви трговачки послови ỳрêдê, а 10. рŷјна обѝлазȋ велика стража Јармарком, ỳдарâ ỳ бŷбањ, заставе се скидају и посљедњи се дућан зàтворâ.

Зă дâн, два, све је зăмр̀ло, нêмâ више ни души трага, — тек што је иза онога мноштва љŷдȋ и робе остало смећа и смрâда са читавога свијета. Чим набŷјâ Волга с великих јèсêнскȋх кȋшâ, òтворајŷ се макинама уставе на насипима, вода навали унутра, а читава је Јармарка зà час под водом као нова Венеција. Вода òстајê преко зиме у Јармарки, у прољеће се уставе зàтворê, а Јармарка òстајê под водом све дотле, док Волга сасма нè спаднê. Онда се ỳставе опет òтворајŷ, силна се вода свом силом излијева ỳ нискŷ Волгу и Оку, које понèсŷ сă собôм сву нечист, а Јармарка òсванê једнога љетнога данка, а љетни су дани ондје неòбично врŷћи, посве чиста, као пòновљена и суха.

66.

Bog je spor, ali dòstîžan.

Napísao L. Tolstoj, preveo J. Gojtan.

U gradu Vladimiru (čit. Vlađimiru) živio jednom mlad tȑgovac; zvali su ga Ȁksenov. U njèga je bila kuća i dva dućána.

Ȁksenov je bio plav, kudrave kose i inače lijep čovjek, ȕzâtô još šaljivac i pjevač. Ȉzmlâda rado je pio, a kad se pȍnapio, zamètao bi kâvgu; no otkad se ožènio, òstavio se pića, sȁmo bi se katkad ogriješio ò tû manu.

Jednom ȕ ljetu ode Ȁksenov ȕ grâd Nižnij (čit. Njižnjij) na godišnji sajam. A kad se opraštao sa svojima, reče mu žena:

Ȉvane Dmitrijeviću, ne idi sad nikud, sanjala sam strašno o tèbi“.

Aksenov se nasmìjê pa joj odgòvorî:

„Dȁ, dȁ, ti se sve bojiš, da se ne bih napio gdje na sajmu“.

„Nè znâm ni sáma“, reče žèna, „čega se bojim, al' tako sam strašno sanjala! Vidjela sam, gdje ideš ȉz grâda gològlav, a u tèbe glava sva sijèda“.

Aksenov se nasmìjê.

„E pa to je dobro! Vidiš, kad sve raspròdâm, òbradovat ću te krasnim darom“.

I on se òprostî sa svojima pa ode.

Nȁ pô puta sretne se baš kod jedne krčme s pȍznâtîm tȑgôvcem i oni ùnîđû ȕ njû zajedno, da prènoćê. Kad se pònapijû čaja, odu zajedno svaki u svoju sobu, da spavaju. Sobe su bíle jedna dò drugê. Aksenov nije volio dugo spavati; stoga se pròbûdî ȕ pô noći, próbûdî kočijáša i zapòvjedî, da ùprêgnê konje, jer je lakše putòvati hladòvinôm. Zatim uđe u jednu tamnu sobu, plâtî gospodaru ràčûn i ode.

Odvèzâvši se do četrdèsêt vŕstâ[1]) stane, da zàložî i da se òdmorî ȕ sjeni kònaka. Ìzâđê nà prâg, da ruča, pa zapòvjedî, da pòstavê sȁmovâr; a on sâm uzme gitaru pa zàsvîrâ. Najedàmpût se prìblîžî trȍjka[2]) sa zvoncem, ȉz njê ìzâđê časnik s dva vojníka, prìstûpî Aksenovu i ùpîtâ ga:

„Tko si? Òtkudâ si?“

[1]) 1066 met. 1 vrsta.

[2]) Ruske saone, u koje su ùpregnûta tri konja.

*

Aksenov mu lijepo ispripòvjedî, šta je i òtkudâ je; najposlije nadòvêžê: „Izvòlite može biti malo čaja, da pijemo zajedno?"

Al' časnik sàmo pita službeno:

„Gdje si nòćio prošle noći? Sâm ili s tȑgôvcem? Jesi li vidio trgovca ùjutru? A zašto si tako rano ȍtputovao iz kònaka?

Aksenov se zàčudio, što ga zà sve pitaju, pa kaže, kako je bílo, i još doda:

„A šta vi mene tako sve ispitujête? Nijèsam ja ni tât ni rázbôjnîk. Idem za svojim poslom, a vi me nêmâte ništa pítati".

Ta dozòvê časnik vojníke i reče:

„Ja sam urèdnîk i pitam te zato, jer je onaj trgovac, s kojim si ti noćio prošle noći — zàklân. Kazuj stvari svoje, a vi pretražite".

Ùnîđû ù sobu, dòhvatê kovčeg i pȑtljagu, uzmu stvari razvezivati i pretražívati. Najedàmpût trgne urèdnîk iz pȑtljagê nož i pòvîče:

„A čiji je to nož?"

Aksenov òpâzîvši, gdje su krvav nož iz njegove pȑtljagê izvadili, prèstrašî se.

„A ȍdašta je krvav?"

Aksenov htjede da kaže, al' nè možê ni slova da progòvorî.

„Ja . . . ja nè znâm, ja . . . nož, ja . . . nije mo . . . moj!"

Tad reče urèdnîk:

Ùjutru našli su tȑgovca zàklâna u postelji, ama nije ga mogao nitko drugi zàklati nego ti. Soba je bila zàtvorena iznútra, a ù sobi nije bilo nikoga do tèbe. A nu i — krvav nož u tèbe, pa i po licu ti se pòznâjê. Govòri, kako si ga ubio i za koliko si ga orobio?

Kleo se Aksenov, da ga nije zaklao, da ga nije ni vidio poslije toga, òtkako su pili zajedno čaj, da je već bilo u njega osam hȉljâdâ vlastitih nȍvâcâ i da nije to njegov nož. No glas mu je drhtao, líce poblijèdjelo i sav se kao šiba na vodi trêsao ȍd straha, kao da je kriv.

Urèdnîk pozòvê vojníke, zapòvjedî im, da ga svežu i ù kola bace. I kad ga bace spùtânîh nogu ù kola, prèkrstî se i zàplačê. Pòbrâli Aksenovljeve stvari i nôvce; a njega sámog odàslali ù bližnjî grad u tamnicu. Poslali glasníka u Vladimir, da sàznajû, kakav je bio čovjek Aksenov. A svi tȑgôvci i stànôvnîci vladimirski rekoše, da je Aksenov ȉž mlâda lùpačio i lólao se, no inače rekli bi, da je — pošten čovjek. Tada su mu sudili. Sudili su mu zato, što je ubio rjàzânskôga tȑgôvca i òkrao ga za dvadeset hȉljâdâ.

Žena se ubìjala i ȍ mûžu nije znala šta da misli. Djèca su joj bila sva malèna, jedno je još i dojila. Pòkupî ona svoje piliće i pođe s njima ù grâd, gdje je muž bio zàtvorên. Ìznâjprije je nijèsu pustili, a ona zatim zàmolî načelnike i puste je k mužu. A kad vidi muža svoga u kažnjènîčkôm odijèlu i u lisičinama zajedno s rázbôjnîcima, sruši se nȁ zemlju i tako se nè mogâše dugo da òsvijestî. Zatim pòrêđâ djecu oko sèbe, a sáma sjedne pored muža i počne mu pripovijèdati ò kućnîm poslovima i pitati ga zà sve, što se s njim zbȉlo. On joj sve ispripòvjedî.

„A šta će biti sad?" ùpîtâ ga žena.

„Cara treba da molimo", òdvrâtî joj muž. „Ne mògu nevin stradati".

Žena mu reče, da je ona vèć poslala molbu nà cara, al' ta se molba još nije vratila. Aksenov ništa ne reče, već se sàmo snuždi.

Tȁd reče žena:

„Nijèsam ja onda badàvâ ono ù snu vidjela, da si sav posijedio, sjećaš li se? Gle òdista si već od bijèdê posijèdio. Nije ti trebalo onda putòvati!"

I ona ìgrajûći se kosom muža svôga nàstavî: „Vȁnja,[1]) mili drûže, reci ȉstinu ženi svojoj: jesi li ti to uradio?"

A Aksenov joj odgòvorî:

„Zar si ti posumnjala ná mê?" i pȍkrîjê se rukama pa zàplačê. Zatim pride vojnik i reče, da se žena s dječicom svojom ùdâljî.

Tad se Aksenov posljednji put sa svojima oprostio.

Kad je žena otišla, dozivao je Aksenov sèbi ù pamêt, što su govòrili. I kad se sjeti, da je i žena posumnjala nâ nj i upitala ga, da li je on ubio tȑgôvca, pòtješî se: „Òdista osim Boga nitko nè možê istine znati, i sàmo Boga treba da molim i sàmo od njèga milosti da očèkujêm!"

Òd toga vremena niti je Aksenov molbenice slao, niti se čemu nadao, već se sàmo molio Bogu.

[1]) Vanja = Ivica.

Aksenova su osudili na bičòvânje i na robiju. To se i zbilo. Dò krvi ga ìzbičovâli, a onda, kad su mu rane zacijelile, òtjerali ga s drugim robijášima u Sìbîr.

U Sibíru na robiji živio je Aksenov dvádesêt i šêst gödînâ. Kosa mu je pala glavom bijela kao snijeg, a brada narásla duga, uska pa sijèda. Òstavila ga veselost. Zgrbio se siròmah, hodao làgâno, govòrio malo, nikad se ni nasmijèšio nije, a često se molio Bogu.

U tamnici se naučio Aksenov šiti cipele. Za zàslûženê novce kupio je evànđêlje i čitao, kad je bilo naroda u tamnica. A na svetačne dane pošao bi ù cŕkvu i tamo čitao àpostol i pojao u pijèvnici — još je bio u njèga gròmôran glas. Poglavárstvo zavoljelo je Aksenova, što je bio tako smjeran, a drugovi su ga uapšeníci pöštovâli i zvali „djedom" i „Božjim čovjekom". Ako su šta trebali moliti — poslali bi ùapšenî Aksenova s molbom na poglavárstvo; a kadgod bi se među njima porodila svađa, dòlazili bi uvijek k njèmu, da im sudi.

Òd kućê nije Aksenovu nitko ništa pisao, i tako nije znao, žive li mu žena i dječica.

Dòtjerali jednom u zatvor nove robijáše. Pöd večê se sàkupili stari robijáši okolo novih i pitali ih, koji je iz kojega grada ili sela i šta je skrivio. I Aksenov je sio na svoju postelju kraj növajlîjâ ì obòrîvši oči slušao, što su drugi pripovijèdali. Jedan je bio òd novîh uapšeníkâ visok, zdrav, starac od kakvih 60 gödînâ, nosio je sijedu pòdrezânu bradu. On je baš pripovijèdao, zašto su ga dòtjerali.

„Eto tako, braćo moja", rečê on, „baš nì za što dòpao sam òvamo. Ìsprêgao sam kočijášu kljuse ìz saònâ. Dòčuli ljudi pa rekli: ùkrao je. A ja im nà tô: ta htio sam sàmo brže dà dôđêm kući — pustio sam poslije konja. Pa i kočijãš mi je prijatelj. Gòvorîm li istinu?"

„A jok, ùkrao je", rekoše oni.

„A toga nijèsu ni znali, šta i gdje sam ùkrao. Bílo je djêlâ, za koja bih već davno òvamo dopao, da su mi mogli dokazati, a gle sad me dòtjerali òvamo i protiv zakona.

„A šta lažeš, kad si bio već u Sibiru, sàmo nijèsi dugo göstovao . . .

„A òtkudâ si ti?" ùpîtâ jedan između uapšeníkâ.

„Ìz grâda Vladimira, tämošnjî stànôvnîk. Mene zovu Mäkarije, a pridjevak mi je Semjònović".

Aksenov pòdignê glavu i ùpîtâ ga:

„Semjòniću, jesi li čuo u gradu Vladimiru za tr̀gôvce Aksenove? Žive li još?"

„Kako ne! Bogati su to tr̀gôvci; otac im je u Sibiru. Grjèšnîk kao ì mi . . . A šta si ti, djède, počinio?" ùpîtâ opet Semjònov Aksenova.

Aksenov nije rado pripovijèdao o svojoj nesreći; ùzdahne sämo i reče:

„Skrivio sam pa sam eto već dvádesêt ï šest gödînâ ovdje na ròbiji.

A Mäkarije Semjònov ga opet ùpîta:

„A šta si počinio?"

„Sagriješio sam . . . zaslužio sam", i nè htjede Aksenov dalje da pripòvijedâ; no drugi uapšeníci drugovi njegovi, rekoše növajliji, kako je Aksenov dopao Sibíra. Rekoše oni, kako je netko na putu ubio tr̀gôvca i pòdmetnuo Aksenovu nož i kako su ga zà tô baš badàvâ osudili.

Kad zàčujê to Mäkarije Semjònov, pògledâ Aksenova, ùdarî rukama po kòljenima i reče:

„Gledaj čuda . . . gledaj čuda! Ala si se pòstarao, djede!"

Zapitkivali ga, čemu se čudi i gdje je on vidio Aksenova, no Mäkarije Semjònov ne reče im ništa, sämo ùskliknê:

„Čudèsa su to, djeco, čudèsa! Ùsud nam je dakle tu dosudio, da se opet sàstanêmo!"

Te riječi pobudile su u Aksenovu misao, može biti, da će taj čovjek znati, tko je ubio tr̀gôvca. I reče:

„Vàljâda si već prije čuo, Semjòniću, zà tâj dògađâj ili si mene vidio negdje prije?

„Kako ne bih čuo! Cìjelom se zemljom orilo. Da, da, davno se to već dogodilo, pa što sam i čuo, već sam zabòravio", reče Mäkarije Semjònov.

„Može biti, da si čuo, tko je ubio tr̀gôvca?" ùpîtâ Aksenov.

Mäkarije Semjònov nasmìjê se i reče:

„Pa to je ȍčito; onaj ga je ubio, u čijoj se torbi nož našao. A ako je tko tebi pòdmetnuo nož pa nije ùhvaćen — nijèsi lópôv! Pa kako ti je čovjek mogao nož pȍdmetnuti u torbu? Pod ùzglâvljem ti je bila. Ti bi òsjetio.

I tek što zàčujê Aksenov te riječi, rodi se u njèmu misao, baš taj čovjek da je ubio tȑgôvca. Aksenov ùstanê i òtîdê. Čitavu noć nije mogao spavati. Ȍbuzêla ga nekakva sjeta i pȍčêlo mu se utvarati: eto njegove žene onàkê, kakva je bila onda, kad ga je posljednji put ìspratila na godišnji sajam. Tako je vidio baš kao živu, i vidio joj lice i oči i čuo, kako mu se smȉjâla i govòrila. Onda mu se opet predòčilâ djeca onàkâ, kakva su bila još zȁmlâda — majúšna, jedno u kožuhu, a drugo još na prsima. I sèbe se sjetio, kad je bio mlad, veseo; sjetio se, kako je sjedio na prágu konaka, gdje su ga ùgrabili, i ùdarao u gitáru, i kako mu je onda treptala duša od veselja. A sjetio se i onoga kobnog mjesta, gdje su ga šibali; sjetio se i krvníka i naroda ȕokrûg i lìsičînâ i uapšeníkâ i svôga dvadesetšestogodišnjeg robìjâškôg živòvânja i svoje starosti. I takva sjeta zaòkupî Aksenova, da se htio skončati.

„A sve rad toga zlíkôvca!“ mislio je Aksenov.

I takav ga je gnjev spopao, da je htio vrátiti Màkariju Semjònovu šilo za ògnjilo, a i sèbi je želio, da bude jednom kraj takvome živòtu. Pò cijelê noći znao je čȉtati molitve, no nije se mogao umiriti. Dȁnju nije nikad išao Màkariju Semjònovu, niti je nâ nj kadgod gledao.

Tako su prošle dvije nèdjelje. Aksenov nije mogao nȍću dà spâvâ i već ga takva stîska ȍbuzêla, da nije znao, šta bi.

Jednom baš nȍću pòšêtâ Aksenov zátvorom i najedàrêd òpazî, gdje se sipa zemlja pod jednom posteljom. Al kad tamo, skoči ùtô Màkarije Semjònov ispod postelje i prèplašenîm lícem pògledâ Aksenova. Aksenov htjede da prôđê, kao da i nè mârî, da i nè vidî; no Mȁkarije ga ùhvatî zȁ rûku i ispripòvjedî mu, kako je on prȍkopao prohod pod zìdinama i kako nosi svaki dan zȅmlju u sárama i ìstrêsâ nà ulici, kad ih gone na ròbiju.

On reče:

„Sȁmo šuti, starče, ja ću i tebe izvèsti iz tamnice. A ako me pròkâžêš, mene će ìšibati dȍ krvi, a tebe ću ja onda ubiti“.

„Nêmâm zašto da pòbjegnêm, a ubiti me nè možêš, kad si me već òdâvna ubio. Da kažem na tèbe — to ću vidjeti: hoću li nè ću li, već kako Bog òdlûčî“.

Drugi dan, kad su vojnici gonili uapšeníke na robiju, òpazê oni, da Mȁkarije Semjònov ìstrêsâ zemlju. Pretraživali su zatvor i našli su rȕpu. Dođe náčelnîk u zatvor i počne ispitívati sve, tko je ȉskopao rȕpu? Svi su se branili. A oni, koji su znali, nijèsu izdavali Mȁkarija Semjònova, jer su znali, šta ga čeka: šibe do na mrtvo ime.

Tad se òbrâtî načelnik Aksenovu. Poznavao je Aksenova kao poštèna čovjeka, pa ga zàpîtâ:

„Starče prȁvedníče, kaži mi, Boga ti, tko je to uradio?“

Mȁkarije Semjònov stajao je, kao da ga se i nè tîčê, gledao na náčelníka, a na Aksenova se nije ni obàzreo. Aksenov je drhtao kao šiba na vodi i nije mogao dugo ni riječce da progòvorî. Mislio je: Ako zatájîm, zašto da mu òprostîm, kad me je ubio. Milo zà drâgo — neka mu se nàplâtî za moje mȕčênje. Kažem li, barem će ga izbičovati, a i meni će biti duši lakše.

Náčelnîk ga još jednom ùpîtâ:

„No, stârče, reci mi istinu, tko je pȍtkopao zid?“

Aksenov pògledâvši na Semjònova reče:

„Ne mogu rèći, vaše blagoròdstvo. Bog mi ne veli, dà kâžêm. I ja né ću. A vi sad rádite sà mnôm, štogod hoćete — vaša je moć“.

Dugo je nagovarao náčelnîk Aksenova, al' on nê će pa nê će, da kaže. I tako nijèsu znali, tko je pȍtkopao zid.

Druge noći, kadno je Aksenov legao u svoju postelju i tek zadrijèmao, začuje, gdje je netko došao i sio mu kràj nogû. Zavírî u tamninu i upòznâ Mȁkarija.

Aksenov reče:

„Šta hoćeš još od mène? Šta radiš tû?“

Mȁkarije je Semjònov múčao. Aksenov se digne nȁ rûke i nàstavî: „Šta ćeš? Ȍdlazi! Vojníka ću zvati“.

Mȁkarije Semjònov nagne se bliže Aksenovu i šȁpćûći mu reče:

„Ivane Dimitrijeviću, opròsti mi!“

„Zašto da ti òprostîm?“ ùpîtâ ga Aksenov.

„Ja sam ùbio onoga tȑgôvca, ja sam ti pòdmetnuo krvav nož. I tebe sam htio da ubijem, no na dvòrištu nešto je zašúštalo, a onda sam ti brzo turio nož ù vreću i ùtekao kroz prozor“.

Aksenov je šutio — nije znao, što dà kâžê.

Mȁkarije Semjònov spustivši se s postelje sagne se k zemlji reče:

„Ivane Dimitrijeviću, opròsti mi, opròsti Boga râdi! Prijavit ću se, da sam tr̀gôvca ubio, i tebe će pustiti. Vratit ćeš se kući“.

Aksenov reče:

„Lako tebi govòriti, al' teško meni trpjeti! Kuda da idem sad? ... Žena mi ȕmr̂la ... djeca su me zabòravila ... nêmâm nikud da se vratim ...

Mȁkarije Semjònov nè htede ustati s pȍda, već je lupao glavom ȍ zemlju i govório:

„Ivane Dimitrijeviću, opròsti mi! Da su me bičem ȉzbičovâli, lakše bi mi bilo nego sad. Kako da se sad ùsûdîm ȕ oči ti pògledati? .... Tebi se ipak sàžalilo zȁ mnôm — nijèsi kazao ... Opròsti mi, Hrìsta râdi! Opròsti mi, zlíkôvcu òkajânomu!“ — I zàplačê.

Čuvši Aksenov, da Mȁkarije Semjònov plače, ùdarî i sâm ȕ plač i reče:

„Bog ti oprostio; može biti, da sam ja stô pútâ veći grješnik od tèbe!“

I prestao je Aksenov misliti o domu svôme. Nikuda nè htjede iz tamnice; samo je mislio o posljednjem času.

Mȁkarije Semjònov nȅ poslušâ Aksenova, javi se krivim ... A kad je stigla odluka, da se Aksenov vrati domu svôme — bio je već mrtav.

67.

Kako djȅlujû šume na pòdnêblje.

Po češkom od prof. J. Jande.

Hȁrânju šûmâ nije posljedica sȁmo da nèstajê dŕvâ za ogrjev i ùopće dŕvâ, već ima dalèko znamenitijih rázlôgâ, s kojih treba šume s najvećom brigom štedjeti i gajiti.

Pògledajmo najprije nȁ obalu mòrskû. Ondje je šuma često jèdînâ zaštita od razornih nȁvâlâ. Nêmâ li šume nȁ plosnôj pjeskòvitôj obali, morski vjetar smahuje lak pijesak sve dalje i dalje ȕ zemlju, zàstirê njim malo pòmalo polja i livade, zakòpâvâ kuće ȉ kolibe i tjera rȁtâre òd obalê, dok ne prètvorî plodan kraj ȕ pješčanu pustoš. Šuma štîtî, ùstavljâ grânjem silu vjetra, hvata i

drži svojim kòrijenjem lak pijesak i plete zèlênjem i mahovinom, što pòd njôm raste, čvrst pokrov nad zemljom.

Mnogo se očitije pokazuje korist šûmâ u gorama, jer je ondje šuma na prèstrmîm òbrôncima jedina zaštitnica plodna tla. U njezinoj sjeni ùspijevâ izvrsna paša zȁ mârvu, mȁšina daje dobru stelju, magla prìânjâ zȁ krošnju, obàvîjâ mȁšinu te se busen i tlo òbilno nàpâjâ vlagom. Gusto lišće i čètine ne propúštajû sunčànîh zrâkâ do zemlje, što smeta, da se ìsûšî, tako da se neprestano prìbîrâ u zemlji dosta vode, a vrela teku cȉjelê godine bez záprekê i jednako prúžajûći vlagu i susjednim njivama. Pak i kad se bura i žestoka bujìca spušta, svako je drvo zápreka, koja vode ne ùstavljâ, ali je slabi; u kòrijenju stȁbâlâ zaùstavljâ se tȉjek, a voda pròdirûći s velikom množînôm ȕ zemlju nè možê se kao rȁzuzdânî živalj tako lako razvaliti po nizinama silom, koja uništuje.

Šuma čini zemlju znatno plodnu. Kòrijenje probíjajûći ȕ svakû najsitniju škuljicu pećine lomi ȉ najtvrđe kàmênje pripravljajûći tako vodi ulaz dò dubljîh vŕstâ pećine te pospjèšujûći tim, da se ràspadnê i strune nȁ korȉst bȉljnômu živòtu. Nȁpokôn se šuma znatno òpirê i ȕsovima, ako nijèsu òdvišê narásli spúštajûći se sȁ glavîcâ gorskih, zaùstavljâ njihov pâd te veže snježanu gomilu, dok se ne òtopî.

Pòsve je drugàčijê ondje, gdje je neràzboritâ ruka oplijènila šume ne obàzirûći se na budúćnôst. Ondje òtplavî kiša i okòpnjelî snijeg svukoliku crnicu zàmalo gȍdînâ tako, da na òbrôncima, gdje su prije bíle bujne šume, strše sada sȁmo gole stȉjene, koje prži sunce svojim vatrenim zrȁkama. Ondje nè kanê rosa, što ovlažuje zemlju, ondje ne raste ni travica ni mȁšina; olúja bujnom svojom kišom pljúštî po golu kàmênju, jedva da nàpojî tlo, ne razblažuje onoga kraja, već pokazuje sȁmo svoju pustošnu moć. Voda òtječûći ponajviše pȍvr̂šjem stijènâ kotr̀ljâ se dèrûći kao bujìca ȕ nizine, tr̂gajûći kȁmenê ruševine i zaplàvljujûći njima livade i polja. Gomile snijega némajû na golim òbrôncima nikakva otpora, ȕsovi se ruše uz ogromnu prȁsku u dòline rùšêćî dosta često ljudske stánove i pokopávajûći mnogu žrtvu ȕ hlâdnôm krilu. Pak kako šuma nȁ strmîm òbrôncima štiti tlo, tako djeluje svagdje i nȁ općû kakvoću vremena. Šuma hvata sunčànê zrȁke te ublažuje ljetnu vrúćinu; šuma zaùstavljâ ledene zimske vjetrove, daje jednaku vlagu čitavim krajevima, daje òbȉlje vode

pòtocima i rijèkama, ùkrâtko ublažuje pòdnêblje, čega bèz šumê ne bi bilo. Isto je tako znàmenit ùtjecâj šûmâ na žìvòtinjskî žìvot, jer troši veliku mnòžinu ùgljîčnê kiselinê te vòdêći ìz njê ùgljîk u oblíku dŕvâ i lîšća, ìzdišê kìsîk, koji je žìvòtu ljúdî i žìvòtînjâ neophodno pötrebit.

68.

Môć dobròdušnosti.

Preveo M. D.

U àrapskîm je pústinjama bio na glásu konj. Sve ga je pleme Neždsko poznavalo. Pjesnici su mu pjevali pjesme ù slavu. Bedûin Daher tako ga je jako žèlio imati, da je dân ì nôć nâ nj mislio i malo što nije šénuo pàmêću. On je gospodára njegova nudio stadima svojih dévâ i svim svojim imútkom, svim bògatstvom svojim; badàvâ — gospòdâr ga njegov ne šćaše nì za što dati.

Tad Daher prèže òtêti konja, o kojem je na jávi i ù snu sanjao. Pörâdi toga dòsjetî se on ovoj lùkâvštini: lice sebi nàmažê sokom od nekakve trave, zaòdjenê se ù krpe, prèvêžê šiju i noge kao sakat prosjak, pođe i sjedne nà drum, kojim je valjalo proći gospodáru od konja Nabeku.

Evo i Nabeka. Daher mu gòvorî slabim i iznèmoglîm glasom: „Stani. Ja sam siròmašan tuđinac; tri dana ne mògu se s mjesta maći, tri već danâ nijèsam ništa jeo, ja pògîbâm öd glâda. Pomòzi, Bog će ti naplatiti!"

„Sjedni òvamo", reče Nabek, „poći ćemo k meni".

„U mène nêmâ snage, da se dignem". Mìlostivnî Nabek skoči s konja i pòsâdî s velikim trudom nâ nj Dahera. Varalica podbòdê konja oštrim stremenom, ode i okrénuvši se vikne Nabeku: „Ja sam — Daher; ja òdvodîm tvôga konja".

„Stani!" vikne mu Nabek, „čûj!"

Znäjûći, da ga nè možê progoniti i da nikoga ondje nêmâ, stane Daher, ali opet ù dosta dàlekôj daljini, jer je u Nabekovim rukama bilo kòplje.

„Nè miči se s mjesta", reče Nabek Daheru. „Ti si se dòčepao moga konja, tako je näpokôn ugodno Alahu, i ja ti želim sreću, al' te molim, da nikomu nè kâžêš, kako si ga se dòčepao".

„A zašto to?"

„Zato, što će glas pûći po svijètu; drugi će se ùistinu valjati na drumu bolestan, iznèmogao, molit će pomoć, a nitko mu né će pomòći bojèći se, da ga ne prèvarî, kao evo i ti što si mene. Ti ćeš biti uzrok, da će sa zemlje nestati milòsŕđa".

Daher se za časak zàmislî, potom òdjašê s konja, dade ga gospodáru njegovu i pòljûbî se s njime.

Nabek pozòvê Dahera k sebi ù goste, gdje su provèli trì dana zajedno í utvŕdili vječno prijatéljstvo.

69.

Лисица се осветила вуку.

Народна басна.

Једна лисица ỷмијесй од земље колаче и испèкâвши их нầмажê их медом пак онда с тијем колачима дође к тỷчâрима и заиштê једно тỷче ỷ њйх, а она њима дà дâ меденијех колáчâ. Тỷчâри јој нè шћенỷ дати тỷчета него јој кажу, да иде к свињáрима, да ће јој они дати прâсе. Онда она òтйдê к свињарима и зàиштê ỷ њйх једно прасе, а она њима дà дâ меденијех колáчâ. Свињари јој нè шћенỷ дати прасета него је пошљу ка говедáрима, да ће јој они дати теле. Онда она òтйдê ка говедáрима и зàиштê ỷ њйх једно теле, а она њима дà дâ меденијех колáчâ. Говедари јој нè шћенỷ дати телета него је òправê ка коњушáрима, да ће јој они дати ждрйјебе. Онда она дође и ка коњушáрима па зàиштê ỷ њйх, да би јој дали једно ждрйјебе зà медене колàчиће. Коњушари јој даду једно ждријебе, а она њима кодáче, али им добро прйкрйчй, да нйпошто не лòмê колáчâ, док она нè прије̂ђê преко оног брда. Они је пòслушајỷ, али кад послије прèломê и загрйзỷ, виде, да су колáчи од земље и да их је лисица прèварила, пак онда одмах зà њôм ỷ потјеру, али она бйјâше нећ далèко умàкла на својој добити те се они врате празни и ỷмôрни натраг. Лисица дòшâвши својој кући метне ждрйјебе у кòшару[1]) и стане га тимáрити:[2]) сваки дан му је донòсила тра-

[1]) Кòшара, плетена стаја.

[2]) Чесалом чистини.

вице зелѐнê и водице студѐнê; али кад би год по̀лазила по траву и по̀ воду, свагда би прикричила ждребету, да пази на њезин глас и на њезине ри̏јечи: „Кȍбо, ко̀билице! отво̀ри ми вра́та; носим ти студѐнê водице и зелѐнê травице“, па ни̏ на какав други глас да не о̀творâ вра́тâ на ко̀шари. Једном дође вук, који је више пу́тâ слушао, како лисица ждребету виче, да о̀твори̂ врата, па стане и он својим крупнијем гласом викати: „Кȍбо, ко̀билице! отво̀ри ми вра́та; носим ти студѐне водице и зелѐнê травице“. Али ждријебе позна, да то није онај танки глас лѝсичин, па му не шће отво̀рити, а вук кад то види, са̏крије̂ се за̀ сјек[1]) од ко̀шаре̂. Мало вре́мена затијем по̀сто̀ји̂, ал' ето ти лисице с водом и са травом. Како дође пред ко̀шару, стане по обича́ју на вратима танко говорити: „Кȍбо, ко̀билице! отвори ми врата: носим ти студѐнê водице и зелѐнê травице“. Ждријебе по̀зна̂вши глас њезин одмах јој о̀твори̂ пак стане приповиједати, како је нетко до̀лазио и го̀ворио као и она, да му о̀твори̂ врата, али крупнијем гласом, и како оно није шћело отворити. Онда лисица рече: „Не о̀творâј ни̏пошто на крупан глас, већ на врло танак“. Сју̏традâн, кад лисица опет о̀ти̂де̂ по̀ воду и траву, дође вук, који је за̀ сјеком слушао сав њихов разговор, па се стисне, што је већма могао, и повиче врло танкијем гласом: „Кȍбо, ко̀билице! отво̀ри ми вра́та: носим ти студѐнê водице и зелѐнê травице“. Јадно ждријебе прѐвари̂ се па о̀твори̂ врата, а вук њега за̏ вра̂т, те га у̀вâли̂ и свега по̀једе̂ са̏мо гла̏ву и̏ реп о̀стави̂ па онда о̀ти̂де̂, а врата се на ко̀шари за̀ њи̂м за̀творе̂ као што су и била. Кад послије дође лисица, по обича́ју стане звати: „Кȍбо, ко̀билице! отво̀ри ми врата: носим ти студѐнê водице и зелѐнê травице“. Али нити се тко јâвља̂ нити врата о̀творâ. Онда она про̀ви̂ри̂ кроз брвна и кад о̀пази̂ само главу и̏ ре̂п о̀д ждребета, одмах се сво̂ме јаду до̀сјети̂ те о̏бије̂ врата и стане ри̂дати и нарицати на̀д мр̂тво̂м главом ждребѐћо̂м, а најпослије од тешке туге и жалости о̀ти̂де̂ па се у̀мр̂тви̂ на путу. Мало затијем у̀дари̂ о̀нуда̂ један човјек с колима и на̀ша̂вши лисицу на путу дигне је и ба̂ци у̏ кола ми̏слѐћи, кад дође кући, да је о̀дере̂. Овај је човјек имао у̏ колима у торби три си̂рца. Лисица, која се била у̏тајâла, дигне се по̏лако пак изву́че̂ сва

[1]) Сјȅк, угао гдје се састају два брвна, која су у̀сјечена једно у друго.

три си̂рца из торбе и по̀бјегне̂ с њима. Кад по̏добро у̏макне̂, а она по̀једе̂ два си̂рца одма̀х, а трећи на̀такне̂ на̀ вра̂т па онда пође даље. И̏ду̂ћи тако су̀коби̂ се с вуком, који јој је ждријебе изио; а вук, кад види у̏ ње̂ си̂рац, за̀пи̂та̂ је, о̀ткуда̂ јој; а она му одго̀вори̂, да је и̏злока̂ла из воде. „А гдје је та вида?“ за̀пи̂та̂ опет вук, а лисица му рече: „Ходи, ја ћу ти показати“, То би̏ја̂ше око по́ноћи о у̏штапу и небо би̏ја̂ше ведро. Лисица довѐде̂ вука на једну воду и пока́за̂вши му у води мјесец рече: „Ено видиш, колики је си̂рац у води; него лочи па ћеш га изло̀кати, као и ја свој што сам и̏злока̂ла“. Лоче ву̂јо, лоче, док му вода тр̂гне на̏ уши. Лисица му за̀тисне̂ уши, па му опет рече: „Лочи, ву̂јо, сад ћеш изло̀кати“. А вук сиро̀мах опет лочи, лочи, док му тргне вода на̏ но̂с и на уста. Онда му лисица за̀тисне̂ и̏ но̂с и у́ста па у̏зја̂ше̂ на̂ њ и рече, да је болесна и да нѐ може̂ ићи, већ да је он носи. Јадни вук почне је носити, а она о̀те̂гне̂ пјевати: „Бо̏лан здраву носи, бо̏лан здраву носи“. И кад је она ово јѐдна̂ко пона́вљала, за̀пи̂та̂ је вук: „Шта ти, те̂то, го̀вори̂ш?“ А она му каже: „Ништа, ву̂јо, буна̀ца̂м“.[1]) Па опет у̀деси̂: „Бо̏лан здраву носи, болан здраву носи“, и тако јѐдна̂ко до пред једну кућу, у којој су били сватови. Чу̂ју̂ћи сватови, што лисица го̀вори̂, и̏зи̂ђу̂ прѐд кућу и почну хвалити њезину пјесму, а она им каже, да би и̏ боље пјевала, да их хоће пустити у̏ кућу, а затијем и на таван. Сватови их пусте. Пошто вук с тешком му̂ко̂м узнѐсе̂ лисицу на таван, који је био о̀д ње̂се̂, она онда о̀твори̂ све јаме вуку, и и̏злије се сва вода из њега, те по̏лије̂ доље сватове. Сватови полѐте̂ на таван, лисица скочи с тавана и утѐче̂, а јаднога вука свега испребијају. Кад се послије са̀стану̂ вук и лисица, за̀пи̂та̂ једно друго, како у̏тече; вук одго̀вори̂, да је сав испрѐби̂ја̂н и да је једва у̀текао̂; тако и лисица рече. Сад лисица позо̀ве̂ вука, да прескакују преко једне сто̀жине̂[2]) си̂јенске̂, која је ондје близу била. Вук је и то по̀слуша̂ на̀опа̂ко по сѐбе. Пошто неколико пута прѐскоче̂, рече лисица вуку, да добро не прескакује, да превећ на̏ стра̂ну скаче, а не у̏пра̂во изнад стожине. Онда он пође, да прѐскочи̂ у̏пра̂во изнад стожине те се на њу набо̀де̂. Лисица ви̂де̂ћи то обѐсели̂ се

[1]) Буна̀цати, т. ј. булазнити, бунцати.
[2]) Стожина, мотка, око које се стог сијена са̀дијева̂.

врло и рече вуку: „Мӥчи, вў̂јо, мӥчи, сад ћеш са́ћи“. А вук мӥчӯћи дòтјерâ дò дна стожине; онда га она òставӣ свéтêћи[1]) му се: „Òдâвно ја око тебе дерем òпâнке, јер си ти моје ждрӥјебе изио“.

70.

Sèljâk i róda.

Preveo M. D.

Sèljâk räzapeo mrežu s nákanôm, da ù njû lovi divlje guske, koje su polju činile veliku štetu. Jednom ùlovî nekoliko gŭsâkâ i međù njima ródu. — „Dobri čovječe!“ stade róda moliti seljáka, „pusti me, ja ti nï u čem nijèsam skrivila i ne činim polju tvojemu nikakve štete; osim toga imam jošte staru majku, koju sam dužna hraniti“. — Sve je to lijèpo“, òdvrâtî seljak, „no zašto ja tebe nàlazîm u takvu rđavu društvu?“

71.

Ugljen.

Od prof. dra. M. Kišpatića.

Kàmenî ŭgljên nije drugo nego ostátak bilja, koji je ležao pŏkopân u zemlji Bog zna koliko tïsûćâ gȍdînâ te se tolìkô promijenio, da je često veòma teško na njèmu poznati bȋljnû prirodu. I u ugljènu je kao i ù svakôj drugoj biljci sunčànâ svjetlost skrivèna. Kad kameni ugljen ìzgârâ, svijètlî i žârî istom svjetlošću i toplìnôm, što je òd sûnca nä zemlju dòlazila.

Tvorničarstvo i veliki obrt zäpočeo se zamašnije razvijati tek, kad je čovjek počeo kameni ugljen upotrebljavati. Englezi s pravom zovu kameni ugljen crnim zlatom, jer njemu treba da zàhvâlê svu svoju snagu i veličinu u obrtu. Izrađivanje i obrt kȍvînâ òsnîvâ se danas na porabi ugljena; od njèga zàvîsî brzìna posla, jevtinòća, jednom rïječi kameni je ugljen najvažnija sila, koja danas krêćê veliki obrt i promet.

1) Светити се, туђему се злу радовати.

Ìzumrlâ bȋljka padne pò vlažnîm mjestima, močvarama ù blato, ù vodu, a zrak je nè možê rastvòriti, ali ona ne ìščeznê nego se samo pròmijenî. Biljka ìzgubî najprije boju svoju, pòstajê smeđa te ìzgubî i svoj oblik. Biljke se, da tako rečem, pougljènjujû i tvore naslage trȅsêta.

Najveće se njemačko trèsetîšte širi na 60 geografskih čètvôrnîh mȋljâ. Hanovèrânskâ imade 350.000 jùtârâ najboljega trȅsêta, koji je gotovo dva metra debeo. U Irskoj pokrivaju trèsetîšta gotovo četiri i pô milijuna jùtârâ, a sam je trȅsêt blizu 10 metárâ debeo. Za razvijanje trèsetîšta svakako su hladni sjeverniji krajevi prikladniji od toplijih nà jugu. Trȅsêt je kadšto tako mek, da se u njèmu čovjek i ugušiti može. Tako je posljednji kralj Jagelović zaglavio ù tresêtnom blatu u boju kod Moháča; tako isto zäglávî i Vilim holàndêskî.

Najmlađi trȅsêt, koji se tek stvara, obično je žućkaste boje. U njèmu se mogu još raspoznati sve biljke, od kojih je postao. Nešto stariji trȅsêt smeđe je ili crne boje i tako je stisnut, da se u njèmu samo još bȋljnâ vlakànca poznaju. Stari je trȅsêt obično već tako gust i tvrd, da se u njèmu više nè vidê biljke. Gdjekoje su starije vrste trȅsêta tako već kämenômu ugljenu slične, da ih nè možêš od njèga razlučiti. Pokusima se dokazalo, da se pri izgaranju 100 kg drvenoga ugljena proizvèdê upravo tolìkô toplinê, koliko od 105 kg kämenôga ugljena ili od 118 kg trȅsêta ili 234 kg omòrikê.

Mi rázlikujemo mlađi mrki, stariji crni kameni ugljen i ugljac. Ugljac je najviše pròmijenjen ugljen, obično i najstariji, a lako se poznaje po svojem òsobitom sjaju. Na pojèdînim mjestima malo se kád nàlazî samo jedan sloj ugljena, obično ih ima pȍ višê nàslâgânîh jedan povrh drugoga. Mjestimice se nađe po 20, 50 pače 100 i 200 slòjêvâ. Ako su često slojevi i tanki, šire se òsobito širokim prostorom. Naslage ugljena pokrivaju u Americi u državi Illinois do 2.070 četvornih geogr. mȋljâ. Mrki ugljen kopa se ili s površine ili pod zemljom; crni se kameni ugljen kopa uvijek u pòdzemnîm prokopima.

Malo se u kojim rûdnîcima dògâđâ tolìkô nèsrêćâ, koliko u ugljenícima. U ugljenicima se ràzvîjâ i kupi ȍpâsan plin sàstavljen od ugljíka i vodíka (CH_4), koji se, ako se pòmiješâ sä zrâkom, lako zàpâlî uz veliku präsku. Ȕ rûdnîcima se nè dâ raditi bez svjetlosti, pa se kod najvećega ȍprêza ipak može dogoditi, da se

plin zàpâlî. Tako je pòginulo u ugljeniku Burgku kod Dresdena 2. kolòvoza 1869. 276 ljúdî.

Vrijednost je ugljena zà sve grane obrta tako golèma, da se né dâ òmjeriti. Ugljen se svezao sa željezom najuže; jedno s drugim proìzvodî sve, što zovemo velikim obrtom. Njemačka, a osobito Engleska, treba željezu i ugljenu da zàhvâlî obrtnu svoju snagu. Ugljenom se tjeraju žèljeznice i parobrodi. Najveći dio plina, kojim se rasvjetljuju ulice, pravi se òd kamenôga ugljena. Ìz kamenôga se ugljena dobivaju prekapljivanjem najraznoličnije boje poznate pòd imenom anilinskih bójâ. Boje su ove najkrasnije i najživlje òd svìh, što ih ima, a k tomu su tako dobre, da bi bèz njìh danas teško mogli biti u bojadisarstvu i štampi.

Ugljenom su najbogatije države Engleska i Sjeveroameričke savezne države. U Engleskoj šire se slojevi ugljena prostorom od 500 četvornih mîljâ te zaprémajû jednu desetinu čitave zemlje. U Saveznim se američkim državama šire slojevi crnoga ugljena ògrômnîm prostorom, valjada preko 20.000 četvornih mîljâ. Mnogo ugljena proizvodi Njemačka; i Francuska je bogata ugljenom. Velikim se prostorom šire nȁslage ugljena u Rusiji. U Hrvatskoj ima crnoga ugljena kod Ivanca, Lepoglave, Vrhovca, Graba; a mrkoga ima gotovo pò svîm gorama u Hrvatskoj, Slavoniji i u Dalmaciji.

72.

Дјевица орлеанска.

Од дра. Николе Крстића.

Ова чу̏дноватâ дјѐвôјка била је кћи једнога фра̀нцу̑скога сељака, рођена у селу Домремију (Dom Remy) у Лотарингији 1412. Већ је у̑ ра̑нôм дјѐтињству показивала она о̀собиту̑ нарав. Као сѐља̑чкô дијете помагала је оцу свôму у пољским пословима, и кад је на̀ њу̑ ред дошао, чу̏вала је сѐоскô стадо. У̑ цр̏кву је радо ишла и често су је на̀лазили са́му самцату у̑ цр̏кви, гдје се Богу моли и гдје клѐчи̑ прѐд сликама ма̑јке Божје и Исуса Христа. Она је била већ у овим ра̑ни̑м годинама тако пòбожна, те јој се чинило, да ће Бог с њом чудо

учинити, и да к њој до̀лази̑ а̀ра̑нђел Михајло, који је о̏д Бога донио глас, да ће к њој доћи света Ката̀ри̑на и Маргарита, које Бог шаље, да је у̑прављају̑ у пословима.

У оно је вријеме био француски краљ Ка̑рло VII., који је за̏узео краљевски пријѐстô послије смрти оца свôга Ка̑рла VI., који је умр'о сулуд. Већ је о̀да̑вна трајао рат међу Ѐнглѐскôм и Фра̀нцу̑скôм и у том су рату по̀д Ка̑рлом VI. и VII. тако срећни били Енглéзи, да су освòјили готово сву Француску, па и са̑м пријѐстôни̑ град Француске Па̀ри̑з био је у̑ њихови̑м рукама. Ка̑рло је VII. био при̑нуђен бјежати у̑ јужну̑ Француску, а Пари́жани су свôга краља пакосно „малим краљем“ називали — што је са̏мо мали дио Француске имао у својој власти. Јѐди̑ну̑ је наду полáгао Ка̑рло у у̑твр̑ђенô мјесто Орлеан, али Енглези дођоше са̀ знатнôм силом па хтједоше освојити и ово мјесто. Ка̑рло се у̑плаши̑ бојéћи се, да ће и ово мјесто Енглези освојити, па се спремао, да пође још даље на̀ југ Француске.

Ѝвана је утоме постала одрáсла дјевојка. Она је непрѐстано ишла у̑ цр̑кву, молила се Богу и, као што је сáма говорила, разговарала се с Богом и с његовим светима. Она је слушала, како је некад проречѐно, да ће Француску једна жена упропастити, а дјевојка ослободити, па је твр̑до себе у̑вјерила, да је она та дјевојка, коју је Бог и̑забрао, да и̑збави̑ Француску од њезиних угњетáча̑. Оду̑шевљена својом на̏ми̑шљу и својим снȍвима о̀ти̑ђê к заповједни́ку некога француского града и рече му, да је у̑пу̑ти̑ краљу, јер је њој Бог запòвједио, да и̑збави̑ Орлеан од нѐпријатѐља̑ и да о̀круни̑ краља Ка̑рла VII. у Ренсу (Reims). Заповјѐдни̑к, тронут дјѐвојачкôм одушевљеношћу, даде јој неколико војни́ка̑ за пратиоце и пòшаљê је краљу. 1. о̀жу̑јка 1429. дође Ѝвана Ка̑рлу VII., који је пусти прѐда̑ се и са̀слуша̑ њезин говор. Свима се учини чудо Ѝванина понуда, да ће она ослободити Орлеан од ѐнглѐскê по̀дсадê, и краљ сазòвê свѐћени̑ке и учене љу̑де и за̀пи̑та̑ их за савјет. Свѐћеници признáду̑, да је Ѝвана Божјим духом за̀дахну̑та и да је сасвим при сѐби, па су зато свјѐтовâли краља, да прѝстане на њезин пријѐдлог. Краљ на̀лазêћи се и бѐз тога у̑ великôј сметњи прѝстанê на̀покôн на Ѝванину понуду и дòпусти̑ јој, да ради све, што за добро нађе за ослобођење Орлеана. Ѝвана, до̀би̑вши ово допуштење, одмах даде начинити заставу, на којој је био и̑спи̑са̑н Створитељ, о̀кру̑жен лијерима,

*

држе́ћи у ру̏кама куглу цѝјелога свијета. Затим рече, да јој из једне цркве донѐсу̑ мач, који је на др̏шку имао пет кр̏стова̑. Кад су јој мач до̏нијели, почне она скупљати војнике и спремати се за по̏лазак у Орлеан, да тому граду буде у помо̀ћи и да по̀дсједну̑тима донѐсе̑ о̀ру̑жја и хране.

Кад је Ѝвана скупила војнике, које јој дадоше и који су оду̀шевљени њезиним примјером за̏ њо̑м пошли, запо̀вједѝ, да се сви испо̀вједе̑ и прѝче̑сте̑. У̏тврђени молитвама и светом та̑јно̑м у̏пу̑те̑ се француски војници под Ѝванино̑м управом Орлеану и стигну у тај град, донесу хране и ратне потребе по̀дсједну̑тима и по̀ткријепе̑ им силе. По̀дсједну̑тѝ с великом радошћу до̀чекају̑ Ѝвану, која је на коњу јахала у љѐвици држе́ћи бојну заставу. У̏шавши у̑ гра̑д о̀тѝђе̑ најприје у̑ цр̏кву и по̀молѝ се Богу. Орлеанци спреме велику вечеру, али Ѝвана се на̏пије̑ по̀ сво̑м обича̑ју мало вина по̀мијеша̑на с водом и појѐде̑ кома̀дић хљеба. Одмах почне излијѐтати ѝз гра̑да у сваким је излетом нано̀сила Енглезима грдне штете. Енглези се најприје смѝја̑ху чувши, како дјевојка једна кани ѝзбавити Француску о̀д њихове силе, послије су се по̏чели чудити њезиној појави, а кад виде, с каквом жестѝно̑м на̀падају̑ на̀ њѝх Французи под њезином управом, у̏плаше се о̀д ње̑ и нагну бјежати испред њезине чете, јер су мислили, да стоји у догово̀ру с неча̀стивѝм. Ѝвана за̀ неколико да́на̑ тако о̀слабѝ Енглезе, да су морали већ деветога дана прѐкинути подсаду и пову́ћи своју војску натраг.

Неописива радост о̀вла̑да̑ тад у француској војсци. Ѝвана за̀хва̑лѝ Богу, што јој је помагао о̀дбити Енглезе од Орлеана, оде краљу и позо̀ве̑ га, да пође с њом к Ренсу, да га ондје по̀ ста̑ро̑м француском обича̑ју о̀крунѝ краљевском круном. Ренс је још јѐдна̑ко био у енглеским рукама, и око Ренса било је много у̏тврђенѝх мјѐста̑, у којима је било енглеске војске. Ка̑рло се послије кратка премишљања склони и пође с Ѝвано̑м. Французи су зау̏зимали у̏твр̑ђена̑ мјеста једно за̀ другѝм. Енглези су бјежали испред чу̏днова̑те̑ дјевојке, а тврђаве и градови о̀творали су своја врата француском краљу. Тако је Ка̑рло 16. ср̏пња ушао у̑ Ренс, а 17. већ је био кру̏ниса̑н за францускога краља. Ѝвана тим начином испуни за̀ неколико нѐдеља̑ своја обећања, и кад су јој захваљивали у узвисивали

је за у̏чињена̑ дјела, одго̀ворѝ, да су дужни благодарити Богу за̀ све, јер што је чинила, чинила је по̀ Божјо̑ј вољи.

Послије краљева кру̏ниса̑ња хтједе се Ѝвана повратити сво̑ме старом за̏вича̑ју, али ју је краљ врло молио, да о̀стане̑ у војсци, која је под њеном управом за̏добѝла толѝке̑ побједе. Ѝвана прѝстане̑ на ове молбе, али није о̀сјећала више у се̑би оно одушевље́ње, које ју је прије руководило; она је и сад била храбра, по̀божна, блага, али није могла на Французе она̀ко̑ силно дје̏ловати, као што је дје̏лова̑ла до кру̏ниса̑ња краљева у Ренсу. Она о̀тѝђе̑ с краљевском војском у Компјењ (Compiègne), који су по̀дсјели краљеви нѐпријатељи Бургунђани и Енглези. Једном излете Французи ѝз гра̑да на нѐпријатеље и почну их гонити: али на̀скоро буду прѝнуђени, да се повуку натраг. У том је у̏змаку била Ѝвана по̀сљедња̑, која је одбијала непријатѐљска̑ на̀пада̑ња. Заповјѐднѝк компјењски бојѐћи се, да с Французима нѐ у̑ђу̑ и Енглези у̑ град, по̀дигне̑ мост и за̀творѝ градска врата, те тако о̀стане̑ Ѝвана с неколико храбрих јуна́ка̑ ван града. Нѐпријатељи је о̀пколе̑ и за̀робе̑. Енглези су се врло ра̏дова̑ли, кад су добили Ѝвану у своју власт. Желе́ћи јој доћи гла́ве̑, да је у догово̀ру с неча̀стивѝм, а по та̀дашње̑му обича̑ју спаљивали су онога, који је био ма̀ђионѝк. Ѝвана се бранила с достојанством и јасно одговарала на̀ сва за̀мр̑шена̑ питања својих су̑да̑ца̑, који је о̀су̑де̑ на вјечити затвор и смрћу јој за̀пријете̑, ако се још једном обуче у̑ мушко̑ одијѐло. Но кад се Ѝвана свукла, да спава, украду јој женске хаљине те буде прѝну̏ђена обу̏ћу мушко одијѐло. То је био доказ, да она не̑ ће, да се одрѐче̑ својих све̑за̑ с неча̀стивѝм, па је зато о̀су̑де̑, да буде спа̑љена. Ѝвана је била мирна, кад јој рекоше, да мора у̏мријети, испо̀вједѝ се и прѝче̑стѝ па призѝвају̑ћи име Спа̀ситељево умре 30. свѝбња 1431. Пепео тѝјела њезина ба̑це Енглези у ријеку Сену.

Тако је скончала ова ју̏на̑чка̑ кћи францускога народа, која је била први повод, те су се Французи ослободили енглеске власти, јер и послије Ѝванине̑ смрти на̀ставише Французи борбу с Енглезима и на̀скоро о̀чисте̑ сву Француску од енглеске војске.

Додатак.

Но божји су путови недокучљиви.

Она дјевица орлеанска, која је г. 1431. òсуђена нà срамотну смрт и била на ломачи на тргу руанском (Rouen) јавно спаљена, сада је нà велику радост францускога народа прòслављена у Риму. Дуго се и дуго испитивао њезин живот, истраживао њезин рад а òсобито њезина смрт. И што се показало?

Дуго је истраживање доказало, да Ивана, дјевица орлеанска није била у вези с нечастивим него да је била права јунакиња својега народа. Дуго је испитивање показало, да она није била вјештица, него дјевојка побожна, света и чиста живота. Била је права Богу мила дјевица, која је све радила по упути од Бога добивèнôј. Тога она позива божјега не ће никоме зà вољу да се одрече. И кад се за последњи пут испòвједила и примила св. причест, довели су је на стратиште. Ни страх пред прѝправљенôм већ тамо ломачом није подобан да је склоне, да тај божји позив зàтâјȋ. И скончала је на ломачи као мученица.

Зато је св. Отац папа Пијо X. дне 18. травња 1909. прогласио у Риму дјевицу орлеанску свечаним начином блаженом. На то је славље дошло много хиљада Француза у Рим, да виде и чују, како је њихова кћерка, дјевица орлеанска, дика и понос француских католика ѝздигнута на част олтара божјега.

73.

Damjan Juda, knez dùbrovačkî.

Od prof. Jos. Modestina.

Pošto je potkraj čètvȑtê kȑstâškê vojne osvojen Carigrad (12. trâvnja 1204. god.) i pòtom nastao rásap bizantskôgâ cârstva, kraljica se lagúnâ, pònosna Vènêcija, ùspê na vršak slave i moći svoje. Vjerno se držéći mudroga svjȅta svojih najumnijih sinóvâ, da je mȍre, a ne kopno, rȉznica svetoga Mârka, bješe u

prvom redu posvòjila obale, gradove prìmôrskê i ostrva. Sad se dug i neprèkidan nîz njezinih tȑgovačkîh pristanȉštâ sterao uz Marmarsko, Egejsko i Jonsko more od tjesnàca Bosporskoga do Otrantskoga tjesnàca, sèžûći se uz arbànaskê obale i dalje nä sjevêr, ù more Jadransko. Sve su to bile prònicavîm okom ȉzabrânê tačke pa su Mlečanima već po svojem geògrafskôm položáju morale biti dragòcjenê pòrâdi njihove tȑgovinê i pòmorskôga gospòdstva. — Vènêcija se odsad sve do polòvinê XIV. vijeka ponosno piše „gospodàrica od jedne četvrti i pô svega carstva Romanije;“ ona je prva i nèpobitna velika vlast na Sredòzêmnôm moru. Njezinoj sili i njezinu gospòdstvu mora sad da se pòklonî i naš slavni Dùbrôvnîk.

Ùz tâj događaj povjesni o zagospodòvânju Mlèčânâ u Dùbrôvnîku priplèla se predaja o samòsilnôj smrti dubrovačkog kneza Damjana Jude. — Bješe tada knez u Dubrovniku — tako kazuje dùbrovačkâ povjesna predaja — Damjan Juda, čovjek velikih umnih daróvâ, ali pohlepan zä vlâšću i silòvit. Kad se navȑšila prva godina njegova zakonitoga knezòvânja pa minula potom i druga, nè htjede se odrèći časti i vlasti, ne dòpustî, da se sàkupî „vêljê vijèće“, koje bi mu ȉzabrâlo nàsljednîka, već sàstavî sebi dosta jaku tjèlesnû stražu, òsvojî sve utvrde gradske pa se nàmetnê tiraninom svojoj dòmovini. Dubrovačka vlastèla ne mògâvši te sramòtê podnijeti urotiše se protiv njega. Na čelo se ùrotnîcîma stavi odlična i rodòljubnâ porodica Bobàljevȉćâ. Dok je to saznao silnik Juda, odmah zapòvjedî, da se pòhvatajû ùrotnîčkê kȍlovođe: Vláho, Velčina i Domanja Bobaljevići. Nego poglavica dvorske straže Ugrin Gašpar ȉ sâm stade zàzirati od Judina tȉrânstva pa prèpustî ovim plèmenitîm mladíćima zgodu, da se zàklonê ù Bosnu. Mitom i strahom već je dvȉje godine vladao Damjan Juda, kadno se protiv njega zàvjeri i zet mu Petar Benešić. Petar sàberê ù kući svojoj sve nezadovoljníke i svjetova ih, da se zátrâžî pomoć u Vènêcijê pa da obèćajû, da će zato primiti Mlečanina zä knêza, ali uz takove pogodbe, da se time ne òkȓnjî slobòda narodna. Mihàjlo i Vid Bobaljevići, iskusni ljûdi i roditelji onih nesrećnih zatočeníkâ, najžešće su se protivili Benešićevu prijedlogu, da se Mlečani pozòvû ù pomôć. — Tako ćete se može biti, gòvorâhu oni, oslobòditi tȉrânstva dòmâćêga sina, ali ćete na sèbe nàprtiti gospòdstvo tuđinsko. — Većina dùbrovačkê vlastèlê ipak prìstade uz Benešića. Stoga on pođe kao

po svojem privatnom trgovačkôm poslu u Vènêciju te ùglâvî tamo sa signòrijôm ugovor, u kojem bješe jedna od poglavitih pògodâbâ, da će Dùbrôvčâni zà pomôć primati kneza iz Vènêcijê. Tako se zadòvoljiše i Mlečani, jer je časno bilo po njihov grad, da između svojih sinóvâ daju drugome gradu poglavára, a zädovôljan je bio dùbrovačkî pòruk Benešić, jer je mislio, da će tako kraj biti takmenju za knezòvskôm čâšću među rázdornôm dubrovačkom vlastèlôm. — Baš je ù tô vrijeme imao otploviti iz Vènêcijê Toma Morosini, da pòsjednê u Carigradu patrìjârskû stòlicu. Njemu pòvjerê Mlečani, da usput prìstanê u Dubrovniku pa da ùrêdî nove odnošaje. Brzo dòplovî bròdôvlje do Dubrovnika i baci sidra pred Lokrumom, krasnim ȍstr̂vcem, što zàtvorâ luku dubrovačku od morske pučine. Benešić, koji se tàkôđer desio u pratnji Morosinijevoj, odmah pohítî dò svôga tȁsta, da mu javi vesele glase o dòlasku odličnih gòstî, ȉzabrânôga patrijára carigradskoga i mletačkih pòslânîkâ. Eto kolike časti! Dođoše òd pûkê želje, da upòznajû dubrovačkoga gospara i da s njime sklope prijatèljstvo. Ȕsrdno ga stoga moli, da ih lijepo primi i pòčastî, a pòtom da im ùzvrâtî pohod nà lâđi, gdje će moći vidjeti i krasne darove, što ih Mlečani nose novome caru u Carigradu. — Damjan se Juda prèvarî. Ništa zla ne slútêći pođe po ručku na mletačku galiju, — ali tek što je stupio lađi nȁ krôv, veće digoše sidra i lađa zàplovî. Bijèsan Juda s tako grozne prijèvarê tresne glavom o kormilo broda i umrije. Čas prije, no što će dûšu ispùstiti, prèkorî zeta s ubistva a Mlečane s vjerolomstva. Tako je zaglavio nesrećni knez Damjan Juda, dubrovački, rekli bismo, Marin Falijero.

74.

S ô.

Od prof. dra. M. Kišpatića.

Ȍd svîh rúdâ, što ih iz zemlje kopamo, sô je radi svoje zdravstvene vrijednosti po čovjeka od najveće koristi. Zà njôm tek dòlazî željezo, a onda kameni ugljen. Korist se njena istina ne da baš òpaziti odmah očima, ali priroda je, rekao bih, krîšom nàtjerala sve narode, da je cȉjenê i smatraju svetinjom kùćêvnôga mira. Tko ne poznaje lijepi ruski običaj, kojim domàćin gosta svoga dočekuje prúžajûći mu „hljeb ȉ sô?" Ȕ kući ništa mu nije tako sveto i tako važno kao kruh ȉ sô, pa kad jednim i drugim tuđina pònudî, onda ga u svojoj kući i hrani i brani, ma i ìmovinu i život izgubio. Zȁ stô, na kojem nêmâ soli, veli Rus „krivòj stolъ".

Stara njemačka poslovica veli, da bi valjalo uzà svakô zrno soli po jedan očènâš izmoliti, a tko sô ràsipâ, morat će pred nèbeskîm vratima tolìkô dánâ čekati, koliko je zr̂nâ prosuo. Stara hrvatska poslovica veli: nè vjerûj nikomu, dokle s njim ne ìzjedêš „četvr̀tînku" soli (četvrti dio kupljeníka, 10 litara), a već su stari Gr̂ci i Rímljani govorili, da nam nêmâ prijatelja, dok s njim ne pòjedêmo žlicu soli. Stari su Rimljani imali srebrnu slánicu (soljenku), koja je gotovo uvijek na stolu stajala. Ona je prèlazila od oca nȁ sîna, zato „paternum salinum", a s njom je i očin blagoslov prèlazio nà kuću. U Svetom Pismu staroga zavjeta govori se o solnoj vezi među čovjekom i Bogom. Grci su sô bògovima žr̂tvovâli držéći je za uzor čistoće. Kinezi slave još i danas svetkovinu soli, a Meksikanci imadu òsobitu božicu soli. Kad Àrapin sklapa s kim najsvetiju svezu prijatéljstva, dȉjelî s njim komad pòsoljena kruha. Kršćani su ù pr̂vôm vijeku pri krštenju stavljali novomu članu nešto soli u usta, što se i do danas sačuvalo

Kamo se god čovjek naselio, trebalo mu je ponajprije soli za svakìdašnjû potrebu. Ȍd soli pravi se soda, a ta treba zà pravljênje sapuna i stakla. Sô se upotrebljava kod bijèljenja, bojàdisânja i pravljenja papira i platna. U Rusiji i u Americi ne bi mogli tako lako prodati svoja silna stada gòvêdâ, da némajû soli, kojom meso sole, da ga čuvaju od gnjiloće, i u druge krajeve šalju. U 100 kg mêsa ima 75 kg. vode, koju ìzvlâčî so ȉz mêsa. Koliko milijúnâ i milijuna ùsoljenê ribe prođe trgovinom po svijètu!

Stoka se uza slanu hranu brzo pòmognê, ùgojî, ùglađî i oživî te ne obòlî lako. To je očevidno dòkâzâno pokusima. Živòtinje, kojima nijèsu dulje vremena soli davali, postale su trome i lijene, dlaka izgubila je prirodni sjaj te je stala ispadati, živòtinje su, da pravo rečemo, obòljele. U Novoj Holandiji, u Kapandu, gdje po lìvadama rastu slane trave, imadu ovce najfiniju

vunu. Životinje, koje se samo hrane travama, trebaju mnogo više soli nego one, što jedu meso.

Čista je sô providna kao staklo, ali ima i crvene i zelene, žute, modre i sive soli. Crvèna biva sô od željezne primjese, zelèna i modra od bakra, siva od smoline, a žuta od gline i od ȉlovačê.

Odakle je sô i gdje joj je postanak? Svagdje, gdje ima soli ù većôj množìni, ima ona svoj postanak ü moru. Sva mora nijèsu jednako slana; to zavisi o tom, koliko u koje more dòlazî slatke vode iz rijèkâ i koliko se ȉz mora prèko dâna vode ishlápî. Mnogo soli imaju i slana jezèra. Najveći dio soli, što je u tȑgovini imamo, dòbîvâmo iz zemlje kao kamenu so. Sve te silne naslage nastale su ȍd môrâ, koja su se u jezèra pretvòrila pa se onda ishlápila i presàhla. Gdjekad treba dubòko ü zemlju i u kàmênje kopati, dok se dȍ soli dođe.

Najveličanstveniji je rudnik soli u Galiciji u Vieličkoj. Zna se, da se već 1290. godine ȉz rûdnîka sô kopala. Rudnik je òd istoka k zapadu 3300 m dug, a ȍd sjevera k jugu 1200 m; dubina mu sèžê do 400 m. Sô se kopa u sedam spratova. Râdnîci kidaju sô željeznim oruđem nà velikê komáde, a samo mjestimice òstavljajû čitave stupove, da se svodovi ne pòrušê. Sô se vozi kròz rûdnîk konjma. Ù rûdnîk vodi s površine trinaest ròvôvâ, ù nekîm ròvovima idu skaline ȍd soli ù dônjê spratove, dok se ù drugîm opet ljudi spuštaju na užètima. Tu je kàpelica svetoga Antúna, sva ȍd soli: žȑtvenîk, svȉjećnjâci, sveci, svodovi, sve je od najkrasnije sȍli. Malo dalje, ù istôm spratu, ima velika dvorana za zabave. Stupovi, prostor za glazbu i ogromni viseći svȉjećnjâci su od providne soli. Nà godinu kopaju ondje preko 68,000.000 kg soli, a moći će se u solniku možda još 100 godina raditi.

Soli imaju i slana vrela i more. Ȉz mora pusti se voda ù oveću jamu da se nečist nà dnu slegne, a pròčišćenâ morska voda vodi se na plitka slànȉšta poput vrta. Voda se nà sûncu ishlàpljujê, sô se küpî i snȍsî nà hrpe.

75.

Ògnjenô òrūžje ù srednjêm vijeku.

Po A. Rambaud-u M. D.

Prâh ili bárut, koji su već poznavali Kȉtâjci, Bizantínci i Àrapi, dugo je vremena bila tvar malo ȍpâsna, jer se nije rasprskavao. Àrapi nađoše sredstvo, kojim su čistili sàlitru, što su je metali ù tû smjesu. Oni su se nȁdaljê dòsjetili te su njim nabijali cȉjevi i izbacivali predmete. Godine 1273. upòtrijebî Abu Jusuf, sùltân maročki pòdsjedajûći grad jedan nekakve sprave, iz kojih je metao kàmênje na opkope. Među Evròpljanima je republika florèntinskâ prva, koja je 1325. lijevala prve topove[1]) ȍd kovi i prva tanèta od žèljeza.

U Fràncûskôj je upotrebljavao Filip VI. oko 1339. topove. Godine 1345. dali su Cahòrani[2]) praviti 24 topa zà obranu grada svôga. Ta je nova sprava postala znȁmenita 1346. u boju kod Crecy-a (čit. Kresȉja), u kojoj je ènglêskî kralj Eduard III. pobio Filipa VI., kralja fràncûskôga. Englezi pòstavê ònamo tri tòpa, koji su metali žèljezna tanèta. Ȕdarânje tih sprâvâ proùzročî tolikû tréšnju i buku, da se činilo, da Bog gròmovima ùbîjâ ljûde, a konje da plaši. Tako piše ò tom očevídac. Ȕistinu učiniše ti topovi više buke nego zla, ali nàtjeraše ü strah konja i junáka fràncûskôga. Òd togâ su se vremena sve više upotrebljavali topovi. Englézi su pòdsjedajûći fràncûskî prìmôrskî grad Saint-Malo (čit. Sę-malò) 1376. opkolili ga s 400 tòpôvâ.

Te su sprave ù pȑvôm počétku bile vrlo različita oblika i veličînê. Jedna je vŕsta imala vrlo kratku cȉjev i nà dnu rupicu, na koju se palila; ta se cȉjev zvala **b o m b a r d e** (čit. bonbàrd); druga je imala oblik dugùljast te se pòtom zvala **p ò l j s k a z m i j a** i t. d.

Jedna je i druga vŕsta bila sad od zvizdana,[3]) sad òd kovâna žèljeza, vrlo rȉjetko od bakra ili òd mjedi. Kadšto su upotrebljavali dȓvene valjke ȍkovâne žèljeznîm obručima.

---

[1]) Top turska je riječ i znači svako okrúglo tijelo: **tane**, **lopta**. Kanon dolazi od lat. **cana**, a znači: **cijev**.

[2]) Građani Cahora, grada u Francuskoj.

[3]) Zvizdan, lijevano gvožđe.

Ti su topovi metali tanèta žèljezna i olovna, komáde staroga žèljeza i kamene kugle.

Budúći da prah nije òsobit bio i budúći da nijèsu pazili nà tô, da bude prah prema veličini topa i prema predmetu, koji se meće, nijèsu ni sìgûrno gađali.

Malo poslije toga lijevali su već topove òd mjedi, što je bolje od žèljeza, te ih opremali kao današnje.

Ù istô su vrijème iznàšli puške,[1]) koje su zvali pòrâdi oblika ručne zmije. Puška XV. vijeka, u počétku òd mjedi ili od žèljeza, bila je veòma teška. Strjèljâč je upr'o kundak o oklop, cìjev je naslonio nà račvast kolac te je tako pucao. Zato su trebala dva čovjeka: jedan, koji je cìjev udešavao, drugi, koji je palio fitíljem. Pòtom su puške bile lakše tako, da je jedan čovjek mogao njom ùpravljati, ali još je uvijek trebalo, da je nàslonî nà račvast kolac.

Španjólci su nešto pòpravili pušku. Dò ondâ je strjèljâč sam palio pušku fitíljem, a sad su izumjeli spravu, koja je kokotom (òrozom) bacala fitîlj nä prâh, te ga tako upalila. Nijèmci su zamijenili fitîlj kremenom; to su kremènjače.

Pravi junáci nijèsu dugo voljeli toga òrûžja. Tako se pripòvijèđâ, da je Králjević Mârko pòbjegao u pećinu, kad je prvi put vidio pušku i pòšâvši, da je ògledâ (da li je istina, da je ona onàkâ, kao što se pripovijèđâ), probio ìz njê sâm sebi dlan, pa onda rekao: „Sad ne pòmâžê jùnâštvo, jer najgora rđa može ubiti najboljega junáka".

Dok su kraljevi jùnâčkîm duhom dísali, dotle su se pròtivili tomu òrûžju. Jùnâčkî fràncûskî kralj Franjo I. istom se onda odlučio za to òrûžje, kad mu je vojska stradala 1525. kod Pavìjê od špànjòlskih fitìljâčâ, kojih su tanèta pròdirala i najbolju žèljeznû opremu.

[1]) Puška riječ je grčka, što smo je dobili preko njemačkoga Büchse. Grčki glasi ta riječ πυξίς (= pyksis) a znači „cijev šuplja" od šimširova drveta (t. j. πύξος-ή). U starim hrvat. listinama zove se „pukša".

76.

Drâgô kàmênje.

Od prof. dra. M. Kišpatića.

Čòvječjê oko tražilo je uvijek u prirodi što ljepše predmete, kojima će òkititi tìjelo svoje, da bude što uglednije. Ìsprvicê zadòvoljio se čovjek tim, da je tìjelo svoje šarènîm bojama mazao. No čim se pònešto ukus pòpravio, stade pò tijelu vješati najprije lijèpe bîljnê plodove, onda pòtrâžî u rudstvu predmete stalnije, trajnije i ljepše pa se njima kitio tolìkê vijèkove, te se još ni danas nije mogao otresti tih starih i taštih òbičâjâ. Među pr̂vîm uresima, što ih je čovjek iz rudstva uzeo, bilo je drago kamenje i zlato. Već davno prije nego se pòčèla bìlježiti povijest ljudstva, bilo se drago kamenje već nadalèko raširilo i òmiljelo u ljúdî.

Zà drâgô kàmênje bírao je čovjek onàkê rude, koje su oko zasljepljivale ili svojom lijepom bojom ili svojom pròvidnošću, a òsobitîm sjajem i svjetlucanjem. Među òstâlîm svojstvima, kojih radi pòstade drago kamenje tako cìjenjeno, pòstade najvažnije njihova tvrdòća. Jer što je dragi kamen bio tvrđi, to se teže mogla njegova lìjepa pòvršina pokvariti i ozlijediti, pa to je baš, poradi čega je tvrđe drago kamenje zä urês tako òmiljelo. Za najstarije se narode u Indiji i Ègiptu znade, da su se od pamtivijeka dragim kamenjem resili. Indija još je i danas, a bila je òduvijeka najbogatija lijepim dragim kamenjem. Ègipćâni su mrtvàcima svojim metali pod jezik drago kamenje ìzrezâno u oblíku jedne vŕstê bube, koja im je bèsmrtnôst prikazivala. S Ègipćânima dòlazili su u doticaj stari Izraelićani, pa su se òd njîh naùčili kititi dragim kamenjem. Ù tô vrijème poznavalo se već mnogo vŕstâ dragoga kamenja. Tako nàbrâjâ Mojsije 12 komádâ rázličnoga dragoga kamenja pa nàlâžê, da se njima nàkitî prsni štit velikoga svèćenîka. Od 12 židòvskîh pleménâ bio je svakomu po jedan takav kamen pòsvêćen.

Ù stârîh Gr̂kâ udomaćilo se drago kamenje mnogo kasnije. U Homerovim pjesmama, koje su nastale čitavih 500 gödînâ poslije Mojsija, nẹ spòminjê se drago kamenje nigdje ni jednom rìječju. Sämo je nä trî mjesta spòmênût ondje jantar, a ò drâgôm kamenju nema nigdje nì govora. Čini se pò tom, da Grci ù tô

vrijème dragoga kamenja nijèsu poznavali. U Homerovim pjesmama nàlazîmo vjerno òpîsân sav grčki javni i kućni život. Iz svega se vidi, da je Hòmêr rado opisivao sve, što je u čòvječjîm očima vrijedno, sjajno i lijepo, pa nêmâ súmnjê, te bi on i drago kamenje spomenuo, da su ga Gȑci ù tô vrijeme poznavali. Čȕdnovâto nam se to čini, što znamo, da su Grci mnogo općili i tȑgovâli s mnogim àzîjskîm narodima, koji su drago kamenje već poznavali. Tek ù 7. i 6. vijèku prije Hrista upòznaše se Grci s dragim kamenjem. Kao prvoga vještáka, koji je znao drago kamenje rezati, spòminjû Teodora sa Sama, a Heròdot kaže zâ nj, da je skovao poznati i glasòvitî prsten Polìkratov. Nešto je kasnije napisao svèćenîk grčki Onomàkrit čitavu pjesmu ò drâgôm kamenju, u kojoj opisuje čarovne i tajne sile, što ih drago kamenje u sèbi ima. Ȕ tô dòba bilo je drago kamenje pò Grčkôj mnogo ràšîreno, a òdânlê prešao je običaj kititi se dragim kamenjem u Ìtâliju. Kako su Rímljani bili raskošni i puni tȁštînâ, to je ù njîh drago kamenje u običaj došlo ù mnogo većoj mjeri nego i u jednoga starijega naroda. Za vrijème rimskih cȁrêvâ dopre pȍžuda zà drâgîm kamenjem do nevjerojatne mjere. Zà drâgô kamenje su se izdavali silni novci, a svatko, tko je sȁmo nešto bio bogatiji i ugledniji, bio je nȁtrpân dragim kamenjem.

Mnogo je ȑremena prošlo, a da ljudi nijèsu znali tačno rázlikovati jednu vŕstu dragoga kamenja ȍd drugê. Bio je tomu uzrok, što su u raspoznavanju dragoga kamenja najviše na boju gledali. Tisuće su gȍdînâ držali, da su modri sàfîr i crveni rùbîn dva posve rázličita kamena. No danas se znade, da je jedno i drugo ista ruda, zovu jê ìndîjskîm ȉmenom korund, pa da je sȁmo slȕčâjnîm prȉmjesama jedan korund postao modar, a drugi crven. Draguljári su mnogu tvrdu rudu, koja je pròvidna i lijepo žuta bila, držali za topas, a danas se zna, da ima osim topasa i drugoga žutoga dragoga kamenja. Ȕopće se ù tom mnogo griješilo, pa i danas još mnogi krivo čine, kad po boji razređuju drago kamenje. Najviše dragoga kamenja, ako je sàsvîm čisto, pròvidno je kao voda. Koji je god takav dragi kamen bojàdisân, pa ma ta boja bila najljepša i najdražesnija, uvijek je svaki dobio tu boju od koje druge prìmiješânê tvari. Kad se koji takav dragi kamen u prírodi stvarao, trebalo je sȁmo neznatno malo, da mu se koje druge tvari prìmiješâ, pa bi već postao bojàdisân. Ako i jest nà mnogôm dragom kamènu lijêpa

boja ono, čega radi ga òsobito ljube i cijene, ipak se môrâmo u rázlikovânju obazirati nà drugâ svojstva, koja nijèsu tako slȕčâjno nastala kao boja.

Najpouzdanije sredstvo, kako ćemo raspòznati koji dragi kamen, jest kèmîjskô ispitivanje; valja nam naime pronaći, od koje je tvari dragi kamen sàstavljen. Ali to je veòma težak posao, treba zato mnogo znanja i vježbe. Ȕzâtô je ovdje još i ta poteškòća, da se u takvu ispitivanju dragi kamen uvijek ùništiti mora.

77.

Dijàmant.

Od prof. dra. M. Kišpatića.

Čovjek je sebi ȉzabrao i između rúdâ ljùbîmca pa ga pòstavio nadà sve rude kao kralja i dao mu vrijèdnôst i cijenu kao ni jednoj drugoj rúdi. Sámo sjajno zlato ù kruni i žezlu kraljevu iščèzâvâ svojom vrijednošću prema kralju svega dragoga kamenja, prema dijàmantu, koji je ondje najljepši i najdragocjeniji ures. Krivo bi učinili čòvječjêmu umu, kad bi mu zàmjerili, što se dao tȁštinôm tako dalèko zavèsti, da je cijenio više dijàmant ȍd zlâta, žȅljeza, ugljena i òd stotinu drugih rúdâ, koje su mu u živòtu mnogo više kòristovale. Ȕprâvo je ù tom ljepša strana čòvječjega uma, da òsjećâ osim obične potrebe za život u sèbi nešto više, a to je ukus, òsjećânje ljepòtê. Pa baš u dijàmantu je našao čovjek svojstva, kojih radi zaslužuje, da mu je dao prednost pred svima òstâlîm prírodninama.

Dijàmant — alem kamen — jedini je u svem dragom kàmênju, koji je stvoren, ako ga kèmîjskî motrimo, sȁmo od jedne tvari. U dijàmantu nàlazîmo čist ùgljîk, koji nije nȉ s čim spojen ni slučen. Pa čudo, ȕprâvo ta tvar, koja je ovdje tako pròvidna i svijetla, ȉnâče je u prirodi tako ràšîrena i tako obična. Ugljik je glavna sàstavina grafita, kamenoga ugljena, drveta, petroleja, masti, mêsa, ugljične kiselînê i stotine drugih stvárî, ali je svuda još pòmiješân ili spojen s drugim tvarma i počélima — nigdje nije tako čist kao u dijàmantu. Jedini je jošte grȁfit, koji je dijàmantu srodan; on je nepròvidan ugljik, ù kôm ima nešto nečiste primjese. Pored svega toga što je dijàmant sàstavljen od tako pȍ-

znâtê i tako rȁšîrenê tvari, opet su dosàdašnjî pokusi čovjekovi, da stvori dijàmant, dosta slabo ȕspjeli.

Glasòvitî ènglêskî zvjezdoznánac Newton (čit. Njut'n) bio je prvi, koji je došao nà tû misao, da dijàmant može izgòrjeti, ali to nije sâm dokazati mogao. Ȕ tô vrijème nijèsu još znali, da je dijàmant stvoren od ugljíka. Učenjáci u Fiorenci, Beču i u Parízu pravili su dvjesta gȍdînâ pokuse, da spale dijàmant, ali to nije ni jednomu pošlo za rúkôm do Lavoisieru[1]) g. 1776. u Parizu. On je bio ujedno prvi očevidno dokazao, da je dijàmant sàstavljen od ugljíka, jer ȕ čistu kisíku sàsvim ìzgârâ te se prètvârâ u ugljičnu kȉselinu. Kad se dijàmant ȕžârî s pristupom uzduha ili čista kisíka, zàpâlî se kao ugljen i gori, dok bȅz trâga sàsvîm ne izgori. Ako do dijamanta, kad je u najvećem žaru, nè možê uzduh, òstajê nepròmijenjen, niti mȉjenjâ boje, ni svjetlosti svoje.

U najvrednija svojstva, kojima se dijàmant òdlikujê, ide jamačno njegova tvrdòća. On je nȅ samo međù drâgîm kamenjem nego i među svima rudama i svima tjelèsima gotovo najtvrđi. To svojstvo dijàmanta bilo je već starim narodima dobro pȍznâto, ali nijèsu znali još razlike među tvrdim i krtim tijelom. Zato su i mislili Grci i Rímljani, da se ni najvećim čekićem nè možê razbiti dijàmant, jer je najtvrđa ruda, pa onda nè možê nì krt biti. No danas svaki čovjek zna, da i najtvrđa stvar može biti krta, a da se opet mnoga meka tvar može veòma teško kidati i cijepati. Tako je ȕpravo i s dijàmantom. Njíme možemo parati i rezati svaki tvrdi predmet osim kristaliziranoga bora, a sâm se opet nè možê ničim drugim parati, pa opet je tako krt, da će se nà stotinu komádâ ràspasti, ako ga sàmo jačim čekićem ȕdarîmo. Svatko znade, da se staklo teže reže òd drveta, da je dakle staklo tvrđe òd drveta, pa ipak će se ȕdârcem prozor prije polupati nego njegov dȓvenî òkvîr; a to zato, što je staklo krtije òd drveta.

Premà našem znanju jako nam se čȕdnovâto čini, kako su mogli stari narodi pomiješati krtost i tvrdòću, što su ipak učinili. Oni su držali sàmo onu rudu tvrdom, koja nije krta, koja se nè dâ razlupati. Tako se jamačno gdjekomu dijàmantu dogòdilo, da su ga ispitujući razbili i bacili, kao da nije pravi dijàmant. Glasòvitî rimski pisac Plinije piše ȕ svôm prirodopisu o dijàmantu stvari, koje jasno pokazuju, kakve su čȕdnovâte nazore imali u ono vrijeme o prirodi. On piše ovàkô:

„Nȅ samo među drâgîm kàmênjem nego i među svima čòvječjîm predmetima imádê dijàmant najveću cijenu. Dugo su ga vremena poznavali sàmo kraljevi, i to malo njih. Nàlazî se kao i zlato u rudnicima, ali dosta rȉjetko. Nàlazî se pored zlata, pa se čini, kao da se sàmo ȕ zlȁtu stvara. Ima ga 6 vŕstâ, a međù njima su ìndîjskî i àrapskî od neizrecive tvrdòćê: nà nâkôvnju òdbîjâ udarac čèkića tako silno, da se žèljezo i nâkôvanj na komáde ràspadajû. I òd vatrê je dijàmant jači tako, da se ȕ njôj nikada ne ȕgrijê; òdatlê mu i ime àdamas, što ȕ grčkôm znači „nȅsloman". Moć tu nàd vatrôm i čèlikom može sàmo skršiti jàrčjâ krv, a i to sàmo, ako se dijàmant ȕ svježu i toplu krv nàmočî. Tu veliku tâjnu sàmo je Bog mogao čovjeku saòpćiti. Kad se nà tâj način dijàmant srećno stane trgati, onda se ràspadâ na tako sitne komàdiće, da ih čovjek ni vidjeti nè možê". Ȕ srednjêm su vijèku pjesnici pjevali o tom čȕdnovâtôm svojstvu dijàmanta, a glasòvitî alkèmista Albertus Magnus sàsvîm ozbiljno pripòvijedâ, da će jarčja krv stim prije ȕništiti moć dijàmantu, ako se jarcu prije dade da pije i jede péršuna.

I takve su se bajke još vijèkove po svijètu širile. Dugo vremena nije nikomu palo nȁ ûm, da žȑtvujê koji dragòcjen dijàmant te da ga ȕ vatri i pod kladivom ispituje, nego to osta sve do najnovijega vremena nèriješeno.

Kod sve tvrdòćê dijàmantovê dade se on nȅ samo ȕdarânjem na nèpravîlnê komáde ràskidati, nego se može još ȕ pravîlnîm pravcima cijèpati. Pravilnomu ovomu cijèpânju uzrok je, što je dijàmant gotovo uvijek ȕleđen ili što mu je bar nutarnjost pravilno složena.

[1]) Lavoisier (čit. Lavoazje), kemik 1748.—1794.

78.

Kako se živjelo ȕ srednjêm vijèku.

Po A. Rambaud-u M. D.

Pòkućstvo.

Sve do kȑstâškîh rȁtôvâ bilo je pòkućstvo sámê gospòdê u dvorovima vrlo prosto: stô òd drveta, zà svetkovine u obliku pòtkovê, klûpe i stolice bez naslona òd drveta; postelje uske, nà-

punjene slamom; veliki kovčezi od vrbe i òd drveta, pokrivèni kravljom kožom, da se ù njima čuva odijèlo i dragòcjenê stvari. Jèdînâ se raskoš pokazivala u zlàtârskôj robi, koja je bila vrlo teška, ali prosta rádnja.

Poslije kr̀stâških vójnâ odijèvajû se zidovi làkovânôm kožom, nàbrânôm i pòzlâćenôm (što se zvalo Còrdovskâ koža), istočnom tkaninom, bojàdisânîm platnom, a potom dođoše tapéte.[1]) U prozore gotske metali su okna bojàdisâna kao u crkvènê te ih pripojavali olovom ili kòsiterom (tùtijôm).

Stóci naslonjáči pokrivaju se bògatôm tkaninom, u koju su uvézeni grbovi. Ima stolácâ s naslonom i s krovom (baldakínom) nalik na spòmenîke. I pòkućstvo je dobilo oblik gotske grádnjê. Pò velikîm stolovima ima dragòcjenôga sûđa, vr̀čêvâ, bôcâ, kùtîjcâ za mirodije, slaníkâ (òd zlâta ili srèbra, pòzlâćena ù vatri) nàkićenîh líkovima ljúdî ili živòtînjâ i òbloženîh drâgîm kàmênjem. Pokraj stòla ima više manjih stòlôvâ; na jednom su zdjele i tanjíri za izmjenjivanje, nà drugôm su stàklenî vrčevi i čaše. Stari nijèsu poznavali peći, nego su se grijali na žeravici nòsêći je u tigánju. Mjesto dìmnjâka imali su u krovu svojih kòlîbâ rupu. Sve do XII. vijeka bȉjâšê kuhinja gradska ili samostanska veliko ògnjîšte, s koga je dim izlazio na jedan ili nä više òtvôrâ krova. Sad već ima ȍgnjîštâ lijepih s visòkîm dimnjacima, na ognjištu ima ùkrâšenîh sóhâ òd kovâna željeza, na koje se velike cjèpanice meću.

Postelje su zàstr̂te závjesima i òskr̂bljene svakojakim jastucima i pokriváčima; širìna im je bila kadšto dò dvâ metra. Seljáci i mali grȁđâni spavali su često s cijelom porodicom u takim posteljama; vlastèlin je kadšto pozvao gosta svôga, da ùzâ nj legne; pače i psi, nerazdruživi od gospodára, imali su ùzâ nj mjesta. Jastučići bili su mirìšljivi, što bez sumnje nije škodilo nikomu.

Odijèlo je bilo u počétku vuneno, od platna su bíle sàmo košulje. Pred spàvaćôm sobom imali su često velikáši ù srednjêm vijèku ùrêšene postelje, u kojima nije nitko spavao. Kuću su rasvjetljivali svjètîljkama, što su na stolu stajale ili ò klinu visjele. Stijènje bilo je od kònopljê, kao i danas što se vidi pò selima. Sasvim tim bilo je već i družina, koje su pravile svijèće voštane

[1] Tapeta je zidni sag, ćilim.

i lojane, ali sàmo zà velikû gȍspodu. Näpokôn da budu svečanosti sjajnije, stajale su često sluge ili vojnici oko stola sa smolenicama u ruci kao živi svȉjećnjâci. Zà put imala su gospòda teška čvrsta kola, nalik na dvòkolice s ȍbrûčima; ali te su dvòkolice od dragòcjena drveta pòmnjivo ìzdjeljâna, a ȍbrûče pokrivaju bògate tkanine. Mjesto obrúčâ ima gdješto četiri stupa i tada su nalik nà kola za pòkućstvo. Kod svečanih zgôdâ nosili su kraljice u nòsîljci, u koju su uprégli jednoga konja sprȉjed, a drugoga strâga.

Vrijeme su određivali sunčànîm, vodenim i pješčanim spravama. Vȍdenî i pjèščanî satovi bíli su nàčinjeni ȍd dvije čùnjastê čaše, koje su se u šiljcima sàstajale. U jednoj je čaši bila voda ili pijesak, koji je tekao ù dônjû čašu, a kako je ìstekao, prevrnuli bi čašu. Do XIII. su vijeka upotrebljavali te sprave ȍpćenito.

Zapad je ipak već poznavao sat. Kalif Harun-al-Rašid pòšaljê jedan Kârlu Velikomu nä dâr; fratar Gerbert, poslije papa Silvèstar II., izùmijê ustroj sata. Ù pr̂vôm su se počétku satovi kretali sàmo útezima te su bili nijèmi; u XII. su vijèku izùmjeli strôj, koji je sate bȉo.

Malo poslije toga pȍčêli su gradovi pòdizati sátove, koji su bili mnogo umjetnije složeni, jer nijèsu sàmo pokazivali sâte, nego i dan, mjesec i kretanje sunca. Taki su sátovi često bili jošte ùrêšeni mekàničkîm likovima, na pr. kokotom sv. Petra, djevicom Marijom, tríma mudrácima, s 12 àpostôlâ, s četiri dòba gòdîšta ili s četiri evanđèlista i t. d.

Nè možê se tačno kazati, kad su izùmjeli džepne sátove. Zna se, da su se pravili od XV. vijeka i zvali Nürnberška jája, jer su se prvi pravili u Nürnbergu u oblíku jàjeta.

79.

Jàntâr.

Preveo prof. dr. Janda.

Jantar, što se već u najstarije dòba vadio nà obalama Baltičkoga mora i koji su već Feníčani, Egìpćâni, Grci i Rímljani za rázličitô òrûžje, brònzanô òrûđe i zà nôvce zamjenjivali, nije

ruda, već smola drvétâ iz prasvjetnih čètinjâčâ, što se pò vremenu u zemlji promijènila. Tvrdòćê je nèznatnê, boje obično žute kao mjëd, mòdrikasto i zèlenkasto žut, pa i smeđe ìšârân, prúcima i plämenitîm crtama mlïječnê boje. Nàlazî se ponajviše u kuglastim ili zàobljenîm komádima, kadšto i ù sigastîm komadima. Posve je istoga sástava, što ga viđamo na smoli našega dȑvêća. Po rázličnîm znacima, t. j. po čètinama u jantáru zàtvorenîm, po mrávima, päûcima i drugim stvarma, što su u njèmu zäpêle, sudi se, da pòtječê ìz doba smeđega ugljena.

Jàntâr bïjâše već òdâvno poznat s te vlastitosti, da trven prìvlâčî lake trúnke tvárî, ali ih odmah i òdbîjâ. Jàntâr biva näime, kad ga trémo, munjèvit.

Najljepši jantar nàlazî se u Baltičkom moru, ù Pruskôj i u Rusiji. Često ga izbacuje mòre nà obalu. Najviše ga se nađe poslije žestokih bûrâ sä sjevera, koje ga bacaju s válovima nà obalu ili pak otkopavaju i trgaju prûd[1]) i tako ga otkrivaju. Osim toga vade jantar ȉz mora koje tako, da ga râdnîci s lȁđîcâ zà tiha vremena nà dnu traže, motkama izbadaju i zatim mrežama love, koje opet tako, da parom dižu pijesak nà lâđu, pak iz njèga jantar izbiraju. Nà tâ tri načina dòbîvâ se nà godinu do 1.500 kg jantára. Kakvoća jantára veòma je rázličita. Najljepša je vȑsta mlječasta. Pò tom je i cijèna, koja se zä pô kilograma mȉjenjâ, òd deset ća dò nekoliko stötînâ kruna. Jantára ima i na Sȉcîliji nedalèko Katànijê, u Španjolskoj, ù Češkôj kod Skuče, u Mòravskôj, Trebovi i drugdje. Ali sav taj jantar nije nikad tako lijep kao što onaj s Baltičkoga möra.

80.

Rúčak ù srednjêm vijèku.

Po H. Rambaud-u M. D.

Narod je ù srednjêm vijèku jeo, kako je mogao: mêsa rijetko, mnogo söčîva, a u prìmôrju ribu, òsobito renge i kìtovinê soljene.

Plèmići a i građani znali su od XIV. vijeka, što je bolji zalogaj. Ȕ tô se vrijeme rodi umijèće kühârskô.

[1]) Greda u vodi duž suhe zemlje.

Mjesto juhe posluživali su često pròsenôm i pšèničnôm kašom, zàmeđenôm kašom, juhom gorùšičnôm od kònopâljâ i od vína. Zlatna juha (soupe dorée čit. süp doré), kojom je kùhâč poslužio kralja Kârla VII., bila je nàčinjena òd križâkâ pržena kruha, nàkvašenîh u vinu, u šećer i u rùžâtû vodu, a zatim su se krîške umákale u žumance i pòsûle šafranom.

Pàun je bio ù velikôj časti, njim su se vitezovi zàklinjali, da će u svetu zemlju poći ili da će učiniti kakvo jùnâštvo. To je bila prava vȉtêškâ pèčênka. Slatkòhranî su se ljudi zalágali i čapljom, ždrâlom, vranom, ródôm, läbûdom, mòrskîm gävrânom, vodenim bikom, jêžom i medvjedom.

Osim rîbâ, što se danas jedu, jela se jošte pliskavica, morski pas ili kúčak i ulìganj.[1])

Salàtu su priređivali òd sljezovinê, hmelja i od divljih krästavâcâ. Jela su òbilno začinjali mirìšljivîm stvarma kao: žalfijom, lavèndulôm, mëtvicôm, karànfilom, komoráčem,[2]) slatkim koprom,[3]) ljubicom, ružom, velènduhom,[4]) božúrom,[5]) rùžmarinom. Osim običnoga vina jošte se pilo Hipòkratovo vino, t. j. u šećerno vino metnula se slatka korica, badema, muškata; pòtom dudovo vino, bademovo ili lješnikovo mlijèko, oranžáda, sirup, mirìšljivê rakije, zlatna voda, žestok lìkêr, u kojem je bilo nekoliko zȑnâcâ zlata, što je imalo moć, da pròdûljî život.

Poslije svȑšena ručka posluživali su miròdijama.

Prije svečane gozbe umivali su ruke u zlatnim zdjelama i polijevali iz zlatnih vȑčêvâ. Sredìna stola bila je puna koláčâ, između svakoga jela bilo je muzike, pjevanja ili pantomìmê. Po pòdu, stolnjaku, pò čašama i po gostima bȉjâše sve sámo cvȉjeće.

Kod gózbâ, što ih je kralj davao ili njegovi sinovi, nosili su oko stola tanjíre visoki časnici na konjma. Na Valoiskom (čit Valoàskôm) dvoru sjedili su gosti po parovima, gospòdin i gospođa, a galantèrija je zahtijevala, da jedu iz jedne zdjele.

[1]) Sepia loligo.
[2]) Foeniculum vulgare, Fenchelkraut.
[3]) Pimpinella assium, Anis.
[4]) Hissopus officinalis.
[5]) Poeonia.

Juha se sŕkala žlicom, mêso se ùzimalo prstima, kao što danas još gdješto biva. Za vìljuške nije se gotovo nì znalo. God. 1297. imao je kralj ènglêskî jednu vìljušku; Kârlo V. imao ih je već šest, ali su se upotrebljavale sàmo, kad se sir pržio sa šećerom. Ȍpćenito su pȍčêli upotrebljavati vìljuške tek u XVII. vijèku, i te su bile dvòkrake, nálik nà vile.

S raskošju se pojavljuju i stolnjaci, u počétku vuneni, kadšto zlatom prȍtkâni, a i bàršunasti. Ako je vitez koji učinio nèvjeru, pristupio je glàsnîk i ràzrezao prèd njîm stolnjak; to je bio znak, da se ùdâljî, teška uvreda.

U XIV. i XV. vijèku, kad nije tròvânje bilo rijetko, kušao je domàćin jelo i piće prije svojih gòstijû.

Čaše su bile ȍd roga inorogova ili nosorogova, ùrêšene pânčama jastrebovim i zmìjinjîm jezicima; te su stvari pò vjerovânju njihovu imale moć, da otkriju otrov.

81.

Стјепан Душан Силни, цар српски.

Од дра. Николе Крстића.

Отац Душанов бѝјâше српски краљ Стјепан Дѐчанскӣ. Душан провѐдê прве године свȏга дјѐтйњства у Цариграду, гдје је отац његов Стјепан Дѐчанскӣ тада био сужањ кȍд грчкȏга цара. Душан био је врло млад, кад се заподио 1330. рат између Ср̂бâ и Бу̏гâрâ. Бугарски цар Михȁјло одàгнâв од сѐбе Не́ду, сестру српскога краља Стјепана Дечанскога не само да није хтио пȍслушати миро̀љубиве са́вјете свȏга шуре, српскога краља, да закониту своју жену прими на̏траг к себи, него је нау̏мио био да ȍсвојӣ српску државу. Бадàва га опȍмињао Дечански, да се ȍкâнӣ рата, да је ратна срећа врло варава и да се нѐ требâ у̏ њу̂ поуздавати.

Михȁјло скупи̑вши велику војску продре у̏ српску̂ земљу. И Дѐчанскӣ скупи своју војску и пође усу́срет Бугарима. Йз свȏга је стана писао још једном Михȁјлу свјѐтујући га, да оду̏станê ȍд рата, и опȍмињући га: „да онај, који жели ȍтêти туђе, губи и оно, што зацијѐло мисли да је његово“. Но Ми-

хȁјло му одгȍворӣ, да жели пȍкушати ратну срећу против Дѐчанскȏга, те се тако оба владáра пȍчêли спремати на борбу. Дечански пȍвјерӣ управу с коњаницима своме сину Душану, који се већ тада ȍдликовао ју̏наштвом. Душан пȍтпуно одгȍворӣ повјерењу, што га је у̑ њ имао отац његов. Са својим кȍњаницима у̏дарӣ у средину бу́гарске војске, нагне ȍнамо, гдје је био бугарски цар Михȁјло, и као што једни мисле, руком својом тако силно рани Михȁјла, да му се морао прѐдати, те га Душан одвѐдê к своме оцу, гдје послије четири дана Михȁјло и умре.

Бугарска војска би дȍ ногу̂ потýчена, силна су тјелѐса пȍгинулӣх у рȁту војнйкâ покривала бојно поље; бугарска властѐла дођу у̏ српскӣ стан и пȍдчинê се власти српскога краља, који нȁ бугарскӣ пријѐстȏ пȍдиже Алѐксâндра, сина пȍгинулȏга у рȁту Михȁјла од Нѐдê, своје сестре. Све су ово биле корисне посљедице побједе, што је Ду̏шан храброшћу за̏добио нȁд Бугарӣма, па га зато отац врло зȁволӣ и почне му повјеравати управу у др̂жâвнӣм пословима. Та је Душанова побједа била први почѐтак његових славних дјѐлâ, што их је починио послије, кад је постао српски владалац.

Душан је био млад човјек пȍставши српским краљем (1335.). Одмах првих гȍдӣнâ владања свȏга запȍдједе рат како с Мађарима тако и с Грцима. Са својим војнйцима продре у подунâвскê крајеве, изàгнâ ȍдâнлê војску мађарскога краља Кâрла Рȍберта и ȍсвојӣ земљу до ријеке Сáвê. У̏ Грчкȏј владао је у̏ тȏ дȍба млађи Андрȍник. Душан у̏дарӣ са својом војском у његове земље зато, што је Андрȍник прије мало гȍдӣнâ у̏ свези с бу́гарскӣм царем Михȁјлом хтио нȁпасти српску др̂жаву, и ȍсвојӣ све земље од вáроши Јȁнинê дȍ острва гр̂чкȏга Еубѐјê и доцније дȍ грâда Солу́на. Андрȍник се пȍплашӣ, да му Душан нѐ отмê све земље у Маћедȍнији и у Тѐсâлији и да нѐ дȍђê и пȍд сâм Цариград, йзмӣрӣ се с Душаном и у̏сту̂пӣ му Охрид, Прилип, Јȁнину и многа друга мјеста, која су ȍд тогâ дȍба дуго времена ста̏јала пȍд управȏм српске власти. У граду Пр̂изрену сȁзйдâ Душан велик царски двор. Све се ово догодило између 1337.—1340. У̏ тȏ дȍба усред његових пȍбједâ нȁд Грцима, роди му се син 1337. или 1338., кому да име Урош.

Слава Душанова и сила његова о̀ру̑жја по̀стајала је о̏д да̂н до̏ да̂н већа и већа. У Ма̀џарско̂ј је по смр̑ти Ка̂рла Ро̀берта завладао син његов Ла̏уш (Лу̏двиг), ко̂га Маџари поради зна̏менитӣх дје̂ла̂ називају „Великим“. Ри̑мскӣ па́па ви̏де̂ћи, да Душан није на̀клоњен ри̑мско̂ј цркви, наго̀ворӣ Ла̏уша, да о̏ружа̂но̂м силом прѝнудӣ Душана, да прими римску вјеру. Ла̏уш по̀слуша̂ папу то прије, што се надао, да ће и са̂м имати користи о̀д тога̂ ратнога похода. Ла̏уш је био славан војвода сво̂га времена, раши́рио је границе маџарској држави и својим је о̀ру̑жјем задавао страх и са́мо̂ј И̏та̂лији. Душан је дакле у̏ Лауша имао до́сто̂јно̂га про̀ти̑вника па зато се и спремао на̀ рат збиљски то већма, што су Лауша по наговѐру папину и други народи помагали. Прије него што је Душан пошао у̏ ра̂т, са̀купӣ своју војску у крају око Ка̀рано̂вца, за̀молӣ патриа́ра Јоаникија, да дође к цр̑кви Жи̑чи,[1]) и ту патри̏а̂р о̀дслу̑жӣ свету литу̏ргију и благо̀словӣ цара Душана и његову војску, да срећно сврше за̏почѐтӣ рат за̀ обрану право̀сла̂вне̂ вјере. О̀д Жи̑че̂ кре̂не̂ се војска мало на̀пријед к ру̑дничкӣм плани̏нама. Маџарски се краљ спремао, да са својом војском при̏јеђе̂ преко Дунава, но прије него што ће пријѐћи, позо̀ве̂ Душана, да се лично са̀стану̑ и договарају. Душан у пратњи о̏дабра̂не̂ неколике своје властѐле̂ и храбрих ко̀њанӣка̂ дође до ријеке Дунава, а краљ Лауш ви̏де̂ћи, да је Душан до̏ Дунава приспио, сједне на̀ ла̂ђицу и при̏јеђе̂ на̀ српску̑ обалу, али и̏з ла̂ђице̂ не и̏зӣђе̂ на̏поље. Ту се оба славна владаоца ли̏јепо по̀здраве̂. Но кад је Лауш стао казивати, што за̀хтијева̂ од Душана, прѐкине̂ овај пре̏говоре и о̀ставӣ, да се о̀ру̑жјем ри̏јешӣ, чија ће бити старија. Лауш дакле при̏јеђе̂ с војском у̏ српску земљу, но Душан га до̀чека̂ и послије крваве битке на̀тјера̂ да пову́че̂ војску из Србије и да се по̀вра̂тӣ пре̏ко Дунава у Маџарску. Желе́ћи уна̀предак на̏ пу̑т стати прѐлаже̂њу маџарске војске пре̏ко Дунава на брежу́љку ниже кога се Сава и̏злијева̂ у̏ Дунав, са̀зӣда̂ град Био̀град и о̀ставӣ у њему неколике хиљаде војни́ка̂.

Био̀град по̀стане̂ доцније тако зна̏менито мјесто, да су хи̏љадама гинули по̀д њӣм војни́ци ра́зличнӣх на́ро̂да̂ желе́ћи

[1]) Жи̑ча, стар манастир, у којем су се вјенча́вали српски краљеви на краљевство.

га добити. Још једном на̀паде Лауш на Србију, али се и тада мо́раде повратити кући не задо̀бӣвши ништа. Овом приликом многа маџарска војска и̏згибе у Сави не́мају̑ћи никаквих ла̂ђӣца̂, да се превѐзе̂ на̀ сријемску обалу, а боје́ћи се на̀ српско̂ј обали до̀чекати српску војску, која их је узасто̀пце̂ гонила.

Душан је био врло висо̀ка ста̂са, лијѐпа лица и врло снажан тако, да су га др̏жа̂ли за највишега, најљепшега и најснажнијега човјека његова до̏ба. Поред красо̀те̂ лица имао је и красну ду̑шу, према тјѐлеснӣм својствима биле су на̀предне и његове у̑мне̂ по̀добности. Душан је био велик војвода, мудар законодавац и др̏жа̂внӣк, који је у буду́ћност про̀зирао. Душан је био владалац, који је јѐдӣнӣ могао довѐсти српски народ до̀ велике̂ славе, са̀ српскӣм народом починити чуда; био је до̀стојан унук славнога српскога краља Милу̏тина. Мудар и снажан, знао је у др̏жа̂вно̂ј управи изнаћи златан средњи пут; био је мудар, а строг; љубио је сло̏боду а гонио ра̏зузда̂но̂ст. Душан је јако распро̀странио српску државу, про̀славио српско о̀ру̑жје, узвисио народну славу и о̏свјетлао лице српскому имену. Једном ри̏јечју: Душан је био најславнији и најсилнији српски владалац, којим су се Срби дичили, а кога су страни влада́ри по̏штова̂ли. Камо среће, да је син његов Урош наслијѐдио изва̀нре̂дна̂ својства душе свога родитеља, српска држава не би она̀ко̂ брзо и стрмогла̀вце̂ падала из највеће силе и славе у̏ кра̂њу̑ бијѐду, из величи̏не̂ у̏ те̂шко̂ ропство. По смрти Душановој овладали су у Србији у̏нутрашњӣ немири; област српске државе за̏држа̂ла су нека властѐла као са̏мdroста̂лне̂ и неза́висне̂ државе. Млади и нејаки цар Урош по̀стане̂ лопта у рукама властољу̏биво̂га, не̏захва̂лно̂га и нева̀љало̂га Вука̀шина. Једва је тридесет го̏дӣра̂ прошло од Душанове смрти, а Срби, који су хтјели осво̀јити Цариград под Душаном, изгу̏бӣвши бӣтку на̏ Косову и̏згубе̂ и самосталност и сло̏боду и по̀стану̑ туђи платежници, прину́ђени војевати за туђе користи, пролијевати крв за добро нѐвјернӣка̂.

82.

Turníri, vìtêškê igre srednjega vìjeka.

Od prof. dra. Jos. Modestina.

Otkako je povijesti rätobôrnîh nárôdâ, znade se i zà viteškê igre. Kako su ih voljeli stârî Grci, svjedòčî već starìnôm časni Hòmêr. Vrhúnâc svoj pòstigoše viteške igre ù Gȑkâ u ìgralîštu olimpîjskôm, gdje se svijet nàtjecao u utrkivanju pješke, nà kolima i na konjma, u bacanju diska, u šàkânju i ȑvânju. Biti stadionik, pobjeditelj u ìgralîštu, to je Grku bila najveća čast i dika. — Da su i ù stârôm Rimu cvale viteške igre, da i nêmâmo drugih vijèstî, svjedòčila bi zà tô predaja o borbi tríjû Horacija (Rímljana) s tri Kurijacija (Albánca) i, čovjek bi gotovo rekao, dîvskâ gràđevina „Circus maximus". Ù cârskô dòba dakako, kad je narod rimski vikao i tražio „panem et circenses", spadoše viteške igre na zanat, na posao ropski i spekulaciju. Narod je kònačno najradije gledao borbe gladijátorskê (u amfiteatru) i pljeskao onome caru, koji je sam u gladijátore pòlazio i ù njihovîm borbama 735 pútâ pobijedio. — Spòmênêm li vam riječ nika i uzà njû datum 13. siječnja 532. godine, jamačno ćete se odmah i sjetiti znàmenitê bune ù carigradskôm cirkusu za vladanja cara Justinijána i pò tom zaključiti, da se cirkuski, s pravom možemo reći, sport[1]) i u Bizantu njègovao.

Viteških je dakle igárâ bilo već òdvâjkada, ali turníri znače viteške igre u najodličnijem smislu riječi, znače viteške igre, kako su se igrale ù srednjêm vijèku, kad je viteštvo u èvrôpskîh nárôdâ najljepše cvalo. Kao prvoga viteza, koji je turnirima ùdario stalne zakone i dao im stalne forme u igranju kónjâ i baràtânju s òrûžjem, pòminjû fràncûskê kronike viteza XI. vìjeka Geoffroy-a de Preuilly (čitaj: Žofroà de Preji). Po njèmu su se s turnírima upoznali najprije francuski vitezovi. Njihovu daljnome rasprostranjénju među vitezovima òstâlîh naroda najviše su prìdonijele krstaške vojne tako, da su već polòvinôm XII. vìjeka bili najmilija zabava svega kolikoga kȑšćânskôga viteštva. — Prvi tùrnîr (torneamentum) u Njemačkoj pòminjê se već

1) Igra, zabava (najpače pod vedrim nebom).

1127. g., a najsjajniji je bio turnir u Maincu nä Duhove 1184. g., kad je Fridrik I. Barbarosa svoje sinove Henrika i Fridrika proglasio doraslima za òrûžje. Ìz čitavê Njemačke, iz Fràncûskê i Ènglêskê, pače iz Carigrada i iz Špànjôskê dođe tolìkô knezóvâ, vitezóvâ i plèmîćâ ù Mainc, da ih građani nijèsu mogli nastaniti u svojim kućama, već su na desnom brijègu rijèkê Rajne bili pòdigli čitav grad od sámîh kölîbâ i šatórâ. Gòstî bȉjâše preko 40.000; neki sùvremenîk tvrdi dapače 70.000. Kod turnírâ borio se i sâm car Fridrik, a njegova žena kao i „kraljica od ljepòtê" dijelila je nagrade dòbitnîcima.

U turnírima se oglédala viteška jakost i ȍkretnôst; tu se vitezu nudila prilika, da ìskušâ hrabrost svoga srca i jakost svoje mišice, da ìzvježbâ duh i tijelo, kako će se pònijeti ù ratnôj vrevi i na jùnâčkôm megdánu. — Obično je bila kakva svečana zgoda (na pr. proglašénje punòljetnosti princeva, ženidba u velìkâškom domu i dr.), za koju bi se urèkli turniri, da je svojim sjajem što bolje uzveličajû. Dugo prije, nego što bi se turniri zapòčinjali, išli su glasníci zemljom, da sazòvû vitezove k svečanom činu; telalili bi dan, kad će se igrati, mjesto, gdje će se igrati, i nagrade, što će ih srećni pobjeditelji dobiti, a ìz nježnîh ruku gospòđînskîh. — Ùoči ùglâvljenôga dana eto gdje nà krâsnîm konjma ù bliskavu òrûžju jûrê k òznâčenôme mjestu junáci kao i öblâci što pojedìncê štô ù sjâjnîm pratnjama. Ponajviše su to već otprije dobro pòznâtê junàčine, no tùrnîrskî je red, da se ipak svatko najprije prìjâvî kod nadgledáča turníra,[1]) da se ne bi uvúkla koja nèzvanica. Dokazavši svoju vitešku nepòročnôst i zákonito potrebno plemstvo (òdrêđen broj plèmenitîh prêđâ) valja još da dade nà oglêde svoje oružje, òsobito kàcidu, štit i kòplje. Pošto se nađe, da je sve u redu, proglásio se vitez vŕstan za tùrnîr. Tim mu dòpade dužnost, da se odazòvê pozivu ma kojega od nàzočnîh vitezóvâ na mègdân, a i pravo, da i sâm izazòvê koga mu drago vìteza za protivnika.

Dan je turnira osvànuo! Bòrilîšte već je prìrêđeno, pomno je pöravnâno i pijeskom näsûto. Nadglèdâč i njegovi pomagáči, koji imádû nà rêd paziti, već su nà svôm mjestu. Međùtîm su vitezovi slušali službu Božju i sada dòlazê gizdava ih kita na bòrilîšte. S glasnícima prêd sobôm ùza zvûk trùbâljâ i tûtanj

1) Njemački: Turniervogt.

bùbnjêvâ ùlazê ù zagradu za bòrioce i pòstavljajû se ü rêd, kako im nadglèdâč kazuje. U rázličitîm šárama lepr̀šajû se pèrjanice, odsijevaju sjajne kacide i blijèštê nà sûncu svijetli oklopi. Bahat i r̀zânje kónjâ, zvonko ùdarânje präporâcâ,[1]) što ih svaki konj imádê o vrátu, zvekètânje mjèdenôga òrûžja i pocikivanje sàkupljenôg mnoštva naroda, sve to zaglušuje bòrilîšte bùkôm, da se dö neba čuje, a zemlja trese. Pövišâ mjesta okolo borilišta zaprémile su gizdave gösposte i gospòda vitezovi, koji se sami ne će boriti, već će sàmo borbu gledati.

Zvono s gradskoga tornja òdbîjâ urèčenû uru. Posljednji je udarac òdbio, a glàsnîk stûpâ ù sredinu, da zvonkim, gromotnim glasom òbjâvî početak turníra i kaže imèna prvog bòrilačkôg pâra. Najedàrêd prèstanê žamor, a zàvlâdâ tišìna; oči glèdalâcâ näpêto su nàperene ù krâj borilišta, gdje u redu stoji šarena četa näoružânîh vitezóvâ. — Trûblje zatrube, a od glasníkâ prözvânâ dva viteza hrûpê nà vas tr̂k îz rêda jedan nä drugôga. Divòta ih je gledati! Od glave do pete odjevèni su u žèljezo; na glavi im kacida s v i z i j è r o m,[2]) tijelo prèkrîvâ oklop, lijevu stranu pr̀sijû zaštićuje štit, desna ruka ùpravljâ dugačkim protiv nèprijatelja nàperenîm kòpljem. Kopita brzih od gospodárâ ne manje srčanih kónjâ krešu iskre nà sve strane, a ùzvitlânî pijesak ü oblâcima vije se ù uzdûh. Prvi je sudar gotov, koplja su im pòlomljena, a ni jedan od sùpârnîkâ nije se u sedlu ni zanjihao. Novo koplje, nova zâtrka — pò drugî, pò trećî, po čètvr̂tî put. Četiri je koplja svaki od sùpârnikâ polòmio, a još ni jedan ne ùzmičê. Nàmjerî se jùnâk na junáka jèdnâko jaka i ökrêtna. Slijedi i pêtî juriš, — ìznenâda onaj vitez, što nosi lava u štitu, skoči s konjem nä strânu; pròtîvnîk mu ne uzmòže više zaùstaviti svoga konja te mu dođe bokom nà udâr koplju; — zàhvaćen kopljem ù bôk zätetura i pade sa sèdla u pijesak. Öpćê se povlađivanje diže. Pobjeditelj skokom sjäšê s kònja i, što bi okom trenuo, već je napério mač ù prsi svoga pròtîvnîka, da ga prìnudî, da se priznádê pòbijeđenîm. Sada se sjätê šaròliko odjèvenî lakrdijáši, koji su doslije pratili tečaj boja glasnim òpaskama i öbijesnîm šalama. Tužno mölêći oplakuje lakrdijâš pòbijeđenôga viteza poraz svoga gospodára, dok mu međùtîm pobjediteljev

[1]) Präporac, zvonce.
[2]) Òbrazina öd kovi, koja štiti lice (tal. visiera).

lakrdìjâš triumfatorski mjeri leđa bičem — prizor taj pobùđujê ù gledalâcâ nèobuzdânû vèselôst. Od glasníka praćeni òstavljajû borioci i njihovi lakrdijáši borilište. Tùrnîr se nàstavljâ. Pâr zä pârom jezdi u borilačku zägradu i kuša tu svoju turnirsku sreću. Bore se tupim i oštrim òrûžjem (nà izmjenu bore se katkada i pješáci), a krv nèrijetko pròtječê ispòd silnîh i teških ùdarâcâ.

Sada dölazî najsjajniji dio turnira. — U dva zbîtâ protivna reda bore se najedàrêd svikoliki vitezovi. Nà dânî znak vôđâ zaleti se četa nà četu. U općêm metežu, koji odmah pò pr̂vôm sudaru nàstanê, svak nástojî, da svoga pròtîvnîka svlada, kako sàmo može. Tako bjèsnî boj, dok svikoliki vitezovi òdvojê najbolje ìz broja pobjèditèljâ; onda ovi ponosno jašu pred tribunu,[1]) da iz ruke najljepše i najodličnije gospođe prime svoju nagradu, „turnirski dar", na pr. krasno òprêmljena konja, skupòcjenô òrûžje i zlâtnê lânce. — Takvim se odličnim darom može sredòvječnî vitez s pravom dičiti, ali mu je svakako najveća odlika, ako svojim jùnâštvom ùzmožê sebi prìbaviti stalni kakav prìdjevak. Spòminjêm iz povijesti za primjer prìdjevak ènglêskôga kralja Rikarda (1189.—1199.) „v i t e z l a v l j e g s r c a" i prìdjevak glasòvitôga fràncûskôga viteza Bayarda († 1522.) „v i t e z b e z s t r a h a i p r i j è k o r a". Prìdjevak „p o s l j e d n j i v i t e z" priznaje povijest caru Maksimilijánu. I. (1493.—1519.)

Kako dvoboj tako je cr̂kva osuđívala i turnire. Papa Inocentije II. zäbrânî, da se dade crkvènî pokop vitezu, koji je pòginuo u turníru. Nego su se turníri unátoč crkvènôj zabrani i dalje igrali, òsobito u Fràncûskôj, gdje su pöčêli jenjavati istom onda, kad je òd ranê zadobìvenê u turniru umr'o kralj Hènrik II.

Turniri, viteške igre srednjega vïjeka, u kojima je odlučivala lična jakost i ökretnôst, pròpadoše po izumu ognjèvitôga oružja, kojim može i kukavica ubiti najvećeg junaka. Kod takoga oružja dakako da turniri némajû smisla.

[1]) Tribuna, ùzvišeno mjesto zà gledaoce.

83.

Bišovska spilja.

Od Luke Bervaldi-Lucića.

Krénuh iz Kòmîžê[1]) nà mâlôm čamcu put zapada. Na òbzôrju gubi se pogled u nèjasnôm poljupcu neba i mora, tek da ràzbîrâš neki ȍtočić, kao da more nàpinjê valòvitê usne, da jače pòljûbî nebo; to je sveti Andrija. Ònamo prema pódnevu rekao bi da jûrî ȍd zapâda k istoku ògrômnâ modra òklopnjača. To ti je Bišovo (Busi), ȍstr̂vce dugo pet mîljâ, koje je tek od nȁzâd desétak gȍdînâ pȍznâto svȉjetu, kad se na njèmu òtkrila znȁmenitâ „modra spȉlja", koju sad pòlazî strani svȉjet radi njezinih prírodnîh krasótâ. Prije su nà tâj otok dòlazile valjada Nèrejeve kćeri,[2]) kad su gȍspodovâli na Vísu dugòkosî Jonjani; a sada pričaju rȉbâri, da su se tu ȍtprije skupljale mòrskê vȉle, dok ih nije neki papa prȍgnao nȁ mjesêc. Danas se više na njegovu žálu nè sûnčajû ni ćulnjevi, nego brzo skaču ȕ more ràsplašeni ȍd čêstîh pûtnîkâ.

Kad sam došao prèd spilju, zàčujêm neko pòdzêmnô múkânje i strašno glogòtânje nèvjernîh válôvâ, nalik na očajno hròpljênje goròstasa, što je na ȕmoru. Nȁda mnôm se digle púste hridi, nèpravȋlno kàmênje divskog stâna. Sámi bi se cȉklopi čudili onoj strašnoj arhitèktûri i grdnoj ljȇpoti grádnjê. Duša ti se stisne i ȕmânjî, spòpadnê te strȁva, kada digneš glavu ȕvîs, te pòstanêš crv i gubiš se ȕ silnôm hramu prirodnom kao sitan nevid u kápi vode.

Ulaz je dosta nizak tako, da se zà plimê moraš slȅći ȕ lâđicu. Lȁđâr žȕborî svoje obične rȉječi: „Pusti vesla! čuvaj skraja! i tura rukom čamac unútra, koji svaki čas ùdarâ u bòdljikavô stȉjenje. Jesi li se kada nagnuo nad koju bezdanju jamètinu?... Tako je i tu. Stûpâš ȕ tmine, već ništa nè vidiš, tek čuješ kapanje mȍsûrâ ȕ vodu i lepr̀šânje gȁlêbâ i vȉvâkâ. Ledna te mèmla[3]) pròlazî do ȕ kosti. Rèvê more iz nȅpoznâta zákutka i šapće tmini, što, ja nè znâm. Škrîpljû čȕdnovâto pȁoci na čámcu, kad zàvînê lađar veslom, a čamac turobno ùdarâ ȍ hrîdi; to škripanje nálikujê nà kobnô škripanje ljùdskôga kôšća u dubìni groba pod grobárevîm nogama. Duša se smota od groze ú se i pòd pritiskom, da tako rečem, toga strȁhotnôga hrama mora i zemljé spòpadnê te strȁva, kao da se više vratiti nê ćeš. Mało pòmalo stane se razabírati neka sutonska svjetlost i dûši ti je lakše. Već raspòznâjêš tminu od hrìdinê i ȍd mora. More te tiho ljûljâ, a neki tračak svjetlosti dûšu ti zàmâmî i vuče dalje. — „Tisni skraja — čuvaj rûke", tako kaže svaki čas vlásnȋk lâđicê, i sve se bolje ràzbîrâ. Pričinjâ ti se, da se budiš ȍd sna, i još su ti oči drèmôvne, te vidiš i zoru nȁ istoku. Slična je to zora nèbeskôj, samo što ona svȉćê na planinama, a ova u dubìni morskoj pod lednim klisurama.

Što dalje, sve jasnije i divnije, dok nè stûpîš nȁpokôn u veličànstvenî hram. Duša ti se ràšîrî i diže himnu Bogu, ali mnogo uzvišeniju u ovom djelu njegovih ruku, nego ȕ djelu dlijèta čòvječjêga. Tu ti more prèlazî iz modrê boje u živu zelènu, te vidiš dva divna svoda nȁd sobôm i pòd sobôm, i ȕ svakôme čȕdnovâto poìgrâvâ svjetlost lòmêći se u čȕdnovâtu nèpravȋlnu dúgu. Ali tu si tek kao u peristílu[1]) toga veličanstvenoga hrama. Kad lađica krênê dalje, dođeš na nekaka vráta, pod kojima se ȕ more diže s jedne strane nà drugû šaren, kamen most. Zavèslâš jedàmpût, i čámac polètî ȕ novô čudo. Nȁd tobôm visi ògrôman hram, kojemu ne ràzbîrâš stila. To nije ni jonski ni dorski, ni bìzantskî ni gotski, to je stil prirode, kćeri Božje. Onaj kȉklopskî zid, da ga tako nazòvêm, koji te je ȉzvâna strastveno prònicao, ne pòčîvâ svojim temeljem nà dnu mora, nego visi na válovima i ljûljâ se kao i oni. Jèdînô sà zapâdnê stránê, t. j. sa strane kopna drži se dna i pòčîvâ u dubini od jedno deset do dvánaest metárâ. Sada voziš lađicom amo tamo pò spilji, ali to nije more, pò kôm se voziš, to je nekaka slana tekùćina neòdrêđenê mâsti. Prije nego prȉjeđêš ȕ treću izbu, koja je nálik na kako svètilîšte Solòmunova hrama, zàsînê ti pred òčima nekaka tajànstvenâ zrȁka, koju sunce šalje kroz pùkotinu ȕ spilju. Ugásnite, zȕblje čòvječjîh cr̂kâvâ, ova je svjetlost čista, koju šalje sunce, da ràsvijetlî hram, što priroda diže duhu svèmîrskôm. Tu ti spilja primi drugu mâst i sve se mȉjenjâ i titra i šapće, a tvoja duša

[1]) Kòmîža je vàroš na zapadnoj strani viskoga ostrva.
[2]) Nèrêj, morski bog, sin Ocèana i Tetide. Kćeri su njegove morske nimfe, koje stanuju u dubinama Egejskog mora.
[3]) Vlaga.

[1]) Trijèmu.

se strese i tr̂žê i diže, te se ćuti prèmalenôm, da klikne nekakvu pjesmu u hvalu prirodi, što ù njôj žùborî, ali istom kao kakov prèlûdij[1]) nečega, o čemu nêmâ ni pojma. Zavèslâj još nekoliko pútâ i eto te ù trećôj izbi. Ta se izba crvènî i gori kao razlìvenô zlâto, kano rûjnî zapad, kad još viri ȉz mora posljednji rûb sunčánôga kȍlûta. Ja bih tu izbu nazvao žârkôm. Nà sjevêrnôj strani nàlazî se pùkotina, kroz koju su prvi put ljûdi tu spilju spazili.

Divno li je voziti se pò tôj spilji; ovdje je more srebrno, ondje ògnjeno, ònamo opet crno, tu opet zlatno, tu bijelo kao mlijèko, tu kao čaša vinca rûjnôga. Dno je kao neka fantastična gràdina.[2]) Tu je mnoštvo svakòvrsna cvȉjeća, i zlátna i srebrna i ognjena, dok ùistinu nije nego prosti pijesak i pržina òd prostôga kamena, koji se lomi i lîžê pod ùdârcima morskih válôva. Žmûlci,[3]) koji se stvaraju na pòvršini morskoj nìz obalu ili na njegovoj pjeni, iščezavaju i ginu kao òtâjnê iskrice ili kao sȉćûšnî aërolíti[4]) u jesenskoj noći. Okò lâđicê plivaju oni žmûlci kao šareno cvȉjeće, ali to cvijeće ne mirišê, nè dîšê; nagonom[5]) je stvoreno od ùdârca i svjetlosti, da časom òkitî onaj čarobni hram, da pògledâ ù svjetlôst, ù tmine i da se ràsplînê. Jedna ista ribica prèlijevâ se ù stotinu šárâ kao kakav drâgî kamen Mislim, da nêmâ stvari na svijètu, koja bi opòjila dûšu takovim čuvstvom, kao tajànstvenê ljèpote skromnoga krióca ovih näpola morskih, napola zemàljskîh čudésâ.

84.

Život u sredòvječnôm grádu.

Od prof. dra. Milana Šenoe.

Veći dio dànašnjîh gradóvâ èvrôpskîh, a i onih gradova àzijskîh i afričkih, koji stoje u prìmôrju Sredòzemnôga mȍra, nastao je što ù srednjêm vijèku, a što već i ù starôme.

---

1) Početak igre.
2) Vrt.
3) Žmûlak, mali vr̂tlog.
4) Aeròlît, kamen što pada s neba.
5) Slučajno.

Gradovi, koji su stajali u vlásti rimskoj, ràzvili su se gotovo svi na jedan kalup; Masilija, Neapol, Ankona, pak Dirahij, Bizant, Smirna i Aleksandrija još i danas pokazuju tragove svôga prädâvnôga oblika. Svi su se ti gradovi prâvê rimske vlasti razvili od ùtvr̂đenîh grädîćâ ili kastela. Gradovi na granicama rimskoga cârstva nose već drugo òblîčje; oni nàstadoše näokolo rimskih tâbôrâ, kako to još i danas kazuju neka njihova imèna.

Ù srednjêm su se vijèku gradovi ìtâlskî razvijali po načinu starih rimskih gradóvâ. Gradovi austro-ugarske monarhije, Njemačke, sjeverne Fràncûskê i Ènglêskê imaju oblik drukčiji; ùtvr̂đeni dodúšê, ipak su nekud šȉri, nijèsu obično skûčeni nà mâlôm prostoru unutar starih zidóvâ nego se premà potrebi opàsujû još drugim ȉ trećîm ìzvanjîm zidom.

I klìmatskê su prilike o oblíku gradóvâ mnogo odlučivale: da se zàštîtê òd jâkê sunčànê žege, gradovi su grčki, južnoìtalskî i španjolski ispròsijecâni uskim ulicama, a kuće su ù tîm ulicama vrlo visòke tako, da sunčànê zräke nigda nijèsu dòpirale na sámu cestu. Gradovi srednje Èvrôpê imaju ceste širòke, kuće niske, pa su bili i oni òpasani zidom. Najbolji primjer za to bit će grad Zadar i gornji grad Zagreb. I jedan ȉ drugî grad bio je ùtvr̂đen jakim zidom, a opet je i najuža ulica zagrebačka šira od najšire zadarske.

Kako su se u prästarô grčko i rimsko dȍba razvijali gradovi podno tvrđica, na pr. Rim podno Kapitóla, Atena oko Akròpolê, Kòrînt podno Akrokòrînta, Téba oko Kadmèjê i Kartága oko Birse: tako se i ù srednjêm vijèku razvijaju gradovi podno ùtvr̂dâ. Carevi rimsko-njemački, kraljevi fràncûskî i èngleskî ù pr̂vôm počètku nijèsu imali stalnoga sjedišta, nego su pùtujûći svojom državom bòravili u svojim palàcijima, kojima je ùpravljao uvijek jedan dvorski žùpân, „comes palatínus“ (njem. Pfalzgraf). Oko takih bi se kraljevskih pälâčâ onda nasèlili obrtnici, kralj je rèdôvno imao mnogo posjeda, kojim su ùpravljali ljudi kraljevi. Kad bi mjesto naráslo, onda bi i pàlaču i sámo mjesto utvrdili, a često bi se ljudi naselili i podno samoga grada — to bi se onda zvalo pòdgrâđe ili „suburbium“. Na taj je način nastao na priliku gornji grad Zagreb. Stara tradicija pripòvijedâ, da je nadòmak[1]) današnjemu „Popovu tornju“ stajao lovački dvȏr mla-

---

1) Nadomak, blizu.

doga kralja Andrije (II.); oko toga dvora nasèliše se onda obrtnici, grad bude ùtvr̂đen, a pȍd grâdom naseliše se Nijemci pòstolâri, pa je tako to pȍdgrađe dobilo ime „Nemška ves"[1]) ili „Šoštarska ves".

Gradovi, koji su se svojom veličinom ìsticali, dobiše nȁbr̂zo biskùpiju; tu se onda stvorio kaptol, ȍsnovâli su se ȕz grâd samostani, pa tako ù većîm gradòvima srednje Èvrôpê vidimo rȇdôvno dvor zemàljskôga gospodára, a ȕzâto dvor biskupski s kànoničkîm kùrijama i sȁmostânima. Mnoga su mjesta opet nàseljena kraljevim ljúdma i onda ùtvr̂đena zȁrâdi položaja svôga. Tako nástadoše gradovi (neki već ù rîmskô vrijème) na rijèčnîm prijèlazima („brȍdovima"), na pr. ù nâs Ȍsijek, Petrovaràdîn, Kârlovac, Brôd i mnogo stariji Sísak. Neki su opet gradovi nastali na ìzlazima gorskih klânâcâ (lat. Clusii, tal. Chiusi, njem. Klause, slovenski Kluža, hrvatski Klȋs [Κλεῖς]), da brânê put preko gore (na pr. Verona, Belfort, Besançon).

I tȑgovina je mnego prȉdonijela osnútku gradóvâ, budi ù vrlo plodnim krajevima, budi nà plôvnîm rijèkama ili nà zgodnîm prìmôrskîm mjestima, gdje se ràzviše luke. Ù taj red idu novi gradovi èvrôpskî i američki; ti se gradovi razviše najbrže. Tu treba pòminjati na pr. mlade gradove: Petrograd, Bèrlîn, silne industrijske gradove „nove Engleske" i nȁpokôn nove òrijaše američke i aùstrâlske.

II.

Život u sredòvječnôme grádu bio je mnogo jednolìčnijî od današnjega gradskoga života. Svaki je grad sam za sèbe bio mali svȉjet žívûći zá se, brȉnûći se samo za svoju korist, a ne obàzirûći se nà velikî vanjski svȉjet. Razlog je tomu slaba vȅza s drugim gradòvima. Nêmâ do kónca XV. vijeka rȇdôvno ùrêđenîh pôštâ, nêmâ govora ni o paroplovu ni o žȅljeznici ni o brzojavu. Nàmjerî se tu i tamo kaki pûtnîk pa pripòvijedâ novosti, koje su se dogòdile pred bog zna koliko mjesécî. O nòvinama nema do XVIII. vijeka nȉ trâga. Sve, što bi se znȁmenito dogòdilo, zabilježio bi marljivi samostánac u svoje ljètopîse. Ù prâvôm smislu rȉječi taki je grâd bio zàtvoren ȍd svijeta.

[1]) Ves, vâs, selo.

Posrȇd šûmâ, mȍčvârâ i pólјâ grad je zîdân nà zgodnu mjestu. Cesta, koja vodi ù grâd sa ravnicê, prèlazî preko gradske međe; tu stoji brànîk i opkop, koji okružuje sve gradsko zèmljište. Sav je opkop nȁčičkan trnòvitîm i šȉšânîm gr̂mljem, da zaùstavî nèprijatelja. Kadšto se između šumskoga dȓvêća pomáljajû kûlê i stràžare, grâđêne òd prosta kamena, s visokim vratima, do kojih se moglo ùzlaziti samo pò ljestvama. Navrh kúlê ima hodnik i prostrana râvan zà strâžu. Izà pȓvôga braníka ukazuje se grad. Na jutarnjem se suncu ljeskaju kubèta gradskih cȓkâvâ, orijaške se skele ìspêle nebu pȍd oblâke, spremne za grádnju nove stolne crkve. Stotina se tornjića òkupilo oko gradske vȉjećnicê, okò stârîh ràzvâljenîh zgrâdâ. Stari ùnutarnjî zid dȉjelî stari grâd òd novôga. Na ìzvanjêm su zidu vráta, koja se noću zàtvorajû, a pò svem zidu ima vrlo mnogo malih i velikih kúlâ. München je godine 1300. imao čitavu stotinu tornjića, Frankfurt na Majni oko sedamdèsêt, a u Sieni imao je svaki skȕp kûćâ po jedan silno visok toranj. Ti su tórnjevi različna oblika; bilo ih je i većih i manjih i oblih i četveròuglastîh. Bogatiji su gradovi imali zgrade pȍkrîte škriljevcem i crijepom, siromašniji daščicama; tórnjevi su okićeni kovnim roščićima i zastavicama, koje se ljeskaju nà sûncu. Slobodni se prìgraci nižu ȕz kûle okićene opet kovnim kuglama. Ala se katkada òtimajû oči kakoga viteza-otimáča, koji ìz šumê gleda prema kamenim ùtvrdama, pomišljajući nà sve krasne stvari, što se kriju iza onih zidóvâ! A opet ga dȉjelî òd krâsnôga grâda strašno stratište navrh brda; crne ptice oblijeću oko gradskih vjȅšâlâ. Ȉz polja vodi put pokraj stratišta do gradskih vrátâ.

Ima kûćâ i izvan sámoga zîda; ima gospòdârskîh zgrâdâ, koje opasuje jak kameni zid. To su posjedi i mȁjûri gradskih patricija. Još se ȉzvan grâda dižu krilate vjètrenjače; ima li potok blizu, čuje se lȕpa vodènicê, a teče li krȍz grâd rijèka, onda ima nà njôj plutkih mlȉnôvâ, ùčvȓštenîh ȕz brijeg rijèkê. Ima li môst preko rijèkê, to su prȅd mostom drveni ledolomi; most ȉzvan grâdâ brane jake kûle sàzîdâne nà obje glave mosta; mnogo se pútâ vidi sasvim prȅkrît most, tako na pr. u Nürnbergu i u Luzernu. Nasred mosta je rȇdôvno kip kakoga sveca, a pod njíme kutija za milodare, kojima će pòpravljati most.

Sva su veća gradska vrata dvostruka; pred ìzvanjîm je vrátima mala jaka utvrda ili branik-kula. U Zagrebu su bili ta-

*

kovi branici pred gradskim vrátima, a òsobito se spòminjê nà južnôj strani gradskoga zida brànîk, koji se zvao „Arvena". Gradovi u ravnici imali su nàokolo zidóvâ širok i prilično dubok járak, pun vode, a preko njega je bio redovno uzvijaćî most; kad bi nèprijatelj navalio nà grâd, taj bi se most s pomoću lânâcâ uzvijao. Ù jârku nàokolo grada gradsko bi vijèće rèdôvno hranilo ribe, kakogod je često ù jârku bilo mnogo kâla i blata.

Tko se ù rânô jutro prìblîžî gradu, sastat će najprije gradsku stòku, gdje pòlazî nà pašu ìzvan grâda. I ù velikîm su gradòvima građani kòd kućê držali mârvu; često se u najvećoj blizini gradske vijećnicê čuo štropot mlatila. Svaka je kuća imala staju, sušu i podrum. Grad često opasuju vinorodni vrhovi, a već oko godine 1300. gajila se loza gotovo pò svôj srednjoj Èvrôpi. Kad bi došlo vrijème berbi, onda bi građani ìzlazili u svoje klijeti praćeni dobro òružânôm drùžinôm.

Ìzvana se grad sa svojim silnim zidòvima pričínjao kao orijaška kraljevska palača, dok je u nutrìni svojoj bio priličan velikome selu. Kakove su bíle kuće građanske u XIV. i XV. stoljeću, jasno se ràzbîrâ ù gornjêm gradu Zagrebu. Niske prizemne kućice òkrênute zábatom k cesti, stoje nešto pòdaljê jedna òd drugê. Ùz kuću je dvorište s nešto vòćâkâ, tu ima staja zà stoku, kokoši čepŕkajû po dvorištu ne baš òsobito čistom, jato golubóvâ krûžî okò kućê sjèdajûći nà sljeme strmome krovu. Kuće su imućnijih grăđânâ nešto ljepše građene, jednòkatne su, ima nà njima i izvanjega nakita.

III.

Sajamski je dan. Na gradskoj vijećnici vîjâ se crvèna zastava; dok je ondje izvješena, dotle smiju u gradu trgovati tuđi prodaváči. Nà sva gradska vráta ùlazê seljáci i sèoski prodaváči, pèkâri i mesári. Svoju su robu ràsprostŕli po daskama na kozlićima, pod šatòrima i na gradskim klúpama. Mali obrtnici ìzlâžû stvari, koje su sačinili u ovo posljednjih osam dánâ — od prošloga sajma. Malo se pòmalo mijenjâ roba, ljudi traže novih stvârî, pa tako se razvíjajû i novi zanáti. Od običnoga se žèljezarskôga zanáta razvilo dvanaest novih: nožárâ, čàvlârâ, òružârâ; ima zanátlîjâ, koji prave jake košulje od žèljeznê žice; ima ih mnogo drugih sve do posljednjega, koji se bavi samo oko pravljenja kopča.

Kòžâri razdijeliše se opet nà mnogo vŕstâ: tu su rèmenâri, sedlári, näpokôn rukàvičâri, koji od fine kože šiju sitne ženske rukàvice podávajûći im miris skupòcjenê ambre. Od staklárâ jedni znadu prèkrâsno bojàdisati staklo, drugi su izvrsni brusáči posve providnoga kristalnoga stakla, dok opet treći s velikom vještìnôm slažu šarèna stakàlca i učvŕstîvši ih ù olovnîm okviríćima ìzvodê prèkrâsne šaròlike prozore. Kròjâčkî je ceh bio òd velikê važnosti, a opet su krojáči vrlo mnogo trpjeli od mijènê u modi. Događalo se katkada, da je kròjâč od prošle godine izgubio sve svoje kúpce, jer tòbožê nije znao skrojiti i sàšiti odijèla pò novôm načinu. I pòstolâri počeše praviti finije vŕste cìpêlâ; valjalo je praviti šiljkàše, cipele vrlo šiljkaste, kojima se šíljci produljiše poput túkčeva nosa. I među njima bìjâše boljih i prostijih mâjstôrâ.

Zànâtnîci srednjega vijeka bìjâhu vrlo ponosni na svoje djelo, a to se pokazivalo i na izvanjim ukrasima njihovih dućánâ i nà kućama, gdje su stòlovâli cehovi njihovi. Poput gradskih patricija i cehovi su imali svoje grbove. Vrijèdne stvari i ìzabrânu robu spremahu tȑgôvci u svojim tamnim sobicama u jake željezne òkovâne škrinje. Koga je bila volja, da kupi štogod od vrijednih stvárî, morao se potruditi do sámoga tȑgôvca; ìzlôgâ, kako se danas po gradskim tȑgovinama viđaju, nije bilo u ono vrijeme. Jedino su zlatári u svojim prozorima izložili kaki zlatni lančić, nakit ili kalež päzèći dobro, da im nèpozvâni gost ne odnèsê dragòcjenosti pròbîvši staklo.

Na gradskim bi vratima za takih sajamskih dánâ nastajala náloga kôlâ i ljúdî; vratári tačno pregledavaju sva kola, da se nèprijatelj ne pòslûžî vârkôm kakvom. Od robe se plaćala gradska dáća; prosta od daće bíla je samo ona roba, koja je bila òd prijekê potrebe za svàkidašnjî život, a i neke surovine, koje su služile gradskim zànâtnîcîma. Pored seljačkih se kôlâ javljaju teške tárnice prekrivène nepròmočnîm platnom. Mnogo je kónjâ trebalo pòd njîh zapréći, da ih lošim cestama dovézû dò grâda. Taku je koliju pratila òružâna četa sve do gradskih vrátâ. Teško je kupac čekao svoju robu; već je ù rano jutro poslao svôga slugu do gradske granice, a kad bi tovarna kola došla, zàdovôljna bi ih srca primao; teškom bi se mükôm velika kola pròverala uzanim gradskim ulicama do gradske vágê, gdje se plaćao

porez. Srećni, što je roba došla, građani se sàstajû pa ispíjajû čašu vina s prodavačem kao „likovo“.

Nađe se tu i tamo kaki gospodin, koji ponosno jaše gradom; svôga je kònjanîka prêd sobôm poslao, da javi vijèću njegov dolazak. On se zaùstavljâ u gòstionici, u kojòj obično òdsjedajû plèmići i vitezovi. Zà čas se javljaju dva gradska vìjećnîka, praćeni slugama, i ùlazê k plèmiću, da ga čašom dobròdošlicôm pòzdravê kao gosta ù ime čitavoga gradskoga vijèća.

Tako stoji vrèva i vika, teče kupòvânje i prodavanje sve dotle, dok se vîjâ zastava na vìjećnici i dok maleno zvonce nè dâ znâk, da je vrijème odlàsku. Sad ìzlazê ljûdi nà sva gradska vráta; sve se žuri, da prije noći dođe dò svôga praga. Svi su zädovôljni; gradski su zanatnici i seljaci izmijènili svoju robu, mnogi je gradski trgovac ili zanatnik tiho spremio u svoju škrinju nekoliko zàslûžênîh talírâ. I gradsko je vijèće zädovôljno. U onome metežu tek je jedan čovjek nà smrt ranjen, ali je zato gradska straža ùhvatila nekoliko opasnih tätôvâ: krvnik će im brzo namiriti ràčûn.

Táma se večernja spustila nä grâd; u ono döba još nijèsu imali svjètiljâkâ, tek kad bi u gradu bòravila tuđa vojska, kad bi pö grâd nastala kaka pögîbao ili kad bi u gradu noćio kaki visok gospòdin, onda bi gradsko vijèće naložilo građanima, da svaki pred svoju kuću òbjesî svjetiljku ili pòstavî bäklju ili bar da na lìmenu tavu pòstavî gòruću lûč.

U koga je bílo növâcâ, provòdio je večeri u gòstionici. Tih je bilo više vŕstâ: i zà mâlôga građanina i za patricija i zà plemića. Svaki je ceh rèdôvno imao svoj večernji sastanak. Veselilo se i pjevalo sve dotle, dok se prvi put òglâsî zvonce na tornju gradske vìjećnicê. U holàndeskîm i belgijskim gradòvima ima još i danas takih òsâmljênîh tórnjêvâ sa zvoncem — prava remekdjela gotske gràditêljskê umjetnosti; zovu ih francuski „beffroi“, njemački „bellfried“. U Zagrebu je tako zvónce postojalo na gradskoj vìjećnici, a zvali su ga „lotršćàk“; još se do dandanas sačuvao običaj, da na pöžârnôm tornju zvonce javlja zagrebačkim građanima ljeti dèsêtî večernji sat, zîmi dèvêtî. Nà pŕvî znak zvonca morale su se sve kuće i gòstionice zàtvorati i onda bi se građani brzo našli pod svojim krovom, rasvjetljujući put dò kućê kakom lûči ili malom svjetiljkom. Kad je zvonce posljednji put jèknulo, nije se smio nà cesti javiti živ stvor osim gradskih vìjećnîkâ i strâžê. Kad bi koji građanin zàkasnio, straža bi ga odvèla u stràžaru, gdje bi na tvrdom lògu čekao izlazak sunca. No nađe li se noću na gradskim ulicama kaki sumnjivac, bèskućnîk ili tât, predali bi ga sudu; one prve tjerali bi ìz grâda palicom, a ako je bílo dökâzâno, da je tât, òdrezali bi mu uho nä znâk, da ga se svatko čuva. Tâtâ, koji bi se opet ù grâd vratio, sudili bi nà smrt. —

Vika se i buka smirila, kuće su se pozàtvorale, posljednja se svjèćica ugásila. Pò pûstîm cestama obìlazî noćòbdija òboružân dugom partisanom — kòpljem s oštrom sjekirom na vrhu; starìnskâ svjètîljka, koju nosi sä sobôm, pokazuje mu put. Izdalèka ozvánjaju teški körâci gradske straže, pa se i opet u daljini gube. Tu i tamo čuje se pasji lávež, onda se javi najèdnôm trúba stražáreva sa gradskoga stražníka: netko je zàkasnio, pa želi ući ù grâd. Teški se uzvijaći most spušta, gradska se vrata škripajući òtvarajû, oštro prègleđâ straža nèznanôga došljáka; onda se vrata zàtvorajû, most se diže i pređašnjâ šútnja zàvlâdâ gradom. Izdalèka dòpirê još zvuk roga noćòbdijê, tužno se razlijegâ hrapavi njegov glas, kojim opòminjê građane.

„Gòspodâri i gospodàrice! dèvêtâ je ura mínula; zàprećite ògnjîšte, da vam mäčka ne odnèsê iskre na répu! Čuvaj nas gospòdin Bog, mati Bogòrodica i sveti Florijan!“

Ovàko to biva čitavu noć, dok opet sä istoka ne zarúdî zora, dok se nè jâvê golubovi ispòd strehê, a ptičice u širokîm krošnjama; onda opet zatrubi trúba iznad gradskih vrátâ, zazvoni zvónce nà vijećnici — sav se grâd bûdî. Nàstajê nov dan.

85.

Iz New-Yorka u San Francisco.

Poljski napisao H. Senkiewicz, preveo prof. dr. I. Broz.

I.

Amèričkê žèljeznice.

Pòmîsao, da ću ja biti prvi od Poljákâ, koji će opísati, što je na svoje oči vidio pùtujûći od jednoga Ocèana dò drugôga, tako me räzigrâla, te sam se već poslije pet dánâ, kako sam bio

došao u New-York (čit. Njü-Jork), našao sa svojim drûgom nà zapâdnôm kolodvoru, iz kojega se ide žèljeznicôm u Chicago (čit. Čikègo). Svadivši se s upràviteljem postaje, koji nam je kao pravi Yankee[1]) htio nà svu silu uklépati za skupe novce nekako užénce, da njime pòvêžêmo svoj prtljag, i urédîvši sve, kao što treba, krênêmo put Velikoga zapada. Budúći da smo pošli iz New-Yorka noću, zato sam obale Hudson-Rivera (čit. Höds'n Rivera) vidio sȁmo pò mjesečini. Srećom te je dobráno vidno koje ȍd snijega, što je prikrio òkolinu, koje òd mjesečinê, pa sam se tako mogao naùžiti prěkrâsnîh vidíkâ i s jedne i s druge strane žèljeznicê. Ògrômnâ širokâ rijeka ljeskala se kao srebrni pojas. Nà obalama njezinim nanízale se nȉjemê crne šume; krajevi, òsobito oǹàkô u noći, dòlazili mi někâko pusti i mrtvi, a moja ih mȁšta ožìvljâvâ Indijáncima i bivolima, kojima se, da ȕzgredicê spòmênêm, ònamo trag već sasvim zameo, i gotovo bih rekao, da ih ljudi, što su se óndje rodili i odrásli, pòznâjû koliko i mi u Vàršavi.

Istina, ja znam geogràfijê, koliko je zna, na priliku, trećoškolac, koji se nada, da će se někâko provući u čètvr̂tî razred, a opet treba da priznam, da sam mislio za Ameriku, a òsobito za Ujèdînjenê države, da je ònamo mnogo toplije, nego zàista što jest. U Èvrôpi, u Belgiji, u Fràncûskôj pa i u sámoj Ènglêskôj òstavio sam proljeće, žive vode i zelene usjeve, što su se bili prěd zîmu zàsijali, a òvamo, ò jednâkôj širìni s južnom Ìtâlijôm, studèno, sve pȍd snijegom, šume crne. Hudson River nije se bio prelèdio, jer sam vidio velike parnjače, gdje deru mirnom maticom široke rijeke: to je, òsobito noću, veličajna pojava. Dòmalo nam se ȍtêlâ rijeka pogledu. Vlak je jurio putem, što se zàsjekao u klisure, koje su se se s obje strane dizale visòko ȕvîs i zaklanjale nam pȍglêd na òkolinu. Óvdje óndje prolètjeli smo i kroz tunéle, ali nijèsmo prolijetali s onom slavljenom amèričkôm brzìnôm, o kojoj sam bio prije kojèšta i čitao i slušao. Ja sam se do danas toliko navozio po amèričkîm željeznicama svake ruke te mogu po duši reći, da je sve ono, što se pripòvijedâ o čudèsnôj brzini amèričkîh žèljeznîcâ, pusta bâjka. Amèričkê žèljeznice nè samo da nè jûrê brže, nego nè jûrê ni onàkô brzo kao obične èvrôpskê žèljeznice — izùzêvši dašto ìzvanrêdnê vlakove,

[1]) Čit. Jenki, tako se zovu podrugljivo Novi Englezi američki.

koji bilo iz kojega mu drâgo uzroka, bilo iz pûkê obijesti i razmètânja ili òd prâvê potrebe, prelètê put na pr. iz New-Yorka u San-Francisco zà ciglâ tri dana i tri noći.

Mi smo se vozili sedam dánâ i sedam nòćî gotovo neprestàncê, već što smo nà nekîm postajama pȍstajâli, óvdje sat, ondje dva. Ȕ tâj ràčûn nijèsam ubrojio ona nekolika dâna, što smo, hoćeš nê ćeš, morali pròbaviti na jednoj postaji, gdje nas je bio snijeg zàmeo. Ovo sve sedam dánâ živjelo se u vagónu, spavalo se u vagónu, jelo se u vagónu, a pò vremenu čovjek se tako tomu živòtû prìviknê, da nè možê poslije ni usnuti nekoliko nòćî, kako nè čujê one buke i one trèskê žèljezničkê. Komu može biti, da se vozi u spàvaćêm vagónu, njemu je prilično dobro, jer spava u krevetu, kakva nêmâ vìše puta ni doma, ali tko mora da provèdê noć u običnu vagónu, on se nàmučî pravih mûkâ, jer što se kazuje za amèričkê vagóne, kako su udobno ùrêđeni, nije istina, koliko nije istina ni ono, što se prîčâ o brzìni američkih žèljeznîcâ. Obični je američki vàgôn prvoga reda ògrôman; duž stijènâ s jednu i s drugu stranu nàmještena su sve dvâ ȉ dvâ sjedala jedno prema drugomu, a svako zȁ dvoje ljúdî; između oba sjedala ima i mjesta, da se može pròlaziti. Sjedala su pokrivèna ili òtr̂cânîm modrim pr̂tîštem ili zelènôm voštànicôm. Kako su veòma kratka, dvoje omašnije čȅljâdi jedva hvataju mjesta nà njima, a stoje jedno prema drugomu tako blízu, da čovjek, komu je Bog dao malo dulje noge, ne zna dòista kuda bi s njima, već ako će ih, kao što obično čine Amèričâni, dignuti na naslonjalo, što je prema njemu, ne márêći ni malo, hoće li, nê će li njima zàhvatiti kao u kakva klijèšta glâvu svôme sùpûtnîku.

Ȕ svakôm vagónu na jednom i drugom kraju ima po jedna mala gvozdena peć, u koju trpa sluga dân ȉ nôć ugljen, koliko ga sȁmo stati može. Vrućina je, kao što se i sámo sobom razumije, upravo něsnosna, a smrad od ȕgljêvlja još i nesnosniji. Pûtnîci pròmičû kroz sav vlâk, kondùkter svaki čas òtvarâ vráta, na koja uvaljuje hladan vjetar s čitavim tovarom reumatizma; ljudi žvaču duhan, pljuju, jedu, spavaju: kamo se òkrênêš, svagdje gad i nered; po pòdu sva sila òljuštînâ od rázlična voća, ljȕsâkâ òd orâhâ i šarènîh pljùvanâkâ; jedni zvìždûčû, drugi pjevuše ili r̂čû, djeca vrište, muškarci skidaju kapúte, žene — da Bog prosti! Ȕkrâtko: kao u kakvom cȉganskôm šàtôrju.

A istom ȕjutru! Kad stupiš u vàgôn, kao da si dòšao na rázbojȉšte. Pò tom dar-maru pròmećê se kondùktêr. On nije onàkî poštenjaković, kao što je èvrôpskî, kojemu su pûtnȋci jedni fíni, a drugi prosti, pa premà tome i pòstûpâ s njima. Američkoga konduktéra nè možêš podmítiti cigarama kao èvrôpskôga što možeš, ako želiš, da ti nè budê u vagonu suvišnjega društva. Američki kondùktêr nije tek kakvogod čeljáde: on je što i kapètân na brodu, neprestàncê hoda gore dolje po vagónu, zàlazî u sleeping-car ili drawing-room[1]) (čit. slíping-kār, drá'ingrûm), da ondje sjedi, diže svoje krâke i više, nego što bi trebalo, skida kàpût i sjeda k dámama; ponajviše je ponosan i dostojànstven, kadšto bude veličànstven, kadšto opet ljubazan, a nađe se katkad i malo oštar, pa najzad možeš ga vȉdjeti i gdje je òtekao u obrazu, ako je bio nesrećne ruke nà šakačkôm mejdánu s kakim traperom,[2]) koji dašto mari i nè mârî za gospòdstvo take gospòdê.

Ȕopće nà tîm je željeznicama ovàkô: ako si dírnuo u konduktéra, pozòvê te nà šake, ȉzbijê ti oko i baci te iz vagóna, ali ako se ti nađeš jači, a onda možeš slobodno ti njemu i smŕskati glâvu i ìsturiti ga iz vagóna. To isto vrijedi i za òstâlê gentlemane (čit. džent'lmäne),[3]) kao što je prímjericê sluga, što loži peći, ili momak, koji stere krevete u spàvaćîm vagónima, premda uostalom, kao svagdje, tako i u Americi, tko se sam poštuje i nè tràžî neprílȋkâ, onaj ih i nè nâđê, a òsobito, ako je inostránac, nè trebâ se bojati, da ga né ćê pȍštovati.

Za spàvaćê vagóne, sleeping-car ili Pulmanove silver-palace (čit. sȉlver pàlas, srebrne dvore) treba priznati da je ù njima dòista i udobno i uredno. Ȕvečê dođe crnac, ìstêgnê nekakve škrabije (ladice), što su smještene duž vagóna, i nàčinî òd njîh krevete, koji su pòstavljeni jedan nȁd drugîm, a s-e dvâ ȉ dvâ kreveta òdijeljena su òd drugîh krȅvêtâ dàmastovîm závjesima. Takva dva kreveta zovu se sekcija; donji je krevet bolji, gornji lošiji.

Prespávâvši prvu noć u vagónu, mi smo se sjȕtradân prilično dockan probudili. Kreveti su bili već ponajviše pòsprêmljeni; nekoje dáme, odjevène i nàčičkâne, pile su kavu ili čaj na malènîm stočićima među kanàpetima; gèntlemani u kapútima i bez kapútâ ȕlazili su i ìzlazili ìz mâlê muške òblačionicê, koja je vagónu na kraju; kondùktêr je sjedio kod prozora, turio ruke u džepove i poglédao, mučen òd silnê štucavice, nèzadovôljno nà pȗtnîke, kao ù čudu, gdje se nitko nê će dà nâđê, da mu čèstȋtâ taku sreću, kao što je štucanje u pròbavnîm poslovima; a ja sam pošao vagónu na prozor, dà vîdîm, kakva je ta Amerika pò bijelôm danu, kad je obàsjâvâ sunčànâ svjetlost.

[1]) Sleeping-car znači spavaća kola; drawing-room, društvena dvorana.
[2]) Sjeveroamerički lovac, koji lovi zvjerad poradi krzna.
[3]) Neovisan, fin, naobražen čovjek.

II.

Amèričkô rätârstvo.

Vlâk je letio putem òtvorenîm i niskim preko ravnìnê, koju su obrúbile šume gòla dȑvêća. Kraj je bio nàseljen. S jednu i s drugu stranu vidjele se farme[1]) s lijèpîm kućicama, grâđenîm nà švajcarskû. Gospodárstvo američko, koliko sam mogao razàbrati ù zîmnô dȍba, nê će se moći pòrediti ni s njemačkim, ni s bèlgȋjskîm, ni s fràncûskîm. Kukavne gospòdârskê zgrade, valjánîm plotovima nȉ trâga, nigdje nikakih jârâkâ, to te sve opòminjê nà nekojê krajeve ù Poljskôj. Zemlja je, kao što znamo, veòma rodna, ali ȕprâvo zato bit će da se nè težî dovoljnom pomnjom, te se nekako čudno prikazuje oku, koje je viklo bûjnôj kulturi ù zapâdnôj Èvrôpi. Svagdje se òpâžâ kao žùrba ù težênju zemlje, vidi se, da nije bilo još dosta vremena, da bi ta privredna grana mogla ùhvatiti korijen i razviti se, kao što bi valjalo. I u samoj New-York-državi, koja od svíjû dȑžâvâ najviše ima stânôvnȋkâ, a râđena je kao nikoja druga, pȍdosta smo vidjeli fàrmerskîh òsâmljenîh kućèrîcâ, gdje samotno stoje nà šumskôj čistini, koju je, kako se ràzbîrâ, čas prije prokŕčila sjekira. Okò kućicê nigdje ni granata dȑveta, nì voćkê, a vrtu nȉ trâga: dokle oko sèžê, sve sáma šuma pa opet šȕma ili nedòglednî tužni, crni redovi ȉščupânîh pànjêvâ, gdješto i po koji kȕp grânja i ìvêrja, a òvamo ònamo velike kàljuže pune tamne i gnusne vode, opèrvâžênê (zàrûbljenê) nà obalama blatnim snijegom.

I nèhoticê sam se spomenuo harácênja naših šûmâ, sȁmo što ònamo to pustòšênje nije onàkô kôbno kao ù nâs. Ȍnamo

[1]) Zakupština, majur.

ima još i danas svagdje tolikô mnogo šûmâ, da pioniri, koji očíšćajû òd njîh krajeve, čine velike zasluge zemlji. Koliko sam púta vidio kućice u òsami šumskoj, a nàokolo tèženu zemlju, koja je prije godinu dánâ bila još obrásla u gustu šumu. Ù tîm se krajevima čuje dân ì nôć ùdarânje sjekire, od koje se ùplâšena zvjèrâd i ptičad ùzmičû sve više nä zapâd, a svaki bogòvetnî dân izvíjajû se ìz šumskôga mrâka nä svjetlôst Božju čìstine pa čekaju ruke i plugove, da se pròmetnû žitnim njivama.

Pored svega toga po onom, što sam čuo ili sâm na svoje oči vidio, mogu slobodno reći, da rođeni Amèričâni nijèsu ùopće ùzôrni rätâri. Oni su òdvišê òkrêtni, nè volê sjediti neprestàncê na jednom mjestu, sùvišê téžê na promet i tȑgovinu. Ako Amèričanin kùpujê zemlju, on je ponajviše ne kùpujê zato, da bi nà njôj sjedio i òstavio je djeci i ùnučâdi svojoj, nego redovno òd pûkê špekulacije. Spekùlanat kûpî nešto šume ili nètežênê stèpê, koje ga stoji vrlo malo, a kadšto ùprâvo ništa, ògrâdî je plotom, sàgrâdî kućicu, zàkopâ nešto zemlje pa je kao gotovu tobože farmu pròdâjê s velikom dobiti iseljenícima ili dòmâćîm glàvničârima. Jer treba znati, koliko se, òsobito ù većîm državama, nèrâđenâ državna zemlja daje u bescjenje ili ùprâvo badàvâ, tolikô se opet pitoma zemlja, òsobito oko gradóvâ, pròdâjê u cijène, koje su u Èvrôpi nečuvène. Mnogi srećnici, koji su näkupovâli zabadàvâ zemlje, koliko su htjeli, pròdâjû je kasnije po 500, 600 i po 1000 dolárâ acre,[1]) ako se gdje blizu ùbȑzo i ìznenâda pòdiglo kakvo veliko tȑgovačko mjesto, što se u Americi često dògâđâ. Tako su, nêmâ dugo, u državi Illinois (čit. Illinojs), oko Chikaga (čit. Čikèga) dobili vòjnîčkî veteráni za svoje zasluge od vlade zemlje, kao tobože ništa vrijedne, a danas se ùprâvo zlatom mjere.

Ali i to treba spomenuti, da su mnogi spekùlanti, zaòkupîvši silne zemlje u òkolini novih mjêstâ, izgubili ògrôman imétak, jer u Americi, kako se grâdê gradovi, tako se i razgràđujû. Ù pústinji, gdje òtprije nija bilo ni žive duše, eto ti najedàrêd niklo mjesto i rástê neko vrijeme kao gljìva, kad ali ujedàmpût, bílo da se pòkâžê, da je mjesto nèzgodno ili nèzdravo, bilo da se iscȑpê prirodnô bògatstvo onoga kraja, žítelji se dignu, strpaju ù kola žene, djecu i stvari, pa hàjde kud ih oči vode, a mjesto

[1]) Acre (čit. akr) 50 aresa (čit. ârâ). Acre, engleska mjera: jutro zemlje, 50 ârâ. Jedan are ima 100 m².

koje je jùčê brojilo nà tisuće stànôvnîkâ, spadne nà niskê grane, pòstanê kukavno gnijèzdo, a kadšto i sàsvîm pròpadnê.

Tko se nè sežê za zemljom òd pûkê spekulacije, nego da je tèžî i râdî, a nije praznòruk, onaj rȉjetko kad gubi. Više pútâ emigranat, koji se kínjio i mučio svega vȉjeka u Èvrôpi, ili jadnîk, kome su potònuli brodovi nä moru živòta, pa se sažèlî tišinê i samòćê, kupi kola, nešto malo inventára, mäkînâ rätârskîh i òrûđa, skupi ženu i djecu, pa pùtûj na dàlekî, pusti zäpâd! Nàšâvši zgodno mjesto, koje mu se ponajbolje sviklo, rèdôvno blízu kake vode ili šume, sàstavî kućicu, ògrâdî kòmâd zemlje i stane je raditi. Òd tô je dòba zemlja, što je posvòjio, njegova rođena, i tko bi se sègnuo zà njôm, njega nè čekâ parnica u sudu, nego ili iz ruke gospodàreve zrno ù glâvu, ili ako ima u òkolini više takih náseobînâ, u kojima vrijèdî lynch (čit. linš,[1]) još i stràšnija smrt iz ruku regulátora ili vršitelja toga dràkonskôg zakona.

I tako naseljeníci, ako će i rijetko doći do milijúnâ, a ono opet nikad ne gube. Istina, ako se nè možê nikomu da proda žito ili stoka, onda nêmâ nì novâcâ, ali šta će mu novci u pustinji? Ima hrane, može se odijèvati, djeca rastu kao hrástovi, pa kad poodrástû, a oni izlijećû iz rođenoga gnijèzda i sjedaju gdjegod blizu starog doma; tako se pròvodî sav vijek, istina, malo divlje, stèpskî, ali mirno, nè tarê te brȉga, šta će biti sjutra, a čovjek se pravo i ne òbazrê, eto ti vèčê života, da se smiriš, kao što se smiruje sunce mirno zàpadajûći na òbzôrju stèpskôm.

Ali pòčêsto dotumàrâ k ovakomu òsâmljenômu násêlju drugi, treći, dèsêtî naseljènîk, a zemlja, koju si dobio zabadàvâ, pòčinjê dobijati u cijèni, koja neòbično brzo raste, pa za koju godinu dánâ ili za koji desétak gȍdînâ farma, što osim truda nije gospodára ništa stajala, vrijedi do kakvu desètinu tȉsûćâ dolárâ.

Istina, tako nije svagdje, ali u New-York-državi, koju sam pùtujûći k velikim jezèrima prošao na žèljeznici, i ùopće ù istočnîm državama nêmâ ùprâvo više zemlje, koja bi bila ničija i neòbrâđena čekala na doseljeníke. Tu već razmjerno zà svakî se komàdić zna tko mu je gospòdâr, sve je ù privâtnîm rukama, a zemlja koje sa svoje rodnosti, koje s neòbično ràzvîtîh komunikácîjâ nè samo da je veòma skupa, nego skuplja nego igdje u Èvrôpi.

[1]) Kazan, što je narod sâm, bez suda, vrši, kad zateče krivca na djelu. Ime takovu suđenju dolazi od virginijskoga farmera (gospodara) Charlesa Lincha (čit. Čarlsa Linša) 1736.—1796.

Mimo sve to američko se rätarstvo, kao što sam pöviše spomonuo, nè možê dà mjerî s èvrôpskîm. Da sam kojom srećom pütovao ljeti, može biti da bi mi se sve činilo i ljepše i veselije kao i sav kraj, koji se širio pred mojim očima sve sámôm ravnìcôm, a jednòstavan, mrk, sjetan sve do sámê Sirakúzê.

III.

Nìàgara[1]) (čit. Najàgärä).

U Sirakúzi je stajao vlâk dò pô sâtâ, jer je bílo vrijeme za brekfest ili za dòručak, a po dòručkovânju krenuli smo dalje prema Rochesteru (čit. Ròčesteru), što leži nà jezeru. Što smo bliže dòlazili k Rochesteru, kraj je ìzlazio sve niži, a uòstâlôm nalik na one, koje smo već bili prošli. Pò velikôj množini vode, što je prikrivala polja i šume, razbírali smo, da su jezèra negdje blizu. Kako je u ògrômnê šume došao pòvodanj, činilo se, da je dȑvêće ìz jezera poráslo. Iz vagona vidio sam gdješto i po koje jato vodenih pätâkâ, kȑžûljâ i galebóvâ, koji dòlijećû òvamo čak s mora. Izmàknûvši se ìz šumê željeznica je júrila prekò niskîh lúkâ, zaráslîh u suhu tȑstiku. Farme su bíle prilično guste, ali u onim kàljužama pričinjale su mi se još jadnije nego one, što sam ih vidio prije Sirakùzê. Tèženâ crnica ùzêla se pomáljati ispod snijega, koji se topio i zalijevao vodom brazde i jarke. Ìz toplôga lähôra mirio nam prvi proljetni dâh, koji je istina bio jèdnâko slab, ali opet tolìkô jak, te je mogao buditi život i lomiti vodama zîmnê okove. U Rochesteru nam püče pred očima goròstasnô Ontario-jezero (čit. Ontèrio). Ů pȓvî sam mäh pòmislio, da sam se opet našao nä moru, da ìznovicê gledam bèzmjernû püčinu, kojoj se oko nè hvatâ nigdje kraja. Žèljeznica ide jèdnâko pò obali, a gdješto se primàkla tako k jezeru, da voda ùdarâ ö sâm nasip. Kad gledaš kroz prozor od vagona, čini ti se, da vlak leti pò jezeru. Kadšto se zàbijèlî na jezèrskôm i nèbeskôm plàvilu po koje jedárce, a kadšto se opet u nedòglednôj gotovo daljini zapòdjenê pramen dima, što súkljâ iz parobroda, za kojim ùzalûd zàmičû oči. Gdješto se odmàkla obala od prúgê, pa se polàgâno spušta nà jezero. Tu se nad sámîm jezerom sàvile kućice, a dùž obalê njîšû se poprìvêzâne

[1]) Niagara znači „vodeni grom".

o stúpove lâđe, nestȓpljivo tȓžûći užètima, kao da jedva čekaju, kad će slobodne zaplòviti nà pučinu. Prèd kućama su poràzvješâne mokre mreže; pòd mrežama leži sila vodene trave, a sve ti zaùdarâ ribom. Jata ptîcâ prèlijećû òvamo ònamo ili trepèrê kao bijeli križići u plavom uzduhu.

I tako smo došli u Suspension-Bridge (čit. Suspènž'n-Bridž, most lančanik), gdje smo stali, da vidimo Nìàgaru i glasòvitê slápove. Vlak je išao dalje: naš se pȑtljâg vozio u Huron (čit. Jù'rön), a mi s nekakim mladim Englezom, za koga se ne mògu sad da opòmênêm, kako se zvao, nájmili smo konje i pošli preko mosta k slápovima. Taj most dȉjelî Ujèdînjenê države od Canade (čit. Känäde); na jednoj mu je strani carina amèričkâ, a nà drugôj èngléskâ, a kako se nè možê k velikom slapu s američke strane, trebalo je dà pôđêmo ù oblâst kraljice Vìktorijê. S toga mosta može da se vidi sva širina obadvaju slápôvâ, ali nè znâm zašto ili što je bilo kišòvito i maglòvito vrijeme ili što se voda pädajûći s onolìkê visine sva raspršuje, ja nijèsam ništa vidio do ògrômnû maglu, koja se dizala iz bèzdanê k nebu. Pò strâšnôj tutnjavi, što se iz magle orila, razbírao sam sàsvim jasno, što se zbîvâ zà tîm bijelim závjesom.

Prèšâvši prěko mosta, našli smo se pred nizom kûćâ, što su se poređale po neizmjerno vìsokôj obali, a sve öko slâpa. Òdatlê sam mogao najzgodnije uòčiti slâp. To je dòista veličanstvena pojava — kad je se sjetim, lome mi se krila mäšti, pero mi pada iz ruku. Pòd gȓdnôm silèsijôm vode iz Erie-jezera (čit. Iri), što hrli silnim ždrijelom u Ontario, pròsjedâ se ìznenâda zemlja, a voda ràzdijeljena otočićem „Great Islandom" (čit. Gret-Ajländom) nä dvâ nějednâka rukáva ruši se u bèzdanu,[1]) Ù pȓvî ti se mäh čini, da zemlja nê će moći da odȓžî svu težìnu i silu pobjèsnjelê i divlje vode, koja kao da se i sáma zapanjila s čuda nènâdna. Tu kao da na svoje oči gledaš pretpotopno bärbârstvo, a òsjećâš nèdohvâtnu neku i strähotnu silu, kako ùdarâ sà svôm snágôm kao nigdje na svijètu. I nèhoticê pòmîšljâš, da se tu u prirodi òtvarâ stràvična propast, kojoj nê će biti nikad nȉ kraja ni konca. Nebo je mutno, a po njèmu goni vjetar oblake tamo âmo kao čopore divljih kónjâ. Svuda näokolo crni se mrko poràskîdâno

[1]) Istočni, američki slap širok je 326 m, a 50 m visok; a zapadni ili potkovni slap širok je 574 m, a 48 m visok. U jednoj minuti pada 554.000 kg vode; a čuje se buk u daljini od 40 km.

stijenje kao kake paklene nemani. Od ürnebêsa vode, što se ruši, nè možêš ništa dà čujêš, a oštar vjetar ùdarâ ti maglenim vodama u obraze. Kad se òdno slapa tȑgnê maglùština, ona ti sve otme pogledu, a kako se raspȑšala, eno ti kao nà dlanu slapa, gdje se sav òbûkao ù pjenu.

Ali to obično pòtrajê malo čas, ponajviše se magla, pjena, voda i vjetar mȉješâ tako jedno s drugim ù prâvî haos, te u njèmu ni što vidiš, ni što čuješ, dok ti nije najzad i svijest kao zämȑla. Čovjek bi rekao, sve se oko njèga razbjèsnjelo. Poslije pet čäsôvâ pûtnîk òsjetî, da je umoran, a čelo mu se òrosî kapljama znoja, što se ohlađuje na studéni, kojom òdišê propast. I hoće da vȋknê: dosta je! — ali bûk jèdnâko šúmî, ponor na širokô svoje ždrijèlo jèdnâko izbacuje pjenu, a nešto čas kao da stenje, čas opet kao da se smije, dok ujedàmpût ùdarî u bijèsnu rȉku: rekao bi, ù tom se haosu našao sav pakao, da se dò milê volje navràgujê.

Taku shvaća, ili bolje da kažem, taku òsjećâ nä pô budna svȉjest tu Niàgaru. Ù tom òsjećânju ima, istina, nešto nëveselo, ali ima i nešto ugodno, kao što je ùopće ugodno zabòraviti zà čas i na sèbe i na svoje pa se sàsvîm dati na užívânje prirode. Kad ti se prìdignê misao, što je bila s prvoga pogleda klonula, nè možêš sit da se nàgledâš toga vidíka. Bèzdana te pòčinjê vabiti i mamiti. Neka sila, kojoj nè možêš odòljeti, vuče te, da zaviriš ù propâst sámu, a ti zažèlîš, da ti je tu na òčima, pod nogama, da te òd njê nè dijelî ni pedalj. Kad bi se mogao sàgnuti nàd njû, pa makar i ò dlaci visio život! A ondje nà dnu pjeni se u vírovima voda i kljùčâ gotova da dòčekâ i zàgrlî utopljeníka. Propast te zove: „Hajde!" a nagon joj se tvoj òdzîvâ: „Ìdi, ali da si na oprézu!"

A možê se sići dolje pöd slâp, jer se voda ruši s takvom silom i brzìnôm, da se pròsipâ u luku, a između toga lûka i stȉjenja, što je òzâd zà njîm, ima mjesto, koje je istina sve zàkȑčeno ledom i puno pjene, ali se opet u njèmu možeš lijepo da zàklonîš. Ali dà dôđêš ònamo, treba ponajprije da se kako vàljâ obúčêš; zato smo pošli u kućèricu crnca prèhodnîka, koji nudi pûtnîke i sobom i svojim odijèlima. U crnčevoj smo kolibici našli dvoje Englézâ, što su ùprâvo navlačili ná se odijèlo, u kojem će pöd slâp. Staroj, kiseloj i mršavoj Ènglêskinji, koja je pritégla oko sèbe plašt i nabila nä glâvu kukùljicu — a jedno ȉ

drugo òd ribljêga mjèhûra — nije se ništa vidjelo do kòmâd nosa i velike zlatne näočâli — pravo strašilo! I mi smo se preobúkli u to čüdnovâto odijèlo pa onda hàjde jedan zä drugîm nàprijed! Zà čas nas je doveo crnac ù nekâkû dàščaru, kojoj je na podu zjao otvor; kròz tâj se otvor sìlazî niza skalíne dolje. Tek što smo stupili ù tâj prostor, odmah smo òsjetili studen öd leda, što se ponaslagao između slapa i klìsûrja. Grdno crnče, koje je bilo više nalik na gorìlu, nego na čovjeka, išlo je nàprijed pa svak čas podvikivalo: ho! ho! da se nè bismo u onom mraku izgubili.

Sìšâvši niz koji desétak skalínâ ùdarî nam odòzdô blijeda svjetlost. Kad smo došli kao u nekakovu vézu, iz koje se napràvac može pöd slâp, vikne vođ, da stanemo, i počne nam podvezivati na cipele kao nekake poplate s oštrim žèljeznîm čavlima. Ènglêskâ se dama ȉsprvicê kao malo nécala, ali najzad se dala namoliti pa obòrîvši i oči i näočâli pružila smjerno crncu nogu ili ùprâvo da kažem nešto, što je nalik nä nogu, širòko koji palac, a dugàčko bogme gotovo lâkat. I eto nas pod slapom. Zà čudo mi je, kako mi se ovdje činila hûka manja nego nàpolju kad sam bio; zräke sunčánê, što su probijale kròz vodenî závjes, sjetno su osvjetljivale pèćinu, da je bilo ù njôj onàkô pola jasno, a pola mračno. Klisure, što se òstrag zà nama dizale, crne su i ràspucâne; pod nogama nam se naslagale ògrômnê ledene sânte — kamo se òbazrêš: sve divlje i mrko! Sitni mlázovi vode, što su se odvojili òd velikôga slapa, pljuskahu ö lêd; uzduh je pun i prepun sićušnih käpljîcâ; vjetar, za koji nè znâm, kako se ònamo ušúljao, pîrî kao iz đavòlskê mješine, a zíma ti se hvata kroz one mjèhûrne ogrtáče do ù kosti. Òd hukê nè možê jedno drugo dà čujê, a kamo da razumije. Täpkajûći pò gȑdnîm i kao staklo glatkim santama prìmakao sam se k slâpu — oštri čavli na mojim cipelama čuvali su me, da ne pòstrâdâm. Crnac je stao nešto víkati, a kako bûk búčî, nèstalo mu glasa u onoj buci, a ja sàm vidio sämo gdje maše rukama i miče usnama.

Nêmâ ništa ljepše od slapa glèdajûći ga od onoga stȉjenja odòzdô. Kad sam pòglednuo gore, pričinilo mi se, to nije voda, što pada, to je sve jedan led, i da nijèsam pògledao i dolje, zakleo bih se, da se dòista slâp prèmrznuo. Ali òdaklê obìlatâ pjena, što je nà mahove ùdarala iz dubìnê, ako nê će òd žîvê vode! Koliku je bèzdanu u zemlji morala izdúpsti ta silèsija vode pädajûći tolìkê vijèkove a s tolìkôm snagom! Tu sve vrî, kípî,

bùktî, ràzvîjâ se; živi pakao u vodi. Uzmàknûvši se nätrâg òd tê propasti, odahnuo sam, kao da sam se Bog zna kako teška posla naradio. U pèćini mi se činilo kao da je sâm mir. Dok je ovdje öd manjîh žîcâ vode, što su se gdješto pròtisnule u pećinu, da se raspŕšajû o lèdu u brìljantnê kapljice, sve tako dräžesno i milo, eno ti nekoliko korákâ dalje živoga pakla, gdje se ù sav glas razbúčao. Malo pòmalo nàvikle su se i moje oči na onu polutámu, te sam dobro razbírao svaku krnju i svaku pùkotinu ù cŕnôj stijèni, pa i čupérke od màšinê, što se òrošena pomáljala iz puklínâ.

Kad nam je stala već dosađivati studen i vlaga, krênêmo nätrâg. Ùtom su naši Englézi malo zàkasnili tŕpajûći ù sve džepove kojekako kàmênje. Meni se sve čini, kad bi mogli, oni bi turili ù džep čitavu Niàgaru i ödnijeli je u Britisch-Museum (čit. Britiš-Mjuziöm), kao što su ödnijeli ònamo àtênskû akròpolu. Näpokôn eto nas nà bijelôm danu! U putu se uzeo moj drug pravdati s mladim Englézom, koji je htio nà svu silu dokazati, da je slâp u Ènglêskôj, jer je Canada, veli, ènglêskâ, pa kad smo mu najzad spòmenuli, da je Ènglêskâ pravo rìbânja u jezèrima prêdâla nèdâvno Amèričânima i da se pò tom ù nekû ruku tih jezérâ odrèkla — naš je Englez ućútao, ali smo vidjeli, da je ljut i gnjevan, — da li na nas ili na Amèričâne, to bogme nè znâm. Kad smo izišli ìz jamê näpolje, nijèsmo mogli vidjeti slapa, jer je sve bílo zästŕto bijelom maglom. Pògledali smo još i kuće, što su nà obali. U jednoj òd tîh kûćâ ima i nekaki mùzêj, ù kôm se čuvaju tòbože znämenitosti Niàgarskê kao na primjer: školjke, òkamine, kojekake kosti, fotogràfije i tako dalje. Te su kuće prave stupice zà pûtnîke, kojima se za skupe novce pròdâjû kojekake spomen-sitnice. Kako je svagdje prodavalica mlada i krasna m i s s,[1]) nè možêš da se otmeš nàpasti pa nakupuješ obično stvârî deset puta više, nego što si ìznajprije nàumio. Poslije toga odvuku te još ù gôrnjî mùzêj, koji se smjestio ù mâlôj kuli, kao u kakvom opservàtôriju, s kojega gledaš na òkolicu kao da ti je nà dlanu. Stijèna i balustráda[2]) od kule sva je pòpîsânâ natpisima u jeziku ènglêskôm, fràncûskôm, talijânskôm i t. d. Vidio sam i poljskih i ruskih nätpîsâ, jer svako

[1]) Gospòdična.
[2]) Balustrade (čit. balüstrad), pregrada na stupovima.

misli, da je dužan zabìlježiti ònamo i svoje ime ì dân, kad se ondje našao.

Ìmajûći na umu onu: kud svi, tud ì jâ, ovjekòvječîm na stijèni ì jâ në samo sèbe nego i sve znance, što su mi ù tâj čas pali nä ûm, i röđâke, pa čak i njihovo potómstvo. Mladi je Ènglêz dò svôga imena H è n r y napísao još i M a r y (čit. Märri), pa ònda zagrádîvši ih oba veòma kićenom zägradôm pošao nèkoliko korákâ nätrâg poglédajûći sàsvîm zädovôljno na svoje vještačko djelo. Sìšâvši dolje pògrabili su nas, pòsjedali nà klade i zä pêt minútâ eto nas sviju u onom mjèhûrnôm odijèlu na fotogràfiji, za koju smo, to se sámo sobom razumije, ljudski platili. Ùtom se već i mrak stao hvatati. Slâp se prikrivao sve gušćom maglom, a ìz neba pöčêla romìnjati kišica. Na pòvratku u Suspension-Bridge saletjeli nas na mostu američki cärinîci, da nam ùdarê carinu nà sve one sitnice, što smo ih pökupovâli u ènglêskôj oblásti, ali dòlâr (čit. dollör) ùtisnût ù rûku nástôjnîku òd carinê smirio je njegovu republičku brigu oko dòhodâkâ Ujèdinjenîh dŕžâvâ. Iz Suspension-Bridga bacili smo još jednom pogled nä slâp, koji se sad òdâvlê bolje čuo nego vidio. Malo je vrijeme pöstojâlo, a vlak je američki došao i krenuo dalje preko Canade put Hàmilt'ona (čit. Hämilt'na), òdaklê smo se čitavu noć vozili jèdnâko Canadom sve do u Detroit, (čit. Detroa), što leži nad sámîm Erie-jezerom.

Kraj se jèdnâko dizao, ali tako slabo, da si jedva i òpazio. Erie-jezero diglo se nad Ontario stotinu i koji desétak stópâ. Niàgara i nije ùprâvo ništa drugo nego izliv Erie-jezera u Ontario: ìzlijevajûći se voda ìz Gôrnjêga jezera ù Dônjê nàiđê nà strmenit stjènjâk, niz koji se ruši i tako tvori slâp. Ònamo od Ontarija kraj se opet pòmalo snizuje sve do Ocèana, s kojim se spajaju jezèra po veličanstvenoj rijèci sv. Lòvrînca, od koje valja da nê će biti šire rijeke nà svem svijètu.

IV.

A m e r i č k i g r a d o v i.

Rano ùjutro stigli smo u Detroit, što leži u Michigan-državi (čit. Mičigän), nedalèko od Erie-jezera, a na vodi, što dìjelî jezèra Huron i Erie (čit. Jurön i I'ri). Zà taj Detroit znao sam ìz geogràfijê da ima negdje u Amèrici i ništa više. A kako sam se

začudio, kad sam izišâvši iz kolodvora nà ulicu ùgledao velik grad, neòbično nečist, ali ìnače lijep da ljepšega do onda nijèsam ni vidio u Américi. Bílo je rano pa je sve još spavalo. Pošli smo glavnom ulicom, a ù njôj se porèđale mnoge crkve, meni se sve čini, bit će kàtoličkê. S jednu i drugu stranu ulice ponízale se ne obične kuće od crvènê opeke nego ùprâvo ljepušne pòlačice ògrâđene s ulice pòzlâćenîm ogradama. Kròz ogradu vidjeli smo već zelène bokore cvijeća, vite jele i zelène borove, iza kojih se lijepo bijele polače s velikim prozorima, koji su se rumenili ò rûjnôj zori. Isprèd kûćâ čistili su gdješto crnci pjevùkajûći tihano i dimeći iz lúlâ. Ìdûći nìz ulicu našli smo se nà veliku trgu, glavnom tȓžîštu gradskom. Usred trga digao se lijep spomenik nekakomu generálu, koji se iskazao u posljednjem ratu, kad se bio sjever s jugom. Nàokolo trga poréđale se velike i lijepe zidanice s ògromnîm dućanima, na kojima nijèsu bili kàpci pozàtvorâni. Trg je bio već oživio. Sa sviju stránâ dovozilo se nà tȓg varivo nà mulama. Ògledâvši koliko se moglo na brzu ruku, ùpûtîmo se na kolodvor. Zà pô sata kretao je vlak dalje, bilo je dakle još dosta vremena, da što zàložîmo; dobili smo veòma dobru juhu od púžêvâ, kuhanih u mlijèku. Dvorio nas m e s t i z z o.[1]) I tako sam evo vidio prvi put ù svom živòtu čovjeka, u čijim je žilama tekla krv indijânskâ. Bio je stasit g é n t l e m a n, dobròćudna lica, crvènkastê kože, grube i ravne kose, ali crne, da se gotovo prelijevala na mòdrikasto. Čelo mu bílo usko, lične kòsti malo ìzbočîte, a ìnače su mu bíle crte prilično pravilne te su me sjećale naših drôtârâ.[2]) Nà svakû bi našu želju odgovarao ozbiljno „y e s s i r!" (čit. jes sör = jèst gòspodâru), a dvorio nas je kako treba i lijepo i brzo. Kad sam mu poslije, mimo običaj amèrički, tisnuo ù rûku nešto sitníža, on je pògledao nâ nj pa onda pòkliknûvši „o y e s s i r" nàsmijao se sav radostan i od svoje nam volje odnio bunde i putne torbe u vàgôn.

Sad smo se vozili kroz državu Michigan prema Michigan-jezeru, kojemu na jugòzapâdnôj strani leži Chicago. Òkoline kojima smo pròlazili, neòbično su nalik na krajeve ù pruskôj Poljskoj. Po nèbrojenîm što većîm što manjim jezèrima, rijekama,

[1]) Čovjek rođen od oca Evropljanina i matere Indijanke ili obrnuto.
[2]) Kotlokrp.

pòtocima, ùopće pò velikôm òbîlju vode vidi se, da je sve to jedno ògrômnô pòjezerje, preko kojega su prije mnogo i mnogo gödînâ újali válovi. Šûmâ ima posvùdâ, a sve su prilično velike. Òd velikîh vodenih zbôrîštâ, što su ònamo u blizini, i klìmat je bez súmnjê topliji, jer dok nijèsmo snijega ùprâvo nigdje vidjeli, dȑvêće je ù šumama bilo već ùlistâlo, a niske se luke zelènjele proljetnom travom. Kadšto sam se zàgledao ù daljinu, ne bih li gdje ùgledao crvenòkožâcâ, kojih je još nedavno bilo mnogo okò tîh jezérâ, ali danas im nêmâ ovdje nì stȑva nì jâva, već što je jedno pleme òstavilo svoje ime Huron-jezeru, da se njim zove, dok je svijeta i vijeka. Ali nè samo u Michiganu nego i ù drugîm državama kao što su Ohio, Indiana, Illinois (čit. Ohàjo, Indiänä, Ilinojs) nèstalo ih je sàsvîm. Indijánac, vepar, medvjed, kujota i jaguar ùzmičû se sve više i više nà zapâd òd silê bijelih ljúdî, ili ginu u òčâjnôm boju s njima.

Poslije dvadeset i četiri sata, što smo òstavili Detroit, stigli smo u Chicago. Taj goròstasnî grad leži na jugòzapâdnôj obali Michigan jezera, a glavna je luka zà sve brodove, što plove između Canade i Ujèdînjenîh dȑžâvâ. Prije nekoliko gödînâ bila ga je gotovo sasvim ùništila vatra, a danas (to je bilo 1880.) izgràđujê se nànovo nečuvènôm brzinom. Još se i danas vidi gdješto po koji trag strašnomu ognju. Mi smo došli ònamo pödvečê, a ja odmah òstavîm hòtêl pa nà ulicu. Tko je prije vidio Empire City (čit. Empair-Sìtti:[1]) New-York, što je na glasu sà svôga nèrêda i nečistòćê pa onda došao u Chicago, onomu će se taj grad prikazati i ugodan i veličanstven. To je grad, da staneš, pa da mu se diviš. Ulice su neòbično širòke, a kuće sve ògrômne i bògate; pločnici su viši od òstâlê ulice, a svi potàracâni širòkîm pločama, što širih jamačno nijèsi nikad ni vidio. Da jednom rìječju kažem: tu je sve goròstasno, čovjek bi rekao, taj su grad gradili divovi za divove. A taj je grad koje u čemu originalan. Čitao sam negdje fantàstičan opis gradóvâ, kaki će biti u XX. vijeku, a Chicago me sjetio toga opisa. Tu je sve pravilno, ravno, pravòkutno; kamo se god òbazrêš, svagdje ćeš jamačno vidjeti nešto, što još nigdje nijèsi vidio. Pò svîm ulicama pobijali su čitav niz brzojavnih stúpôvâ sa silesijom žîcâ. Dok tako jedne žice teku dùž ulicê, druge presijecaju poprijeko, a ò njima više cimeri s kojekàkvîm

[1]) Prvi grad ujedinjenih država.

nàtpisima. U sümrâku kako se nè vidê te žice, čovjek bi pòmislio, da cimeri vise u zraku, a pògledâvši nìz ulicu vidiš ih svu silu i većih i manjih, a od svakojake bòjê, pa ti se čini, da će biti kaka svečanost te se grad òkitio zastavama.

Po pločnicima sve vr̀vî. Mnoštvo ljúdî i bijelih i crnih trčkaju tamo i amo nà sve strane, a onàkô brzo kao što umiju samo pròmećûrnî Američani; posred ulice pròmećê se množina kôlâ svake ruke, zvonca na tramwayima (čit. trämveima[1]) zveče, kočijáši viču: svagdje tišma i vrèvâ, vidi se, kako vrî život ù tom mladom gradu. Utom se bila već î nôć ùhvatila, ali mimò sve to bílo je òd tisuću plinskih plaménâ vidno kao na bijelu danu. Izložnice ògrômnîh dućánâ kao da su se rasplamtjele. Da vidim, kako je po òstâlôm gradu, zađem ù pr̂vû ulicu, koja mi se desi, pa hàjde, kud te oči vode! Po gdješto prèkinuo se ujedàrêd niz kûćâ, a gdje si mislio naći kuću, našao si pusto mjesto, prèkrîto ruševinom; to te opòminjê na skòrašnjû vatru. Kad malo dalje, a to se dižu divske zgrade! Nedògrâđene kuće zjäjû svojim pustim prozorima između guštare òd lazîlâ, okò njîh se dižu hrpètine òd opêkâ i kreča, a onamo podalje ulica je već dògrâđena i gotova, pò njôj sve buči i vrvi, sva se sjâ od plinskoga plàmênja — grad se podmladio i ùskrsnuo kao f e n i k s[2]) iz pepela.

Zà čîm ù tîm gradòvima ponajviše oči zàmičû, to je òkretnôst i čudesna gotovo enèrgija ù njihovîh grä̀đânâ. Ùhvatila se vatra, kake nè pâmtî novije döba, grad planuo kao šaka puščànôga baruta; stànôvnîci prsnuli kud koji, tr̂govina pala, promet sústao; imovina se räsûla, ljudi ostali i bez krova i bèz kruha; prošlo je nekoliko gödinâ, a grad stoji, gdje je i prije stajao: četiri stotine tîsûćâ našlo je ìznovicê u njèmu i posla i hljeba: posagradile se kuće, pòlače, crkve, fabrike, hoteli, dućáni; prîbrâlo se blaga, oživjela tr̂govina i promet; dò nekoliko gödînâ vatri nî str̂va nî jâva, pa ako grad još jedàmpût izgòrî, a ono će ga još i jedan î dvâ î stô pútâ nänovo sagráditi, jer enèrgîja tih ljúdî nàdbîjâ svaku nesreću i svaku nèvolju!

Chicago se neòbično brzo digao, a nà tom treba da zàhvâlî nè samo enèrgiji svojih ljúdî nego i mjestu, gdje se sagradio — a mjesto je üprâvo stvoreno za tr̂govinu. Ležéći na Michiganu, kraljica amèričkîh jezérâ, gospodnje svima vodama, što vežu Canadu s Ujèdînjenîm državama. U njenim je rukama sva tr̂govina pò tîm ùnutrašnjîm mörima. Za Chicago se može reći, da je luka usred suhe zemlje, a òdatlê mu dvojaka korist, jer je on u jednu ruku pòmorskî, ù drugû ruku suhòzêmsk grad. A mimò tô Chicago, kao velik grad, što se najdalje ùzmakao prema zapadu na žèljeznici između dva ocèana, sàstavljâ New-York sa San-Franciscom, civilizaciju s dàlekîm Zapadom. Istok šalje svoje obrtne tvòrevine, Zapad svoje prirodno blago, a Chicago je tr̂žîšte, gdje se daje ù zamjenu jedno zä drugô.

Ìdûći nàprijed i nè pazêći ni kuda ću, ni kamo ću, nađem se ù ulici sasvim gotovo mirnoj i tihoj. Njôj na kraju nèstalo mi je grada, a prèdâ mnôm puklo široko Michigan-jezero. Òsvijetljeni srebrnom mjesečinom pljùskali su válovi i lomili se ò niskî násap. Iz dalèka se čula gradska grája, a òvamo ù slobodnôm, svježem uzduhu sve tiho i mirno. Sàmo brčkanje válôvâ i po koji zviždu̇k dàlekôga parobroda smetao je čarobnu i veòma poetičnu tîšinu.

Vratim se u hòtêl, u Palmer-house (čit. Pálmer-haus). To je gromòradna kuća, sva òbložena mràmôrjem, a raskošno ùrêđena — üprâvo na babìlônskû: sve sámo zlato, svila i kadífa, sve prekipljuje od bògatstva kao šampánjac, kad se zapjenúšio. Moje su oči glèdajûći čas prije pust mrak gotovo slijèpjele òd toga sjaja. Ali taj hòtêl i jest najveća znämenitôst u Chicagu. Ni tu kao i po òstâlîm mjestima američkim nêmâ nì cr̂kâvâ ni muzéjâ. Tu je sve novo, skòrašnjê ili üprâvo dànašnjê: danas — to je sve, a jùčêr — to je pústinja, pràvječnâ šuma i pústinjskâ tišina.

I sjütradân ògledali smo grad, a üprâvo dà kâžêm, vidio sam malo što novo. Ponajviše američkih gradóvâ možeš prèglедati s kraja nä krâj zà nekoliko sátî. I tako je jedan dan opet prošao, a sjutra zorom hajde dalje!

V.

Indijánci.

Za Michiganom eto nas u Illinois-državi. Vozili smo se sjevernim njenim krajevima, a trebalo je üprâvo dan puta, dok smo

[1]) Konjska željeznica.

[2]) Po pripovijedanju starih Egipćana čudnovata ptica, koja se, kad ostari, sama spali, pak iz pepela podmlađena izleti. Grč. φοῖνιξ (čit. foiniks).

je prošli. Što sam vidio u pútu òd tê dȓžavê, sve je sáma ravnìca, gûsto nàseljena, a rázlikujê se òd držâvâ, kojima smo bíli već prošli, što ù njôj ima sve pömanjê šûmâ i ȕopće svȁkôga dȑvêća, po čèmu su mi se krajevi, što su mi dòlazili näoči, činili onàkô tûžni. A zàtô žèljeznici s jednu ì drûgu strânu šîrê se têženâ pòlja i nîžû farme jedna dò drugê.

Za dvánaest sátî došli smo na grànicu između Illinoisa i Iowe (čit. Àjovê), ù postaju ili ȕprâvo dà kâžêm, u násêlje Clinton (čit. Klint'n), što lèžî na Mississipu.

Sûnce je zàpadalo. Veličànstvenâ „Vèlikâ rijèka",[1]) koja òvdje još nije òsobito širòka, zlátnila se u svojim velikim ȍkukama kao ògrômȧn zlátân pöjâs gùbêći se ònamo dalèko ù cȓnîm šümama. Òbale zarásle ù šumu dìvljê su mu i slikòvite. Nije prošlo mnogo vrèmena, što se čovjek pȓvî pût sègnuo svojom žèljeznôm rúkôm i zà tîm krajem. U Clintonu još nijesu drvènjare pocŕnjele òd sûncâ i nèvremena. Čovjek bi rekao, ta se nàseobina jùčêr pòdigla: nešto mälo kûćâ, što stoje nà cȓnôm ȍbalnôm blatu među kàljužama, to ti je Clinton. Prèd kućama lèžê još kȕpovi strùgotînâ. Malo pödaljê vidiš, da se grade nove drvènjare, za koje će trebati one dȁske i klade, što su ih izvúkli ìz obližnjîh šûmâ. U gdjèkojîm klȁdama vide se poȕdarâne piònîrskê sjèkire. Kamo se òkrênêš, sve sâm nèred i nečistòća kao ù svakôj nàseobini, koja se istom pȍčêla naseljávati. Dà budê nèrêd kako treba, pòvlâčî se još izmeđù kûćâ stòka, sva ȕpȓljâna òd cȓnôga blata. To je pȓvô násêlje, u kojem sam vidio žìvot sàsvîm piònîrskî, a Bôg znâ, nê će li se ìzviti nà tom mjestu za koju gödinu dánâ znȁmenit kaki grad, što je veoma vjèrojatno, ako se ȕzmê nȁ ûm, da kod Clintona velika žèljeznica prèsijecâ Mississipi.

Na vòdama „Velike rijèkê" svagdje je žívo. Vidio sam lâđe i splâvi natòvarene svakom robom, a sve to ide vàljada u St. Louis (čit. Sän Lui), a može biti još ì daljê. Splavári i lađári, u flànêlskîm kòšuljama i òdȓpânîm kapútima, sve sámi stàsiti ì kršni ljûdi, prava su slika i prílika amèričkîh kràjišnîkâ, koji živu na međi između civilizácijê i pústinjê, a pöznâti su nam sȁmo po onom, što zà njîh príčajû Cooper, Bret Harte (čit. Kuper, Bret Hȁrt) ì drugî spìsatelji. Kösmat pòdbradak, enèrgično lice i

[1]) Mississipi znači „velika rijeka" a ne „otac od vodâ".

revolver, što viri svakome ìz hlačnôga džepa, to su najočitije crte ù tîm pola romantičnim pola razbojničkim ljúdima. Pò obalama njihova zavičaja na Wisconsin-rijèci (čit. Uìskonsin) i nà drugîm vodama, što ùtječû u Mississipi, život je divlji i stepski. A kaki je taj njihov život! Piju neprèstano i biju se tek za štogod; strasti, kojih nikad ne zauzdavaju, buknu im istom onàkô za kakugod sitnicu; uòstâlôm su poštèni i teže nà prâvdu, sȁmo što je njihovo téžênje nà prâvdu počesto krvavo.

Iowa (čit. Àjovê) ide jošte među civilizovane države, a Veliki zapad pòčinjê se istom s onu stranu Missouri-rijeke, ònamo za Omahom, kroz koji tàkôđer pròlazî žèljeznica. Ali da se nè miješâm prije reda u geogràfiju, vratit ću se u Clintom, gdje vlak stoji pô sata. Òstavîvši Clinton, vlak je pròlazio krajem, ù kôm nêmâ nigdje nikake šume, a jȅdnâko se diže. Mi smo se stali penjati na ògrômȧn zȁravanak, koji obùhvaćâ srȅdinu od Ujèdînjenîh dȓžâvâ. Nà tom se zȁravânku šire nedògledne stepe ili kako ih ondje zovu, prairie (čit. preríje). Gdješto se, istina, još vide farme, ali mnogo rjeđe nego u Illinois-državi. Kako je bíla mjesečina, viđao sam ovdje ondje kukùruzîštâ i nà njima suhu, crnu kukuruzòvinu još od prošloga ljeta. Što smo dalje dòlazili nȁ zapâd, to su krajevi ìzlazili sve pustiji. Iowa je, istina Bog, isprèkȓštâna žèljeznicama, ali je uza sve to opet kao ògrômnâ veža, kroz koju se ùlazî u pustinju, što se pruža od Missouri rijeke pa sve do Sierra-Nevade (čit. Sjerra). A ta je pustinja sve sáma ravan, koja se sȁmo gdješto malko ȕstalasâla; drveta nigdje ni za lijek. Pogled ti se gubi u daljìni, a nè može ništa da nađe, nà čem bi se odmorio. Da smo već na kraju civilizovana svȉjèta, možeš lako razàbrati i po društvu, kojim se ispúnjajû vagóni. Mjesto pristalo odjevènîh više ili manje elègântnîh gèntlemânâ, turaju se ù vlák nekaka bradata i brkata čeljad ù dronjavu odijèlu, s prljavim nàrâmcima na ramenu, a s revolverom zȁ pojâsom. Razgòvârâ se ù sav glas; kune se ljudski; òd dima se sve magli u vagónu, stoji trȕska vrátâ, što ih zàtvorajû i òtvorajû snažne pesnice, u razgovòru se pȍčêsto čuju riječi Sioux i Pawlis, a tako zovu Indijánce, što nastávajû u Nebrasci (čit. Nibräscį) i Dakoti.

Mislio sam, što ću dalje nȁ zapâd, to će vlak biti sve prazniji, a kad tamo, nà svakôj nas postaji dòčekalo zà čudo mnogo ljúdî. U vagónima je najzad nastala taka tišma, da se nijèsi

mogao ni maći. Súdêći onàkô na èvrôpskû, društvo je bilo da nè možê gore biti; sve sam brkač s revolverom u džepu. Što smo se dalje vozili, jèdnâko su se strašnija lica pomáljala. Neòbičan mi je bio taj svȉjet, pa zato čûvši pûtnîka, što je sjedio do moje klupe, gdje gòvorî fràncûski, ùpîtâm ga, šta je to. Odgòvorî mi, da će sve to s nama u Omàho pa òdânlê preko Sioux-Citi (čit. Siu-Sìti) ù Cȓnê gore, gdje su skorice naìšli nà matice òd zlâta. Dakle su to bili rudári ili ȕprâvo pustòlovi sa svíjû stránâ svȉjeta i dȓžâvâ, koje je evo namamila nada, da bace svaki posao, pa dà pôđû ȕ gore tražiti bajna blaga. Francuski mi je putnik kazivao, da ih je već sva sila otìšla u Black-Hills (čit. Bläk-Hills), a ovi što su s nama, da nijèsu posljednji. Pa ima među njima i žénâ s djecom na prsima, a idu ili sáme ili sa svojim muževima. Pò svôj Iowi (čit. Àjovi), a tako i pò obližnjîm državama nè čujêš gotovo ništa drugo na željeznicama nego: „Black-Hills; Black-Hills!“

Ali mnogi nađe ù tom raju svoj grob, jer su vlasníci Crnih górâ, Sioux-Indijánci, najsilnije pleme između svȉh sjevernih indìjânskȉh plemênâ, te mȍgû dići nä noge dȍ desêt hȉljâdâ bojníkâ. Crne im je gore već davno prìznala i zagaràntovala vlada Ujèdînjenȉh dȓžâvâ i tako se nekako ùhvatio nä duže vrijeme mir između crvenòkožâcâ i bijelih ljúdî. Danas je sve to drukčije. Mnoštvo bijelih pustòlôvâ ne márêći, što je vlada uglávila, navalilo je sà svȉh stránâ ù tê gore. Vlada ih, ístina, ne pòmâžê, niti šalje zà njima vojsku, da ih brani, ali pustòlovi, ȍružâni i vikli boju s Indijáncima, i nè trâžê od vlade ništa držeći, da su i sámi dosta jaki, da ràzgrabê sve, što im ruku dođe. Take prílike, koje su uòstâlôm sasvim obične, u Ujèdînjenîm državama nägnâle su Indijánce u òčâjnô stanje.

Ȕzalûd šalju oni poslánstva, koja dokazuju prava zàpîsâna na pergamenama ȉ ùtvȓđena pečatima i pòtpisima, vlada nè možê zakrčiti pustòlovima puta. A kad su se protuhe ugnijèzdiie u kojem kraju i pòdigle farme i naselja, onda vlada òdobrî to nasilje, a Ujèdînjenê su države narásle za jednu teritoriju više. Tako je u Dakòti, Nebrasci, Kansasu (čit. Nibräsci, Känsäsu), u Indian-teritoriji, jednom rȉječju: tako je svagdje. Vlast òdrêdî divljácima zemlje, a bijeli im je otmu i pròtjerâvši Indijánce zàmećû nove države. A crvenòkošci? Nêmâ im druge, nego ȕ bôj bez nade, da će ikad pobijediti. Danas već znadu

crveni junáci, da né ćê održati mejdána s „dugim nóževima“, kao što zovu nas bȉjelê ljûde, ali oni se bore, da ne ȉzginû bèz zamjenê i da mogu na onom svijètu baciti prȅd noge Velikomu duhu što više krvavih skâlpâ[1]) skinutih s glávâ bijelim sȉledžijama. To dìvljâčkô ali i vrijedno pleme ljùdskô gine svagdje, dokle se sèžê oblast Ujèdînjenȉh dȓžâvâ. S civilizácijôm, koja im dòlazî nä oči u najrđavijemu òblîčju, ne umiju se pa i nè mogû pogoditi — ta kako će se smiriti s njom, kad ih ona bezobzìrcê i nèmilostivo prògonî!

Sad su nà strâšnôm ùdârcu Sioux-Indijánci. Njihovi su junáci gotovi zä bôj, koji se već razmahao. Novine su pune i prȅpune glasóvâ ȉz Cȓnȉh górâ o kojekàkvîm dramatičkim zgodama, a ti glasovi pȍčêsto nàvalicê ìskićeni razjaruju još i više mržnju ȕ bijelâcâ, pa što je pusta duha, to sve hrli glavom bèz obzîra, ako će i ȕ očitu pȍgibao, sàmo da se òsvêtî crvenima. Ȕ novinama ima gdješto ȕprâvo čitavih románâ. Tako sam na príliku čuo zà nekâkû djèvôjku lijepu kao ljiljan i veòma bogatu, kako je pošla sve onàkô mimò volju svojih ròditêljâ zà nekakva nèsrećnôga iseljeníka. Ròditelji nijèsu htjeli ni dà čuju zà njȉh, a oni su živjeli bòme kukavno. Krasna je Néla prála svojim bijelim ručicama rûblje, a jadni joj dragi obijao tuđe pragove prodávajûći kojekaku sitnu robu. Ȕtom se prospe glas o Black-Hillskim zlatnim mäticama, a mladi vójno nî pêt nȉ šêst nego uzme svoju dragu Nélu, pa hàjde ù Cȓnê gȍre! Jednom pođe s puškom ò ramenu nešto pȍdaljê òd tâbora, da ùlovî što za večeru — zađe i nè vrâtî se više nätrâg. Néla je ostala sáma bèz ikoga među protuhama najgore vȓstê. Srećom njenom nàmjerili su se ondje blízu lòviti träperi, stepski lovci, koji sav svoj vijek love po prerijama i biju se s Indijáncima. I jedne noći pòkâžê se ȉznenâda prȅd vatrôm, što su je bíli nalòžili traperi, blijeda Néla. „Ja sam sáma, bijedna i nevoljna“, reče im Nélâ. „Ljubila sam, ali mi crveni nesrećnici ùgrabili, što sam ljubila. Evo me k vama! Primite me, jer nêmâm nigdje nikoga, spasite, jer sam nesrećna!“

A starima, okòrelîm traperima ràžalî se nà sirotu. Primili su jádnu Nélu, zaljubili je kao svoju rođenu kćerku i pazili je kao oko u glavi. Sjȕtradân dignu se traperi, da joj traže vojna, ȉ nađu ga u šàtôrju indìjânskôm svega isprèbîjâna i ízmučena,

[1]) Koža oderana s glave neprijateljske.

više mrtva nego živa, a pred šatòrom crvenoga poglavice bio već ùdaren kolac zä glâvu nesrećnikovu. Traperi se noću šùmkê prikrȁdû k šàtôrju pa razvíkâvši se ù sav glâs ùdarê na Indijánce. Karabini traperski, iz kojih se uzastòpcê pròsîpâ šesnaest hȉtâcâ jedan zä drugîm, pòmlâtê sve crvenòkošce do jednoga; sužanj se spasao, ali siròti Néli prosvirilo ùbojitô zrno grudi... Još joj je jedva smoglo tolikô snage, da se òprostî s drâgîm i sa svojim „òcevima" ... Njezino je zlato prèstalo kopati zlato, traperi se odrèkli lova pa se dáli sȁmo nà osvetu. Mnogo je već šatórâ indìjânskîh planulo, mnogo je crvenih dȅlîjâ pošlo na onaj svijet k Velikomu dùhu, da love po nèbeskîm stepama, mnogo se već nejake djece pognjavilo, ali traperi òsvetnîci nijèsu se mahnuli krvava posla, nego se još i sad šuljaju noću oko indìjânskîh vigvama (šatórâ) kao gladni vuci ili zli dusi.

Eto vam priče o nesrećnoj Néli, a priznat ćete, da je zavrijedila, da je ìsprîčâ kaki Cooper[1]) ili Gabriel Ferry.[2]) Nêmâ sumnje, da je ù tôj prîči vrlo malo istine, a može biti, da je nêmâ ni zä lijek, ali bilo kako mu drago, ja vam se jemčim, da sam na svoje oči vidio one strašne prilike, u kojima se moglo sve to dogoditi, što prîča pripòvijedâ. U vagónima, što su išli u Omáhu pa onda òdânlê preko Sioux-City ù Cȓnê gòre, bilo je i lovácâ, kaki se spòminjû ù prîči o Néli. Vidio sam ih nekoliko u s m o k i n g - v a g o n u (u vagonu za duhàndžije), gdje su jedni duhánili, a drugi spavali. Kožuhe su pritégli oko sèbe pȍjâsom od bívoljê kože, a nä glâve nabili su šubare. Dò njȉh je sjedilo nekako dugòkoso mòmče i ùdaralo u gitaru. Gdješto mi se pričinilo kao da sanjam ili da čitam kaku pripovijest — ali ujedàrêd ùdario nekaki bijes u jedno od mojih sjȅtîlâ, i ja se ùvjerio, da je to najrealnija realnost.

Bilo je to još u Iowi, ali već sàsvîm nä zapâdu, a ù pô noći. Mi smo zašli među s k u n k s e, pa bilo da ih je vlak nekoliko prègazio ili ih se näbrâlo gdje blízu oveća množina — u vagóne ùdarî takav smrad, da nijèsi mogao pravo ni dahnuti, a kad si zàtisnuo nos, òsjetio si gad čak i u ustima. Òtvorîm prozór, a smrad još i veći. Kad se već nikako ne mògu da òprostîm toga smrdeža, hàjde da vidim barem, kako je to zvijère, što tako zaùdarâ, ali kroz prozor od vagóna nijèsam mogao nesrećom ništa drugo da vidim do stepu obráslu ù drâčje i òsvijetljenû jasnom mjesečinom, a živu stvoru nigdje nȉ trâga. Moj me Frȁncûz ȕtješî, da će ù pȓvôj postaji, u koju ćemo dòmala stići, jamačno biti koji skunks, pa ću ga tako moći vidjeti, ako ne živa, a ono barem njegovu kožu. I tako smo zàpreli razgovor ò tîm zvjerkama. Skunks ili kako bismo mu mi malo krupnije rekli, smrdan američki, bit će dug do jednu stopu, a ide među grabèžljîvce roda kunina. Hani se pticama, jajima, hvata miševe, hrčke i vjeverice, i pò tom je koristan, jer spòmênûtê živòtinjice čine mnogo štete ù polju. Òd nekîh vŕstâ, a òsobito od crnoga skunksa, dòbîjâ se prílično skupo i lijepo kŕzno, koje je i ù nâs u Varšavi dobro pòznâto. U ovih skunksa, što žive u Iowi, kŕzno je ili sve pjegavo, crno ili bijelo ili je òzgô pò hrptu kao pòkropljeno bijelim pježicama, òzdô po trbuhu i na prsima sasvim bijelo.

Što im je kŕzno tako pjegasto, nitko i nè mârî zà njȉh, a zato se kote i množe, da je strahòta. Meču zvjerádma némajû òpâsnîh nèprijatêljâ, a imaju izvrsno òrûžje, kojim se mogu odbraniti i najstrašnijemu dȕšmaninu; to je njihov neìskâzânî smrad, kojim će za tili čas, ako se i najmanje ù njȉh dîrnê, òkužiti sav vazduh oko sèbe. Moj Frȁncûz, koji je dobro znao indìjânskê običaje, jer je dobráno mnogo živio među njima, uvjeravao me, da Indijánac slasno jede skunksa. Iznajprije nijèsam nekako htio da pravo vjerujem, ali poslije sam se ùvjerio, da Indijánci kao i Kinézi, jedu sve, sȁmo ako je tolikô meko, da se može gristi.

Poslije pô sata vožnje prošli smo srećno ono puta, što su ga skunksi bíli zàsmradili. Kroz prozor stao strujati u vàgôn čisti, hladni stepski vazduh, a nà istočnôm kraju neba pomolio se prvi tráčak zore, koji će zà čas progovòriti i nebu i stepi: Neka bude svjetlost! Ìzâđêm u òtvorenî prègradak. Duga željeznìčka prúga sa svojim brzojavnim stupovima pomaljala se sve više ȉz mrâka, što se izmicao pred rùmenôm zorom, koje tu ne pòzdravljâ ni gȓoce ptice pjevice ni trepètânje rosnoga lȉšća. Sve je näokolo mrtvo, gluho, pusto, bez dȑvêća i vode. Nigdje nadalèko i širòko nȉ glâsa ni prìglâsja, već što sòpî strašna lokomotiva kano da će ù svôme gnjevu i sili svu pustinju da proždre.

[1]) Cooper (čit. Kupr.) sjeveroamerički pisac romana.
[2]) Gabriel Ferry, francuski pisac.

Dugo sam gledao nà tâj žèljeznički put, koji mi se òtimao očima istom ònamo u nedòglednôj daljini. A kaki je bio taj put pò pûstôj stepi! Na brzojavne motke dopribijali su ùprijeko letve, da nà njima prìtvȓdê zvonca, oko kojih se òvîjâ žica; ù pȓvî mah bi rekao zà tê motke, da su kakvi krstovi. Kud se god òbazrêš, sve sáma bèskrâjnâ râvan, sva obrásla vrȉjeskom, gdješto pȍkrîta snȉjegom, a nà tôj rávni oko ti nȉ o što ne zàpinjê do sȁmo ò tê mrke križeve, koji kao da pokazuju ili kud je put k smrti ili gdje je grôblje jȁdnîh pustinjskih pûtnîkâ.

A ti križevi i jesu ȕprâvo grobni krstovi. Oni su pȍbîti po grobovima američkih staròsjelâca. Gdje se god ùdarî taki križ, ondje je već nèstalo staròsjelâcâ, šûmâ i bívôlâ, a gdje je jučer bilo sve tiho, danas sve búčî ȍd čeljâdi, koja i kupuje i pròdâjê, i vara i vara se. Na indijânskim grobovima tùmâčî učeni pròfesor narodno pravo, na lȉsičjêmu ležáju smjestio advòkât svoju kancelariju, gdje se grabèžljivî vuk tajao, ondje dùhovnîk pase svoje stado. Bože moj! Kako su ljudi navalili loviti sve, što se sȁmo i prìzirê srećom, a love tako vješto i pȍuzdâno, kao pas što lovi svoj rep!

Ali prije nego što su mi sve te misli múnule glavom, već je ì dân bio svanuo. U vagónu je nastalo sàsvîm vidno; pustàhȉjskâ lica mojih prȍtûhâ bila su blijeda i sva kao ìzmučena. Ùtom stane vlak; stigli smo u Ketchum (čit. Kečöm), malu postaju, što je na kraju Iowe, a nedalèko od Omahe.

I tu su nas čekale nove čete pustòlôvâ, a bilo ih je tolikô, te je trebalo prikopčati još nekoliko vagónâ. U Ketchumu snašlo me nènâdâno veselje; vidio sam prvi put na svoje oči prave, divlje Indijánce.

Izìšâvši iz vagóna ùgledâm nekoliko korákâ podalje od stanice svu silu ljúdî, gdje su se oko nešta skupili. Upítâvši, šta ima ondje, odgòvorê mi, da su pòslânici Sioux-Indìjânâcâ, koji su zaputili nȁ istok valjada k prèdsjedniku Grantu ili gubernatoru od Iowe ili može biti generalu, koji zapòvijedâ četama, što su ràzmještene oko Cȓnîh górâ, a neki su mi kazali, da su to Indijánci, što su ih pȍzvâli na izložbu u Filadelfiju. Pòtrâžîm svoga Francúza, koji je ùmio ènglêski i indìjânski i Bog zna kake sve jezike, pa pođemo ȉ mî da vidimo te Indijánce. Šest srȅdovječnîh momákâ čúčalo je okò vatrê, što su je naložili od suha vrȉjeska. Bili su obúčeni koje ù kožno odijèlo, koje u otr-

cânu èvrôpskû odjeću ili gúnjce obìlježene slovima U. S. (United States, čit. Junajted Stets), što im daje vlada Ujèdînjenîh dȓžâvâ. Nekoji su između njîh u svoje ràspuštenê, crne i tvrde kose pozàticali pera ili ih isprevezali kojekakvim šȁrenîm vȓvcama. Ù svakôga je bila **k e n t u č k a** puška, mala sjèkirica ili kako bih na indìjânskû rekao: tomahavka i nož. O pojásu visjeli su im skalpi, to jest kosa s kožom, što je običavaju Indijánci saguliti svojim neprijatèljima s glave. Sjedili su mirno i tiho, kao kakvi lȉkovi ȍd brônze. Svjetina, što ih je bila zaòkupila, pokazivala se veòma goròpadna, psôvke bíle su najobičnije, kojima su jȁdnê Indijánce častili. Ali mimò svu nȅotesânôst naših bȉjelâcâ crveni su junáci bili zà čudo mirni. Oni nijèsu gledali nȉ na koga niti su se čemu čudili: lice im je bilo mirno kao da su se zavèzli u najozbiljnije mîsli, a pogled neòbično hladan ili ȕprâvo da kažem, apàtičan.

No pored toga ima u Indìjânâcâ i silnih strástî, kao što ih ima ȕopće u djece proste prirode, ali po mišljenju indìjânskôm sȁmo žena ili kaka muška kukavica, koji nije zavrijedio, da se zove muškarac, pokazuje, što mu je u duši. Pravi junak umije gospodòvati sâm sobom; kad mu u duši najjače vrî od zvjerskoga bȉjesa, on je podoban baciti na svoju žrtvu miran i hladan pogled, od kojega ti stine krv ȕ žilama. A òsobito kad dòpadnê nèprijatelju šȁkâ pa ga ùdarê nà muke, Indijánac, Bože sàčûvâj, da bi okom trenuo, nasúprot on je gotov svoje nèprijatelje još više razjariti spòminjûći zlorado jȁde i nèvolje, što im je za živòta zadao.

Tako misle Indijánci. Nêmâ sumnje, da će biti veòma malo junákâ, koji su tako krepke volje, te ne bi, kad dođe do nèvoljê, smetnuli s uma spòmênûtî idèâl. Tako na pr. ȕprâvo za Sioux-Indijance kazuju da nijèsu onàkô jùnâčni kao njihovi srodnici nà jugu. Uostalom bilo kako mu drago, i oni gledaju da bârem pòkâžû, što se više može, taj mir, koji je krasna i prekrasna crta ù toga plemena, koje je, istina, još jèdnâko nȁpola divlje, a zato ipak ȉzvîlo pojmove i misli, kake ȉnâče nàlazîmo sȁmo u ljúdî, što su se umno već ùvelikê rȁzvîli.

Indìjânskê junàčine, koje sam ja prvom vidio, nijèsu bile prema onom idèalu, što sam ga sebi stvorio čȉtajûći Coopera ì druge. Ògledâvši ih ȉzbližê vidio sam prȅd sobôm òtȓcânu, prljavu siròtinju, a zaùdarali su gotovo kao skunksi, sȁmo što se

srećom nije njihov vonj kod onoga dima od zàpâljena vrȉjeska sȕvišê òsjećao. Kad smo ja i Frȁncûz sjeli ònamo k njima i ne pòzdravîvši ih, oni ni da bi nas pògledali; ali kad sam ȉzvadio smȍtâkâ i čokoládê, a Frȁncûz im uzeo zá me kazivati (tako mi je bârem kasnijê sâm pripòvjedio) da sam ja sàsvîm drugoga bijeloga roda, što ljubi Indijánce, pa došao da poznam svoju crvenu braću i evo im poklona — njihov se mir raspŕšao kao magla ò sûncu. Istina, oni nijèsu ni okom trenuli, ali ȉz grla ȉzvîlo im se prìdûšenô hrapljivo: h a l ò ! a ògrômnê brȍnzanê usnètine zinule na pogléđu mojih pȍnûdâ — i zà tînjî čas nèstalo je čokolade u ždrijèlu mojih novih drugóvâ. Kad su pohrústali čokoladu, što su mi je bile poklonile nježne ručice još u Varšavi, ostali su opet moji Indijánci nepòmični kao ȕklêti.

I tako sam ù nekû ruku prokrčio put i mogao bih se može biti narazgovarati s njima dò milê volje, ali prije nego sam dospio da ih pitam zà ime i da smislim zá se kako čudno ime, lokomotiva zvižne — trebalo je da se nȁtrâg vratimo u vàgôn. Utom je opet Frȁncûz nekako ȉz njȋh ìspipao, da je silan snijeg zàpao po vìsokîm stepama, i da će jamačno „velika kola bjelačkâ“ gdje u putu zàpêti. Htio sam doznati, kako će se dugo moja braća baviti u Ketchumu i kamo su zaputili, ali nije bilo vremena — šteta, što smo ga sȕvišê bili potrošili ćúčêći kòd vatrê i — kao što već treba — lȉjepo šùtêći.

Vrȁćajûći se u vàgôn, salètê mene í Francúza naši sùpûtnîci, što smo se pošli miješati i razgovárati „s tima lopovima, osobnim đavolima, pustahijama“ itd. Odgòvorîmo im ili ȕprâvo da kažem, odgòvorî ìm Frȁncûz, neka se uzmu ȕ pamêt, i uđemo u vàgôn. U vagónu nijèsmo nȉ o čem drugom razgovarali van o Indijáncima. Čovjek nè možê gotòvo razumjeti, kako su Amerikâni krȁjîšnici zlȍpâki i kivni nà jadnê Indijánce. Istina po neprèstanîm bojevima, grabežima i razbojstvima izlazê oni svaki dan sve to krvniji nèprijatelji, ali je istina i to, da bijeli ljudi što nastávajû na indìjânskîm granicama, ne drže nȉkâko Indijánce zȁ ljȗde i prema tome misle, da čine zasluge čovječànstvu, ako ih što više poùništê. Bȉjelômu čovjeku, tako misle oni, nè možê nitko uskratiti prava, da ne unìštâvâ Indìjânâcâ, kao što mu nitko nè možê odrèći, da nè smije zàtirati zmíjâ klepètûšâ, mȅdvjêdâ ì drugê kojekakve štetne zvjȅrâdi. I tako se često, dok ulični čovjekoljúpci u New-Yorku priređuju filantròpske maskeráde vodajući po gradu nesrećne Indijánce, na granicama bije nèmilicê krvav boj, što krvaviji nè možê biti. Jer treba znati, da su američki kràjišnîci između sèbe lȍjâlni pa i učtivi, ali sprama Indijáncima oni su ȕprâvo divlje zvȉjeri. Indijánac nêmâ srca i nè znâ za milòsŕđe, to je istina; žȑtva, što padne nesrećom njemu ù šake, ȕzalûd ga zàklinjê i moli; crveni krvnik pòglêdâ nà njû nepòmičnîm okom, a naricanje i jaùkânje draška mu uši, muka nevoljne žrtve njemu je slast, kojom se òpâjâ, da bude čásak bârem srećan i zȁdovôljan. Ali bijeli ljudi rade ȕprâvo tako s njima; Indijánac će svomu rôblju zguliti s glave kožu, da se njom kao bojnom trofèjôm pòdîčî, a bijeli su se naùčili tomu običaju od Indìjânâcâ, pa tako i oni skalpuju svoje rôblje. A da me tko zàpîtâ: tko ima pravo? ja bih súdêći onàkô prosto, ne po kakim ishitrenîm mudròlijama nego pȍ srcu ili po savjesti òsjekao: Indijánci imaju pravo!

Ta pògledâjmo, kakva je i kakva im se prikazuje ta civilizàcija, za koju kažu da je Indijánci nijèsu vrsni primiti. Spomenimo ponajprije ovo: vlada Ujèdînjenîh dȑžâvâ jamči Indijáncima zemljište, a dȑžavljâni, koji određuju vladu, òtimajû im zemlje sve mimo vladu. I tako već nà pȑvôm susretu vide Indijánci prêd sobôm sve sáme lašce i krivokletníke, jer gdje će oni kao djeca proste prirode, znati, da vlada i otimáči nijèsu isto! Njima su bijeli ljudi sve sáme pustahije, koje su se digle, da im čine nèprâvdu. Pa onda, šta vidi Indijánac ù tôj civilizaciji nego propast svega onoga, na čemu se òsnîvâ i njegov i njegovih predaka život? Najprije mu uzmu svu stepu, kojoj nema nigdje ni kraja ni konca, a onda mu pruže komàdić zemlje, koje ne umije raditi. Dadu mu gúnjac, a otmu mu slobòdu. Krasne li zamjene! Divlji junak sjedéći nà svôm m u s t a n g u leti pò stepi, bije se, dîšê slobodan vazduh čitavim svojim grudima, njemu je taj divlji stepski život potreban kao ptici vazduh, on nè možê biti bez njèga, bèz toga živòta on gine i vene. A sada pòmislimo, što dòbîjâ, a što gubi Indijánac prímajûći tobože civilizaciju? Ponajprije mrê ȍd glâdi nà svôm komàdiću zemlje; ona ista braća, što su mu príčala o civilizaciji, prèzirû ga, kao što prèzirû u Èvrôpi cigane, pa mu najzad ì nêmâ druge nego da živi nà ciganskû; da pròsjâčî, krade, vara i da tako živòtârî od danas dò sjutra, pa onda napòsljetku da sàsvîm pròpadnê.

A kaki su to àpostoli civilizacije, s kojima se Indijanac sùsretâ? To je najprije trgovac, koji ga vara, zatim protuha, koji mu guli kožu s glave, pa onda traper, koji ispred njegovih šatórâ lovi bívole, od kojih se hrani i prehranjuje Indijánac, a najzad dođe vladin povjerènîk s papirom u ruci, nà kôm je prikrivèno, onàkô između vŕstâ zà sve pleme nàpîsâno: m e n e, t e k e l, f a r e s.

U putu nà mnogîm stanicama u Nebrasci i Wyomingu (čit. Uajòmingu) vidio sam i tobože civilizovanih Indijânâcâ. To je istom prava slika i prílika jäda i nèvoljê: muškárci pöderâni, zàpŕljâni, vidiš im na očima, da su sinje kukavice, a ženske, što pružaju pròsjačéći suhe ruke u vagóne, nijèsu ni zà dlaku bolje od mùškârâcâ. Vi ćete valjda pitati: A zašto nè râdê ti ljudi? Kako će raditi, kad ne umiju, jer nikomu nè padâ nä ûm, da se brine, kako bi ih naùčio raditi. Bacili su koplje ù gȓm, okanili se vojevati s bijelima, razbijati i loviti, a bijeli ih zato ògrćû . . . u gúnjce . . . i sàlîjećû pogrdama od svake ruke.

A znáte li, što je tim divljácima najprije dönijela civilizacija? Rakiju, ospice i još druge strašne bolesti. Pa da se čudimo, što ti ljudi dobíjajûći take blagòdati od civilizacije ne ùzdišû zà njôm, nego joj se òtimajû koliko mogu i . . . ginu!

A strahòta kako ginu! Čitava plemèna, primila ona civilizaciju ili ne, gube se s pòvȓšja zemàljskôga s neìskâzânôm brzìnôm. Nè mogû se oprijèti civilizaciji, a opet nè mogû pòdnijeti njezina tereta na svojim slabašnim léđima. Ta je pojava česta među divljačkim narodima. Što se Indìjânâcâ tiče, a òsobito nekih pleménâ — jer i među Indijáncima ima znatnih rázlîkâ — može biti, te bi se i oni prìvikli civilizaciji i pò njôj se odbranili ȍd propâsti, kad bi poznali plèmenitê plodove prave civilizacije, koja diže i plemènî, a ne istom kaki god izrod i smet nekake nadricivilizacije. Prava civilizacija treba da bude blaga učiteljica, koja umije malo pòmalo savíjati, a nȅ samo naprèčac lomiti. Kod take civilizacije jamačno bi s vremenom i Indijánci ȕzêli drukčije živjeti i tjȅšnje bi se privezali sa zemljom, koju bi radíli — a to se ȕprâvo hoće da pòstignê, ali se nè možê nikada pòstići — silom.

Što se tiče one nauke, koja uči, da divljački narodi, kad se nađu civilizaciji na dohvátu, moraju propasti, mislim, da se može ù nekû ruku òbjasniti. Istina, moraju pròpasti, ali ne zato, što ne bi bili ȕopće vŕsni da prìhvatê civilizaciju, nego zato, što némajû vremena, da se civilizuju onàkô, kao što su se civilizovali narodi èvrôpskî, to jest sve malo pòmalo i pòstupicê. Divljačka plemèna, koja žive još u najprimitivnijem stanju, gdješto gotovo kao nèrazûmnâ živòtinja, nađu se ujedàmpût pred civilizacijom visòkôm, ràzvîtôm, jednom riječju, koja je zà njîh prȅogrômna, pa mjesto da se pò njôj dižu i prosvjetljuju, oni pòd njôm ginu i duševno i tjelesno, dok im se napòsljetku räzbijê glava ò tû našu civilizaciju.

Da se još jednom vratimo k Indijáncima. Čuo sam od ljúdî, koji to mogu znati, a kasnije sam se ȉ sâm ùvjerio, da su Indijánci umno prilično räzvîti. Oni né ćê ȕopće mnogo zaòstajati iza Kalmúkâ, Baškírâ i drugih nenàselačkîh plemḗnâ, što se skitaju pò ruskîm i azìjatskîm stepama. Indijánci imaju svoju tràdîciju, svoju mitològiju, a imaju i svoju poeziju, pa znadu za zàpijevke jùnâčkê i druge kojekàkê pjesme. Nekoje su im prîče ȕprâvo lijepe i príli̇čno duhòvite, a grâđu im zà njîh pòdâjû dakako ljudi i priroda. Kad je veliki Maniku — tako kazuje jedna prîča — nakanio da stvori čovjeka, uzme gline, nàčinî òd njê kao tȉjelo ljudsko i stavi u oganj da se ìspâlî. Prvi put mu se nesrećom prèpâlî te iz ognja ìzîđê ugljen, ali on i tomu svojemu sazdánju poda život — i tako su postali crnci; drugi se put nije glina kako bi trebalo dopálila — tako su nàstali bijeli ljudi; istom treći put, kad se málko ìzvještio, pođe mu za rukom, kao što je htio; glina se ispálila kako treba, ni sùvišê ni prȅmalo, i tako je izìšlo sàvȓšeno, lijepo stvorénje: crvenòkožac.

Zar ne tùmâčî zgodno Indijánac, òdáklê u ljúdî tri bòje? U govòru, i u svakìdašnjêm, rado upotrèbljâvâ Indijánac pòredbe i metàfore, ȕopće govor mu je veòma poètičan i dobráno duhòvit. Ima Indìjânâcâ, koji pokazuju zà čudo inteligèncijê, a ȕopće svi su veòma prònicava duha i ùmijû raspoznavati (te kako!) pravdu òd krîvdê, pa bila ona nè znâm kako prikrivèna. Istina, ù drugû su ruku opet i naivni kao prava pràvcâtâ djeca.

Uòstâlôm, ta plemèna, reklo se što mu drago, ȉzvîla su već nekaku civilizaciju, te bi mogla i nàprijed poći i s mudrom pomoći ùspêti se i nä visinu naše civilizacije — da nije ta naša civilizacija ùdarila prečim putem: mjesto da slabije podùpirê i pòmâžê, ona ih — ùbîjâ!

*

86.

Znȁčâj Kârla IV.

Od dra. Franje Palackoga, preveo prof. dr. D. Boranić.

Kârlo je IV. od svíjû králjêvâ, što su igda vladali ù Češkôj, narodu češkom najmiliji. Još se danas pri spomenu njegova imena ùznosî svako češko srce, a svaka usta ìzrîčû štovanje i zahválnôst vladaocu, koji se ù pamêt narodnu usadio kao predstavnik najvećega procvata i sreće dòmovinê češke.

Bȉjâše čovjek srednjega, gotovo òniska stâsa; leđa su mu bila malo pȍgnûta, glava i vrat se nàginjao naprijed; lice je imao širòko s ìzbočenîm obrazima, oči velike, glavu sprȉjed ćelavu, a bradu gustu i crnu. Odijèvao se grubim suknom bèz svakôga nakita; haljinu, koja mu je dosézala dò koljênâ, držao je svagda zȁkopčânu. Tako ga opisuje suvremeni jedan pisac, a s tim se opisom slažu i slike, koje su češki umjetnici izrađivali već u njegovo vrijeme. Òsobitâ njegova zabava bȉjâše rezbarenje; kadgod je davao audijencije, svagda bi sjedéći izrezivao prutić ili kakvo drvo, a oči se njegove razglédale po okolini te se činilo, da i nè slušâ molitelja, koji prèd njîm kleči: a ùistinu nije mu umàkla ni jedna riječ; nà sve je umio odgovoriti kratko i zgodno. Dòlazêći u različne gradove objavljivao bi, tko kakvu tužbu ima, da dođe ùprâvo k njemu nà tô i nà tô mjesto, ù tâj i taj čas; onda bi sudio i kažnjivao bèz obzîra na lica svaku zloupotrebu vlasti. I ù praškôm je gradu držao takve ìzvanrêdnê javne súdove, na koje je smio doći i najsiromašniji čovjek. U svoje tajno vijèće ùzimao je sȁmo malo ljúdî, a i njih kao da je više vodio on nego oni njega; odlučio je obično sâm. Za svoje čìnôvnîke umio je birati svagda ljude najvrsnije. Njegovo kraljèvânje bȉjâše prava samovlada, gotovo bèz ikakvôga protivutežja. Vlastèla češka, koja su imala za njegovih prèhodnîkâ i nàsljednîkâ kadšto moć odlučnu, često svojèvoljnu i prkosnu, pokòrâvâhu se volji njegovoj puštajući se dòbrovôljno, da ih vodi; pa opet nije bilo u njega samòvoljê, a još manje tiranije; nije se stidio popuštati razumu drugih ljúdî, kad nije bio siguran, da je pravo na njegovoj strani.

Urednost i težnja na urednost bȉjâše glavna crta Kârlova značaja. Sve je oko njega trebalo da bude i da se čini u rédu,

sve da ide stalnom kolòtečinôm. Zato je i pokazivao prìrođenû naklonost u zakonodavstvu i strogu pravednost; zato je svuda pȍštovao stečena prava kao i sve ugovore, pravno ùglâvljenê. U vrijeme, kad je ponajviše knezóvâ držalo riječ sȁmo dok im je bilo nȁ korîst, òdlikovao se postojánstvom i točnošću u svojim obavezama. Isprave i zapise veoma je cijenio te je bio prvi vladar novoèvrôpskî, koji je zà njîh pòstavio nà cârskôm dvoru òsobitôga čuvara, tajnoga arkivara. S njegovom je urednošću ù svezi i brižljivo gospodarstvo kako u vladi, tako i u dòmâćêm živòtu, kojim je sam ùpravljao. Bio je štedljiv te se nije rado razmètao novcima; rata nije ljubio već poradi velikoga troška; pa kako je bio tačan, kad je trebalo, da što plati, tako je isto bio tvrd, kad je trebalo, on da se nàplâtî. Ali kad je išao zà velikîm ciljevima, da kupi zemlje, da osnuje nove zavode, da pòmognê umjetnicima ili da se prìkâžê u carskom veličanstvu, onda je umio biti i velikodušan i sjajan i pòdatljiv. Državno blago ili komoru češku òstavio je iza sèbe u potpunom redu.

Težnju, da steče òbîlje zemáljâ i da òsnujê jaku dinastiju, osjećao je Kârlo IV. u sebi ȕprâvo onako kao i drugi slavni vládari sviju vijèkôvâ i nárôdâ; ali òsobito je bilo u njega, što nije htio, da postigne cilj svoj òrûžjem, nego mirnim dȍgovorom, nasljedstvom, trgovačkim ugovorima i t. d. Glèdajûći ga, kako se mudro i uspješno kòristujê slabošću svojih susjeda, nè možêmo se òtêti nekomu čuvstvu sumnje, ako mu se i nè možê prebaciti ni jedna očita nèprâvda. Ali pravo veli znȁmenit pisac našega doba: „Ako i sa sumnjom gledamo na sredstva, kojima je òsnovao snâgu češku, svȁkáko najveću ù cârstvu rimskom, opet će i njegov neprijatelj morati pravedno priznati, da je Kârlo IV. bio pravi otac i dòbrotvor svojih pòdložnîkâ. Narodima je mnogo manje stalo dò toga, kako se tko dostao vlasti, nego kako se njome služi“. Uostalom velikovlasni ovaj brzo stečeni položaj u Èvrôpi nije imao blagoslova zȁ zemlju i za narod češki; Kârlova najveća nevolja — njegovi sinovi — nè znajûći toga položaja cijeniti pokvariše ga ponajviše s tolikim lakòûmljem, koliko je trebalo mudrosti, da se steče.

Bio je veòma odan papinskoj stolici, štovao je svèćênstvo i crkvu. Priznati valja, da je štovao, što mu je bilo sveto, svagda samo poradi svétinjê same, a pri tome nije òdvraćao očiju od nedòstâtâkâ i pògrješâkâ, koje se u svoje vrijème javljaju ù svîm

ljudskim poslovima. Još je zà mlâdîh dánâ svojih imao zgode u različnim krajevima, da upòznâ ljude s tako loše strane, da ih ùopće nije naučio štovati. Ideale kršćanskoga živòta, kojih se plèmenita nabožna duša nerado òdrîčê, nàlazio je u dalekoj davnìni, ù predajama o živòtu svetih ljúdî; odatle se može tàkôđer shvatiti neòbičnâ njegova pòšta svetih relikvija, koje je najrevnije sabírao cījelî svoj vijek.

Kârlo IV. bìjâše bez sumnje najučeniji car srednjega vījeka i jedan između najučenijih ljúdî svoga vremena; time se ì sâm nè malo ponòsio. Velika je bila ljubav i briga, kojom je njègovao nauke ùopće; govorio je i pisao pet jèzîkâ: češki, njemački, làtinskî, fràncûskî i talijânskî, čemu su se njegovi savremenici veòma divili. Poznato je, kako je òdlikovao učene ljûde, s kojima je općio, kao Petrarku, Boccaccia (čit. Bokača) i druge. Sâm je bio spisatelj ù struci historičkoj, juridičkoj i teologičkoj, a òsobita je njegova autobiografija poradi vjernosti i òbîlja sadržaja. Koliko se starao, da pròbûdî i nàsporî izučavanje dòmâćê povijesti češke, dokazuje pobuda i potpora, što su je našli u njega svi češki historici onoga vremena. Svi su priznavali, da su pobudu na pisanje svojih djêlâ primili òd cara. Za historika Pulkavu dao je ì sâm sabírati kronike i ìsprave, a god. 1374. predade mu jednu òsobitu, sada ìzgubljenû, kroniku braniborske zemlje, da je sàstavî s kronikom češkom, kako je i sáma zemlja bila sjèdînjena s češkom krunom. Šteta samo, što zà svôj naum nije mogao naći vrsnijih ljúdî!

Poznatije od književnosti je cvjetanje lijepe umjetnosti u Češkoj zà Kârla IV. Slikarstvo se u ono vrijeme brojilo još u cehovski obrt, ali kako se visòko nad ovo mnìjênje uznio duh Kârlov povísîvši najznatnije slikare svoga dvora nä čâst dvòrânâ (familiares) te nadárîvši ih imànjîma! Od Ditriha Pražanina potječe veći broj slîkâ na Karlovu Tynu do danas sàčûvânîh. Slikama na pergameni od Zbišeka iz Trotine još se i danas svi dive, jer nadvisuju milòtôm i nježnom ljepòtôm sve, što je iz XIV. vījeka sàčûvâno ù drugîm zemljama. Da su umjetnici češki već onda pồčêli òstavljati staròdrêvnî tip bizàntîjskî i nástojali svoje slike udešavati prema prirodi, dokazuje sila portreta iz onoga vremena. A kako se visòko pồpêla umjetnost lijevanja mjèdi, pokazuje još danas kip sv. Đurđa viteza, što su ga god. 1373. ìzlîla braća Klusenbahi, pa se i danas može vidjeti ù praškôm gradu

kòd cŕkvê sv. Vida. Iz toga dòba ima sila lijepih kiparskih djêlâ, koja su ù svezi s arhitekturom. Već sama poprsja svih tadašnjih članóvâ doma luksemburškoga, àrcibiskûpâ praških i graditelja crkve sv. Vida, što su se sačuvala nà gôrnjôj njezinoj galeriji, dragòcjenî su umjetnički spomenici.

Najznatnije su zgrade, što ih je gradio Kârlo IV., ove: 1) praški kraljevski grâd od god. 1333., od kojega se do danas veoma malo sačúvalo; 2) sábôrnâ crkva sv. Vida pồčêta je g. 1344., ali god. 1386. još nije bila dogòtovljena; 3) cŕkva karmèlitskâ, danas Marija Snjèžnâ nà praškôm Novom gradu, od god. 1347.; 4) slavenska crkva u Emausu od g. 1348., dògrâđena g. 1372.; 5) manastir u Tahovu od god. 1351.; 6) Karlov dvôr u Pragu od god. 1351.; 7) manastir sv. Ambrozija od god. 1354.; 8) manastir sv. Katàrînê dògrâđen god. 1367.; 9) manastir Servítâ pod Višehradom od god. 1360.; 10) crkva celestinska na gori Mojvinu u Žitavi od god. 1366. i dr. Bogato nàkićena kàpela sv. Vaclava ù cŕkvi sv. Vida istom je dògrâđena g. 1372., a slike u mozaiku nà prednjôj strani su iz god. 1381. Taka je i kàpela Svih Svetih na Karlovu Tynu dogòtovljena god. 1365. Godine 1370. dao je Kârlo dvìje kûle praškoga grada pokriti olovom dobro pòzlâćenîm, tako da je sjaj njihov nà sûncu nadalèko odsjaivao po zemlji. Osim njega sagradiše u to vrijème arcibiskupi, mnogi velikaši i prelati pa i gradovi pò cijelôj Češkoj tolìkô znämenitîh cŕkâvâ, da se po sudu Eneje Silvija ù tome s Češkom nije mjeriti mogla ni jedna zemlja u Èvrôpi.

Nè smijêmo prijèći ni preko značajne crte Karlove, da je svoje ime rado vezao sa znamenitim pojavama prirodnim i ùmjetnîčkîma. Nèuglêdnôme mjestancu Varima dade gradska prava i magistrat i htjede, da se nazòvê „Karlsbad". Danas je ovo mjesto ljèčilište nà svjetskôm glásu poradi bolèstî, koje se sämo ondje liječê.

87.

Domaći život Kirgízâ.

Od Zarubina, preveo prof. dr. Stjepan Bosanac.

Najveće je blago Kirgízima ù stoci. Oni drže volove, krave, ôvce, konje i dève. Kirgiska stoka cijele godine, ljeti i zîmi, nà

paši treba malo brige òd svôga gospodára. Krme zä zîmu ne spremaju, a i nè mogû je dosta spremiti za svòja često gòlemâ stada. Kad je tako, onda živòtinje treba da same sebi zîmi pribavljajû hranu. Obično nàprijed idu konji; oni prte snïjeg prednjim nogama i dobivaju kòvîlja od prošle godine; zà njima ide rogata mârva i najzad ovce, koje se moraju već zadòvoljiti ostácima. Sämo dève stoje melankolički na strani, jer némajû köpîtâ i nè mogû se same za se pòbrinuti. Samo s njima dijeli Kirgiz ono malo sprêmljena prosa i sprävljâ zä zîmu dräču. Ako je snijeg veòma dubok ili poslije jugovine ïznenâda padne mraz, te konji nè mogû kopitima razbiti ledenu koru, tada stoka gine öd glâdi, pa nè trebâ nego jedna burna zíma i eto Kirgíza od bogatáša siròmahom. Međùtîm neki Kirgízi već pòčinjû kositi sijeno.

Silno je neugodno jahati na dèvi. Ona se ljûljâ òstrâg nàprijed nà svakôm koráku i nenàvikao jàhâč osjeća posve nova čuvstva oklizujûći se poput šetalice na njèzinu hrptu. Ni isti Kirgízi nè mogû dugo pòdnijeti tako jäšûći i idu pješke. U kirgiskim stepama pretežnija je vrsta dvogrbih dévâ, a jednògrbê se rïjetko nalazê. Uopće dèva nosi na sèbi 12 do 15 pûdâ[1]) tereta. Dève idu jedna zà drugôm poput gùsâkâ, a svakoj se dèvi provúčê kröz nôs vȓvca, koja se prìvêžê prednjoj devi za sedlo. Tvrdòglâvstvo i glupost dèvina nè dâ se pòmisliti; sve, čemu je čovjek može naùčiti, to je, da nä riječ č o k lïježê, a na riječ b e r ùstajê. Ako dèva ne će dalje da ide, onda se zaùstavî, pri čem se vȓvca provúčena joj kröz nôs nàtêgnê i prèkinê; ali ako je vȓvca jaka, onda se nözdrve ràzderû i tako se dèva zà sav život oslòbodî.

Ako je na dèvi neùgodno jahati, još je neugodnija, kad je ùprêgnuta.

Ùprêgnute dève rèvû cijelim putem i često se ùstavljajû, jer sad jedna, sada druga lïježê nä zemlju i pored svega nütkânja ne će da se dižu. Ùprêgnuta dèva nè možê zà uru proći više öd trî vȓste.

Kirgízi pròvodê posve nòmadskî život prèhodêći neprèstano s jednoga mjesta nä drugô. Veći dio godine žive u kibitkama. Kibitka je nešto kao òkrûgao šator, pòprijeko dugàčak oko dva

[1]) P u d ima četrdeset ruskih funti, 16·4 kg.

hvâta. Tïjelo složeno òd motâkâ na način rešèta presvúčê se pùstom, a odòzgô se poput čûna prìtvȓdî pokròvac, koji se tàkôđer presvúčê pùstom i sveže vȓvcama. Na vrhu toga čûna òstavî se otvor zà dim, a noću se taj otvor zàtvorâ četveròuglastîm komàdićem pùsta. Vješte kirgiske žene ù četvȓt ure ràzložê i slože kibitku. U kibitki je na zemlji räzastȓt pùst, oko stijènâ pòstavljene su káde, sanduci pokrivèni sagovima, po stijènama vise mjehovi za kòbiljê mlijèko, orma i drugo, što već prìpadâ dòmâćêmu gospodárstvu. U sredini na tronogu je kotao, u kojem se gòtovî mršav objed Kirgizov. Siròmaštinu i smrad naći ćeš nërijetko u tom stanu srednjoazijskoga nomáda.

Zimu pròvodê Kirgizi òd većê česti ù niskîm zemùnicama, koje su obično zajedno s krovom posve zäsûte snïjegom. Pûtnîk pròlazêći mimo ove zemùnice često ih ne òpazî, te mu sàmo lávež zlih kirgiskih pásâ i hrpa näpola golih mälîšâ, što su dòtrčâli iz zemùnîcâ, da vide pûtnîka, javlja, da se prèd njîm nàlazî zimòvnîk kirgiski.

Kirgizi su lijeni i apatični, ali dobròdušni. Oni ne poznaju fanatizma, premda ispovijedaju vjeru muslòmânskû, i rado priznaju näd sobôm vrhovnu vlast rusku.

Glavni je komad kirgiskoga odijèla haljínac. On se pravi iz katúna ili iz pamučne i näpola svilene tkanine: haljínce òd čistê svile zabrànjujê koran.

Ù stepi se pòglavito upotrèbljâvâ ruski kàtûn, što ga zbog jevtinòćê nè mogû ìstisnuti nikakvi Englézi; on se istina lako izlìnjâ, truhne i rijedak je, ali je zato ùrêšen živim bojama, a što je glavno, tako je nàlâšten, da šúštî prì svakôm kretanju. I Kirgiz se ponosno kôčî nà svôme kljùsetu pred zavidnim drugòvima, odjèven u takav kàtûn, a dalèko se pò cijelôj stepi širi slava ruskoga tȓgôvca, koji je umio tako lijepo ugoditi kirgiskom ukusu. Haljínci se prave veòma dugi i širòki; rukavi su dulji od ruku zà cijelî àršîn (lâkat), i to zato, jer se drži za krajnju nepristojnost pokazivati ruke, kad ideš ù gosti ili k načelniku; rûke treba sakriti u rukávima i složiti na trbuhu. Svi su haljínci pòstavljeni vatom i ljeti, a zîmi, ako je hladno, Kirgiz òblâčî drugi haljétak, na nj opet treći i t. d. Zato ù stepi ne gòvorê: „Toliko je stepena zímê“, nego vele: „zima öd dvâ haljétka, zima öd trî haljétka“... Pod haljétkom bogatiji nose košulju

po šerijatu (= duhovnom zákonu) do pétâ, a siromašniji òblâčê haljínac ùprâvo nä tijelo. Na òbrijânôj je glavi ćépica, a nà njôj pùstena kapa ljeti, zîmi šubara, pòstavljena krznom. Čizme, i široke hlače iz òvnûjskê kože potpúnjajû odijèlo kirgisko. O kožnom pojásu visi svašta; vise mješčići, kesica s nožem, s ognjilom, s kremenom i pečatima, kojima se ondje pèčatî mjesto potpisa. Žene se odijèvajû kao muškárci, sàmo prebacuju haljètak zä glâvu, koju osim toga pokrivaju bijèlîm pokrivalom.

Kirgiska djevojka hoće da ìstaknê svoju ljèpotu òsobito bijèlôm bojom lica, koja je ȉsprva prirodna, a poslije se drži različitim trenjem. Kirgiz opet čupa sebi brkove òstavljajûći samo uzak trâk.

Kako se Kirgizi jèdnâko odijèvajû, tako im je jèdnâka i hrana. Glasoviti „pilaj"[1]) jede i prvi kirgiski sultan i posljednji siròmah, a razlika je sàmo ù tome, što bogat jede, kad hoće, a siròmah, kad može. Kirgizi troše veòma mnogo plòdôvâ; hljeba némajû, a mjesto hljeba jedu prijèsne pšenične koláče. Za piće upotrebljávajû najviše čaj i kùmîs. Kumis je kòbiljê mlijèko, kojim se za vrućìnê najbolje gâsî žêđ.

88.

Ima tu razlika.

Priča od Andersena, preveo I. Trnski.

Bilo mjeseca svîbnja, još je studen vjetar duvao, ali „eto proljeća!" reče pròlistâlô gȓmlje i dȑvêće, rekoše livade i njive; zašarènilo se silno cvȉjeće, ća i' živìce ùdariše ù cvât; po voću se uze proljeće pogòtovo bániti, te se dičiti sámo i ljepušnim šârom i blagim mȉrîsom cvâta, a najviše se mlada jedna jabuka ìsticala sa svojom jèdînôm, svježom i ràscvjetânom grančicom. Nà njôj je bilo tananih rumenih pùpoljâkâ, koji sâmo što se nijèsu raspúpili; grančica kao da je znala za svoju ljèpotu, toliko je osòvila svoju kȉćenû glavicu, vàljâda je bila voćka takve korjènikê i takve krvi; zato se i nije zàčudila kadno gòspodska kòla,

[1]) Vrsta kaše od rîžê s òvnovinôm ili òvnûjskîm sàlom.

što su onud pròlazila, stanu, a mlada grofica reče, da joj je najveća milòta gledati ràscvjetâlû jabukovu grančicu, pa da se proljeće najdivotnije navješćuje takvom grančicom. Òtkinê je, grofica je prȉhvatî svojom tankom ručicom i zàklonî svilenim hladníkom, te se tako odvèzû ù grofovskî grâd, gdjeno je bilo visòkîh dvòrânâ i prèkrâsnîh sôbâ. Kroz otvoren prozor titralo se pòvjetârce vedrim bȉjelîm závjesima, a ù sjâjnîm pròvidnîm posudicama bilo je najdivotnijega cvȉjeća; u takvu jednu posudicu, koja se činila, da je grâđena òd snijega pònôvca, metne grofica jabukovu ràscvjetâlû grančicu međù svježê, jasno zelene bukove grančice: bilo milòta gledati je.

Jabukova se grančica tu pònijela, kao što se u takvoj zgodi ponèsê i mnogo čeljáde!

Različit je svijet pròlazio kròz tê sobe, pa koliko je tko bio ùglêdan, toliko se smio nàčuditi ljèpoti jabukove grančice. Jedni nijèsu rekli ništa, drugi su opet rekli i òdvišê, a jabukova je grančicâ shvaćala, da ima različna ráslînja. Jedno sàmo da se kôćî i bânî, a drugo da hrani svijet; a ima ga i takva, koje je posve suvišno, to pòmisli jabukova grančica, budúći da je pokraj òtvorena prozora mogla lasno motriti u vrtu i ù polju svakojako cvȉjeće i ràslinje te o njèmu umòvati; bilo ga je i bogata i uboga, pače pònešto i prèuboga.

„Kukavna li eto, zanèmârena bȉlja!" reče jabukova grančica. „Ima tu razlika dakako, pa koliko se ta kùkavčâd mora žalòstiti, ako je vrsna òsjećati, kao što òsjećâmo ja i oni, koji su prema meni; dakàko da tu ima razlika, i treba da se rázlikujêmo, jer bismo drukčije bili svi jèdnâki",

I jakukova je grančica bòlêćîm pogledom poglédala òsobito nà cvijeće, što ga je naráslo sila božja po pòljima i pò jârcima. Nitko nije savijao kitice òd togâ cvijećâ; bilo je to preòbičnô cvijeće, raslo je dàpače između kàmênja po stazama. Mnogi ga drže više za korov negoli zä cvijeće, a zovu ga vodòpija.[1])

„Kukavna, prèzirânâ vodòpijo!" reče jabukova grančica, „ti nijèsi kriva, što si takva. Ali ȉ bȉlje mora biti jèdno takvo, drugo onakvo, kao što su i ljûdi svakojaki, mora da bude rázlikê".

[1]) Cichorium intybus, Wegwart.

„Razlike!“ zàčudî se sunčànâ zrăka i uzme cjelivati jabukovu grânu u cvijètu, al' je cjelívala i žûtû vodòpiju nä polju, cjelivale su i sestrice njene svaku biljku, skromnu i gizdavu.

Jabukova grančica nije nikada razmišljala o bèskrâjnôj ljubavi Božjoj k svakom svojem stvoru, nije nikada pòmislila, da bi mogla zàklonjena biti mnoga ljepòta i dobròta, a da je dragi Bog ipak ne bi zabòravio — ta ima i ljúdî, kojima nije do takva razmíšljânja!

Ali sunčànâ zrăka, ta zrăka svjetlosti sudila je ò tom trezníje: „Nè vidîš dalèko, jabukova grâno, čini mi se, mrena ti je na očima! Koje je to prèzrenô bîlje, što ga ti žališ?“

„Eno vodòpija!“ reče jabukova grana. „Nikada je ne savijaju ù kitu. Nitko ìdûći onuda, kud vodòpija raste, nè pazî, da je ne pògazî, vodòpijê ima sùvišê kao i korova, a kad se uzme sjèmeniti, òtpadajû òd njê bijèle zrăčice, lijećû po uzduhu poput malih čùpêrâkâ bijèlê vune i hvataju se o haljine svijeta, koji onud pròlazî.

Korov je to, nije cvijet, al' eto i korova mora da bude! Hvala Bogu, što me Bog nije stvorio vodòpijôm!“

Al' eto poljem djece! Najmlađe bilo je još nejàčko, te ga je najstarija djevòjčica morala nositi. Kad ga pòložê u travu mеđù žûtô cvijeće, zăciktâ òd radosti, uzme se bacàkati nòžicama i kopŕcati po travi, te trgati žûtô cvijeće, a svaki strúčak cjèlûnê od milìnê u slatkoj nevinosti. Veća su dječica pootkídala ùbrânôj vodòpiji čăške i ùzêla savíjati duge i šûpljê stàpke u kàrike, a zakaričávala kàriku o kàriku sàstavljajûći take čitave verige, jednu, da je òbavijû òko vrâta, drugu, da je prèbâcê preko oba rămena i sàstavê òko pâsa, treću, da njom zàkitê grûdi, a čètvŕtû, da njôm ovjènčajû glâvu; krasnih li zèlenîh kàričîcâ i krasnih zelenih vèrîgâ! A najveća djeca prihvatîvši ùbrânî vodòpijin cvijet pàžljivo zà stapku, na kojoj je bila pahùljastâ jabučica òd sjemenîh zrâkâ, prinèsû k ustima taj zrăčnî pàmučnî cvijètak, tu pravu ùmjetninu od najtananijega pêrja ili od lepìrîcâ ili od pahùljîcâ, da je jednim pûhom òtpuhnû, a komu bi to pošlo od rúkê, taj bi zacijèlo dobio nove haljine prije, negoli nàstûpî nova godina, bar im je tako rekla báka.

A vodòpijin je cvijètak bio djeci gatalac.

„Viđ' de ga!“ reče sunčànâ zrăka, „nije li mu lijèpa pahùljastâ glavica, umiješ li ti tako gatati?“

„Lako je gatati djeci!“ òdvrâtî jabukova grančica.

Zatim dođe jedna starica te uzme tupim nožem, nà kôm nije bilo drška, kòpkati oko vodòpijina kòrijenja i pòvadîvši ga dobráno reče: „Od ova dva tri kòrijena svarit ću kave, a sve ću drugo prodati u ljèkâri i dobit ću nòvâcâ“.

„Ljepòta ipak više vrijèdî!“ reče jabukova grančica.

„Sămo, koji su ìzabrâni, mogu doći ù cârstvo ljepòtê! Ima rázličnôga bîlja, kao što ima i rázličitîh ljúdî“.

A sunčànâ zrăka uzme govòriti o bèskrâjnôj ljubavi Božjoj, što se òčitujê ù svakôm stvoru, i ò svem, što živi, i ò tom, kako su jèdnâko ràzdijeljene sve stvari vazda i ùvijeke!

„To vi tako sudite!“ prigòvorî jabukova grančica.

Al' eto kùćânâ ù sobu, ùnîđê i mlada lijepâ grofica, koja je jabukovu grančicu u providnu posudu pòstavila do prozora, da se sûnčâ, a dònijela je i ovaj put jedan cvijet ili Bog znao što drugo zàklonjeno čètirma velikim listovima, što ih je grofica nàokolo poput ùmotka tako poréđala i tako držala, da ni pròmaha, nì dâh vjetra nije mogao nàuditi stvari, što ju je nosila, a nosila je taj ùmotak s pažljivošću, kakvom nikad nije tètošila oko jabukove grančice. Pažljivo ùklonî ona četiri velika lista i nuto pahùljastê sjemene jabučice prèzrena vodòpijina cvijeta! To je dakle onaj cvijètak, što ga je lijepa grofica pažljivo ùbrâla i što ga je pažljivo nosila, da se ne òtrûnî nijèdna tanana pahùljastâ zrăčica toga maglòvitôga nakita, što zà čašku prèslabo priànjâ. Òčûvâ ga cjelòvita, pa se čùdila krasnomu obliku, zračnoj vèdrini i posve òsobitôj sàstavbi i ljèpoti toga cvijètka, a tu mu je ljèpotu mogao vjetar sad odúnuti!

„Glete, kako ga je zà čudo milòlika stvorio Bog!“ reče grofica. „Ja ću ga nàslikati zàjedno s jabukovom grančicom, koja se svim òstâlîm kùćânima čini prèlijepa, al' i ovaj ubogi cvijètak dostao se òd Boga drugih krasótâ; kolikom se razlikom oboje i rázlikovalo, jedno je i drugo ùgodnîk ù cârstvu ljepòtê!“

I sunčànâ zrăka cjèlûnê opet ùbogî vodòpijin cvijet i ràscvjetâlû jabukovu grančicu, a čini mi se, da se ovaj cvijet òd stîda zarumènio!

89.

Ìmasmo te, nè znasmo te, izgùbismo te, pòznasmo te.

Lijèpa li je bila zètskâ bànovina prije neg je Tûrci i Mlečići ràzharaše! Uprijèkrst s Jävôr-planìnê dò Sînjêga möra, a s hèrcegovačkôg Ònogošta do Arbànijê kako vâljâ[1]) rijeka Drȉn! Ja sam je svu pustu nogama preobàšao, danas malo, sjutra malo, i koliko sam svȉjeta vidio, ništa mi se nije òd njê ljepše učinilo. U njezinu malom prostoru zbȉla se gola brda, neprìstupne hrîdi, obuvène gore u guste dubrave, ravna polja i zelène livade, visòke plänine i niski brežúljci, pak bistròtečne rȉjeke, ribljiva jezèra, dubòka blàta, brodljivi zálivi, zátoni i lúke, a ùzdûž njîh gradovi, varoši, sela i kuće samice.

Narédio Gospòdâr,[2]) da tri drûga pòhodîmo dȑžâvnû zemlju, kako bi pòreze lakše skùpili; mȓzan posao, da te od njèga Bog ùklonî! Da smo pošli, da ràzdijelîmo po narodu brôd dùkâtâ, bili bi nà muke i svak bi se jàdio, da ga je dòpao krîv dio, kamoli nê će kad póđosmo, da ùzimâmo silom nä sramotu. Svako hoće, da ti se pòtûžî, kako je otègoćen spored susjeda, pak mu je žalije, što mu se susjed smìjê, negoli što on plače. Tuđa koza puna loja!

Pošto smo pöbrâli poreze pò dônjôj Zèti, òkrênê nâs trojica ka Klìmêntima, gdje je bio dának zaòstao tri godine. Kad čuli Klìmênti, da ćemo ù njîh pò porez, urèkû skupštinu; tko pušku nosi, da je sjùtradân bèz dîvnôga čuda na poljàni. Imali Klìmênti pämetna i ösvijesna glavára, koji je mudro njima ùpravljao, i valjáno kod starije oblasti branio. Glàvâr nije rad bio tomu skùpu, no mu nè mogâše biti, da ne pòvoljî nahiji; pak i on dođe nà skupštinu, da nàdglêdâ i rukòvodî, jer su govòrili stari ljudi: kad nè možêš kolo ràzvrći, a ti mu bar budi kölovođa, da ga vodiš, gdje sâm hoćeš! Evo ih zbȉlja sjutra na poljàni, svi öružâni s glave do pete, ka' da će nä vôjsku. Ùložî da zbori jedan starac rùnjatijeh pȑsijû, sàstavljenijeh öbȓvâ, a u ušima

[1]) Vàljati znači ovdje koliko i: tèći t. j. gràničiti.
[2]) Knez crnogorski.

bûs dlâkâ. — Jeste li čuli, zlö vas smélo, da će sjutra aràčlije[1]) osvànuti u selu, da pòberû dánke i pöreze öd trȉ gödinê, a òd nâs viši dio nêmâ ručka ni vèčerê òd svôga žita. Dok se duše taknu i nama pömoći donèsû, da se na onoj zloj godini prèhrânîmo, evo ih Boga mi, da nas türê ù zlo dò kraja. Nego znáte li što? Zarèčimo se jùnâčkî i zakùnimo se vrh òrûžja, da mi dati né ćemo do kàmênja ništa; bolje i bolje zàbijmo ù spile i pećine, jer će nam smàći verige s ognja i òboce[2]) sa žèninijeh ùšijû! Tko bi òd nâs prèvjerio i platio bilo pàrôm,[3]) bilo zálogom, da mu kuću isti čas raskopámo, kao bratskomu ìzdâjnîku, a neka mu selo pöpijê sve njegovo suho i sirovo. Je li jošt tko čuo, da se dának plâćâ túđôm pàrôm, mlètačkôm, jäl' türskôm? Nèka Ìvanbeg kuje i pròsipâ svoj novac, pak ćemo mu njim dának pláćati, a ne da se lomimo tri dana hòda pò tûđijem pazárima, da živo pròdâjêmo päsjê cijènê, tek da skupimo kȓvâvo dávânje. Pòd Bâlšićima tekla je zètskâ pàra s krstom nasred nje i na okolíšu bânovo ime, pak u nèrodnijem godinama nijèsu ùzimali kmetićima polovnícima ni trèćinê ni carine, kamoli puku dánke i pöreze; a ù rodnijema davali smo im što smo sámi htjeli, sâmo tolìkô da se zna, da smo njihovi ljudi i pòdložnici. Bèz mora i bèz polja, ùtočeni u ovoj lìtici[4]) kao jäzâvci ù rupi, da branimo dänju i noću dȑžâvnû granicu, nè možêmo ni žívjeti ni ùmrijeti, što nam se davati nê će kao prösjâcima da prèzîmîmo, toli[5]) da àrâč dajemo? pak i to ne po mogúćstvu, no öd oka i kako se gospodárevijem ljudima sviđa, da je tko življi i imàtnijî. Nije se baba na malo dijete srdila no na krívo! Pöd bânom Šćepanom dòlazili su isto tako, da nas rùsvârê[6]) i gule, pak ih naši oci i djedovi spraviše bez ručka i pödvîta rêpa. Svatko reče, izgòrjet će nas; no se banu räžalî čùjûći našu nèvolju, pak nije nikoga nì draga[7]) ogrèbla. Sad evo ih opet, da kušaju, jesmo li

[1]) Pobirač pòreza.
[2]) Òboci, òbodâcâ = ušnjáci, naušnice.
[3]) Nôvcima.
[4]) Strma pèćina.
[5]) À kamoli.
[6]) Rusvariti od rusvar, a to od rusvaj, rusvariti znači dakle: stvarati čuda i pokore.
[7]) T. j. nije niko morao ù dragu, dakle od kuće bježati u šumu.

òmečâli i izròdili se. Spravimo ih kao one pȑvašnjê, pak pȕklo, gdje pȕklo! Prȉjetê čovjeku stô smȑtî, a jedna ga proć' nè možê.

Načne glàvâr da se záludno òpirê ràzvratnôme zbòrdžiji: — Mirno jagnje dvije majke pòsê, a plaho nê će ni jedne. Koja se ruka nè dâ sjeći, treba je ljubiti! Nèmôjte ljûdi stràmputicôm, da dò kraja ne pòginêmo i sèbi oči ne izbodémo! Mi smo porez vazda plaćali, otkad smo se ù zao čas naselili na ovoj nepìtomôj stijèni. Gospodára i suda nè možê dà budê mȕkte, a tko je viši, više mu se hoće! Bez dávânja i plátê nè možê se ni Božji grob cjelívati, ni čuvati. Kad pritúžî[1]) mȕka, glâd, bolest, rat, vîknête: hajdémo u Gospodára, da nam pòmožê! a kako će, kad mu nȉotkud ne pripadâ? Ako bân nêmâ svojijeh nòvâcâ, pak baš zato trebuje, da mu ih dadnemo; a Bâlšići, kad su imali krstatijeh dȕkâtâ, mogli su lakše oprašćati dánke i carine, negoli Cȑnojevići, što ih némajû! Ako su rđave godine nànijele, da nam se sàkupê tri dûga u jedan, podmírimo ljètošnjî, a za staròdužinu snímimo kàpe i ljúbimo Gospodáru rûku, da nam je òprostî ili bârem smânjî. Tko će glavom ò kam, čestita mu zla sreća, ja mu drûg nijèsam, no je mȕka mrijèti!

Nè hćenû Klìmênti ni glave obrátiti na glavarev svjèt i blage rȉječi, no skoče nâ nj, da ga vikom i bukom ométû, pròzvâvši ga izdajicôm i pròdânîkom. Kad glàvâr vidje, da su zbȉlja okrenuli zlijem putem i da ih nè možê nikako òpraviti, reče im: — Sad vas grája i vika stoji,[2]) a svi ćete se izuti prije rijèkê, prèpanuti i srȁmotno platiti. Ja vas opet svjètujêm i kûmîm, da se pòkorîte, da davate Bogu Božje, a Gospodáru gospodárevo, nè htjeste li, ja ću s vama ù jamu, ne bi me òd vâs odlučili ni oganj ni voda, nego se sve bojim i srce mi zebe, da kad dođu kola k brȉjegu, vi ćete se prèpanuti, òstaviti me sáma i na mène natòvariti svu krivnju. Strâh obraz kâljâ! — A stô gȑlâ ȉza glâsa: — Né ćemo, pa ti Bog i Božja vjera, dok jedno teče! — Tu se zakùnû na glavárev dževèrdân,[3]) da će se davanju òprijeti, ako će dò trâga izginuti!

Kad čusmo nâs tri, što se u Klìmêntima sprêmâ, òmînêmo ih i dôđêmo u Gospodára, da mu pòvijedâmo, kako su mu vjerni

[1]) Dosadi.
[2]) Nasta.
[3]) Puška.

i pòkorni oni kràjišnîci. Nakon mjesec dánâ pòslasmo po glavára kao nekim drugim poslom. Mȉšljâsmo, da će se prèpanuti i pokòriti, a on jùnâk od junákâ, donèsê kao ù vreći, onu istu rȉječ, koju je skupština pritvȑdila, da né ćê tobož' nikad živi podlèći dánku. Zatvòrismo ga u jednoj klijèti, lijepo pri samoj sudnici, i tu ga hrânjâsmo i ȉzmjenicôm pòlažâsmo, da mu zatvor ne dotúžî, a ja pròspi ȕ pûk glâs, da je sud glavára udávio i da će jošt' smàći dvádesêt bìrânijeh Klìmenâtâ. Prèpanû se oni ljûdi dò zla Boga pak evo ih jedno veče ù nâs, upírili vatru nasred sjenòkosa, a potàkli je starijem skôsjem,[1]) da im se vidi vèčerati. Kad sjutra izâđû pred Gospodára stravljeni i pònîženi, ùpîtâ bân, jesu li se zbȉlja zàvjerili, da mu već né ćê dánka predávati, dok jedno teče? A oni starac, koji je najviše na skupštini pûk pòdžizô, odgòvorî: — Jesmo, Gȍspodâru, nije fajda kriti u kȕčine. Pòkôjnî glávâr Mȑđûn, što si ga zàludu ljubio kao sina i što je najviše dȕgovao, nàgna nahiju, da ti se òmrazî i òdmetnê; a mi kratke pameti i šuplje glave, a prazna tòbôlca, pòslušasmo ga i òbručismo[2]) se mimo ljude. No kad je on kožom platio, što je varao tebe i nas, evo mi Klìmênti Božji i tvoji, ljubimo ti skúte i ruke, a pîtâmo prošténje sjetno kao obèzglâvljena stòka. Smiluj se i oprȍsti, što smo se povúkli zà tûđôm pȁmêću, i uzmi ovoj siròtinji godinu dánâ u gòtovini, a one dvije prvašnje daruj joj, da te blagòsîvljâ; daruj joj ili sními, neka ti dadne tko što može. Ako smo ȍpâki i tvrdòglavi, opet smo tvoja djeca, ti umiješ pokárati i pòmilovati, u tebe su pune rûke i blago srce! — A ùtom se ràstvorê vráta na onu klȉjet, gdje je glàvâr čamio, koji čuvši one rȉječi, nè možê srcu odòljeti, no turi nogom vrȁtnicu i ùnîđê u sudnicu kao mahnit vičući brȁstvenîcima: — A što lažete, tamo oni nȉšta-ljûdi! Ne rekoh li vi[3]) ja, da ćete se izuti prije rijèkê i sramotno platiti ovo, što ste mogli podmíriti mirno i skladno. Kad vas ja učah: dajte Bogu Božje, a Gospodáru gospodárevo, nazívâste, da sam pòginuo i da se bratska krivda o mèni òbila, baciste pȍd noge vjeru i kletvu. Živ živu nè dâ lagati, a tko vjeru lomi, ona će njega, kadgod bude! — Pak se òkrênê Gospodáru i rekne mu: — Da ti je prosta moja smrt. Ja sam bio

[1]) Skȍsje, drvlje, što se kosijerom potkreše te padne na tle.
[2]) Osramotiti se.
[3]) Vam.

baš prègnuo[1]) òd njihova čuda, da ti se òdmetnêm: sijèci i vješaj, sȁmo te molim, uzmi meni i ovijema nȉkogovićima sva tri danka, a dva oprosti klìmenačkôj siròtinji, koja zà naše nȉštačòeštvo nije više kriva nego što je živa! — A mi sûdnîci ȉza glâsa: — Pòkôj imao, tko te rodio, jȕnâče i jùnâčkî sîne!

Gospòdâr pòtvȓdî glavára u gospòdstvu, uzme Klìmêntima godinu dánka, a onoj četi tri.

No glaváru ȍmrznû rodbìna, nè hćenê već među Klìmêntima da žívî, no diže imúćem i čeljàdma ù duždevu zemlju, da jede hljeba bȅz đavola. Klìmênti izàberû nòvoga glavara, koji sa Stànišôm ode ù Tûrke i prodádê Bajázitu dòmovinu. Nakon dvadeset gȍdînâ jedna baba iz Klìmenâtâ nađe Mȑđûna u Prìmôrju, prìstûpî k njemu, da mu rûku pòljûbî, pak gdje puk sluša vîknê: Ìmasmo te, nèznasmo te, izgùbismo te, pòznasmo te!

---

1) Odlučiti.

Pjesme.

---

a) Narodne.

1.

Кр̀штêње Христово.

Народна пјесма.

Пошéтала прȅчистâ госпођа,
Она земљом и свијетом шêтâ,
А на рỳкŷ носи сина свога.
Сина свога Исуса Христòса;
Она срете Кр̀ститељ-Јована.
Овàкô му гòворй̂ госпођа:
„Ајд' ȍвамо, мој Јоване кŷме!
„Да йдêмо нȁ воду Јордáна
„Да крстимо Христа сина мога".
Ондолен се бјеху пòдигнули,
И дођоше нȁ воду Јордáна.
Стаде Јован крстит' кŷма свога,
Ȍд страха му књига йспанула;
Но га пита прȅчистâ госпођа:
„Што би теби, мој Јоване, кŷме?"
„Како што је, моја мила кŷмо?
„Пȍмâмй се Јòрдâн вода ладна,
„Јер не[1]) хоће вода потòпити;
„А сва гора пȍпадâ у траву,

---

1) Нас.

„А пòгледâј више себе, кŷмо!
„Ка'[1]) се сломи небо нȁ четверо".
Гòворû му прёчистâ госпођа:
„А нè бôј се, мој Јоване куме!
„Ё се није вода помáмила,[2])
„Но се вода, куме, пòсилила.[3])
„Е се хоће од Христа посветит',
„А гора се Христу поклонила;
„А није се небо салòмило,
„Но âнђели небо расклòпише,
„Да гледају, ка' Христа крстимо,
„Ено Господ нȁ источна врáта!"
Свети Јован књиге ŷзимâше
Те крстио Христа кума свога,
Јован Христа, а Христос Јована.
Од тȁде су кр̂ста[4]) нȁстанула,
Све нȁ милôст Бога великога,
Да нам буде вазда на помòћи.

2.

Снȁха.

Народна пјесма.

Наша снаха честито[5]) ти дóђе,
У дворе је срећу дȍнијела;
За косом јој òгријâлô сŷнце,
У рŷкама сивога сокòла,
А ŷ срцу мира и погодбе,
У устима меда и пòгачê.

---

[1]) Ка' = како.
[2]) Е = јер.
[3]) Пòнијети се.
[4]) Зáвјетнâ гозба. У Србији свако село има по један дан ŷ години, који слави и светкује обично љети, те носе крстове и иконе пȍ пољу и то зову носити крстове, па ондје ручају и читав се дан часте.
[5]) Срећно.

Кад је снаха ŷ двôр ŷлазила,
По двору је срећу дијелила:
Свекровима[1]) хитро пȍслушâње,
Свекрвама[2]) неодговáрâње,
Дјеверима[3]) брзо сŷсретâње,
Зȁовама[4]) дивно дȍчекâње,
Јêтрвама[5]) миле дȍговоре.

3.

Pjesma sljepačka.

Narodna pjesma.

Mili Bože, na svemu ti fala!
Mili Bože i nedjeljo mlâdâ!
Mili Bože, pomòzi svakome,
Svakom bratu i dobrom junáku,
Koji ore pa sȉrote hrani,
I sirote i cr̂va i mrâva.
Darujte me, hranitelji!
Hranitelji, roditelji;
Darujte me, braćo moja
Plèmenitâ i čestitâ!
Braćo moja mȉlostivâ!
Nèmôjte me prȍlaziti,
Moga dâra pronòsiti,
Moga dara ùbogôga,
Ùbogôga, malenoga;
Kràjcara je malen dárak,
Al' golèma zàdužbina;
Već pod'jeli i nam'jeni,
Svoje mrtve sve spomèni:

---

[1]) Мужèвљи отац.
[2]) Мужèвљâ мати.
[3]) Мужèвљи брат.
[4]) Мужèвљâ сестра.
[5]) Жене двојице браће јêтрве су једна другој.

Molit ću vam molitvicu,
Zà sve kuće dobre sreće,
Za težákâ i volákâ.[5])
Zà pûtnîka i vojníka.
Za pastíra granatíra,
Zarad' đaka ȕčenîka,
Rȁdosna mu mâjka bila! —
Darujte me mila braćo!
Tak' ovàkô nè gledali!
Sl'jepa čeda ne imali!
Ni u domu ni u rodu,
I ȕ sv'jet ga ne sprémili,
Kako mene moja mâjka,
Što je ȕ sv'jet òpravila
(U nèznanu tuđu zemlju
A za tuđîm očicama),
Da se bijem i prèbîjâm
Od nèmila dò nedrâga,
Kao voda ò bregove. —
Vidiš, brate mȉlostivî!
Mene vode tuđe oči.
Mene hrânê vaše rûke,
Vaše rûke, têškê mȕke:
Ja sam željan b'jéla sv'jéta,
B'jéla dânka, žârka sûnca,
Žarka sunca ȉ mjesêca,
I po sv'jètu pògledati,
I sve braće oko sèbe,
Crne zemlje ispred sebe,
Vedra neba iznad sebe. —
Mene vode tuđe oči,
Ja s' ne mògu sâm pomòći,
A bèz vašê desne ruke:
Niti mogu uzòrati
Niti mogu uskòpati.
Što su vama b'jèlî dani,
To su meni tavne noći,

[1]) Vòlak, gen. vóka; gen, pl. volákâ.

Tavne noći bèz mjesêca. —
Vidiš, brate, sȕžnjičâra,[1])
Sužnjičara, tàvničâra,
Koj' nè vidî žarka sunca.
Vidiš, brate, sȕžnjičâra,
Sȕžnjičâra, tàvničara,
Jer nè vidîm b'jéla dânka.
Teške púte da pȕtujêm,
Teške brȍde[2]) da bròdûjêm;
Nit' kog' znádêm ni pòznâjêm,
Već se bijem i prèbîjâm
Ȍd drveta do drveta,
Ȍd kamena dȍ kamena,
Od nèmila dò nedrâga,
Kao voda ò bregove.
Sužanj će se opròstiti,
Iz tavnice ishòditi,
Ja sljepòćê ni dȍ v'jeka,
Ni dò časa ȕmŕlôga
I do konca sàmrtnôga.
Sljepòća je teška mȕka,
Teška mȕka, teška pàtnja.
Vidite me očicama,
A čûjte me ùšicama,
Darujte me rùčicama
Zarad' dânka dànašnjêga,
Zarad' vaše dobre sreće,
Srećice se nanòsili!
L'jepa žítka nažívjeli!
Dobre sreće nahòdili,
Dobre sreće, l'jepog zdrâvlja!

[1]) Sužnjičar, sužanj.
[2]) Na vodi plitko mjesto, gdje se prelazi preko nje.

4.

Najveći grijesi.

Narodna pjesma.

Ráslo drvo srëd raja
Plèmenita dàfina,[1])
Plemenito rodila,
Zlatne grâne spustila.
Lîšće joj je srebrno,
Pòd njôm sveta postelja,
Svakog cv'jeća nästȑta,
Pònâjvišê bòsîljka
I rumene ružice;
Nà njôj svetac pòčîvâ,
Sveti otac Nikola,
K njem' dòlazî Ilija
Mirònosnâ vojvoda
Pa bèsjedî Ilija,
Mirònosnâ vojvoda:
„Ta ùstani, Nikola!
Da idémo ù goru,
Da pravimo körâbe,[2])
Da vozimo dušice
S ovog sv'jeta na onaj".
Al' besjedi Nikola:
„Okán'der se, Ilija,
Mirònosnâ vojvodo!
Danas jeste nèdjelja,
Ȕ njôj s' ništa nè djeljâ,
Već se krsti i vjenča,
Ruse kose češljaju,
B'jelo lice ùmîvâ."
Opet veli Ilija,
Mirònosnâ vojvoda:

[1]) Divlja maslina.
[2]) Lađa.

„Ustaj gore, Nikola!
Da idémo ù goru,
Da pravimo körâbe".
Odšetaše ù goru,
Nàpravišê körâbe,
Prevezoše dušice
S ovog sv'jeta na onaj,
A tri dûše nè mogû:
Jedna duša grȉješna
Kûma nä sûd vodila;
Druga duša grȉješna,
S komšijom se mrazila;[1])
Treća duša nàjgrješn'jâ,
Djèvôjku je skȕdila.[2])

5.

Ljúba[3]) bogatoga Gavana.

Narodna pjesma.

Zäpovjedî Gospod Bog
Dvjema trima ânđelom:
„O vi moji ânđeli!
Tri nèbeskê vojvode!
Siđ'te s neba nä zemlju,
Sàdjeljâjte guslice
Òd sûvôga javora
Pa pođite po sv'jetu,
Kao pčela po cv'jetu
Od Božijeg prozora,
Od sunčevog istoka
Te kušajte sve vjere,
I sve rêdom gradove,
Znade l' svaki zä Boga

[1]) Živjeti u neprijateljstvu.
[2]) Ružno o njoj govoreći òpadati,
[3]) Žena.

I za ime Božije“.
Pa siđoše anđeli
Siđoš' s neba nä zemlju,
Sàdjeljaše guslice
Òd sûvôga javora
Pa pođoše po sv'jetu
Kao pčela po cv'jetu
Od Božijeg prozora
Od sunčevog istoka
Te kušaju sve vjere
I sve rêdom gradove;
Svaki znade zä Boga
I za ime Božije.
Kad dođoše pred dvore
Bogatoga Gàvâna,
A tako se dòdesî
Baš u svetu nedjelju
I stajaše anđeli
Ljetnji danak do podne,
Tu ih noge bolješe
B'jele ruke trudiše
Od samsòva[1]) braneći s';
Kad iziđe Jelena
Ponosita gospođa,
Pred njom idu dvorkinje
A za njome sluškinje,
Na glavi joj pàuni
Krilima joj hlad čine;
I iznese Jelena
Ponosita gospođa
Ogòrio kraj hljeba,
Što j' u petak m'ješeno
U subotu pretano,[2])
U nedjelju vađeno;
To ne dade Jelena,
Kako Gospod miluje,

---

[1]) Sàmsôv, mesarski pas.
[2]) Prètati, pepelom pokriti.

Nego baci Jelena
S desne noge pàšmagôm:[1])
„Eto vama, bòžjâci!
Kakovi je taj vaš Bog,
Koj' ne može hraniti
Svoje sluge kòd sebe
Već ih šilje dò mene?
Imam Boga na domu,
Koji mi je stvorio
Od olova dvorove,
I srebrne stolove,
Mnogu stoku i blago“.
Pa su pošli anđeli,
Susrete ih Stevane,
Vjerna sluga Gavana,
I besjede bòžjâci:
„Čuješ, brate, Stevane!
Ud'jel' štogod za Boga!
A besjedi Stevane:
„Čujte, braćo, božjaci!
Nigdje ništa ne imam,
Razma jedno jägnješce
Služio sam Gàvâna
Puno devet godina,
I ništa mi ne dade,
Razma jedno jagnješce;
Ja sam ml'jeko prosio,
Te sam jagnje hranio,
Sada mi je jagnješce,
Od svih ovac' najbolje;
Da mi j' ovdje jagnješce,
Ja bi vam ga sad dao,
Zašto pr'jete čobani,
Da mi jagnje ukradu“.
Al' besjede anđeli:
„Fala, brate, Stevane!
Ako j' srce kô jezîk,

---

[1]) Papuča.

Sad će jagnje biti tu".
Òsvrte se Stevane,
Ali ide jagnješce
Preko polja blejeći,
Raduje se Stevanu
Kao svojoj majčici.
Uze Stevan jagnješce
Pa ga triput poljubi
Pa ga dade bòžjâku:
„Eto, braćo, božjaci!
Nek je vama podjela,
Men' pred Bogom molitva".
„Fala, brate, Stevane!"
I odoše anđeli,
I odn'ješe jagnješce.
Kad su došli anđeli
Do pr'jèstola Hristova
Pa kazuju Gospodu,
Kako j' bilo na zemlji
(Ono Gospod bolje zna,
Nego oni što kažu),
Onda reče Gospod Bog:
„Čujete li, anđeli!
Siđ'te s neba na zemlju,
Pa idite ka dvoru
Bogatoga Gavana,
Na dvoru mu stvorite
Balatino jezero,[1])
Ùhvatite Jelenu
Ponositu gospođu,
Zä grlo joj vežite
To studeno kàmênje,
Za kamenje vežite
Nečastive đavole,
Nek je voze pò muci
Kao šajku pò moru".

[2]) Blatno jezero u Ugarskoj.

6.

Царица Милица тражи ѐд цара Лӓза̂ра, да јој ѐстави̑ једнога брата у̏ Круше̂вцу.

Народна пјесма.

Цар Лӓза̂ре сједе за вѐчеру,
Покрај њега царица Милица;
Вели њему царица Милица:
„Цар-Лазаре, српска круно златна!
„Ти пѐлази̑ш сјутра у̑ Косово,
„С' собом водиш слу̑ге и војводе,
„А код двора никог не ѐстављâш,
„Царе Лâзо, ѐд мушкијех гла́вâ
„Да ти може књигу ѐднијети,
„У̏ Косово и натраг вратити,
„Одводи̑ш ми девет миле браће,
„Девет браће, девет Ју̑гови̑ћâ,
„Остави ми брата бâр јѐднôга,
„Једног брата сестри од за́клетвê".[1])
Њој гѐвори̑ српски кнез Лӓза̂ре:
„Гôспо моја, царице Милице!
„Кога би ти брата нâјвѐљела,
„Да т' ѐстави̑м у бијелу двору?"

„Ѐстави ми Бӧшка Југовића".

Тада рече српски кнез Лазаре:
„Гôспо моја, царице Милице!
Када сјутра бијел дâн ѐсванê,
„Дан ѐсванê и ѐгранê сунце
„И вра́тâ се ѐтворê на гра́ду,
„Ти и̏шêтâј граду на капију,
„Туд ће поћи војска на ѐлаје,[2])
„Све кѐњи̑ци пѐд бôјни̑м кѐњима,

[1]) Да се њим заку́нê.
[2]) Чета војника у своме реду.

„Прѐд њима је Бо̏шко Југовићу,
„И он носи крста́ша̂ ба̀рјака;
„Кажи њему благослов од мѐне,
„Нек да̂ ба̀рјак, коме њему дра̂го,
„Пак нек с тобом код двора о̀стане̂“.

Кад у̏јутру јутро осва̀нуло
И градска се отво̀рише вра́та,
Тад' и̏шета̂ царица Милица,
О̀на стаде гра̂ду код ка̀пије.
Ал' ето ти војске на а̀лаје:
Све ко̏њици по̀д бо̂јни̂м ко̀пљима,
Прѐд њима је Бо̏шко Југовићу,
На̀ алату[1] ва̏с у̏ чисто̂м зла̂ту,
Крста̂ш га је барјак покло̀пио,
По̀братиме! до коња а̏лата;
На ба̀рјаку о̀д зла̂та јабука,
И̏з јабуке̂ о̏д зла̂та кр̀стови,
Од кр̀сто̂ва̂ златне ки̏те висе,
Те ку̏цкају̂ Бошка по плѐћима.
Прима̀че се царица Милица
Па у̏хвати за у̏зду а̏лата,
Ру̂ке склопи брату око вра̂та
Пак му поче тихо гово̀рити:
„О мој брате, Бо̏шко Југовићу!
„Цар је тебе мени покло̀нио,
„И теби је благослов казао,
„Да да̂ш ба̀рјак кому теби дра̂го,
„Да о̀стане̂ш са̏ мно̂м у̏ Круше̂вцу,
„Да има́де̂м брата од за́клетве̂“.

Ал' го̀вори̂ Бошко Југовићу:
„Иди, сестро, на̀ бијелу̂ кулу;
„А ја ти се не бих повратио
„Ни из руке крсташ барјак дао
„Да ми царе по̀клони̂ Крушевац;
„Да ми рече дру̂жина о̀ста̂ла̂:

[1]) Црвен коњ.

„Гле стра̀ши̂вца Бошка Југовића!
„Он нѐ смједе поћи у̏ Косово
„За̀ крст часни крвцу про̀љевати
„И за своју вјеру у̂мријети“.
Пак по̏тјера̂ коња на ка̀пију.

Ал' ето ти ста̂ро̂г Југ-Богда́на
И за њи́ме седам Ју̏гови̂ћа̂;
Све је седам у̂стављала ре̂дом,
Ал' ни један ни̏ гледати не̂ ће.
Мало вр'јеме за̀ти̂м по̏стоја̂ло,
Ал' ето ти Југовић-Во̀јина,
И он води цареве јѐдеке,[1])
Покривѐне са̀ су̂хијем златом.
Она по̀д њи̂м у̂хвати̂ кула́ша[2])
И склопи му ру̂ке око врата
Па и њему стаде гово̀рити:
„О мој брате, Југовић-Во̀јине!
„Цар је тебе мени поклонио,
„И теби је благослов казао,
„Да да̂ш јѐдек, коме теби драго,
„Да о̀стане̂ш са̏ мно̂м у̏ Круше̂вцу,
„Да има́де̂м брата од заклетве“.
Вели њојзи Југовић-Во̀јине:
„Иди, сестро, на̀ бијелу̂ ку́лу;
„Не бих ти се ју̀на̂к повратио,
„Ни цареве једеке пустио,
„Да бих знао, да бих погинуо.
„Идем, се̂јо, у̏ Косово ра̂вно̂,
„За̀ крст часни крвцу про̀љевати,
„И за̀ вјеру с браћом у̂мријети“.
Пак по̏тјера̂ коња на ка̀пију.

Кад то видје царица Милица,
Она паде на̏ ка́ме̂н сту̂дени̂
Она паде пак се о̏безна̂ни̂.

[1]) Коњ за свечаност.
[2]) Коњ мишје длаке.

Ал' ето ти слâвнôга Лäзâра,
Када видје гòспођу Милицу,
Ỳд'рише му сузе низ òбразе;
Он с' òбзирê с десна нä лијево
Те дòзйвљê слугу Голу̏бана:
„Голу̏бане, моја вјерна слу̑го!
„Ти òдјаши од коња лäбу̑да,[1])
„У̏зми гóспу нà бијелê ру̑ке,
„Пак је носи нà танану̑ кулу;
„Од мèнê ти Богом просто било!
„Нèмôј ићи нä бôј нä Косово
„Већ òстани у бијèлу двору".

Кад то зàчу слуга Голу̏бане,
Проли сузе нѝз бијелô лице
Па òдсједе од коња лäбу̑да,
Узе гóспу нà бијелê ру̑ке,
Ȍднесе је на танану кулу;
Ал' свôм срцу одòљет' нè може,
Да нè идê нä бôј нä Косово,
Већ се врâтй до коња лäбу̑да,
Пòсједе га, оде у̏ Косовô.

Код је сјутра јутро освàнуло,
Долèтјеше два врáна гäврâна
Ȍд Косова поља широкога
И падоше нà бијелу̑ кулу,
Баш на кулу славнога Лазара,
Један гракће, други прого̏вâрâ:
„Да л' је кула славног кнез-Лазара?
Ил' у кули нигдје никог нêмâ?"
То из куле нитко нè чујâше,
Већ то чула царица Милица
Па ѝзлазй прèд бијелу̑ кулу,
Она пита два врáна гäврâна:
„Ој Бога вам, два врáна гаврана!
Ȍткудâ сте јутрос полèтјели?

[1]) Коњ бијел као лабуд,

Нијèсте ли ȍд поља Косова?
Видјесте ли двије силне војске?
Јесу ли се војске у̏дариле?
Чија ли је војска задòбила?"
Ал' говоре два врáна гаврана:
„Ој Бога нам, царице Милице!
Ми смо јутрос ȍд Косова равна,
Видјели смо двије силне војске;
Војске су се јуче у̏дариле,
Обадва су цара пòгинула;
Ȍд Турâкâ нешто и остало,
А ȍд Ср̑бâ и што је остало,
Све рањено и искр̑вâвљено".
Истом они тако бèсјеђâху,
Ал' ето ти слуге Милу̏тина
Носи десну у̏ лијевôј ру̑ку,
На њèму је рâнâ седàмнаест,
Вас му коњиц у̏ кр̑в òгрезнуо;
Вели њему госпођа Милица:
„Што је, бȍлан![1]) слу̑го Милу̏тине?
Зар ѝздаде цара нä Косову?"
Ал' гòворй слуга Милу̏тине:
„Скин' ме, гôспо, са коња витеза,
Умиј мене студеном водицом,
И залиј ме црвенијем вином;
Тешке су ме ране освојиле".
Скиде њега госпођа Милица,
И уми га студеном водицом,
И зали га црвенијем вином.
Кад се слуга мало повратио,
Пита њега госпођа Милица:
„Што би, слу̑го, у̏ пољу Косову?
Гдје пòгибе славни кнеже Лáзо?
Гдје погибе стари Југ-Бȍгдâне?
Гдје погибе девет Ју̏говйћâ?
Гдје погибе Милош војевода?
Гдје погибе Вуче Бранковићу?

[1]) Несрећник.

Гдје погибе Бановић Страхиња?“
Тада слуга поче казивати:
„Сви òсташе, гôспо, ỷ Косову,
Гдје погибе славни кнез Лазаре
Ту су многа копља ѝзломљена,
Ѝзломљена и турска и српска,
Али више српска него турска,
Бранећ', гôспо, свога господара,
Господара, славног кнез-Лазара.
А Југ ти је, гôспо, пòгинуо
У почетку, у боју првоме.
Погибе ти осам Јỷговѝћâ,
Гдје брат брата издати нè хтједе,
Доклегоде један тѐцијâше;
Још òстаде Бȍшко Југовићу
Крсташ му се пȍ Косову вија;
Још рàзгонѝ Турке на бỷљуке,[1]
Као сȍкô тице голубове.
Гдје ȍгрезнỷ крвца до кољена,
Ту погибе Бановић Страхиња.
Милош ти је, госпо, пòгинуо
Код Ситнице, код воде студене,
Гдјено многи Турци ѝзгинули;
Милош згуби турског цар-Мурата
И Турака дванаест хѝљâдâ;
Бог да прости, тко га је родио!
Он остави спомен роду српском,
Да се прѝчâ и припòвиједâ,
Док је љỷдѝ и док је Косова.

7.

Kȍsôvka djèvôjka.

Narodna pjesma.

Ȕranila Kosovka djevojka
Ȕranila rano u nedjelju,

[1]) Четимице.

U nedjelju prije jarka sunca,
Zasúkala bijele rukave
Zasukala dò bijelîh lakátâ,
Na plećima nosi hljeba bijela,
U rukama dva kondíra[1]) zlatna,
U jèdnôme lađane vodice,
Ȕ drugôme rùmenôga vina.
Ona ide nä Kosovo ravno,
Pa se šeće po rázboju[2]) mlada,
Po razboju čestitoga kneza,
Te prèvrćê po krvi junáke;
Kog' junáka u živòtu nađe,
Ȕmîvâ ga lađanom vodicom,
Pričèšćujê vinom crvenijem
I zàlâžê hljebom bijelijem.

Namjera je nàmjerila bila
Na junáka Orlovića Pâvla,
Na kneževa mlada barjaktára,
I njèga je našla u živòtu;
Desna mu je ruka òsječena
I lijeva noga do koljena,
Vȉtâ su mu rebra ìzlomljena,
Vide mu se džigerice[3]) bijele;
Ìzmičê ga iz tê mnoge krvce,
Ȕmîvâ ga lađanom vodicom,
Pričèšćujê vinom crvenijem
I zàlâžê hljebom bijelijem.

Kad junaku srce zäigrâlo,
Progòvârâ Orloviću Pavle:
„Sestro draga, Kosovka djèvôjko!
„Koja ti je gòlemâ nèvolja,
„Te prèvrćêš po krvi junake?
„Koga tražiš po razboju mlada?

[1]) Kondir, čaša.
[2]) Razboj, bojište.
[3]) Džigerica bijela, pluća.

„Ili brata ili bratučeda?
„Al' po grijehu stara roditelja?“[1])

Progòvârâ Kosovka djevojka:
„Dragi brate, delijo nèznanâ!
„Ja ȍd roda nikoga nè trâžîm,
„Niti brata, niti bratučeda,
„Ni po grijehu stara ròditelja.'

„Mož' li znati, delijo nèznanâ,
„Kad knez Láza pričešćiva vôjsku
„Kod prèkrâsnê Samòdrežê crkve,
„Tri nedjelje tridest kàluđêrâ?
„Sva se srpska pričéstila vojska,
„Najposlije tri vojvode bojne,
„Jedno jeste Milošu vojvoda,
„A drugo je Kòsânčić Ivane,
„A treće je Tòplica Milane.
„Ja se ondje desih na vrátima,
„Kad se šéta vojvoda Milošu,
„Krasan jùnâk na ovome svijetu,
„Sablja mu se pò kaldrmi[2]) vuče,
„Svilen kalpak, ȍkovânô pêrje,
„Na junaku kòlastâ àzdija,[3])
„Oko vrâta svilena marama,
„Òbazrê se i pògledâ ná me,
„S' sebe skide kòlastû àzdiju,
„S' sebe skide, pa je meni dȁde!
„Na, djȅvôjko, kòlastû azdiju,
„Po čemu ćeš mene spomenuti,
„Po azdiji po imenu mome:
„Evo t' idem pòginuti, dûšo,
„Ȕ tâboru čestitoga kneza;
„Moli Boga, draga dûšo moja,
„Da ti s' zdravo ȉz tâbora vrâtîm,

[2]) Po grijehu roditelj = pravi, rođeni otac.
[1]) Z.dana cesta.
[3]) Kolasta azdija, gospodsko odijelo, šarèno nȁ kola.

„A i tebe dobra sreća nađe,
„Uzet ću te za Milana moga,
„Za Milana Bogom pòbratima,
„Koj' je mene Bogom pòbratio,
„Višnjim Bogom i svetim Jovanom;
„Ja ću teki kûm vjènčânî biti.
„Zà njîm ide Kòsânčić Ivane,
„Krasan junak na ovome svijetu,
„Sablja mu se pò kaldrmi vuče,
„Svilen kalpak, ȍkovânô pêrje,
„Na junáku kolasta azdija,
„Oko vrâta svilena marama,
„Na ruci mu bùrma[1]) pòzlâćenâ.
„Obàzrê se i pogleda ná me,
„S ruke skide bùrmu pòzlâćenû,
„S ruke skide, pa je meni dade:
„Na, djȅvôjko, bùrmu pòzlâćenû,
„Po čemu ćeš mene spomenuti,
„A po bùrmì po imenu môme;
„Evo t' idem pòginuti dûšo,
Ȕ tâboru čestitoga kneza;
„Moli Boga, moja dûšo draga,
„Da ti s' zdravo ȉz tâbora vratim
„A i tebe dobra sreća nađe,
„Uzet ću te za Milana moga,
„Za Milana Bogom pòbratima,
„Koj' je mene Bogom pòbratio,
„Višnjim Bogom i svetim Jovanom;
„Ja ću tebi ručni djever biti.
„Zà njîm ide Toplica Milane,
„Krasan junak na ovome svijetu,
„Sablja mu se pò kaldrmi vuče
„Svilen kalpak, ȍkôvânô pêrje,
„Na junáku kolasta azdija,
„Oko vrata svilena marama,
„Na ruci mu koprena ȍd zlâtâ,
„Obàzrê se i pògledâ ná me,

[1]) Burma, gladak prsten, bez kamena i bez glave, kojim se prstenuje djevojka.

„S ruke skide koprenu öd zlâtâ,
„S ruke skide, pa je meni dade:
„Na, djèvôjko, koprenu öd zlâtâ,
„Po čemu ćeš mene spomenuti,
„Po kopreni pò imenu mome:
„Evo t' idem pòginuti, dûšo,
„Ù tâboru čestitoga kneza;
„Moli Boga, moja dûšo draga,
„Da ti s' zdravo ìz tâbora vratim,
„Tebe, dûšo, dobra sreća nađe,
„Uzet ću te zà vjernû ljùbôvcu.[1])
„I odoše tri vojvode bôjnê.
„Njih ja danas po rázboju tražim".

Al' bèsjedî Orloviću Pâvle:
„Sestro draga, Kosovka djevojko!
„Vidiš, dušo, ona kòplja bojna
„Pònâjvišâ, a i pònâjgušćâ,
„Ondje j' pala krvca od junákâ
„Ta dobrome konju dö stremena,
„Dö stremena i do uzènđijê,[2])
„A junáku dò svilena pâsa,
„Ondje su ti sva tri pòginula.
„Već ti idi dvoru bijelome,
„Ne krvávi skútâ i rukávâ".

Kad djevojka sàslušala riječi,
Proli suze nìz bijelô lice,
Ona ide svom bijelom dvoru
Kükajûći iz bijèla grla:
„Jao jädna! hude ti sam sreće!
„Da se, jadna, za zelen bôr hvätîm
„I on bi se zelen osušio".

1) Ljubovca, žena.
2) Uzenđija turski isto, što i stremen.

8.

Smrt Senjanina Iva.

Narodna pjesma.

Sänak snila Ivanova majka,
Gdje je Sênje[1]) táma pòpanula,
Gdje se vedro nebo prolòmilo,
Sjajan mjesec pao na zemljicu,
Nà Ružicu[2]) nasred Sènja cȑkvu;
Gdje zvijezde kraju prìbjegnule,
A danica krvava ìzljegla,
A kuka joj tica kukavica
Usred Senja na bijeloj crkvi.
Kad se baba ìz sna probúdila,
Uze štaku u desnicu ruku,
Ode prävo kà Ružici crkvi,
Te kazuje protopop — Nèdjêlku,
Kazuje mu, šta je ù snu snȉla.
A kad stari báku pòslušao,
On joj ode sänak tolkovati:[3])
„Čuješ mene, òstarjela mâjko!
Zlo si snila, a gore će biti,
Što je Senje tama pòpanula,
Ono će ti pusto òstanuti;
Što l' se vedro nebo prolòmilo,
I što mjesec pao nà Ružicu,
To će tebe Ivo pòginuti;
Što su zvijezde kraju prìbjegnule,
To će ostat' mnoge udòvice;
Što j' danica krvava ìzljegla,
To ćeš stara ostat' kukavica;
Što l' ti tica kuka nà Ružici,
To će ti je obòriti Turci,
A i mene stara pògubiti".

2) Sènj.
2) U pjesmi se mnoge crkve tako zovu.
3) Tolkovati, tumačiti.

Tek što stari u riječi bješe,
Al' eto ti Senjanina Iva,
Sav mu vránac ù kȓv ògreznuo,
Na Ivanu sedamdeset rânâ,
Nosi desnu ù lijevôj rûku;
Dogna vránca prèd bijelû crkvu
Pa gòvorî òstarjelôj majci:
„Skin' me, mâjko, sa konja vrančića,
Umij mene studenom vodicom,
A pričesti vinom crvenijem".
Hitro ga je mati pòslušala,
Skide njega sa konja pòmâmna
Pa ga ùmi studenom vodicom
I zàli ga vinom crvenijem
Pa ga pîtâ òstarjelâ majka:
„Što bi, sîne, u zemlji Taliji?"
Ode Ivo 'vako govòriti:
„Dobro, mati, u zemlji Taliji,
Dosta, majko, rôblja narobismo,
A još više blaga zadobismo
Pa se zdravo doma povratismo;
No kad bismo nà pȓvôm kònaku,
Tu nas stiže i prva poćera,
Crni konji, a crni junaci,
Crne nose oko glave čâlme,[1])
Po jednom se vatrom prèturismo,[2])
Òd nas nitko ne pògibe, majko;
Òd njîh nitko ne òstade, majko;
No kad bismo nà drugôm kònaku,
Tu nas stiže i druga poćera
Bijeli konji, a bjȅšnjî junaci,
Bȉjêlê im oko glave čâlme,
Po jednom se vatrom prèturismo,
Òd nâs nitko ne pògibe, majko,
Òd njîh nitko ne òstade, majko;
No kad bismo nà trećêm kònaku,

[1]) Povez glave ù Turâkâ.
[2]) Ispaliti pušku.

Tu nas stiže i treća poćera,
Crna strȕka,[1] a dugàčka puška,
Pregorjele noge do koljena,
Po jednom se vatrom prèturismo,
A pò drugê biti zapòčêsmo,
Òd njîh, majko, nitko ne pògibe,
Òd nâs, majko, nitko ne òstade,
Do òstade tvoj sine Ivane
I on ti je rana dòpadnuo,
Evo desne ù lijevôj rukê!"
To gòvorî, a s dušom se bori,
To ȉzûstî, laku dûšu pȕsti,
I umrije žalosna mu majka!
Bog mu dao u ràju násêlje!
Nama, braćo, zdravlje i veselje!

b) Umjetničke.

9.

Pȗtnîk.

Od P. Prèradovića.

Bože mili, kud sam zašo!
Noć me stigla u tuđini,
Nè znam puta, nè znâm staze,
Svuda goli kamen gaze
Trudne noge po pustinji!

Još konaka nijesam našo!
Sjever brije s' snježnog brda?
A tuđíncu siromaku
Još je veći mrak u mráku,
Još je tvȓđâ zemlja tvȓdâ!

[2]) Ogȓtâč.

Näokolo magla pada,
Zästŕtâ je mjesečina,
Nè vidî se zvjezdam' trâga:
Mâjko mila, majko drâgâ,
Da ti vidiš svôga sina!

Da ti vidiš njega sada
Òkrûžena òd zla svega,
Ti bi gorko zàplakala,
Ruka bi ti zädrhtâla,
U žalòsti grleć' njega!

Zašto tebe nijèsam slušo,
Kad si meni govòrila:
„Nejdi, sinko, òd materê,
Koja mekan krevet stere
Tebi usred svoga krila!

„Nejdi, sinko, draga dûšo,
Nejd' òd krova očinskoga,
Tuđa zemlja ima svoje,
Ne pòznâjê jäde tvoje,
Tuđa ljubav ljubi svoga".

Gòvorêć' u sebi tako,
Kòlibici jednoj klïmâ,
Koju spazi ïznenâda
Ùmorenî putnik sada,
I zàkucâ na vratima.

Òtvorajûć' sve pölako,
Zàmišljena: tko će biti?
Glâvu pruži jedna stara,
„Daj ù ime Božjeg dara,
Bâko, meni prenòćiti!"

„„Primila bih tebe rada,
Ali vidiš, gdje spavaju
Ovdje sinka tri i kćerce,

Koje cijelo majke srce
I svu kuću ispúnjajû"".

„Nij' dalèko već òd dâna,
Već pòzdravljâ pijevac vîle,
Dok zàgrijê danak Božjî,
Malo vatre bâr nalòži,
Da òtopîm smrzle žile!

„„Vatra mi je zäpretâna.[1])
Dŕvâ nêmâm skoro ništa,
Ovo malo, što j' unútra,
Treba mojoj djeci sjutra,
Kad se skupe kod ògnjîšta"".

„Za tuđínca ništa nêmâš,
Tuđa majko, kad te moli!
Tuđe dijete tvoje nije" —
S tim mu grôzne suze dvije
Niza lice känû doli.

„Gdje su rûke tvoje majke,
Sad dà skupê suze sina?
Gdje koljeno da pòčinê,
Da si teško breme skine?
Gdje je tvoja dòmovina?!"

Kô da su mu zmije ljute
Ovim' riječma srce stisle,
Ùkôčenî pûtnîk stoji,
Leden znôj mu čelo znoji,
I òtimljê mozgu misli.

Ali oči ùzdignûte —
K strani gleda — ah ònamo,
Gdje òd drâgê dòmovinê
Svako jutro sunce sînê,
Tam' ga želja nosi — tamo:

---

1) Zaprètati = pepelom zagrnuti.

„Tebi opet duša dîšê
Tebi opet srce bije.
Domovino, majko sreće,
K tebi opet sin se krêćê,
Öd radosti suze lije;

Primi opet tvoje dijete;
Primi, vijek će tvoje biti
Ljubit' tebe svako döba,
Ù tvôm polju daj mu groba,
Tvojim cvijećem grob mu kitì!“

10.

Jësên.

Od P. Prèradovića.

Hladno jutro, hladno vèčê,
Magla obzor zàstirê,
Rosica se ù mraz steče,
Zelènila nèstajê.

List po listak drvo òstavljâ,
Pada dolje nä zemlju,
Priroda se k snu pripravljâ,
Stere sebi postelju.

Cvijeće svoje sjeme trese
Zemljici u njèdârce,
Da ga sobom ne odnese
Sjever, kada zàpûhnê.

Ptica čâmî nà drvetu
Bèz radosti pjesmice,
Il' se k trudnom sprema letu
U toplije krajeve.

Zvjerad traži svoje stâne,
Plàšljivo se òbzirê,

Da joj lovac s koje strane
Ne zàpazî skrövîšte.

Čovjek revno sprema polja,
Napunjuje žitnice
Bojeći se, da nevolja,
Bèz kruha ga nè nâđê.

Svud brìžljivôst i skȓb neka
Vidi se po prirodi,
Sve òd trâvkê do čovjeka
Brižna jesen zàbrinî.

11.

Dûb i breza.

Od dra. Demetra.

Silna bura dûb ȍborî
Poslije borbe mučna truda.
Ȕzâ nj ležeć' breza zbori:
„I ti pade, gle gle, čuda!

Što ti hasni, da si glâvu
Pònosito ȕvîs dizo,
Sudba i tvoju smrvi slavu
Kô tȓbuškê da si gmizo!

Prije si se meni smijo
Kô muž krepki slaboj ženi,
Međ dȑvêćem kralj si bio,
A sada si ravan meni“.

„„Ti se varaš, ravan tebi
I po smrti biti né ću
Iz ostátka moga sebi
Vuć' će ljudi korist veću.

Na što možeš ti im služit'?
  Tek da s tobom vatru hrane,
Il' iz gránâ šîblje pružit'
  Za dječake nevaljane!

A iz mène gradit' mogu
  Divne stupe za hramove,
Gdje se mole višnjem Bogu,
  I gradove, koji plove?""

* * *

Gûndulići i Đorđići
  Mrû tàkôđer žalibože;
No, što ti nam dàše, stići
  Svak piskárac lje nè možê.

12.

Mâlî ribâr.

Od dra. Demetra.

U odbíću oca svoga
Sin mu ribu lovit uze.
D'jete ûma nèzrelôga,
Te òd srdžbê roni suze;
Za udicu što se stala
Samo hvatat' riba mala.

„O kakova to bi sreća",
Vikne dijete, „zá me bila,
Zà udicu da se veća
Kakva riba ùhvatila:
S nenávisti toga radi
Svu bi djecu snašli jàdi!

Jedva reko riječi ove;
Kad zàgrîze sòm najveći

Òd svîh tamo koji plove,
No rïbâra gle u sméći:
Òtimat' se stane riba.

Trže, gnjuri, repom šiba,
Vuče dijete, što god može,
Nàpinjê se, bjèsnî, kara,
No sve zàlud žalibože,
Ȕ vodu se već òbârâ:
I zacijelo pròpalo bi,
Prïpomoći da ne dobi.

* * *

Malom duhu što će sreća?
Ona jake tek miluje;
Komu fali snaga veća,
O većemu nek nè snujê,
Tko prek' svojih sîlâ radi,
Tog čekaju sàmo jàdi!

13.

Пријатељство.

Спјевао Змâј Јован Јòвановић.

Кад је Шафи ишо по свијету далеком,
Свр́нô је на конак богатáшу неком;
И рече му мудри: „Домàћине, брате,
Нешто сам ти жељан разговора, шале;
Позòви де часом пет, шест пријатéљâ
Па начини мало гозбе и весеља".
А домаћин нà тô: „Залуд ти је жеља,
Јер ја нијесам никад имо пријатéљâ!"

Зàчудû се Шафи, па ће нà тô рећи:
„Тко ни с благом нè знâ пријатéљâ стећи,

Под његовим кровом нé ћу нѝ кâп воде...!“
Па без „с Богом ѐстâј“ скупи се и оде.

Да, тко никад није пријатéљâ имо,
Далѐко му лијепа кућа! Ѐд тог да бјежи́мо.

14.

Miloš Kobilić i Vuk Branković

Od A. Kačića

Lipe ti su rumene ružice
U bijelu dvoru Lazarovu,
Nitko nè znâ, koja biše lipšâ,
Koja viša, koja l' rumenija.

Nisu ono ružice rumene,
Već su ono kćerce Lazarove,
Od Srbije ravne gospodara,
Od starìnê viteza i bana.

Lazar kćerce zä gospodu daje:
Vukasovu Miloš-Kobiliću;
Maru daje Vuku Brankoviću,
A Milicu caru Bajázetu.

Nedalèko Jelinu ùdâjê,
Zà plemića i gospòdičića
Pò imenu Črnojević-Jurja,
Koji biše òd Zetê vojvoda.

Malo vrime pöstojâlo biše
Tri sestrice majku pohòdiše;
Në pohodî Milica carica,
Jer joj nè dâ care Bajàzete.

Sestrice se lipo pozdravljale,
Al' se one brzo zàvadišê,

Hvaleć' svaka svoga gospodára
U bijelu dvoru Lazarovu.

Veli ljúba Crnojević-Jurja,
Po imenu Jèlina gȍspođa:
„Nije majka rodila viteza,
Što je Majka Črnojević-Jurja“.

Govòrila ljúba Brankovića:
„Nije majka rodila plemića,
Ni junáka, ni gospòdičića,
Što je majka Vuka Brankovića“.

Smijala se ljuba Miloševa,
Po imenu mlada Vukosava,
Smijala se te je bèsidila:
„Ne lùdûjte, jädnê sêke moje!

Ne hval'te mi Vuka Brankovića,
Koji nije na glásu delija,[1])
Nit' mi hval'te Črnojević-Jurja,
Junak nije, nit' je od junaka.

Već hvalite Miloš-Kobilića,
Od Pazára Novoga plemića,
Kojino je junak od junaka.
Pörodî ga Hèrcegôvka majka“.

Räsr̂dî se ljuba Brankovića,
Vukosavu rukom ùdaraše,
Kako ju je lako ùdarila,
Iz nosa joj krvca izvirala.

Skočila se mlada Vukosava,
Ode cvileć' dvoru bȉjelômu;
Miloša je plačuć' dozívala
Te je njemu tiho govòrila:

---

[1]) Junak.

„Da ti znadeš, mili gȍspodâru!
Što gòvorî ljuba Brankovića:
Da ti nisi plemić òd plemića,
Nego rđa òd rđâkovića.

Još se hvali ljuba Brankovića,
Da ti nè smîš na mejdan izići
Brankoviću, njenu gospodáru,
Zašto nisi desnom rukom junak".

To Milošu puno mučno bilo,
Tere skače nȁ noge jùnâčkê,
I pòside konja od mejdána
Pak dòzîvljê Vuka Brankovića:

„Prijatelju Vuče Brankoviću;
Ako te je porodila majka,
Izájdi mi na mejdan junački,
Dà vidîmo, tko je bolji junak".

Ìnâko se Vuku nè mogâše,
Već pòsida konja od mejdána
Pak izájde nȁ tô polje ravno,
Gdi bȉjâše mjesto od mejdána.

Tu se bojnim kopjem ùdariše;
Al' se bojna kopja polòmiše,
Od bèdricê ćorde pòvadiše:
Ì ćorde se britke izlòmiše.

Ȕdriše se teškim buzdòhanom;
Buzdòhanom pêrje pòlîtâše,
Milošu je sreća priskočila,
Baci s konja Vuka Brankovića.

Gòvorî mu Miloš-Kobiliću;
„Sad se hvali, Vuče Brankoviću!
Pohváli se virnoj ljúbi tvojoj,
Da ti nè smîm na mejdan izájti.

Mogu li te, Vuče, pogùbiti?
Tvoju ljúbu u crno zàviti?
Ali né ću, jer smo prȉjatelji,
Pójdi s Bogom, ne hvali se više!"

Malo vrime pȍstojâlo biše,
Nȁ Lazâra Turci ùdariše.
Prèd njima je Murat-Sulemane;
Robi, pali sela i gradove.

Lazaru se ino nè mogâše,
Nego kupi vôjsku nȁ sve strane;
Zove k sebi Vuka Brankovića,
I deliju, Miloš-Kobilića.

Gospodski je sobet učinio,
Gȍspodu je na sobet sazvao,
A kada se vinca ponàpiše,
Gȍspodi je svojoj bèsidio:

„Pòslušâjte, moji vitezovi,
Vi po izbor bani i knezovi!
Sjutra ćemo ùdriti nȁ Tûrke,
Slušat ćemo Miloš-Kobilića;

Jer je Miloš na glasu delija;
Boje ga se Turci i Kršćani.
On će biti prid vojskom vojvoda,
A za njime Brankoviću Vuče".

To je Vuku vrlo mučno bilo;
Jer Miloša vidit' nè mogâše.
Lazara je nȁ dvôr izvodio,
Skrovito je njemu govòrio:

„A nè znâš li, mili gȍspodâru?
Zalúdu si vojsku sàkupio:
Izdat' će je Miloš-Kobiliću,
Turke brani, o nèviri radi".

Muči Lazar, ne gòvorî ništa,
A kada je za vèčerôm bilo,
Zlatnom čašom Lazar nápîjâše.
Suze roni, tiho bèsiđâše:

„Ni ù zdrâvlje cara ni cesara,
Već ù môga zeta Kobilića,
Koji me je ìzdat' nàmislio,
Kano Juda svôga stvoritelja".

Zàklinjê se Miloš-Kobiliću
Zàklinjê se Bogom gospodárom,
Da izdaje nê će učiniti,
O nèviri nigda pòmisliti.

Pak se skače nà noge junačke,
Ter ùljezê pod čadòre bile;
Do pol noći suze pròlîvâše,
Od pol noći Boga vàpijâše,

Kada li je zora zabilila,
I danica lice pomolila,
On pòside dobra konja svoga,
Pak otide ù vôjsku carevu.

Moli Miloš careve delije:[1])
„Pustite me caru pod čadòre,
Izdat ću mu vôjsku Lazarovu,
A Lazara živa ùhvatiti".

Kobiliću Turcì virovaše
Ter prèd cara njega dovèdoše:
Kleče Miloš na zemljicu crnu,
Ljubi caru skúte[2]) i kolina.

Svoga se je noža dòbavio,
Murata je ù srce udrio;

[1]) Tjelesna straža.
[2]) Rub, kraj od odjeća.

Pa pövadî sablju od bedrice,
Siče Miloš paše i vezire.

Al' i njemu loša srića biše;
Jer ga Turci nà sablje ràzniše;
Što ùčinî Vuče Brankoviću!
Što ùčinî, da òd Boga najdeš.

15.

Ban Zrinović i Siget.

Od Andrije Kačića.

Sulejman se razbolio biše
U bijelu gradu Carigradu.
Pitaju ga paše i veziri:
Što je tebi care göspodâre!

Koja ti je bolovat' nèvolja?
Ali ti je starost dòdijala?
Ali Junak Zrinović Nikola
Devet godin' s tobom bojak bijuć'?

Odgovara care Sulejmane:
Proj'te me se paše i veziri!
Nije meni starost dodijala,
Već nevirni Zrinović Nikola,

Koji razbi Ali-pašu moga
Pod Sígetom, on se ne bilio!
Ter ìsîče svu vojsku njegovu,
I pörobî Bosnu do Fojnice,

Sada nêmâ većega junaka
U Turčina ni u kàurina,
Ni žešćega meni dušmanina
Od Nikole Zrinovića bana.

Nit' ću živit', ni veseo biti,
Dok nè smaknêm dušmanina moga.
Zrinovića, bana hrvatskoga,
Koji mi je puno dodijao.

Pak dòzîvljê Sokòlović-pašu,
Ter je njemu care bèsidio:
Amet-paša, virna slugo naša!
Kupi vojsku štogod veću moreš.

Da idemo Siget ùzimati,
U bijeloj zemlji Ungariji,
Koga mi je bábo ùzimao,
Al' ga nije osvòjit' mogao.

Ako nami Bog i sreća dade,
Ter mi sada njega òsvojîmo
I Nikolu bana pògubîmo,
Bit ćeš vezir òd svîh pâšâ mojih.

Kad je paša njega razumio,
Silenu je vojsku sàkupio,
Sto hiljada po izbor kònjîkâ,
Pišàdijê ni broja se ne zna.

Ode vojska do Sigeta grâda,
I prid njome care Sulejmane
Gleda' ga je Zrìnoviću bane,
Gledao je ter je bèsidio:

Mili Bože na daru ti hvala!
Kad dòčekah i ovoga dânka,
Da ja vidih ov'liko junákâ
Pohoditi Zrinovića bana.

Što sam Bože od tebe prosio,
Sada vidim, da sam isprosio.
Blagoslòvi svitlu sablju moju,
Da òsvêtîm svetu viru tvoju.

Tri hiljade već nemam vojníkâ,
A bez broja näpolju Türàkâ;
Al' s pomoću Boga velikoga
Pridòbit ću dušmanina moga.

Pak je svojoj vojsci bèsidio:
Pòslušâjte mila braćo moja!
Evo na nas turska sila dođe
I prid njome care Sulejmane.

Spomen'te se, da jeste Ungarci,
Malo nas je, ali smo junaci,
Svaki udri nä desêt Türâkâ,
Sam Zrinović hoće na dvadeset.

Ako l' se je približilo vrime,
Da mi našu krvcu prölijêmo
Braneć' svetu viru Isusovu
I svijetlu krunu cesarovu,

Umrit ćemo kano müčenîci
Od slavnoga naroda vojnici.
S golim sabljam' u desnici ruci,
Al' će platit' i nevirni Turci.

Pak nàperî tanana višala
Nà bedenu od bijela grada,
Ter je družbi svojoj bèsidio:
Pòslušâjte moji vitezovi!

Ako bi se koji junak naša',
Ter spòmênê, da se pridademo,
Stavit ću ga nà višala tanka,
Da bi bila ista moja majka.

Ako bi me pogùbili Tûrci,
Ili ljute rane dòpanulê,
Slušat ćete mojega nèćâka,
Baš od mene boljega junaka.

Vi imate praha i olova,
I zairê zà trî godinice,
Branite se, ne izdajite se,
Živi Turkom ne pridajite se.

Ako stari Siget izgùbîte;
Ù novî se opet zatvòrite;
Ako li bi novi izgùbili,
Bižat ćete u kasteo tvrdi.

Istom bane tako gòvorêći
I delije svoje svoje slobòdêći
Potrese se Siget grade bili
Òd carevîh silnih lùmbârâdâ.

Bio ga je tri nedilje dana
Pak ùčinî juriš od mejdana
Al' se brani Zrinoviću bane,
Ljute Turkom zadavaše rane.

Evo, pôbre, golèmê žalosti!
Turci žestok lagum užègoše,
Pô Sigeta ù lagûm digoše,
Ter na Siget juriš učiniše.

Al' je siku delije Ungarci,
Zrinovića po izbor junaci.
Koliko je ù godini dánâ,
Ban Zrinović odsijèčê glávâ.

I pogùbî dva zmaja ògnjena,
Bulvi-pašu od Macedonije,
Tiluf-pašu od Bagdada grada;
Ali stari Siget izgubiše,

U novi se opet zatvoriše.

Ladna voda oko grada biše
Al' je zemlje Turci nàpuniše.

Za tu vodu ne znade se ladnu,
Jer je brzo Turci prisušiše.

Nàmistiše ognjene topove,
Novi Siget biju bez pristanka
Pak na njega juriš činijahu
Od zorice ter do mrkle noćce.

Mnogo dánâ i puno nèdîljâ
Siget biše i na nj udaraše,
Ungarci se Turkom ne pridaju,
Već i' siku, nigda ne prìstajû.

Tu pògibe silenih Tùrâkâ,
Oko triest i veće hiljada,
Al' i vojska Zrinovića bana
Tad ìzgibe, malo i' òstade.

Òstade mu šest stotin' vojnika,
Ungaraca na glásu junaka.
Kad to vidi Zrinović Nikola,
Zàtvorî se u kasteo tvrdi.

Sulejman mu bilu knjigu piše:
Zrinoviću, krilo cesarovo!
Nemoj ludo izgùbiti glávê,
Već otvòri vrata od kastela.

Njemu bane knjigu otpisuje:
Vira moja, Sulejmane care!
Dok je meni na ramenu glava,
Ne ću tebi otvòriti vrata.

Imam dosta praha i olova,
I zaírê, što je òd potribê.
Među to će dobra pomoć doći
Od cesara Maksimilijana.

Kada ga je care razumio,
Òd jada se biše razbolio
Pak dòzîvljê Sokòlović-pašu
Ter je njemu care bèsidio:

Amet-paša, desno krilo moje!
Ako meni sudnji danak dođe,
Postavi me na kočije brze
Ter me vozi k bilu Carigradu.

Ùkopâj me, virna slugo moja,
Gdino devet cara ùkopâno,
Gdino barjak sveca Muhameda
I feredža[1]) Azreta Alije.

To ìzûstî, a dušicu pùstî
Na kriòcu Sokòlović-paše,
Da od vojske i ne znade nitko
Pod Sigetom, pòd bijelîm gradom.

Siče paša careve dvorjane,
I Mojsiju njegova likára,
Da zatájî smrcu gospodara
Sulejmana cara silenoga.

Meće njega u kočije brze,
Ter ga vozi k bilu Carigradu,
Lipo ga je paša ùkopao
Gdino devet cara ùkopâno,

Gdino barjak sveca Muhameda
I feredža Azreta Alije.
Obnoć pođe, obnoć opet dođe,
Da od vojske nitko neznadiše[2].)

Kad li pođe pod Siget ù vôjsku,
Pusti paša po vojsci telare,[3])

[1]) Vrsta ogrtača.
[2]) Imperfekt.
[3]) Glasnike.

Da telare ȍd jutra dȍ mrâka,
I ȍd mrâka, dȍ bijela danka.

Zapòvîdâ care Sulejmane:
Da kasteo tvrdi òsvojîmo;
Ako li ga osvòjit' né ćemo,
Žive će nas mećat ù topove,
I s nami će njega ùzimati.

Kad to čuše Turci Janjičari,
Na kasteo tvrdi ùdariše,
Uza nj tanke listve prislòniše,
Ter kastelu skaču nà bedene.

Za pétnaest i više dànâkâ
Ne prìstade juriš bez pristanka,
Ali svoje pogùbiše glâve,
Jer i' siku Ungarci delije,

A najveće Zrinoviću bane.
Ali mu je vojska ìzginula,
Òstade mu dvi sta vitezova,
A pògibe četiri stotine.

Evo, brate, i gore žalosti!
Džebanu[1]) mu Turci upališe.
Kad to vidi Zrinović Nikola,
Družini je svojoj bèsidio:

Turci nami barut upališe,
Svu zaíru û lagûm digoše.
Òd cŕnôgâ prȁha pocrnismo,
Òd žȉvôgâ ognja izgorismo;

A ne će nam dobra pomoć doći
Òd cesara Maksimilijana,

[1]) Municija (prah, olovo, taneta i t. d.)

Obránit' se Turkom nè možêmo,
Da viteško dilo ùčinîmo:

Otvòrimo od kastela vrata
Ter na sablje dòčekâjmo Turke,
Lipše nam je slavno pòginuti,
Nego živi ùpasti ù Tûrke.

Gole će nas po vojsci voditi
Pak najposli na mihe derati,
Ali prija nego ìzginêmo,
Hod'te, braćo, da se zàgrlîmo.

Svi klekoše ter se poljubiše
I za grihe svoje pròplakaše.
Nu pòslušâj, pobratime dragi!
Što ùčinî Zrinoviću bane.

Òblâčî se štogod lipše može,
Metnu na se sä zlâtom haljine
I nä glâvu kapu kubašliju,
A zà kapu šest pérâ ȍd ždrâla.

Ȕ žep meće sto zlatnih dukata
Ter ovàko upisao biše:
Tko ùkopâ Zrinovića bana,
Neka nosi sto zlatnih dukata.

Pa òtvorî vrata od kastela,
I pòvadî sablju od bedrice;
Na kasteo Turci ùdariše,
Al' přvînci glave pogùbiše,

Jer i' siče Zrinović Nikola
I njegovi mladi vitezovi;
A kad bana rane dòpadoše,
Kleknu vitez na kolino livo,

Ȕ rûke se Turkom ne pridâjê,
Već im ruse odsijeca glave;
Al' ga biše puška udarila
U zlo misto, u čelo jùnâčkô.

Mrtav bane crnoj zemlji pade,
Zemlji pade, Bogu dušu dade,
Zrinoviću pokojna ti duša!
Tko će turske òdsicati glave.

16.

Зȅцови у очајању.

С лȁтинскôга превео Змај Јован Јòвановић.

Дáвно је то било, — тко би вријеме знао,
Кад је зецовима живот дȍдијао.
„Jäдан је то живот! — повѝкаше зе́ке,
„Све стрепиш и трпиш од нѐвољê неке,
Никад нêмâш мира, ни дäњу ни ноћи.
Нѐ знâш, кад ће ловац с хртовима доћи!“
Сви пођоше даље, због вјечите страве,
Да ȕ воду скоче па да се ȕдâвê.

Кад је дошла руља, духа тако слаба,
Дȍ језера, — ту је било много жâбâ.
А малене жабе кад спазише зе́ке,
У највећем страху повѝкаше: „Крȅке!“
Поскакаше јадне, стрмȍглавîм скоком,
Да се спасу ȕ свôм језеру дубоком.

Један зêче рече: „Пријатељи моји,
Гле, зар има кога, тко се и нас боји?
Е, хвала ти, Боже!
Хајдмо, браћо, нäтрâг, још се живјет' може!“

* * *

Кад терети тешки хоће да те сморе,
Ти пòгледâј друге још слабије створе,
Па ћеш таки бити срчаније воље,
И трпјет ћеш лакше, док нè будê боље.

17.

Crtica o Luju XII., francuskôm kralju.

S francuskoga preveo prof. H. Badalić.

Eto braćo, ù sve rûke ugodit' vam gledam:
Hajde da vam danas malu priču pripòvijedâm
O dvánaestôm Ludòviku, kralju francuskome,
Što bìjâše vazda dobar otac rodu svôme.
Veliki gospòdin jedan, al' značaja ružna,
Izlupo je poljodijelca ni kriva ni dužna.
Kralj će krivca nä dvôr pozvat', i nevješt se gradi,
Pridrži ga na objedu, nek se carski sladi,
I potajno naređuje, da ga svime dvore,
Što se samo ponajbolje zàmisliti more,
Ali — hljeba, zapòvjedî, da mu nitko nè dâ.
Taj gospòdin nè znâ, šta je, ù čudu se zgleda.
Kralj će proći pored njega, prijazno mu zbori:
„Vas sû dobro počästili u kraljevskih dvorih?"
„„Lijepo me počastili, svijetli gòspodâru,
Ali kraj sve carske časti hvala im na daru;
Ništa nisam òkusio: nije bilo hljeba,
A za život, gòspodâru, kruha, znate, treba" ".
„Hajde dakle, — reče Lújo i nàmršti čelo, —
Baš mi se je ovaj náuk ùtuvit' vam htjelo;
A jer hljeba, gospòdine, za život nam treba,
Pòstûpâjte lijepo s onim, koji daje hljeba".

18.

Djètinjâ molitva.

Od Stj. Buzolića.

Višnji oče, koga štuje
  moja mâjka, bábo[1]) moj,
Sve, što misli i čùvstvujê,
  Tebi diže vapaj svoj.

Žarko sunce, mjesec bijeli,
  Jasne zvijezde, neba svod
Cijela zemlja, svemir cijeli!
  Desnice su tvoje plod.

Za bòravak zvučnim pticam',
  Spravio si ubav gaj;
Därovao lepìricam'
  Hitrost strijele, dûgê sjaj.

Iz zemàljskîh pustîh grûdâ
  Ti mirisni budiš cvijet;
Po tebi nam zlatnih rúdâ
  I dragúljâ blìstâ svijet.

Nježna tvoja ruka pìtâ
  I najslab'jî živi stvor;
Nit' zalúdo lásta vìtâ
  Popòlijêtâ ùz môj dvor.

Ti s' čovjeku udijelio,
  Da te spozna, uma dar:
Ù njedra mu ucijepio,
  Da te ljubi, čuvstva dar.

[1]) Otac.

Višnji oče, meni vele,
Da najviše ljubiš nas,
Što smo nálik nà ânđele;
Da najvoliš čut' naš glas.

Kad je tako, oče dragi,
Tebi dižem usklik svoj,
A ti svrni pogled blagi
Na sinòvljî vapaj moj.

Daj da budem sveđ u svèmu
Tebi odan, tebi drag;
Sveđ pöslûšan starijemu,
Vršnjácima svojim blag.

Ko što cvijetak öd lijera
Čistu čuvaj moju grûd;
Daj da sveta tvoja vjera
Svu pròniknê moju ćûd.

Daj da mirne živu danke
Moja mâjka, bábo moj;
Ukrási im noćne sanke,
Ubláži im dnevni znoj.

Reci vjetru i oblaku,
Da ùtâžê bijesni gnjev;
Da nè plijênê siròmaku
Sada žetvu, sad ùsjev.

Pòdâj lijeka bolesníku,
Öd pošâsti čuvaj svijet,
A povráti prögnanîku
Òmiljelû njeg'vu klijet.

Siròtici bud' obrana;
A gladanu podaj kruh,

Što mu krati tih gävânâ[1])
Tvrda ruka, škrti duh.

Tvoj hrvatski narod mili
Òd zlotvora brani svog;
Velji Bože, ti zakríli
Sveta prava roda mog.

Nè dâj da nas nësklâd slâmâ,
I rázdora toči crv,
Kad nam svima pò žilama
Istòvitâ teče krv.

Tvoje carstvo nek pròdirê
Do ù sljednjî svijeta kraj;
Ù ufânju tko ùmirê,
Otvòri mu svijetli raj.

Nakon smrti zemlja sveta
Hránila[2]) nam mirni prah;
Nit' ga trla divlja péta,
Nit' plijenio vihra dah.

19.

M â j k a.

Od prof. H. Badalića.

Ja nè znâm, što je mâjka mila,
Nî mâjčin što je srca plâm;
Ja nè znâm, što je sve mi bila,
Tä da je bila, jedva znam!
Kô san mi lebdi slika pusta,
Kad zadnji put me k sebi zvâ,

[1]) Bogataš.
[2]) Čuvala.

Kad zadnji cjelov s milih ústâ,
I blagoslov mi zadnji dâ.

À ja sam plakô, Bože sveti,
I pròplakô sam cijelu noć
„O mâjko slatka, nemoj mrijèti,
Ti nè smijêš, nê ćeš òd nâs poć'!"
O ludo li sam bio čedo,
Zar mari smrt za srca jȁd?
Drugačije sam svijet taj gledô,
Neg' što ga gledam bolan sad.

Ah svuda bjesni smrti sjena,
Òd drâgîh drâgê dijeli nas,
I samo slatka uspomena
Sačuvat' nam je kadra glas.
Oj, uspomeno, kivna meni,
O majci što mi znadeš reć'?
Ti šutiš — jao! bar spomeni,
Što davno mene boli već:

Ja nè znâm, što je majka mila,
Ni majčin što je srca plam;
Ja nè znâm, što je sve mi bila,
Ta da je bila, jedva znam.
Pa ipak srce moje sluša
Utjèšljiv neki s neba jek:
„U tèbi živi majke duša,
I živjeti će s tobom vijek".

20.

Starac i tri mladića.

Preveo prof. H. Badalić.

Jedan starac osamdesetljetni
Sadio je ù svom vrtu voćke,
Al' eto ti tuda tri mladića
Pa će jedan sijedom starcu reći:

„Ta molim te, čemu sadiš voćke?
Nikad ploda ùgledati nê ćeš,
Van da budeš star kô patrijarke,
O kojima biblija nam zbori!
Što se brineš za budúće dane?
Tvoji dâni već su ìzbrojeni:
A ti sada kaji se za grijehe
Pa se mani sviju pustih mislî;
Râd i briga pristòjî se nama".

„„Da vam kažem"", odgòvorî starac,
„„Ni vama se briga ne pristòji:
Blijeda smrt se titra pòdjednâko
I vašijem i mojim živòtom.
A može li koji òd vâs reći,
Tko će òd nâs zadnji uživati
Modrog neba svjetlost i bistrinu?
Može l' itko sȁmo zà čas mali
Stalno reći: ne bojim se smrti?
E pa dobro — ploda brati ne ću!
Al' će moji prȁunuci jednoć
Zahvaljivat' meni zà tû sjenu
I plodom se tih vȍćâkâ sladit'.
A nȁpokôn — jošte i ja mogu
Poživjeti nekoliko dánâ,
Još ja mogu više no jedàmpût
Nà vašijem grobovima hladnim
Dòčekati ovo sunce žarko"".

Pa gle zbilja, starac pravo reče!
Jedan mladić od trojice one
Ȕtopî se, pòlazêć' iz luke;
Drugi junak, slúžêći u vojsci,
Mrtav pade od dȕšmânskôg zrna:
A treći se kàlamêći voćku
Sruši s voćke i ȉspustî dûšu.
Svu trojicu starac òplakao
Pa je sve to ùrezô ù ploču,
Što sam sàda vama kazivao.

*

21.

Старац и смрт.

Спјевао Љубомир Нѐна̂довић.

Крај бремена др́ва̂ један старац сједне
Ѐвла̂да̂н слабошћу у̀здишу̑ћи рекне:
„Гдје си веће, гдје си, о смрти прȍкле̂та!
Што нѐ до̂ђе̂ш, да ми свршиш тужна љета?
Већ ме гледаш, гдје се у старо̀сти мучим,
По̀д бременом др́ва̂ ова̀ко̂ се ку̑чи̑м“.
Смрт се јави старцу и рекне: „Шта хоћеш,
те ме непрѐстано у̀здишу̑ћи зовеш?
Мене ево, старче, ја сам похи́тјела,
Пози́ва̂ње твоје ја сам са̀слушала;
Већ и са́ма видим, да си посу́стао,
Сад ми кажи са̏мо, зашто си ме звао?

Старац се у̏плаши̑ и̏ гла̂ву о̏бори̑
И не гледећ' у̑ смрт тихо прȍговори̑:
„Зва̏о сам те, да ми по̀могне̂ш по̀дићи
Ово бреме др́ва̂ — морам кући ићи“.

22.

Djȅdôvski dôm.

Od prof. Badalića.

Posred sela, navrh brijega
  Stari mi se diže dom:
Bujna zelen oko njega,
  Slatki spomen srcu mom.

Nit' u tebi, dome mili,
  Ja prožívjeh žića cvijet:
Nit' razumjeh, što me sili,
  Da te ljubim nàd sav svijet.

Već kô malo tuđe dijete
  Ja te vidjeh rijetko kad:
Pa ipak mi misli svete
  Pobuđuješ još i sad!

„Prädjedôvâ naših, sine“,
  — Zborio mi otac sijed. —
„Ȕ tom domu ime gine
  Ovdje ti je umr'o djed“.

Ovdje sam ti i ja skako,
  Ah to bješe kratak san, —
Tad najèdnôm — ja sam plako
  Ȕ svijêt bilo poć' mi van“.

A ja slušah i sve pamtih,
  Što zboraše otac moj,
I kô ljutit tad usplamtih
  Prot' nèprâvdi tolikoj:

Zašto ne bih i ja tuda
  U zeleni smio lug:
Pastir s ovcom kud vȑlûdâ,
  Gdjeno zlatni brazdi plug?

Gdje su divni vinogradi,
  I lȉvâdâ šaren sag;
Gdje mi oko ù nasladi
  Dom djȅdôvskî gleda drag!“

Minuli su zlatni časi
  I djètînjstva moga sni,
Al' u meni vijek se glasi
  Ȕspomena dana tih.

I kad tvoj mi, sad još, dome,
  Pred očima sine lik,
Ȕ srcu se vazda môme
  Sjetno — slatki budi klîk:

Zdravo, kućo nasred sela,
Tuđinac sam zá te ja,
Bud' mi zdrava i vesela,
I meni — Bog što dobri da.

Tada opet kao prije
Pjesme mi se ori poj:
Pak nek zá me doma nije,
Sva Hr̀vâtskâ stan je moj!

23.

Hrâst i tr̀ska.

Preveo H. Badalić.

Jednog dana hrast je tr̀sci reko:
„Oj sȉroto, baš mi te je žao,
Priroda te slabo nadijelila:
Carić mali kad se sputi ná te,
To je tebi prèogrôman teret,
A kad dûhnê i najmanji vjetrić,
Koji vȍdi obraz tek nàbîrâ,
A ti, jȁdna, već nàgibâš glâvu
I klanjaš se, a baš nêmâš komu.
Al' da vidiš moje sile ljute:
Čelo moje kô visòka gora
Sunčànê će trake ùstaviti.
Odòljet će buri i olúji,
Ni pred kim se sagibati nê će;
Što je zá te olújine sila,
To se meni nježan lahor čini.
O sȉroto, da se barem rađaš
Pod òkrîljem moga gustog lišća,
Kojim svoje susjedstvo pòkrȉvâm,
Ja bih tebe branio ȍd vjetra,
Pa ti ne bi ni pô muke bilo;
Al' ovàkô — ti se često rađaš
Nà obali vjetrovoga carstva,

Pa pòdnosȋš golemu nèprâvdu
Od prirode nèmilosnê majke!""
„„Tvoja sućut"", odgòvorȋ tr̀ska,
„„Pokazuje plèmenito srce;
No se mani brige oko mene:
Vjetrovi će silni nàuditi
Manje meni, siròtici sȋnjôj,
Nego tebi glavitu junaku;
Ja se svijam, ali se ne kršim,
A ti eto — dosàda si znao
Odol'jèvat' silòvitôj buri,
No kako će unàpredak biti?
Vidjet ćemo, pričekâjmo konac"".
Još je tr̀ska u riječi bila.
Al' eto ti s kraja òbzorova
Doletjelo najstrašnije dijete,
Koje sjever ù svôm krìlu nosi:
Zújî vjetar hrastu oko glave.
Al' on stoji, kô ùkovân da je,
A tr̀ska se amo tamo klanja.
Kad li vjetru dòdijala šala,
Trgnu silom i omáhnu deblom,
Iskorijeni pònosnôg junáka,
Što je glâvu pȍd oblâke dizo,
Noge turo zemlji u utrobu.

24.

Jùričica.

Preveo prof. H. Badalić.

Juričica imala je dijete,
Krasnu pticu, malu jȕričicu,
Ù svôj zemlji ptȉčijêga carstva
Juričice òd njê ljepše nêmâ,
Srećna mati zà njôm da poludi,
Svaki dan je sve to više mâzî.

Kad to vidje mlada juričica,
Ludo dijete gizdati se stade
Pa mìslêći, da je rajska ptica,
Uze lice posve samòživo
I odbi se od òstâlîh ptîcâ,
Što još više rugati se stade
I sjènici i càriću malom,
I svakomu prišívajûć' krpe
Susjedstvu je òmrznula svemu.
Mâjka njojzi često gòvorâše:
„D'jete moje, budi pametnije,
Pònâjprije čednija mi budi!
Ta ja dobro pòznâjêm darove,
Što je tebi dàrovâla narav;
Ali zlo je, što ih odveć cijeniš,
I vrědnoću svoju precjenjuješ".
Zà tê riječi juričica naša
U obijèsti ni hajala nije,
A majka je teško ùzdisala,
Dok jedàmput stari kos joj reče:
„Pusti dijete ù veliku šumu,
Ja ti jamčim, prije mjesec dánâ
Tvoje dijete bit će bez pògrješkê".
Sad da vidiš brige materine!
Plače, jeca poradi pogibli;
Ali mala juričica naša
Ode ù svijêt kraj svih súzâ njenih.
Tako dòđe ù veliku šumu
I slušajuć' žúnju kako pjeva,
Rugati se njenu glasu poče.
Ali žúnja zà zlo prîmi šalu,
Kljunom stade kljùvati rugáča.
Dva tri dana izà tog' mejdána
Svraka jedna dobro je ìsplâtî:
Zàuvijêk joj ògadî ruganje.
Sad joj osta tajna još taština,
Da je ona ìzvrsna pjevica;
Ali slavuj i gr̀muša mala
Izliječiše Juričicu posve.

Ele, bome prije mjesec dánâ
Juričica k materi se vrati
Čedna, draga, ljubazna, pametna:
Nèzgoda je zà čas preokrénu,
Što tolike ne mogoše riječi. —

25.

Dòmovina.

Spjevao prof. dr. Đ. Arnold.

Zimska nòjca već se šûljâ dolom,
Sitne svijeće pò svem pali selu;
Sniježak prši — svakom stablu golom
Rad bi nàtkô košuljicu bijelu.

Nakraj sela stoji kuća stara,
Kano ràka čini ti se grobna:
Al' da vidiš, kako pogled vara,
Děd zavíri na okánca drobna.
Nasred stola svijeća dogòrijêvâ,
Dò njê zdjela, pladnji, sûđe ino;
Mâjka kćerci, gle, ùz zipku pjeva:
„Lijepa naša dòmovino . . "

Sìnčić mali ocu svom na krílu
Drži knjigu, punu slîkâ, bâjkâ;
I zàčârân sluša pjesmu milu,
Što mu snenoj séci pjeva majka.
Netom šânû rûjnê usne sina:
„Reci, tâto, što je domovina?"

Otac svoje pògladio zlâto.
Pak mu mìlo odgòvârâ nà to:
„Dok si bio malen kano séka,
„Dòmovina bíla ti je cijela:
„Ona zipka kićena i meka

„Majka, ja i ova ìzba bijela.
„Zipka te je ljuljala ù sanje,
„Majka svojim mlijekom dòjila te.
„Ja po izbi — nakon muke danje —
„Igrah s tobom igre ùmiljatâ.

„Malo poslije pružila se širom
„Preko dvora, vrta, naše njive;
Donle, gdjeno stoje vrbe sive,
„Gdjeno gorski potok šumi s mirom
„Onda njojzi prìpadala staja,
I kravica, što nas mlijekom hrani;
Male kóke, što nam nose jaja,
„Vjerni kúdro, što nam kuću brani.

„Poslije, kad ù prvû pođeš školu,
„Pružit će se ona pò svem dolu;
„Cijelo selo obújmit će tude,
„Ù njem' dobre i radine ljude,
„Da još više: one humke, šume,
„Što će ljeti jagodama rodit';
„One bijele staze; ravne drùme,
„Kud će tada nedjeljom te vodit'.

„Ali tvoja duša dobro slûtî,
„Da još dalje vode ovi púti:
„Vode uzduž šìrokôga mora.
Svud se nađu sela, bijeli gradi,
„Svuda bistra ûma dobri ljudi:
„Kojim isti govor život sladi,
„Kojim isto srce grije grudi.

„Oh, dalèko, sinko moj, se pruža
„Ova naša dòmovina krasna;
„Njeno ime — mirisna je ruža,
„Njena slava — zvijezda vijekom jasna.
„O toj slavi pričat će ti knjige,
„Štono ćeš ih diljem škôlâ učit';
„Pri tom često morit će te brige
„Kako li ćeš pravo sve dokučit'.

„Ali zato duša će ti ronit'
Ù davninu nèvidovnîh méđâ,
„Ìz njê će ti kao bâjka zvonit'
„Zveket máčâ junačkih nam prêđâ.
„Ti ćeš doznat', kako su zà grudu
„Zemlje svoje lili kȑvi česme;
„I sȕdbinu kako su si hudu
„U vječite ȍkovâli pjesme.

„Čut ćeš, kako bjehu tvrđom jakom
„Čovječànstva prȍsvjetnômu rodu;
„Spasili mu vjeru i slobodu
„Kroz stoljeća branili ga šakom,
„Pojmit nê ćeš samo, je l' im jača
„Snaga uma bila ili mača —
„Jer su kadšto usred bojne bȕkê
„Pògrabili pero još ȕ rûke.
„Njim su čuvstva òcrtali vrela,
„Smjele misli, mašte plamen živi;
„Satvòrili ona sjajna djela,
„Kojim i sad cio svijet se divi.

„Tako prêđi nȁmȓli nam slavu,
„A sà slavôm ovu dragu zemlju
„Pak su onda naslonili glâvu,
„Tihi sanak da u grobu drijemlju.
„Al' iz groba glas nam šalju oni:
„Nek' na umu sveđ nam dòmovina —
„Nè ćemo li, da kô zvijer nas gònî
„Tuđim svijetom strašna kletva njina;
„Kako i ja možda, sinko zlatni,
„Već nad groba crnim lebdim jazom,
„Hoćeš li mi ti djȅdôvâ stazom?

Sinčić — dosle mramorkom u múku —
Nà srdâšce metnuo je ruku,
S tužnih mìslî glavica mu gori,
Al' on ipak krepkim glasom zbori:
„Hoću, tâto — kunem ti se vjerom —

„Radit' ù dân, učit' ù nôć kasnu:
„Junak bit ću mačem ili perom
„Zà tû našu dòmovinu krasnu!“

Srećnom ocu krupna suza kànê:
Znamen sveti blagoslova nijema;
Sinčića si žarko ljubit' stane
Pa ga onda na pòčinak sprema.
Zimska nòjca pustim vlada dolom,
Ljudi ù san tonu pò svem selu;
Sniježak prši — svakom stablu golom
Rad bi nátkô košuljicu bijelu.

26.

Mâjčina slika.[1])

Od Eugenije Šahove.

Vrije[2]) mòre . . . demon[3]) ratni diže se iz mutnih vâlâ,
Pred Manillom[4]) čeka flota poklič svôga admirála.
Stoje momci nà smrt spremni, svim jùnâštvo sijeva s oka,
A mèd njima mlado mòmče, stâsa snažna i visoka.
Mlȁdenačkîm svježim licem zánosan mu žar plamìnjâ
A ù oku golùbinjêm nešto milno, slatko tìnjâ.
Kucnu hora bojnoj igri, admiralov krîk zàorî,
Svak ȍsjetî lavsku snâgu, pròtîvnîka da òborî.
I u mlàca srce kuca, ali ù tren taj zbilo se,
Kàpût njegov s broda spade, válovi ga burni nose.
Moli dopust, da ga vadi — „Nikud s mjesta!“ — on pȍkročî
Smjelo k drugoj strani broda i kô munja ù vâl skoči.
Sȁ vâlom se mlàdac bori i kapùtić svoj ȉzbavî,
S njime nȁ brôd pȍvrâtî se i ù bôjnî red se stavi.
Ȕtihnuo ratni grȍmôr . . . guta more krv i ljude . . . .

[1]) Događaj iz američko-španjolskoga rata.
[2]) Mjesto pravilnoga: vrî od vrȅti.
[2]) Zloduh.
[2]) Manilja glavni grad Filipinskih otoka na otoku Luçonu (čit. Lȕsonu).

A mladića ùhitiše s nȅposlûha, ratni zakon nè znâ šalu,
Kruto gvôžđe krívca čeka, sad ga vode k admirálu,
Da pòtpîšê osudu mu . . . . silni Dewey[1] mirno čita,
„Zašt' si bio nȅposlûšan?“ strogim glasom mlaca pita.
Dršćuć' mladac pògledao kabànicu svoju staru,
Vadi ìz njê malu sliku, pa je pruža gospodaru.
Nešto mu u zjeni blista, kao odsjev bolne sreće,
Smjelo glednu admirala: „Mati moja“, kratko reče,
„U kapútu ta bi slika — zà njû mr'jeti ja nè predâm.
Ona sve mi j' blago svijeta, nikom je, ni moru nè dâm!
Kriv sam eto, gȍspodâru, pa neka mi zakon sudi,
Sȁmo slika moje majke neka je na mojoj grudi!“
Dewey sluša, mladac gleda, ù oku mu nešto sjaje,
Nešto dršće kao kaplja, momci šapću — suza da je!
Ćásak jošte gleda mlaca, komu sunce čelo rubi,
I mogućnik stupi k mlacu, zȁgrlî ga i pòljûbî.
„Slobodan je!“ mekim glasom tad admìrâl prȍgovorî,
„Ù tom mlacu, momci moji, svetog plama iskra gori.
Da ga gvôžđe kruto spûtâ, ne dòlîčî takvu sinu:
Tko zà sliku mrê majčinu, mr'jet će i za dòmovinu!“

27.

Dijagora.[1]

Spjevao Dragan Boranić.

Po dugom miru olimpijska râvan
Živòtom šumi do Alfeja glasna:

[1]) Čit. Đui.
[2]) Dijàgora, Rođanin, bio je jedan od najboljih šakáčâ helenskih. Grčki se narod nàtjecao u javnim igrama. Četiri velike javne igre sačinjavale su jedno „Kolo“, grčki περίοδος (periodos), u koje su pripadale: olimpijske, pitijske, nemejske i istamske igre. Pobjednik u te četiri igre zvao se ὁ περιοδονίκης (periodoníkes, t. j. pobjednik kola). Taki je bio Dijagora savremenik Pindarov, koji ga je i òpjevao. Kad su dva sina njegova povèdâvši se za njim bili òvjenčani kao pobjednici u tim igrama, pòstaviše vijence svoje ocu nȁ glȃvu te ga ponesoše na ramènima kroz narod, koji ga je klȉčûći i čestítajûći pòzdravljao i cvȉjećem opsipao. Uto viknu jedan Lacedemonjanin pristúpîvši k starcu, kako Ciceron kaže: „Morere,

Jer opet njoj je svan'o danak slavan
Igárâ, borbe, pjesme, vijenca časna.

U hramu važno sjede svijetlâ boštva,
Što smrtnicima vječnost će da dijele;
Mèđ bûčnôm vrèvôm šarenoga mnoštva
Tihano krȍčê svećenice bijele.

I sìrinks[1]) zvuči već òd trênâ ranih,
Po gajevima već se žrtve žare,
Poslánstva sjajna iz gradóvâ stranih
Pred noge Zevsu zlatne meću dare.

Al' eto starca: bijel je poput snijega,
Ponosit stûpâ, snaga mu ne susta;
Junáka dva, dva sina uza njèga —
„Dijàgora!" sto ȉ stô šȁnê ústâ.

A on se smiješi; srećom tajnom, svetom
Na gledalište sada će se popet';
Olìmpija ponàkićenâ cvijetom,
Kô davnog znȁnca pòzdravljâ ga opet.

I dok je gleda, draga spomen sjela
Nȁ dûšu njeg'vu, zbȍrêći mu ti'o:
Kad prvi put se oko mlada čela
Vijenac ovdje pobjedni mu svio;

Po dolu nèmêjskôm, po Istmu cvjetnom
Sve dalje mu se uspomene nîžû,
Gdje ȕ čâst njemu, pòbjednîku srećnom,
Sred gaja bijeli kipovi se dižu;

I kô da sluša odjek divne slave,
Što njèmu pjeva pjesnikova óda,[2])

Diagora, non enim in caelum ascensurus es". (Umri, Dijagora, jer se nećeš na nebo pòpêti.)

[1]) Svirala.

[2]) Óda, lirska pjesma uzvišena sadržaja.

Trîumfa klîk, čim građani ga zdrave,
Kad nȁ prag stupa rođenoga Roda!

Kô zora da mu grȁnû ȉza noći,
Poigrao bi hipodroma prahom —
Al' ne! sad sinci njegovi će poći,
A on ih s nadom vodi i sa strahom . . .

* * *

S oltára sad se mjeden òrô vinu
I dèlfîn klonu: nàtjecânje poče;
A òptočena zlatom kola sinu,
U propanj b'jelci òšinûti skoče.

Zanijemio je starac; kô kip stoji;
Na jedno mjesto žarki pogled tište,
Gdje kola gleda on sinóvâ svojih
I kacide im, što nȁ sûncu blište.

I dođe čas, a silan narod vrvi
Imèna čuti pòbjednîkâ dičnih.
Glasníci viču: vijenac stekli prvi
Dijàgorini sinci — ocu slični! —

Gle! vraćaju se — ne već lavi smjeli,
No krotka djeca; ocu k nogam pali:
I vijencem, koji njima sud ȕdijêlî,
Sijedu glavu ocu ȍvjenčâli.

A nȁ njîh ruže sipiju poput kiše,
Kroz suzu sve ih gleda; poklik stao:
„Dijàgora, sad umri! Ništa više,
Požèljet' ne bi za živòta znao!"

Kô Zevsa glas to zvuči njemu, klone
Na grudi djècê pa se mrtav sruši —
A ljetno sunce za vrhúnce tone,
I mirisom se hekàtômbâ puši.

